

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

**Tarbimisrepresentatsioonid Eesti
majandussurutise tingimustes: töökaotust
kogenud ja mittekokogenud Eesti perede võrdlus**
Bakalaureusetöö

Autor: Kadri Pütsep
Juhendaja: Margit Keller, PhD

Tartu 2010

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
I TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD.....	6
1.1 Tarbimise erinevad käsitlused	6
1.2 Eesti tarbimiskultuuri iseloomustus.....	11
1.2.1 Eesti tarbimiskultuuri mõjutused	11
1.2.2 Tarbimine majandustõusu perioodil	13
1.2.3 Ülevaade tarbijatüüpidest.....	16
1.3 Tarbimine majandussurutise tingimustes	17
II UURIMISKÜSIMUSED	21
III MEETOD JA VALIM	22
3.1 Meetodi valik.....	22
3.2 Valim.....	24
IV EMPIIRILISED TULEMUSED	28
4.1 Pere tarbimisharjumused majandussurutise tingimustes	28
4.1.1 Tarbimispraktikad.....	28
4.1.2 Majandussurutise-spetsiifilised käsitlused	38
4.1.3 Tarbimisharjumuste jätkusuutlikkus <i>versus</i> ajutisus	43
4.2 Käsitlused tarbimisest kui üldisest nähtusest majandussurutise tingimustes.....	45
4.2.1 Suhtumine majandussurutise meediakajastusse	45
4.2.2 Majandussurutis kui negatiivne nähtus	49
4.2.3 Majandussurutise võimalikud põhjused	52
4.2.4 Tarbimine Eestis <i>versus</i> teistes majandussurutisega kokkupuutunud riikides	55
V JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	67
5.1 Arutelu valimi ja meetodi üle.....	73
5.2 Eelnevad ja edasised uuringud.....	73
KOKKUVÕTE	78

SUMMARY	80
KASUTATUD KIRJANDUS	82
LISA 1 - Näidistabel.....	85
LISA 2 - Küsitluskava	88
LISA 3 – Intervjuude transkriptsioonid.....	90

SISSEJUHATUS

Majanduslangus on viimase paari aasta jooksul muutunud väga aktuaalseks teemaks. Majanduslangus on nii mitmetes maailma riikides kui ka Eestis kaasa toonud tööpuuduse, paljud inimesed kannatavad sissetulekute vähenemise või puuduse all. Sellest tulenevalt on vähenenud ka tarbimine. Tõenäoliselt on majanduslanguse ajal mitmete inimeste tarbimisharjumused muutunud. Üks võimalus, kuidas inimeste tarbimisharjumuste ja mõtteviisi võimalikele muutustele läheneda, on uurida töö säilitanud ja töö kaotanud perede mõttemaailma tarbimisest.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on leida, kuidas töö säilitanud pereliikmed käsitlevad tarbimist majandussurutise ajal nii enda pere- kui ka ühiskonnatasandil ning võrrelda ühiskonnatasandi käsitlusi Katrina Tuuliku (2010) valimiga ehk töökaotusega kokkupuutunud peredega. Töökaotusega kokkupuutunud peredes on vähemalt üks pereliige kaotanud töö. Tuuliku (2010) bakalaureusetöö eesmärk on leida, kuidas töö kaotanud pereliikmed käsitlevad tarbimist nii enda pere- kui ka ühiskonnatasandil ning võrrelda peretasandi käsitlusi töö säilitanud peredega. Nii on koostöös Tuulikuga kahe valimi võrdluses loodud pilt tarbimise tähendustest majandussurutise tingimustes.

Bakalaureusetöö on samateemalise seminaritöö jätk, mis valmis 2009. aasta jaanuaris. Seminaritöös koguti kokku peamine teoreetiline materjal ning viidi läbi üks pilootintervjuu. Pilootintervjuu läbiviimine võimaldas korrigeerida küsitluskava (vt lisa nr 2) ning uurida esmaseid tulemusi, mis andsid aimu võimalikest lõplikest empiirilistest tulemustest. Bakalaureusetöö käigus kohandati teooriat, viidi läbi teised intervjuud ning saadi vastused uurimisküsimustele.

Töö uurimisobjektiks on töö säilitanud Eesti perede representatsioonid tarbimisest. Tarbimine kannab endas erinevaid tähendusi. Töös on toetutud peamiselt tuntud Briti tarbimisteoreetiku Don Slater'i (1997) seisukohale, mille järgi tarbimiskultuur on turumajandusliku ühiskonna ühe osana sotsiaalne korraldus, kus turg toimib igapäevaelu ning sümboliliste ja materiaalsete ressursside vahendajana. Tarbimise representatsioone majandussurutise kontekstis pole töö kaotanud ja mittekaotanud perede võrdluses varem uuritud. Tarbimine majanduslanguse ajal on Eestis aktuaalne

teema. Majanduslangusest tulenev tööpuudus ning sellega seotud võimalikud muutused inimeste mõtteviisis annavad alust kõrvutada tulemusi tööd mittekaotanud perede käsitlustega.

Bakalaureusetöö esimene osa keskendub teooria esitamisele, kus antakse ülevaade tarbimise erinevatest käsitlustest. Seejärel iseloomustatakse Eesti tarbimiskultuuri mõjutusi ja arenguid, viimaks kirjeldatakse nii majandustõusule kui ka majanduslangusele iseloomulikku tarbimist. Töö teises peatükis on kirjas tarbimisega seotud käsitluste uurimiseks püstitatud uurimisküsimused. Seejärel on esitatud uurimiseks kasutatava meetodi (süvaintervjuu) ning valimi kirjeldus.

Eelviimase peatükina on kirja pandud tulemused. Tulemuste peatüki esimene osa kirjeldab töö säilitanud perede tarbimisharjumusi majandussurutise tingimustes. Tulemuste peatüki teine osa keskendub töö säilitanud ja töö kaotanud (Tuulik 2010) perede tarbimisega seotud ühiskonnakäsitluse võrdlusele. Viimases peatükis on välja toodud järeldused ning arutelu meetodi, valimi ning edasiste uuringute üle.

Autor tänab väga enda seminari- ja bakalaureusetöö juhendajat Margit Kellerit.

I TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Viimasel ajal maailmas paljusid riike ja inimesi puudutanud majanduslangus tabas ka Eestit. Majandussurutise tingimustes on eratarbimine Eestis järjest vähenenud: kui 2008. aasta II kvartalis vähenesid eratarbimiskulutused 0,4% (Statistikaamet 2008), siis aasta hiljem langesid need juba 21%-ni (Statistikaamet 2009). Et mõista eratarbimise kahanemise tagamaid ning tarbimise olukorda Eestis, tuleb vaadata, millist rolli tarbimine ühiskonnas mängib ning milline on tarbimise sotsiokultuuriline ja majanduslik tähendus. Selle mõistmise hõlbustamiseks annan bakalaureusetöös esmalt ülevaate briti tuntud tarbimiskultuuri uurija Don Slateri tarbimisühiskonna käsitlustest ning toetun osaliselt ka T. B. Vebleni tarbimissotsioloogias klassikaks saanud positsioonilise ja demonstratiivse tarbimise käsitlusele. Seejärel iseloomustan Eesti tarbimiskultuuri, eesmärgiga anda ülevaade selle mõjudest ja arengutest, pöörates tähelepanu tarbijatüüpidele ning postsovetlikule taustale ja lääneliku tarbimiskultuuri arengule. Kolmandas alateemas kirjeldan tarbimist majandussurutise tingimustes, mis eeldatavasti erineb majandusõitsengu-aegsest tarbimisest.

Enne teoreetiliste lähtekohtade juurde asumist on vajalik selgitada, mida tähendavad bakalaureusetöö uurimisobjektiks olevad representatsioonid. Representatsioon tähendab briti kultuuriteoreetiku ja sotsioloogi Stuart Halli (1997) järgi protsessi, mille käigus luuakse keele kaudu tähendusi. See tähendab, et erinevaid nähtusi, teemasid või ka tervet kultuuri väljendatakse keeles kasutatavate märkide kaudu. See, kuidas uuringus osalenud tarbimisest räägivad, peidab endas erinevaid tähendusi perede tarbimismaailmast. Representatsioonid ja nende tekkimist on lähemalt kirjeldatud meetodi peatükis.

1.1 Tarbimise erinevad käsitlused

Erinevad autorid käsitlevad tarbimiskultuuri eri vaatenurkade alt. Tuntud briti tarbimisteoreetiku Don Slateri lääneliku tarbimiskultuuri peamiste joonte kirjeldamine on üks võimalustest, kuidas tarbimise taust avada. Slateri (1997) järgi on

tarbimiskultuur turumajandusliku ühiskonna osana sotsiaalne korraldus, kus turg toimib igapäevaelu ning sümboliliste ja materiaalsete ressursside vahendajana. Slater loeb nn lääneliku tarbijakultuuri üheks peamiseks tunnuseks tööstuslikult toodetud kaupade turul ringlemise. Inimesed müüvad oma tööjõudu ühel turul selleks, et teisel turul soovitud kaupu osta. Nii põhineb tarbimiskultuur kapitalistlikel suhetel, kus asju ei toodeta otseselt inimeste vajadustest lähtudes, vaid kasumlikel eesmärkidel. Sel moel saab turuühiskonnas määravaks majanduslik kapital, milleta kaupadele ligipääs on keeruline.

Teise nn lääneliku tarbijakultuuri peamise tunnuseks toob Slater (1997: 24-32) välja tarbimiskultuuri universaalsuse ja impersonaalsuse, mis tähendab, et vähemalt teoreetiliselt võimaldab raha olemasolu igaühele ligipääsu peaaegu kõikidele kaupadele. Majandussurutise kontekstis muutub tarbijakultuuri universaalsuse ja impersonaalsuse aspektist oluliseks töökoha olemasolu, sest sissetuleku puudumine piirab kaupade omandamist.

Sissetuleku olemasolu lubab tarbijatel oma tarbimisotsuste langetamisel tegeleda erinevate valikutega. Slater tõlgendab vabadust isiklike tarbimisvalikute ja eraelu kaudu. Inimesed tarbivad peamiselt enda ja oma pere jaoks, et suurendada isiklike naudinguid ja mugavust, mitte parema ühiskonna või paremaks inimeseks olemise nimel. Ka briti antropoloog Mary Douglas ja majandusteadlane Baron Isherwood (1996) arvavad, et tarbimine pole sunnitud tegevus, vaid et igal inimesel on vaba valik teha tarbimisotsuseid. Valikute tegemisel muutub jällegi tähtsaks majandusliku kapitali olemasolu, mille puudumise või vähenemise korral võivad tõenäoliselt tarbimisharjumused muutuda.

Tarbimisvalikute tegemisel lähtuvad tarbijad oma vajadustest ja soovidest, mis Slateri järgi on põhimõtteliselt piiramatud ja küllastamatud. Pidev iha üha rohkemate asjade järele näitab, et tarbijad tunnevad rahuldamatust ning otsivad tarbimise läbi viise, kuidas oma rahuldamatust täita. Majanduslanguse perioodil tuleb tarbijatel süvitsi mõelda selle peale, missugused nende vajadused on ning millised nendest vajaksid kindlasti rahuldamist.

Sajanditaguse tuntud sotsioloogi ja majandusteadlase Thorstein B. Vebleni positsioonilise ja demonstratiivse tarbimise teooriate tutvustamine võib aidata läheneda tabimisele teisest küljest kui Slater seda teeb. Positsiooniline tarbimine (Veblen 1994 [1899], Dwyer 2009 kaudu) on elustandardi säilitamisega seotud tarbimine, kus tarbitavate kaupade iseloom määrab tarbija staatuse. Staatuse säilitamisel muutub oluliseks seega inimeste tarbimine ehk tema sõnutsi “rahaline jõud”. Nii arvab ka briti tarbimiskultuuri uurija Celia Lury (1996), kes leiab, et tarbitavaid asju kasutatakse oma sotsiaalse positsiooni märkijana võrdluses teiste tarbijatega. Näiteks kui naabripere vahetab oma eelmise auto Fordi välja Mercedese vastu, näidatakse sel moel enda ülekaalu.

Veblen käsitleb staatuse säilitamist ajaloolisest vaatevinklist, leides, et kõrgema staatusega grupid demonstreerisid oma üleolekut varjamatu tarbimise kaudu, madalama staatusega grupid seevastu proovisid kõrgema klassi tarbimist imiteerides nendega sammu pidada. Kui sel ajal oli tähtis inimese kuuluvus teatud klassi, siis tänapäeval räägime rohkem sotsiaalsest kihistumisest, eriti turuühiskondades, sh ka Eestis. Veblen on oma teoses *The Theory of Leisure Class* (1899) pakkunud välja demonstratiivse tarbimise kontseptsiooni. Demonstratiivne tarbimine tähendab seda, et mõned inimesed püüavad oma rikkust ja sotsiaalset kuuluvust neid ümbritsevatele inimestele näidata selle kaudu, et demonstreeritakse oma võimekust maksta ükskõik mille eest. Nii tegutsedes püüavad nad näiteks naabrite, teiste teatrikülastajate või poesviibivate inimeste silme läbi saada tunnustust või säilitada oma head nime, reputatsiooni. Seega on nimetatud Vebleni teooriates läbivaks mõisteks rahaline jõud. Ka Douglas ja Isherwood (1996) arvavad, et lisaks materiaalsele ja vaimsele heaolule tarbitakse asju ka teiste inimeste tarbimisega võistlemise pärast (*competitive display*). Sissetulekute olemasolu või samaksjäämine võib omada suurt tähtsust käesolevas uuringus osalenute tarbimiskäsitlustes, sest nii on neil säilinud rahaline jõud.

Ameerika Ühendriikide Ohio State Ülikooli sotsioloogiaprofessor Rachel E. Dwyer arutleb oma artiklis *Making a Habit of It* (2009), kas ja kuidas võiks positsiooniline tarbimine seotud olla harjumusega. See võib sotsiaalse positsiooniga seotud tarbimise analüüsimisel majanduslanguse perioodil kõnekaks aspektiks olla. Sissetuleku kaotanud ja säilitanud perede tarbimisharjumustes võib pereliikmetele enesele teadmata esineda tarbimiskalduvusi olemasoleva sotsiaalse positsiooni säilitamise eesmärgil. Juhul kui

inimesed pole teadlikud, et nad tarbivad kõrgemat sotsiaalset positsiooni väljendavaid kaupu, võib tähtis roll kanda olla harjumuse jõul. Teadvustamatust positsiooniliste kaupade tarbimisel ei saa siiski jäigalt kõikidele tarbijatele iseloomulikuks pidada, sest juba Vebleni sajanditagused uuringud viitasid sellele, et tolleaaja klassiühiskonnas tarbisid inimesed asju teadlikult ja eesmärgipäraselt, et näidata oma klassikuuluvust.

Harjumuse roll inimeste tarbimiskäitumises tähendab Dwyeri (2009) arvates seda, et inimestel on oma varasematele kogemustele toetudes teatud kalduvused tarbijana ka edaspidi käituda. Kusjuures nendele inimestele on iseloomulik see, et ostuotsused ja tarbimismustrid on välja kujunenud ilma suurema teadvustamiseta. On võimalik, et sissetuleku säilitanud pered võivad enda pere tarbimisest rääkida kui majandussurutise tingimustes samaks jäänud tegevusest. Näiteks igapäevaste sisseostude tegemine suurest kodu kõrval asuvast kallimate hindadega toidupoest ei pruugi tähendada seda, et pere võib hindade peale mõtlemata osta kõike soovivat, vaid võib seotud olla hoopis harjumusega, et enne koju jõudmist käiakse selle kõrval asuvast poest läbi ning ostetakse vajalik.

Dwyer arvab, et positsioonilised kaubad on sellised kaubad, mis saavad lihtsalt üheks osaks harjumuslikult säilitatud elustandardist, see tähendab, et teatud kaupade tarbimine võib, kuid ei pruugi eraldada ühed tarbijad teistest sotsiaalse positsiooni näitamise eesmärgil. Nii võib positsioonilise iseloomuga kaupade tarbimine muutuda harjumuseks ning enda positsiooni näitamise funktsioon jääb inimestel tagaplaanile. Teisest küljest ei saa kõrvale vaadata ka ideest, et mõned inimesed võivad püüda sobituda kesk-klassi ostjate hulka, valides kaupu näiteks keskmise hinna järgi (Frank 1999, Dwyer 2009 kaudu). Eesti kontekstis võib ilmselt Ameerika Ühendriikide Cornelli ülikooli majandusprofessori R. H. Franki ideed keskklassi kuuluvast tarbijast kõrvutada Eesti inimese tajutava nn keskmiselt tarbiva elanikuga. Keskmise hinna järgi kaupade soetamine on positsioonilise iseloomuga seetõttu, et selline hind justkui eeldaks kaubalt teatavat kvaliteeti ja staatust, et sobituda sama kaupu ostvate teiste tarbijatega.

Tarbijad peavad enda jaoks oluliseks erinevate kaupade ja teenuste ostmist ning tegevusi, mis võivad seotud olla teatud elustiili loomise või säilitamisega. Elustiili on oma bakalaureusetöös käsitlenud praegune Tallinna Kaubamaja müügi- ja turundusdirektor Enn Parel (2008). Elustiil märgib sellist elamise viisi, kus inimesed

püüavad harjumuspäraselt ja teadlikult läbi tarbitavate kaupade, teenuste ja sotsiaalsete praktikate näidata oma eneseväljenduslikke eelistusi. Oluline rõhk on inimeste teadlikkusel seepärast, et elustiiliga seotud eesmärgipärane tarbimine võib näidata inimeste suhtumist tervesse tarbimiskultuuri. Ka Douglas ja Isherwood (1996) leiavad, et tarbimiskultuur avaldub inimeste elustiilis. Näiteks kui pereema tuleb poest koju, on tal mõned asjad ostetud majapidamiseks, midagi pereisale ja midagi ka lastele. Nii võib autorite arvates seostada tarbimist kultuuriloomega ning inimeste igapäevase (sotsiaalse) eluga. Nad arvavad, et tarbimine on sotsiaalsete protsesside osa, mida võib käsitleda näiteks kui autoga sõitmist tööle või inimestega suhtlemist.

Eesti ühiskonnas on elustiili tähenduses räägitud elulaadist. Elulaadi käsitleb kogumikus "Eesti Elavik 21. sajandi algul" Annika Nigul (2004). Elulaad hõlmab kõiki peamisi eluvaldkondi, st tööd, perekonnaelu ja ka vaba aja veetmist, kuid erinevalt elustiilist on elulaad inimeste jaoks mitteteadlik tegevus. Bakalaureusetöö raames kasutatakse inimeste tarbimisest rääkimisel elustiili mõistet, sest see kujutab ühe osana endast teadlike tarbimisvalikute tegemist ning seega teadlikku eneseväljendamist tarbimise kaudu. Pareli (2008) hinnangul on elustiil oma olemuselt segu inimeste individuaalsest ja sotsiaalsest stiilist. See võiks tähendada seda, et ühelt poolt lähtutakse tarbimisel küll iseenda ja oma peres väljakujunenud harjumustest või valikutest, kuid teiselt poolt võidakse tugineda ka teatud ühiskondlikele normidele ehk sotsiaalselt käibel olevatele tarbimismustritele.

Ülevaadet tarbimisest kui nähtusest olen kirjeldanud peamiselt kaasaja tarbimisteoreetikule Slaterile, sajanditagusele klassikule Veblenile, tarbimises harjumuse rolli tähtsaks pidavale sotsioloogile Dywerile ning tarbimist sotsiaalsete protsesside osana ja kultuuriloomena käsitlevale Douglasele ja Isherwoodile toetudes. Nimetatud autorite nägemuse lisamine inimeste tarbimispraktikatele on üks võimalik lähenemine töö säilitanud inimeste tarbimiskäsitluste analüüsimiseks.

1.2 Eesti tarbimiskultuuri iseloomustus

Eesti tarbimiskultuuri mõjutuste ja arengute esitamine aitab luua aluse tarbimise analüüsimisele. Samuti loob see võrreldava materjali praeguse majandussurutise-aegse tarbimise kõrvale. Annan ülevaate Eesti tarbimiskultuuri mõjutustest, pöörates lisaks nõukogude perioodi tarbimisele ja lääneliku tarbimiskultuuri kirjeldusele tähelepanu ka vajaduste ja ihade kokkupõrkele ning sotsiaalsele kihistumisele.

1.2.1 Eesti tarbimiskultuuri mõjutused

Eesti tarbimiskultuuri kujunemise ning ajaloolise arengu kirjeldamisel ei saa mööda vaadata nõukogude-aja ning läänemaailma mõjutustest. Ühelt poolt saab Eesti praegusaja tarbimiskultuurile omaseid jooni võrrelda ajateljel nõukogude-aegse tarbimiskultuuriga, teiselt poolt ruumiteljel võrdluses teiste Euroopa riikidega (Keller *et al* 2008).

Nõukogude-aegse tarbimiskultuuri kirjeldamine aitab paremini mõista tänase Eesti tarbimiskultuuri kujunemise tagamaid. Kelleri (2004) järgi oli nõukogude tarbimiskultuurile iseloomulik kaupade puudus, defitsiit, sotsiaalsel kapitalil ehk vastastikustel tutvustel põhinevate suhete kaudu sümboliliste kaupade soetamine ning nõukogude võimu eitamisega seotud defitsiitsete kaupade hankimine vabaduse väljenduse tähenduses. Paljud nõukogude-aegsest tarbimiskultuurist osa saanud inimesed olid teadlikud sellest, et kusagil läänes, st Nõukogude Liidu piiridest väljaspool, olid paremad ja teistsugused võimalused tarbimiseks. See tekitas tarbijates ilmselt mitmeid vastuolulisi mõtteid ja küsimusi, kui kogeti, et siinsetest poodidest oli võimalik saada vaid ühetaolist kaupa, mille ostmiseks pidi mõnikord pikalt järjekorras seisma või hoopis tutvusi omama. Ühe võimalusena saab bakalaureusetöö raames nõukogude-aegset tarbimist vaadelda ka kui paljudele tarbijatele katsumuse või proovikivina. Nõukogude-aegsest tarbimiskultuurist erineb Eesti tarbimiskultuuri mõjutanud lääne riikidele iseloomulik tarbimine, mille kirjeldamisel toetun briti teoreetikule Slaterile.

Lääneliku tarbimiskultuuri mõjutusi Eestis saab vaadelda Slateri (1997) tarbimiskultuurile iseloomulike põhitunnuste kaudu, mida on kirjeldatud ka eespool Slateri tarbimiskultuuri käsitluse peatükis (vt peatükk 1.1). Lääneliku tarbimiskultuuri järgi on tarbimises kesksel kohal inimene kui tarbija, mitte kui kodanik, tööline või mõne religiooni järgija. Seetõttu määratletakse turuühiskonnas, kus kõik kaubad ja teenused on toodetud turu jaoks, kõik väärtused, vajadused, tegevused ja identiteet suuresti tarbimise kaudu. Nii mõeldes on hästi tajutav ühiskonna ning tarbijate teadlik (või mitteteadlik) soov n-ö jõuda järele arenenud Lääne tarbimiskultuurile.

Et lääneliku tarbimistasemini jõudmist – mis enamiku üksiktarbijate jaoks on teatav kujuteldav tasand – võib pidada üheks osaks Eesti inimese elustandardist, väljendab selle tunnetamise puudumine pigem tarbijate rahulolematust (Keller *et al* 2008). Ka üleminekuperioodil nõukogudelikust tarbijakultuurist läänelikku aastatel 1988-1992, mil poelette ilmestas laiem kaubavaliku teke, oli sellest osa saamine keeruline suuresti piiratud rahaliste ressursside tõttu (Keller ja Kiisel 2008). Tähendab, ei olnud ega pruugi olla ka täna haruldane, et tarbijad võivad kurta kas rahapuuduse, toodete valiku või tarbimisest tuleneva ebavõrdsuse üle.

Eesti tarbimiskultuuri varajane periood aastatel 1993-1997 (Keller ja Kiisel 2008), mil süvenema hakkas tarbimisvõimalustest tulenev kihistumine, on üheks murdepunktiks Eesti tarbimiskultuuri arengus. Nimelt ammutas juba sel perioodil jõudu materiaalistest ressurssidest tulenev tarbimisvõimaluste erinevuste muster Eesti inimeste tarbimisharjumustes. Sotsiaalsest kihistumisest Eestis on lähemalt juttu edasises alateemas (vt peatükk 1.2.2). Järgmises Eesti tarbimiskultuuri “küpsemise” arenguetapis 1998-2004 muutub kõnekaks aspektiks elustiili ja identiteediga seotud tarbimine. Tarbimise kaudu elustiilile apelleerimine viitab ühelt poolt sellele, et inimesed ei pruugi asjade tarbimisel mõelda niivõrd teatud sotsiaalsesse kihti kuulumise peale, vaid isikupärale ja elamise viisile (vt peatükk 1.1).

Nõukogude aja tarbimisele iseloomulike tunnuste järk-järguline kadumine, lääne riikide tarbimisvõimalustest unistamine, elustiili tähtsustamise kasv ning sotsiaalse kihistumise problemaatika tõus – need võiksid olla põhilised Eesti tänase tarbimiskultuuri elemente kujundanud tegurid, mis on olulised käesoleva töö seisukohast. Eesti ühinemine

Euroopa Liiduga 2004. aastal oleks autori silmis pöördepunktiks ajaloolises arengus, millest alates Eesti tarbimiskultuuri täna iseloomustada.

1.2.2 Tarbimine majandustõusu perioodil

Antud peatükk on üles ehitatud Eesti tarbimiskultuuri viimase aja arengu iseloomustamiseks alates Euroopa Liiduga liitumise perioodist kuni majanduskriisi alguseni 2008. aastal (Statistikaamet 2008). Ülevaade tänasest tarbimisolukorrast kuni majandussurutise perioodini hõlmab endas kasvavat konsumerismi, tarbijate vajaduste *versus* ihade põrkumist, sotsiaalse kihistumise problemaatikat, tarbimismahtude suurenemist ning inimeste subjektiivset hinnangut eluga rahulolule. Võrdlusmaterjalina olen sisse pikkinud ka andmeid teistest riikidest.

Ühelt poolt hakkasid Euroopa Liiduga ühinemisele järgnenud perioodil kiiremini suurenema tarbimismahud Eestis. Majandustõusu perioodil elujärje paranemisse uskumine muutis inimesed julgemaks laenude võtmisel (Statistikaamet 2005), kusjuures hoogustuma hakkas tarbimislaenude asendumine eluasemelaenudega (Emor 2006). Niisamuti on suurenenud ka kaupade jaemüügi mahud, mis olid Eesti Panga Majandusaruande (2006) järgi eelmise kvartali võrdluses 2006. aasta alguskuudeks 5,5%-ni tõusnud. Tarbimise suurenemine majandustõusu aastatel annab alust arvata, et inimeste käekäik on võrreldes Euroopa Liiduga liitumise eelse perioodiga sissetulekute suurenemise ja sellest tulenevalt oma tarbimisvajaduste rahuldamise tõttu pigem paranenud.

Tarbimisühiskonnas täidab olulist kohta konsumerism, mida ka Eesti tarbimiskultuuris alates Euroopa Liiduga ühinemisest saadik on kasvavaks nähtuseks peetud. Konsumerism kujutab endast Kelleri ja Kalmuse (2004) kohaselt ennekõike sümbolilist väärtust omavaid kaupu haaravat eneseväljenduslikku tarbimist. Eneseväljendusliku tarbimise orientatsioon on seotud teadliku elustiili ja identiteedi kujundamisega. Huvitava lähenemisega on konsumerismi defineerinud ka Parel (2008), kelle järgi konsumerism on seotud isikliku õnne ja materiaalsete asjade omamise ja tarbimisega. Need lähenemised võivad aidata mõista intervjueeritavate perede tähendusvälja tarbimisest, ennekõike võib-olla rohkem sissetulekud säilitanud perede hoiakuid. Teiselt poolt pole välistatud, et konsumerism võib, kuid ei pruugi esineda ka peredes, kus üks

pereliikmetest on kaotanud töö. Näiteks kui töökaotusega on kokku puutunud üks pereliige, kes praegu elab Töötukassa abirahast (ja näiteks teisel pereliikmel on töökoht säilinud), kuid kellel on uus töökoht juba silmapiiril, ei tähenda see, et ei tarbita enam eneseväljendusega seotud kaupu. Seega tuleks konsumerismi esinemist perede tarbimiskäsitlustes uurida, arvestades valimile iseloomulike eripäradega.

Kui võrrelda Eesti tarbimismahtude suurenemist majandustõusu ajal teiste Euroopa riikide tarbimismahtudega, näeme, et Eurostati koostatud tegeliku individuaalse tarbimise indeksi järgi (Keller ja Kiisel 2008) jäävad Eesti näitajad Euroopa jõukamate riikidest maha. Näiteks Suurbritannia, Prantsusmaa, Saksamaa ja Rootsi tarbimismahud olid võrreldes Eestiga kuni 2006. aastani suurenenud kaks korda rohkem. Väiksema elanikkonna, palganumbrite ning tarbimismahtudega Eestil arenguruumi küll on, kuid paljud Eesti inimesed ise ilmselt tõdevad, et tarbimisvõimaluste avardumisel toimunud muutused alates nõukogude ajast on üheks suureks edasisammuks eeskujuriikide suunas. Kaasaja kapitalistlike ühiskondade tarbimises maailma kontekstis võime tarbimismahtude suurenemist lugeda sotsiaalse kihistumise kasvu üheks võimalikuks sõlmkohaks. Käesoleva aastatuhande algusaastatel ja 1990ndate lõpus hoogustunud laenude kerge saamisvõimalus avas tee tarbimismahtude tõusujoonele suureneva ebavõrdsuse kontekstis (Dwyer 2009).

Ka Eestis olid paljud inimesed majandustõusu perioodil rohkem altimad laenama (Statistikaamet 2005). Nii muutusid paljud tarbijad julgemaks pikaajalisemate laenude võtmisel. Sel ajal ilmselt ei osatud mõelda (või ei soovitud mõelda), et Eestit, maailma või enda pere võib puudutada majanduslangus, mis võib põhjustada mitmetele peredele makseprobleeme. Sotsiaalne kihistumine Eestis on teema, mida saab analüüsida konsumerismi indeksi järgi (Keller 2004), nii näeme, et nn esmavajadusest eristuvate kaupade tarbimine on iseloomulik jõukamatele inimestele. See tähendab inimestele, kelle materiaalsed võimalused lubavad lisaks esmavajaduste rahuldamisele (toit, eluase ja igapäevased tööstuskaubad) kulutada raha ka muudeks ettevõtmisteks (Emor 2004). Bakalaureusetöö uurimisprobleemaatika kontekstis on sotsiaalse kihistumise teema oluline seetõttu, et perede tarbimise tähendusväljade uurimisel võib välja tulla enda paigutamine ühiskonna sotsiaalsel redelil kas teadlikult või mitteteadlikult. Ei saa öelda, et sotsiaalse kihistumise problemaatika oleks iseloomulik kas sissetulekud kaotanud või mitte kaotanud peredele. Pigem on küsimus hoopis selles, kas ja kuidas tarbijad üldse

mõtestavad rahaliste ressursside suuruse seost tarbimisega näiteks sarnase sotsiaalmajandusliku taustaga inimestega või vaesemate või jõukamate tarbijatega. Kas ja kuidas inimesed enda tarbimist ning sotsiaalsel ühiskonnaredelil paiknemist mõtestavad, sõltub paljudest asjaoludest, näiteks sissetuleku säilitanud ja kaotanud inimeste sotsiaalmajandusliku tausta sarnasusest või kardinaalsest erinevusest.

Majandustõusu ning –languse perioodide võrdluses muutub huvitavaks see, kuidas inimeste tarbimisharjumustest peegeldub vajaduste *versus* ihade käsitus. Kaasaja ühiskondades on uute asjade ihaldamine saanud üheks osaks harjumuspärasest eluviisist (Campell 1992, Dwyer 2009 kaudu). See võiks tähendada seda, et regulaarselt uusi asju soetavate inimeste jaoks muutub esmavajaduste rahuldamine nii elementaarseks tegevuseks, et vajaduste ja ihade telg võib seguneda. Näiteks pidev iha uute riideesemete järgi võib tekitada tunde, et see soov on hoopis vajadus. Teisest küljest on vajadus asjade järele oma olemuselt tarbijatele ühiskonna poolt peale surutud (Slater 1997), see tähendab, et inimeste eelistused ja valikud on seotud staatuse näitamisega, elustiiliga ja sellega seonduvaga. Tarbijate vajadused on erinevate tegurite – eriti majanduslike ja sotsiokultuuriliste – poolt mõjutatud, mistõttu inimese tegelikud vajadused sõltuvad suuresti sellest, kuidasmoodi ühiskond vajadusi näeb ja neile tähendusi loob. Seega kohtame siingi sümbolilist väärtust omavate kaupade ja teenuste tarbimist eneseväljenduslikus tähenduses. Tundub, et pidev iha uue järele ning vajaduste rahuldamatus võib viidata naudingulistele eesmärkidega seotud tarbimisorientatsioonidele.

Jõuame välja küsimuseni, kas ja kuivõrd rahul on tarbijad oma eluga majandustõusu perioodil ning missugused on peamised tunnusjooned, millega eluga rahulolu seostatakse. Küsitluse “Mina. Maailm. Meedia” 2008. aasta koguvalimi põhjal arvatud korrelatsioonid näitavad, et kõige tugevamini on hinnang eluga rahulolule seotud rahalise jõukuse indeksiga, mis viitab sellele, et inimeste enda arvamuse kohaselt sõltub heaolu kõige enam materiaaletest tarbimisvõimalustest. Seega on olulisel kohal perede sissetulekute suurus, millest sõltuvad rahuloluni viivad tarbimisvõimalused (Kalmus 2008). Paralleelina väärub siinkohal mainimist ka uuring Eesti perede elukvaliteedist (Tiit 2008), mille järgi majandustõusu perioodi aastatel 2003-2007 on Eesti perede elukvaliteet paranenud niihästi elukeskkonna kui ka majandusliku toimetuleku poolest. Majandusliku kapitali olemasolu tähtsustamine võib osutada

inimeste hoiakutele, mis on seotud konsumerismiga, st tarbimise hedonistliku küljega. Veel võib rahaliste ressursside olemasolu tähtsustamine laiemal tasandil seotud olla eespool väljatoodud postsovetliku tarbimisühiskonnaga – täna väärtustatakse seda, millest varem nõukogude-ajal puudust tunti.

2007. aastal kõrghetkeni jõudnud tarbijate kindlustunde indikaator (Konjukturiinstituut 2009) annab alust mõelda, et majandustõusu perioodil olid inimesed küllaltki positiivselt tuleviku suhtes meelestatud. Sealt alates on tarbijate kindlustunde indikaator hakanud langema, mis on seotud ka tarbimismahtude vähenemisega. Majanduslanguse aegsest tarbimismahtude langemisest annan ülevaate majandussurutise tingimustele iseloomuliku tarbimise kirjeldamise juures (vt peatükk 1.3).

Eelneva arutelu põhjal näeme, et nõukogude-aegsed tarbimisorientatsioonid ja Lääne tarbimisühiskonna mõjud on kujundanud mitmed probleemid Eesti tarbimiskultuuriruumile iseloomulikuks. Enne majandussurutise-aegse tarbimise kirjeldust iseloomustan Eesti ühiskonnale välja pakutud iseloomulikku nelja tarbijatüüpi, mis aitab hilisemas analüüsis anda tingliku ülevaate uuringus osalenud tarbijatest.

1.2.3 Ülevaade tarbijatüüpidest

Ülevaade tarbijatüüpidest aitab tinglikult paigutada uuringus osalenud pereliikmed teatud tarbijatüüpidesse, seda intervjueeritavate eneserepresentatsioonide alusel. See kannab endas mingil määral toetust pereliikmete representatsioonidele.

Tarbijatüüpide koostamisel on lähtunud konsumerismi ja säästva tarbimise indeksitest. Esimene neist, konsumerism, tähendab sümbolilist väärtust omavaid kaupu haaravat eneseväljenduslikku tarbimist (Kalmus ja Keller 2004). Konkreetse uuringu kontekstis on oluline mainida, et konsumerism kuulub nn romantilise eetika algesse (Campell 1998, Keller 2004 kaudu), mis kutsub kaupade ostmisel inimesi üles voli andma ihale. See tähendab, et tarbimisel on oluline koht hedonistlikul vaatenurgal ehk naudingu saamisel asjade ostmisel. Võib oletada, et majanduslanguse perioodil on hedonistlik tarbimine rohkem iseloomulik töö säilitanud kui töö kaotanud inimestele. Et konsumerism ja säästev tarbimine on omavahel seotud ning tarbijatüübid on koostatud

just nende kahe indeksi omadustele toetudes, vajab seletamist ka säästva tarbimise mõiste. Kui 2005. aasta küsitluse “Mina. Maailm. Meedia” järgi koosneb konsumerismi indeks elustiilile ja eneseväljendusele suunatud tarbimisorientatsioonidest nagu näiteks rõivaste ostmine välismaal või kaubamärgi eelistamine hinnale, siis säästva tarbimise indeks koosneb seevastu rohelist mõtteviisi esindavatest tunnustest nagu näiteks prügi sorteerimine või enese keskkonnateadlikuks tarbijaks pidamine. Säästlik tarbimine seostub ennekõike inimeste keskkonnateadlikkusega, mis on üheks tarbimiskäitumise viisiks (Kalmus *et al* 2009).

“Mina. Maailm. Meedia” 2005. aasta küsitluses osalenute vastuste alusel on säästva tarbimise ja konsumerismi indekseid võrreldes koostatud neli tarbijatüüpi (Kalmus *et al* 2009). Kõige suurema rühma moodustavad madala või keskmise sissetulekuga ning kõrge tarbimise määra ja madala konsumerismiga säästjad (41%). Teise suurema tarbijatüübi moodustavad madala sissetuleku, konsumerismi ja säästliku tarbimisega ükskõiksed (28%). Roheliste konsumeristide tüübile (17%) on iseloomulik kõrge konsumerism ja säästlik tarbimine. Neljandaks tarbijatüübiks on pillajad (14%), kellest enamuse moodustavad põhiharidusega suuremates linnades elavad teismelised, kelle perede sissetulek on kõrge. Võimalik, et intervjuudest tulevad nn ridade vahelt välja nimetatud tarbijatüüpidele vastavad või tunnuslikud elemendid, mistõttu võib intervjuueeritavaid tarbijaid ühte või teise (või mitmesse) tüüpi liigitada.

Tarbijatüüpideks liigitamine annab tausta perede tarbimistähenduste leidmisel. Järgnevas alateemas kirjeldan majanduslanguse perioodile iseloomulikku tarbimist.

1.3 Tarbimine majandussurutise tingimustes

Majanduslangus Eestis algas Statistikaameti andmetel 2008. aasta kevadel, mil võrreldes eelmise aasta sama perioodiga sisemajanduse koguprodukt vähenes 1,1% (Statistikaamet 2008). 2008. aasta kevadest on inimesed hakanud oma tarbimist piirama (Emor 2008), mis võib tähendada seda, et sellest ajast alates on muutunud mitmete inimeste tarbimiskäitumine. Praeguste andmete järgi on 2009. aasta III kvartalis majanduslangus pidurdunud (Statistikaamet 2009). Majanduslangusele on iseloomulik

tarbimismahtude vähenemine ja tööpuudus, viimane on TTÜ majandusprofessor Kaarel Kilvitsa sõnul isegi suurem probleem kui majanduslangus ise (ERR 2009).

Tööpuuduse probleemist ajendatult mõjutab tarbimist majandussurutise tingimustes ka paljude inimeste sissetulekute vähenemine. Tõenäoliselt võib seeläbi olla muutunud suhtumine nii oma pere tarbimisse kui ka Eesti majanduslikku olukorda ja tarbimiskultuuri tervikuna. Arvestada tuleb ka sellega, et ka sissetulekuid mitte kaotanud peredes võivad hoiakud tarbimise suhtes muutunud olla. Ka Emori finantskäitumise uuring (2009) näitab, et majandussurutise tõttu on muutunud inimeste hoiakud. Uuringu järgi on muutunud majandusoludes kasvanud inimeste ettevaatlikkus, mitte niivõrd reaalne toimetulek. Pigem on majandusbuumile iseloomulik laenamine asendunud raha kõrvalepanemisega ning ostusoovide ohjeldamise või kontrollimisega. Võib-olla on see seotud tarbijate kindlustundega tuleviku suhtes, mis Eesti Konjukturiinstituudi andmete järgi (2009) on majanduskriisi vältel drastiliselt langenud ning viimaste kuude jooksul veidi tõusnud. Kulutuste prioriteetide seadmisel aga on uuringud (vt EIA 2008, "Mina. Maailm. Meedia" 2004) näidanud, et raha peaks igal juhul jätkuma eelkõige lastega seoses, st lastele ostetavas.

Majandussurutise perioodile Eestis on iseloomulik tarbimismahtude vähenemine. Näiteks 2009. aasta mai jaemüük vähenes võrreldes eelmise aasta sama kuuga 16% (Statistikaamet 2009). Ka Eurostati andmetel (2010) vähenes eratarbimine Eestis 2008. aasta I kvartalis 0,7%. Samuti oli juba 2008. aasta I kvartali analüüsis märgata eraisikute laenuaktiivsuse langust, mil kolme kuu jooksul laenati eluaseme soetamiseks ligi poole vähem kui eelmisel aastal (Tarkinvestor 2008). Tarbimismahtude vähenemine majanduslanguse kontekstis ei pruugi viidata inimeste hoiakutele ja soovidele vähem tarbida. Võimalik, et inimestel tekib soov hoopis rohkem tarbida, isegi kui eluolud praegu seda ei luba.

Briti tarbimiskultuuri uurija Celia Lury (1996) arvates vaesus mitte ei väldi, vaid hoopis sütitab inimesi tarbimiskultuuris rohkem osalema. See tähendab, et kui praeguses majandusolukorras võivad inimesed tunnetada, et nad ei saa oma pidevalt rahuldamata soove täita, võib tarbimine muutuda nende jaoks hoopis ihaldusväärseks. Võib juhtuda, et asjad, mida inimesed endale näiteks rahaliselt poolelt lubada ei saa, muutuvad nende silmis kättesaamatuks ja sellest ajendatult tekib veelgi suurem soov neid omada. Seega

hakkavad inimesed otsima võimalusi nende kaupade soetamiseks, mis viib välja jällegi vajaduste ja ihade kokkupõrkeni. Tekib küsimus, miks tarbitakse mitte-esmavajalikeks kaupadeks peetavat praeguses majandusolukorras. Meie uurimuse raames võivad selliste ihadega kokku puutuvad inimesed näha uue töökoha leidmises endise tarbimistasemeni tagasi jõudmist. See tähendab võimalust tarbida erinevaid kaupu ja teenuseid sarnasel moel nagu varem seda tehti.

Tarbimistrendide ennustamise ja analüüsiga rohkem kui 20-aastat tegelenud ning sellega seoses Suurbritannias oma firma loonud Paul Flatters ja Michael Willmott (2009) on kavandanud tarbimiskäitumise ja statistika analüüsile tuginedes praeguse majanduslanguse tõenäolised mõjud inimeste pikaajalises tarbimiskäitumises Ameerika Ühendriikides ja Suurbritannias. Vaatlustele, fookusgruppidele, hoiakuid hindavatele uuringutele ning eelmiste majanduslanguste võrdlustel praegusega püüavad nad ülemaailmsete ettevõtete nõustamise eesmärgil analüüsida, kuidas majanduslanguse tõttu teatud trendid tarbimises kiirenevad või aeglustuvad. Majanduskasvu aastatel 1995-2005 suurenesid Ameerika Ühendriikides ja Suurbritannias elavate inimeste sissetulekud kolmandiku võrra, mis elavdas tarbimist, sest inimesed said endale lubada üha rohkem. Ka Eestis suurenes sissetulekute kasv pidevalt 2003-2007. aastatel (Statistikaamet 2009). Bakalaureusetöö raames pööran tähelepanu töö problemaatikaga seotud tarbimistrendidele nagu säästlikkus ja muutlik/püsimatu tarbimine (*mercurial consumption*). Säästva tarbimistrendi all peavad autorid silmas tarbimist, mil majanduslanguse tõttu ollakse rohkem orienteeritud tervislikule (*wholesome*) kui pillavale tarbimisele. Muutlik/püsimatu tarbimistrend viitab meelemuutustele tarbimisotsuste tegemisel, see tähendab, et nii majanduslanguse- kui sellele eelnevale perioodile on iseloomulik tarbijate tujukus ostlemisel – ilmselt viitab see impulsiivostude rohkusele. Autorite arvates on nii säästliku kui ka muutliku/püsimatu tarbimise suund arenev ehk hoogustuv tarbimistrend. Flatters ja Willmott ennustavad, et pikemas perspektiivis pöördub osa tarbijatest majandusbuumi aegsete tarbimismustrite juurde tagasi, kuid suur hulk praeguse majanduslangusega kokkupuutuvaid inimesi jäävad säästliku-, muutliku/püsimatu- ning autorite välja toodud teiste tarbimistrendide juurde nagu roheline konsumerism või ekstreemsete kogemuste otsingud. Viimaste nimetatud trendide hulgast väärrib mainimist (roheline) konsumerism, mis autorite arvates tähendab roheline mõtteviisi jälgimist tarbimisel näiteks kraanivee või elektri kokkuhoiu näol igapäevaelus. Bakalaurusetöö raames oleks huvitav uurida, kas säästlik

ja muutlik/püsimate tarbimistrend on iseloomulik töökoha kaotanud või säilitanud tarbijatele.

Kui tarbimise trendid võtavad uuesti majanduslanguse eelse tarbimise kuju, on tegemist lühiajalise majanduslangusega, mil tarbijakäitumises esinevad ka lühiajalised muutused (Flatters ja Willmott 2009). Seevastu pikemaks ja sügavuti ulatuvaks majanduslanguseks loevad autorid sellist majanduse olukorda, mis kujundab kõikide tarbijate hoiakuid ja ostukäitumist pikaajaliselt. Käesolev majanduslangus sisaldab nende järgi mõlema tüüpi tunnuseid, kuid ülemaailmsete finantsasutuste (Rahvusvaheline Valuutafond, Maailmapank jt) hinnangul ei lasku see nii sügavale kui 1929. aastal väga paljusid riike tabanud ülemaailmne majanduskriis (*Great Depression*), mis oli kõige pikem ja sügavuti ulatuv majanduslangus 20. sajandil. Ülevaade majanduslanguse liigitustest annab võrdlusmaterjali intervjueritavate nägemusele majanduslanguse kestusest ja mõjutustest tarbimisharjumustele.

Tarbimise kirjeldamisele majandussurutise tingimustes võib läheneda mitmest küljest. Kuna bakalaureusetöö eesmärgiks on leida, kuidas töö säilitanud pereliikmed käsitlevad tarbimist nii enda pere- kui ka ühiskonnatasandil, pidasin vajalikuks lisaks Eesti tarbimist iseloomustavatele joontele välja tuua ka mõnede lääne tarbimisuurijate nägemuse praegusaja tarbimisest. Nende mõtteviis võib aidata avada Eesti perede tarbimiskäsitluste tõlgendamist.

II UURIMISKÜSIMUSED

Bakalaureusetöö eesmärgiks on leida, milline on töö säilitanud pereliikmete represenatsioon tarbimist nii enda pere- kui ka ühiskonnatasandil ning võrrelda ühiskonnatasandi käsitlusi Katrina Tuuliku (2010) valimiga ehk töö kaotusega kokkupuutunud peredega.

Praegu aktuaalne teema – majandussurutis – on ilmselt mitmete inimeste tarbimisharjumustes muutusi põhjustanud. Kas ja mil määral esineb muutusi tarbimisharjumustes ning kuidas näevad majanduslanguse olukorda nii oma peresiselt kui Eestis üldiselt töö säilitanud pered, püüan välja selgitada järgmiste uurimisküsimuste abil:

1. Kuidas käsitlevad töö säilitanud pered tarbimist praeguses majandusolukorras võrrelduna töökaotusega kokkupuutunud peredega?
2. Kuidas nähakse kahe valimi lõikes tarbimist Eestis ning teistes majandussurutisega kokkupuutunud riikides?
3. Kas ja kuidas näevad töö säilitanud pered oma pereliikmete tarbimisharjumusi täna võrrelduna majandustõusu perioodiga?
4. Kas töö säilitanud pereliikmete suhtumine oma pere tarbimisharjumustesse on muutunud? Kuidas on pereliikmete endi arvates suhtumine oma pere tarbimisharjumustesse muutunud?
5. Kui muutused töö säilitanud perede tarbimisharjumustes on olnud, siis kas neid muutusi nähakse jätkusuutlikuna või pigem ajutisena ja majanduslanguse perioodile iseloomulikuna?

Uurimisküsimustele püütakse vastuseid leida süvaintervjuude abil. Empiirilistest tulemustest on võimalik lugeda bakalaureusetöö neljandas peatükis. Töö viiendas peatükis on välja toodud järeldused.

III MEETOD JA VALIM

3.1 Meetodi valik

Bakalaureusetöö uuringu meetodiks on kvalitatiivne/standardiseerimata intervjuu ehk süvaintervjuu. Bakalaureusetööks on läbi viidud viis süvaintervjuud, millest üks on tehtud samal teemal kirjutatud seminaritöö raames. Süvaintervjuu võimaldab intervjuueerijal käsitleda teemasid vahetult vestluse käigus, seada uusi hüpoteese ning kontrollida neid intervjuud tehes (Laherand 2008).

Kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab koondada tähelepanu tähenduslikule sisule, tuua välja erinevad “mustrid” ning uurida latentset sisu (Kalmus 2008). Süvaintervjuu võimaldab andmete kogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida. Nii võib intervjuueerija kohandada intervjuu kulgu ja läbitavaid teemasid ning küsida lisaküsimusi, et intervjuueeritav saaks kirjeldada oma kogemusi vabas vormis oma sõnadega. Teiselt poolt aga võtab süvaintervjuu meetodi abil kogutud andmestiku analüüsimine kaua aega (Vihalemm 2010).

Süvaintervjuu näol on tegemist paarisintervjuuga. Paarisintervjuu metoodika võimaldab ühelt poolt avada pere tarbimismaailma süvitsi, kuna intervjuu käigus saavad pereema ja pereisa üksteist pidevalt täiendada. Teisest küljest vaadates esineb paarisintervjuul ka metodoloogilisi piiranguid – õhku võib jääda mitmeid lõpetamata teemasid, sest pereliikmed võivad üksteise jutule vahele segada. Veel ei soovita võib-olla kõigest elukaaslase juuresolekul rääkida ning nii võivad avamata jääda või käsitlustest kõrvale jääda pere tarbimismaailma puudutavad tähtsad aspektid.

Siin uuringus kasutatud vestlusele sarnanevalt süvaintervjuud (Laherand 2008) võib pidada ka informandi-intervjuuks (Vihalemm 2010), sest intervjuueeritavad peegeldavad isiklike kogemusi ja hoiakuid nii majandustõusu kui –langusele iseloomuliku tarbimise suhtes.

Et töö uurimisobjektiks on töökaotusega kokku puutunud ja mitte kokkupuutunud perede representatsioonid, vajaks siinkohal seletust representatsioonide teke. Representatsioonina käsitleb briti kultuuriteoreetik Stuart Hall (1997) sellist protsessi, mille käigus inimesed toodavad ja vahendavad keeles kasutatavate märkide kaudu tähendusi kultuuris. Märkidena kirjeldab autor inimeste peades olevaid erinevaid mõisteid, mõtteid ja ideid, mis üheskoos moodustavad kultuuri-tähendusliku süsteemi. Kuna Halli sõnul sõltub representatsioonide loomine sellest, kuidas inimesed end ümbritsevat tõlgendavad, võib käesoleva töö raames rääkida representatsioonidest kui inimeste kogemusi väljendavatest käsitlustest. See tähendab, et sõnade abil nii enda perele kui ka ühiskonnale iseloomulikku tarbimist kirjeldatakse tõenäoliselt enda kogemuste kaudu.

Töö küsitluskava (vt lisa nr 2) on väljatöötatud koostöös Katrina Tuulikuga (2010). Küsitluskava koostamisel on silmas peetud mõlema autori bakalaureusetööde eripärasid. See tähendab, et kava hõlmab nii pere- kui ühiskonnatasandit puudutavaid küsimusi, eesmärgiga katta võimalikud intervjuudes üleskerkivad aspektid. Vastavalt valimi eripäradele on intervjuerimise käigus küsimuste järjekorda muudetud ning neid intervjuu kulgemisest lähtuvalt kohandatud. Pärast intervjuude läbiviimist ja nende transkribeerimist jagasime Katrina Tuulikuga oma transkriptsioone, et alustada kogu toormaterjali analüüsimist.

Kvalitatiivsel meetodil mõlema valimi transkriptsioonide põhjal sisuanalüüsi tehes toetusin Triin Vihalemma (2010) kvalitatiivse analüüsi juhistele. Kõigepealt kogusin viie transkriptsiooni põhjal kokku kõik tekstilõigud, mis teatud alateemadega seostuvad. Tegemist on horisontaalanalüüsiga (*cross-case analysis*), mille korral vaadeldakse teatud teemasid läbi kõigi informantide vastuste ning kõrvutatakse neid. Nii töötasin materjali edasise analüüsi eesmärgil välja kodeerimissüsteemi ehk koondasin erinevad märksõnad teatud kategooriate alla ning paigutasin igast intervjuust konkreetsetele tunnustele vastavad tekstilõigud ühtse teema või alateema alla. Parema ülevaatlikkuse eesmärgil koondasin erinevate teemade alla kuuluvad märksõnad ja tunnused tabelisse, mida on osaliselt võimalik vaadata lisa nr 1. Kodeerimissüsteemi väljatöötamisele järgnes tulemuste kokkukirjutamine.

Tulemuste esitamisel on vastajatele viidatud lähtuvalt nende soost (M – mees, N – naine) ning kuuluvusest kas töö säilitanud või töö kaotanud perede (Tuulik 2010) hulka. Töö säilitanud pered on tähistatud lühendiga TS ning töö kaotanud pered lühendiga TK. Number pärast vastaja sugu tähistavat tähte viitab transkriptsiooni järjekorranumbrile. Näiteks M3TS tähendab, et tegemist on töö säilitanud perede hulka kuuluva meessoost vastajaga, kellega tehtud intervjuud on võimalik näha transkriptsiooni number kolm lugedes. Valimi peatükis olevates töö säilitanud ja töö kaotanud perekondade andmeid tutvustavates tabelites tähistab vastajate koodis olev P-täht konkreetset intervjuueeritud perekonda. Samamoodi on konkreetse perekonnaga tehtud intervjuud tähistatud ka CD-del olevates transkriptsioonides.

3.2 Valim

Uuritava nähtuse või probleemi põhjalikumaks kirjeldamiseks ning põhjuslike seoste väljatoomiseks on tegemist homogeense valimiga (Vihalemm 2010). Minu uuringu valimitüübiks on otseselt mitte majandussurutise all kannatanud inimesed. See tähendab, et peres on mõlemal vanematel säilinud töökoht ning vähendatud ei ole märkimisväärselt palka. Valimitüübiks on valitud töö mittekaotanud perekonnad, sest neil võivad olla majandussurutise tõttu mõtteviis või tarbimisharjumused muutunud.

Töö säilitanud perede representatsioone on võrreldud Katrina Tuuliku (2010) valimiga, milleks on majanduslikes raskustes olevad töö kaotanud pered, kus vähemalt üks perepeadest on kokku puutunud töö kaotusega. Seega omab Katrina Tuuliku (2010) valim kokkupuudet majandussurutise kurvema küljega. Kahe valimi lõikes on huvitav võrrelda, kuidas lähtuvalt enda ja oma pere kokkupuutest majanduslangusega tarbimisest ja majandussurutisest räägitakse.

Mõlema valimi koostamisel on lähtutud põhimõttest, et pere moodustub ühisel aadressil elavatest ning ühise eelarvega inimestest. Kooselu alusena ei käsitleta tingimata abielu, vaid peres on vähemalt üks alla 18-aastane laps. Sarnase sotsiaalmajandusliku taustaga pereliikmete elukohaks on valitud linn, eesmärgiga vältida suuri erinevusi intervjuu tulemustes. Uuringus osalenud elavad Tartu linnas. Erandiks on praeguse bakalaureusetööga sama teemaga seminaritööks läbi viidud intervjuu perekonnaga, kes

elab eramajas Elva lähedal. Katrina Tuuliku (2010) valimisse kuuluv üks perekond elab Viljandi linnas.

Et intervjuudes osalenud töö säilitanud perekondades on üldjoontes rohkem lapsi kui Eestis keskmiselt, ei olnud paljulapseliste perekondade leidmine autoril taotuslik. Paljulapseliste perede esindatus kujunes välja puhtjuhuslikult. Hoolimata sellest, et käesolevas töös on tegemist paljulapseliste peredega, saab lastega seotud tarbimisrepresentatsioone lugeda Katrina Tuuliku (2010) bakalaureusetööst. Tõenäoliselt on Eesti keskmisest kõrgem laste arv mõjutanud töö säilitanud perede tarbimisharjumusi ka varem, enne majandussurutist. Seega ei ole nad ilmselt saanud väga priiskavad oma pere tarbimises olla.

Intervjuud töö säilitanud peredega on enamus läbi viidud vastajate kodus, seega on tagatud hubane õhkkond vestluse arendamiseks (üks intervjuu on tehtud pereema töö juures). Intervjuude kestvus varieerub vastavalt pereliikmete teadmistele ja suhtlemisstiilile 40 ja 78 minuti vahel. Töökaotusega kokkupuutunud peredega tehtud intervjuudest on kolm läbi viidud intervjuueeritavate kodus, üks raamatukogus ning üks kohvikus. Tuuliku (2010) tehtud intervjuude kestvus varieerub 37 ja 88 minuti vahel. Järgnevalt on toodud intervjuudes osalenud töö säilitanud (Tabel 1) ja töö kaotanud (Tabel 2) perede elukoht, perepeade ja laste vanused, perekonna suurus ja netosissetulek pereliikme kohta. Et tabelis olev informatsioon oleks ülevaatlikum, tähistab P-täht vastajate koodis konkreetset intervjuueeritud perekonda.

Tabel 1. Andmed töö säilitanud perede kohta

Kood	Elukoht	Perepeade vanused (mees, naine)	Perekonna suurus; laste vanused	Netosissetulek perekonnaliikme kohta
P1TS	Elva lähedal	24, 24	neljaliikmeline pere; 3 kuud, 2	5000 – 10 000
P2TS	Tartu	33, 35	kuueliikmeline pere; 9 kuud, 4, 12, 13	2500 – 5000
P3TS	Tartu	40, 40	viieliikmeline pere; 12, 13, 18	5000 – 10 000
P4TS	Tartu	46, 44	seitsmeliikmeline pere; 6, 18, 20, 21, 22	2500 – 5000
P5TS	Tartu	47, 31	kuueliikmeline pere; 6, 8, 20, 22	2500 – 5000

Tabel 2. Andmed töö kaotanud perede kohta

Kood	Elukoht	Perepeade vanused (mees, naine)	Perekonna suurus; laste vanused	Netosissetulek perekonnaliikme kohta enne ja pärast töökaotust
P1TK	Tartu	37, 33	seitsmeliikmeline pere; 6, 10, 11, 13, üks laps tulekul	2500 – 5000, 2500 – 5000
P2TK	Tartu	30, 32	neljaliikmeline pere; 4; üks laps tulekul	5000 – 10 000, 2500 – 5000
P3TK	Viljandi	22, 22	neljaliikmeline pere; 1, 2	2500 – 5000, 1000 – 2500
P4TK	Tartu	33, 29	kolmeliikmeline pere; 5	5000 – 10 000, 1000 – 2500
P5TK	Tartu	38, 26	neljaliikmeline pere; 1, 8	2500 – 5000, 2500 – 5000

Paarisintervjuu läbiviimine nii pereema kui pereisaga võimaldab küsitleda võrdselt nii mehi kui naisi. Bakalaureusetöö valimi variatiivsuse tagamiseks on mõeldud sellele, et laste arv ja nende vanus ühe pere lõikes võib mõjutada pereliikmete käsitlusi nende tarbimismaailmast.

Informandid on leitud lumepallimeetodi abil, mis tähendab seda, et kuna tegemist on spetsiifilise uurimisteeduga ja uuritavaid on raske leida, tuleb intervjueeritavaid otsida tuttava tuttava kaudu. Intervjueeritavate leidmiseks palusin tuttavatel või juba intervjuu teinud pereliikmetel mõelda, kas nad teavad või tunnevad valimi kriteeriumidele vastavaid teisi peresid. Nii sai enne intervjuu eesmärkide ja ka peamiste teemade tutvustamist sobivate peredega kokku lepitud intervjuu läbiviimise aeg ja koht. Intervjuud salvestati diktofonile ning transkribeeriti, transkriptsioone on võimalik vaadata bakalaureusetööga kaasas olevalt CD-lt. Intervjuude uurimise juures ei viibinud peale intervjueri ja vastajate mitte kedagi, välja arvatud ühe töö säilitanud pere puhul, mil intervjuerimispaigas viibis 4-aastane perepoeg.

Uuringus kasutataval valimil esinevad mõned piirangud. Esiteks ei võimalda valim teada saada seda, kui levinud üks või teine tähendusmuster töö säilitanud ja töö kaotanud perede hulgas on. Seega saab viie perekonna representatsioonide abil vaid kaardistada tarbimise ja majandussurutise tähendusväli. Teise valimist tuleneva

piiranguna saab välja tuua selle, et süvaintervjuu meetod ei võimalda uurida tegelikku tarbijakäitumist, vaid ainult inimeste enda arvamusi ja käsitusi sellest ehk representatsioone.

IV EMPIIRILISED TULEMUSED

4.1 Pere tarbimisharjumused majandussurutise tingimustes

Käesolev peatükk annab ülevaate uuringus osalenud perede tarbimisharjumustest, sealhulgas on tähelepanu koondatud pereliikmete erinevate tarbimispraktikate kirjeldusele ja suhtumisele. Fookuses on see, kas ja mida majandussurutis perede tarbimise juures muutnud on. Uuringus osalenud töö säilitanud saab üldjoontes jagada kaheks. Esimesed on need, kes nii praegu kui ka majandustõusu perioodil olid ja on oma oste sooritades suhteliselt põhjalikud eeltöö tegijad, näiteks erinevate nn ettevalmistavate taktikate kasutajad suuremate ostude puhul. Teised on pered, kes tunnistavad täna, et varem majandusbuumi ajal osteti impulsiivsemalt ka suuremaid asju rohkem. Nii on perede tarbimiskäsitluste näol tegemist n-ö vähemmuutujate ja rohkemmuutujate peredega. Tarbimisharjumuste muutustest töö säilitanud ja töö kaotanud perede võrdluses saab lugeda Katrina Tuuliku (2010) bakalaureusetööst.

4.1.1 Tarbimispraktikad

4.1.1.1 Igapäevaste versus suuremate ostude vaheline piir

Igapäevaste ja suuremate ostude vahelist piiri tunnetatakse esmajoones pigem toidupoest ostetavate toodete vahel. Võimalik, et pereliikmete esmane assotsiatsioon on seotud sellega, et intervjueri esitatud eelnevad küsimused on puudutanud just igapäevaoste. Edaspidiselt selgub, et n-ö igapäevaste kaupadena tunnetatakse toiduning esmaseid majapidamisasju, mis kuuluvad pigem naisterahvaste vastutusvaldkonda. Seevastu suuremate ostudena tajutakse juba pigem kestvuskauu, näiteks riidesemeid või tehnikat, mille ostmisel on üldjoontes kaasatud mõlemad sugupooled.

“Minu jaoks on ikkagi ka see, et noh toidukraam ja selline majapidamiskraam on üks asi, et elektroonika ja sellised asjad on (...) et neil on kaks aastat garantiid (naerab).” (N1TS)

“Noo jah suurem asi on ikka, et nüüd lapsele jäi näiteks jope väikseks. No ma arvan küll, et jope või mingid sellised, või saapad, või või mingi spordivarustus, et need on ikka suured. Onju?” (N4TS)

Igapäevaste ja suuremate ostude vahelist piiri mõtestavad uuringus osalenud ka ostule kuluva raha kaudu. See tähendab, et suuremaid oste tajutakse suuremat väljaminekut nõudvate kaupade soetamise puhul. Võimalik, et rohkema raha olemasolu seostatakse seega ligipääsuga mistahes kaubale – antud töö seisukohast suurematele ostudele. Seda väidet toetab ka teoreetiliste lähtekohtade peatükis välja toodud Don Slateri (1997) seisukoht, mille järgi nn lääneliku tarbijakultuuri peamiseks tunnuseks on tarbimiskultuuri universaalsus ja impersonaalsus ehk teoreetilisel tasandil on raha olemasolu tõttu igapäev ligipääs peaaegu kõikidele kaupadele.

“No ka vähem juba. Ma arvan mingi 500-600-st ikkagi, et kui noh ma ei oska nagu öelda, et kingad ja kõik sellised asjad niimoodi. Nii ei ole, et lähen suurest poest läbi, võtan esimese ettejuhtuva. Kui jah vaadata...” (M3TS)

Huvitavaks nüansiks kaupade kategoriseerimisel on see, et igapäevaseid kaupu mõtestatakse rohkem mittepüsivamana või ajutisena, kuid suuremaid oste nähakse püsivama investeringuna. Selline kategoriseerimisviis pere igapäeva tarbimispraktikates võib olla põhjustatud sellest, et majanduslanguse kontekstis on igapäevaasjad (pigem toiduained) kokkuhoiukoht, mis on iseloomulik konkreetse pere tarbimisele.

“See on nagu söögi sööd ära jaaa (...) ütleme tarbekaup niimoodi, aga telekas on midagi sellest püsivat, mis jääb sulle nagu koju...” (N1TS)

Majandussurutise tingimustes ei räägita otseselt pere tarbimispraktikate kirjeldamisel tarbimisharjumuste muutustest, pigem nähakse toote pakkuja poolseid järeleandmisi või paindlikkuse soosimist suuremate ostude puhul.

“Et kuna tekkisid ülejäägid, siis Tartu Linnavalitsusest ja Tartu Veevärgist tuldi nagu vastu, et kuna see protsess on väga pikk ja väga kallis, ja kliente on praegu vähe, kaks liitujat...” (M2TS)

Võib oletada, et igapäevaste ning suuremate ostude vaheline piir pole tõenäoliselt majanduslanguse kontekstis suuresti muutunud või vähemalt ei räägita sellest. Siinkohal

tuleb arvestada, et uuringus osalenud pereliikmed ei olnud kaotanud tööd või märkimisväärselt sissetulekut. Majandussurutise ning sissetulekute vähenemise all mittekannatamise kontekstis muutub põnevaks teemaks, mis tingib pereliikmete tarbimist või kuidas on mõtestatud tarbimise põhjused.

4.1.1.2 Tarbimise põhjused

Erinevate toodete/teenuste tarbimine on töö säilitanud pereliikmetele igapäevaelu üks iseenesestmõistetav osa. Nii on tarbimise põhjused mõtestatud suuresti kas erinevate tegevuste või situatsioonide, teatud vajaduste tunnetamise või elustiilivalikute kaudu.

Tarbimist seostatakse tihtipeale väljapoolt tulevate vajaduste või situatsioonide kontekstis, mis justkui nõuavad oma olemuselt mingisuguse ostu tegemist või vastavaid väljaminekuid. Selliseid kulutusi ei käsitleta sageli peresiseselt pereliikmete enda tahtmistest või valikutena, vaid rohkem erinevatest olukordadest tingitult n-ö sunnina.

“Autot pole ostnud, see on kindel. Mingit maja värki ka pole. No mis sul tuleb meelde? Noh siuksed asjad ka vahest läheb, mingi auto remont läheb ootamatult 1000, võib minna. Kuskilt läheb midagi katki, see ei paistagi kuskilt välja ja järsku. Jah jah.” (N4TS)

Ühelt poolt on vajadus asjade järele oma olemuselt tarbijatele ühiskonna poolt peale surutud (Slater 1997), see tähendab, et inimestes on võib-olla vajaduste-keskne tarbimine justkui ühiskonna poolt sisse programmeeritud. Vajaduse olemasolu teatud kulutuse tarvis nimetatakse erinevate ostude puhul automaatselt. Nii võib intervjuueeritud pereliikmeid vaadelda ka suuresti kui vajadusi enesele teadvustavate tarbijatena, millest lähemalt tuleb juttu masu-spetsiifilise käsitlusena kokkuhoidu kirjeldavas peatükis 4.1.2.2.

Mingil määral tehakse lisaks vajadusest tingitud ostudele ka teatud impulssoste, millest räägitakse peamiselt igapäevaostude kontekstis. Tõenäoliselt saab sellist tarbimismustrit seletada mõnedele inimestele iseloomuliku muutliku või püsimatu tarbimisega, mis viitab meelemuutustele tarbimisotsuste tegemisel (Flatters ja Willmott 2009). Nii täna kui majandustõusu perioodile iseloomulik tujukus ostude tegemisel on autorite arvates arenev ehk hoogustuv tarbimistrend.

“Vajalikud asjad ja siis impulsiivostud...” (M1TS)

Vajadusi teadvustatakse nii positiivsetest kui ka negatiivsetest sündmustest tingitud kulutuste näol – sealjuures nähakse lastega seotud kulutusi pigem kui iseenesest mõistetavate kulutustena. Siinkohal on tarvilik mainida, et töö säilitanud peredes on Eesti mõistes suhteliselt palju lapsi, vastavalt intervjuude läbiviimise järjekorrale 2, 4, 3, 5 ja 4 last (Eesti peredes on keskmiselt 1-2 last). Ilmselt on uuringus osalenud töö säilitanud peredele iseloomulik mitmelapselisus mõjutanud perede tarbimisharjumusi juba varem, enne majanduslangust. Seega võib oletada, et n-õ laialt ei ole nad kunagi elanud. Väidet võib osalt seostada sellega, et töö säilitanud pered tunnistavad intervjuudes väheseid tarbimisharjumuste muutusi.

“Pole vaja, aga nüüd Mari saab ka kasutatud enda oma jah. Väga ei ole, nüüd tuleb koolimine – eks sellel on omad kulud. Liisi läheb kooli ja Mari lõpetab kooli. Vot siuksed asjad on ka ju! Lõpetamised, mis kokku satuvad! Ja mis ei olegi nagu ost, aga mis on tegelikult suured väljaminekud. /.../” (N4TS)

Tarbimisega seonduvaid kulutusi nähakse tõenäoliselt olenemata hetke majanduslanguse faasist erinevalt – nii materiaalsete kaupade soetamisele ja ka väljastpoolt tulevate olukordade lahendamisele või kogemustele kuluvaga. Tarbimisest räägitakse justkui teatud olukordadega kaasaskäivate normide täitmisest. Näiteks teatud ühiskondlik norm näeb ette, millised peaksid lapsed koolis välja nägema või et spordivõistlusel osalemiseks on vajalik teatud kulutustemäär.

“Ja siis on stardimaksud ja kohalesõidud ja need on ju ka täitsa suur väljaminek.” (N4TS)

“Pigem on nagu see, et ühiskond on tegelikult väga karmiks läinud...” (M2TS)

“Jah, mul ongi see, et neid ei narritaks kuskil koolis riiete pärast või mida iganes.” (N2TS)

Tarbimisega seonduvatest vajadustest räägitakse peredes suuresti justkui elustiili sissejuurdunud nähtusest, mistõttu kas kultuurilisest normist lähtuvalt või ka automaatselt representeeritakse oma oste vajaduse kaudu. Võimalik, et siinkohal mängivad teatud rolli ka lapsed peres, sest tarbimisest ja sellega seonduvatest kulutustest või vajadustest rääkimisel kerkivad pereliikmetega vesteldes spontaanselt üles lapsed ja nendega seotud tarbimine.

“Elu sundis ostma.” (M5TS)

“Raha oli ka, et kui ei oleks raha olnud, siis arvatavasti poleks ostnud.” (N5TS)

On tõenäoline, et oma pere tarbimisest rääkimisel on rõhuasetus rohkem vajaduste esikohale seadmisel, mitte ei representeerita end kui hedonistlike tarbimisorientatsioonidega peret. See tähendab, et tarbimispraktikate kirjeldamisel ei tooda välja mingisuguseid naudingulisi, mõnu või lõbu aspekte. Ei välistata, et mõnikord n-ö lubatakse endale midagi enamat näiteks lisaks igapäevastele ostudele.

“Selles mõttes on, kui sa juba poodi ära lähed, siis mõtled, et aa no midagi võiks juba lubada ka (naerab).” (N1TS)

Oluline on mainida võimalikkust, et intervjuueeritavad on andnud teadlikult sotsiaalselt soovitud vastuseid. Seega reaalselt perede käitumist selle uurimismeetodiga kindlaks teha ei saa. Intervjuudest ilmneb, et üheks hedonistliku suunitlusega tarbimispraktikaks võib töö säilitanud peredes lugeda suuresti reisimist, kuigi reisirid on teatud põhjustel – enamasti ajapuudusel, väikeste laste olemasolul või muudel kulutusi nõudvatel kaalutlustel – paljuski majanduslanguse ajal ära jäänud.

“Noh oli siin nagu kõne all, aga otsustasime, et siin on muid asju vaja. Sai niimoodi, et on tegelt vaja seda seda seda, et tegelikult mida selle summa eest saab (reisile kuluva). Just täpselt, et saab digiboksid ja nii.” (N4TS)

“Ja see võtab ajaliselt ka aega jah, töö juurest ja.” (M4TS)

Töökaotusega mitte kokkupuutunud pered ei välista võimalust, et vahest – ka praegu majanduslanguse ajal – reisile minna ei võiks. See võib tähendada seda, et majandussurutise tingimustes ei ole konkreetsete perede tarbimislik mõttemaailm hedonistlike kaupade/teenuste tarbimisest või tegevustest pigem muutunud, vaid on jäänud samaks nagu majandustõusu ajal.

“Mis siin ikka, et kuna meil maksusüsteem on ikka nii hea hetkel veel, et siis saab igal kevadel saab endale teha väikse reisi Maksuametist tagasi tulnud raha eest.” (M2TS)

Olulise aspektina saab välja tuua selle, et perede mõttemaailmas kehtivad pigem sellised normid või väärtushinnangud, mil tunnetatakse küll naudinguliste tegevuste võimalikkust, kuid milleni tihtipeale teatud tegurite tõttu ei jõuta. Näiteks lastega seotud

tegevusi peetakse mõnikord pigem olulisemaks lõbu, mõnu või naudinguliste eesmärkidega tegevustest. “Mina. Maailm. Meedia” (2004) uurimuse tulemusi vaadates on märgata, et sissetulekurühmade lõikes on lastele kuluv pingereas tunduvalt eespool kui meelelahutuslikele tegevustele kuluv.

“Jah mitte et ei oleks võimalik minna, aga kuidagi ei leia seda aega kah ja, nagu igast tähtsaid asju, kogu aeg elad nagu selle nimel (viitab lapsele). Siis on tal laulmine, siis on tal need võistlused, sellest tahad nagu osa saada kogu aeg ja siis nagu ei raatsigi.” (N4TS)

Tõenäoliselt võibki pereliikmete teatud ihasid, antud kontekstis näiteks reisimist, vaadelda mingil määral perele omase elustiili tervikus. Ka Campell (1992, Dwyer 2009 kaudu) on uuringu tulemusena leidnud, et kaasaja ühiskondades on teatud asjade või tegevuste ihaldamine saanud üheks osaks harjumuspärasest eluviisist. Suures osas aga erinevate asjade ihaldamine uuringus osalenud pereliikmete jaoks ihaldamise tasandile jääbki, nagu eelpool näha – sageli ei jõuta oma soovide realiseerimiseni eri põhjustel.

Huvitavaks representatsiooniks töö säilitanud peredes on see, et tarbimislikes situatsioonides nähakse end kui makrosurvele või välisele mõjule mitte-alluvana. Selline enese-nägemine võib peegeldada hoiakuid, et teistega võrreldes nähakse end kui mõistliku või targa tarbijana, millest tuleb lähemalt juttu peatükis 4.1.2.2. Teisest küljest võib enda meelest makrosurvele mitte allumine näidata, et pere püsib n-ö enda jaoks kehtestatud tarbimispiirides.

“Või et sellepärast ka nüüd ei osta, et hullult odav on, et tormame. Kui ikka vaja, siis ostame, ja olenemata sellest.” (N5TS)

Tundub, et oma tarbimisega seonduvaid otsuseid ja kulutusi nähakse suure tõenäosusega pigem tavapäraste perekondlike harjumuslike tegevustena. Tarbimist mõtestatakse võib-olla justkui harjumuslike praktikate kogumina, mille kaudu rahuldatakse mingisuguseid perest väljaspoolt tulevaid nõudmisi. On võimalik, et tarbimine on ühelt poolt pere elustiilivaliku ning teiselt poolt ka ühiskondlike normide ja väärtuste keeruline suhe, mis üheskoos toimib harjumuspärase igapäevase tarbimisena. Just tarbimist mõtestatakse eelkõige oma perele iseloomuliku tervikuna, mis on omavahel kokkupõimitud elustiilist ning väljastpoolt tulevate väikeste või ka suuremate (nt eluase ja auto) kulutusi nõudvate tingimustega. Võib oletada, et laias

laastus on konkreetsete perede tarbimistähendused majandussurutise tingimustes samaks jäänud, arvestades ka asjaoluga, et pereliikmete töökoht on säilinud ja sissetulekud ei ole märkimisväärselt vähenenud.

4.1.1.3 Ostmise protsess

Ostmise protsessi võib uuritud perekondade raames vaadelda üldjoontes kui paljuski samaks jäänud nähtust või tegevust majandustõusu ja –languse kontekstis. Seetõttu ei saa ostmisega seonduvast planeerimisest, erinevate taktikate kasutamisest ja ostu kujundavatest teguritest rääkida jäigalt majanduslanguse perioodile iseloomulikuna – pigem on järgnevalt välja toodud tarbimispraktikate kirjeldused pere jaoks harjumuslikult väljakujunenud ostuga seonduvad tegevused või käitumised. Ka Dwyer (2009) arvab, et harjumuse roll tarbimiskäitumises tähendab, et varasematele kogemustele tuginedes on inimestel teatud kalduvused ka edasipidi sarnaselt käituda.

Käsitlused planeerimisest, mis on enamasti intervjuudes jututeemana esindatud naissoo poolt, saab jaotada igapäevaostude ning suuremate ostude lõikes. Igapäevaostude planeerimist iseloomustab peamiselt see, et tihtipeale tehakse enne poodi minekut vajalikest asjadest nimekiri. Mõnikord jääb aga igapäevaostude planeerimine aja puuduse tõttu suuresti majanduslanguse ajal olemata, kuigi tõdetakse, et majandustõusu ajal esines planeerimist rohkem. Põhjus võib peituda selles, et elukorralduse kiiremaks muutumine ei võimalda – nii vaimsel kui ilmselt ka füüsilisel tasandil – enam tähelepanu planeerimisele jagada. Elukorralduse kiiremaks muutumine tähendab konkreetsetele intervjuudele toetudes seda, et pereliikmete päevad on tihedalt sisustatud – lisaks isiklikele asjatoimetustele käivad pereliikmed töö ja hoolitsevad pere eest (söögitegemine, lastega tegelemine jne). On loomulik, et tiheda igapäevase ajagraafiku tõttu (osadel pereliikmetel töökoormus suurenenud) võivad pereliikmed tunnetada täna suuremat ajapuudust, mis osalt väljendubki näiteks tarbimise planeerimise vähenemises.

“Jaa varem ma olen teinud niimoodi, et ma mõtlen läbi näiteks kasvõi nädala menüü, või käisin ostmas hulgilaost nädala toidu ära või, või laupäeviti näiteks käisime ostsime rohkem, et ee ette ka asju, aga (...) noh viimaste aastatega on läinud elu nagu nii kiireks, et me põhimõtteliselt ikka iga päev ostame selle päeva toitu.”

(N3TS)

Suuremate ostude planeerimisel arutletakse mõnikord eelnevalt peresiseselt konkreetse ostu üle. On märgata, et hoiakud majanduslanguse ajal tehtavate ostude ning pere tarbimisharjumuste suhtes on töö säilitanud peredel samad mis majandustõusu ajal. See tähendab, et kuna peredel suuri laiahaardelisi muutusi tarbimisharjumustes toimunud ei ole – mida nad ise täheldaksid – ei olda ilmselt majanduslanguse mõju tarbimisharjumustele märganud või sellele tähelepanu pööranud.

Suuremate asjade ostmisel püütakse kas letihinnast või Eesti turu piiratud valikust “kõrvalehiilimiseks” kasutada teatud taktikaid, mis tõenäoliselt on pere tarbimispraktikates väljakujunenud harjumused või kaalutlemised, mida ei omistata konkreetsele majanduslanguse perioodile, vaid on üldised ja pigem alati olnud. Üheks läbivaks taktikamustriks lisaks internetist ostmisele on suuremate asjade soetamisel tutvuse omamine ning seejärel letihinnast alla kauplemine. Sealjuures seatakse kauplemiskohtadele teatud kategooriad, näiteks tõdetakse, et toidupood ei ole koht, kus tingida, kuid seevastu tehnikapoodides pakutava või teiste kestvuskaupeade puhul kauplemine on n-ö lubatud tegevus. Huvitava nüansina saab välja tuua suuremate ostudega toimetulemise viisi – teatud ostude puhul kasutatakse enda oskusi ja sotsiaalset võrgustikku.

“Eks jah, musi teema on see (viidates naisele). Alati vaatab, et kus on ikka odavam ja, kus tutvused mängus on ja, ja olen ise teinud näiteks mööbli koha pealt ja.”

(M2TS)

Antud uuringus osalenud peredega tehtud intervjuudest selgub ka see, et kohati ollakse majandustõusu ajal juba suuremad ostud ära teinud või n-ö varusid kogunud, mistõttu majanduslanguse ajal elatakse nende najal. Võimalik, et see on põhjus, miks informantidele majanduslanguse perioodil tehtud suuremad ostud esialgu ei meenu.

Eraldi taktikana suuremate ostude puhul käsitletakse ka ostueelset informatsiooni otsimist, mille eesmärgiks on oletatavalt parima võimaliku ja sobivaima ostu sooritamine. Üldjoontes suhtutakse majanduslanguse ajal telereklaami halvustavalt; otsepostitustest saadava informatsiooni kohta esineb erinevaid arvamusi. Ühelt poolt omistatakse otsepostitustele pigem negatiivseid konnotatsioone tekitav nimetus “rämpspost”, kuid mõistetakse ka, et eelneva konkreetse kauba ostu huvi tekkimisel leiab otsepostituse kaudu edastatavast ka häid vajalikke pakkumisi. Ühe tähtsa

informatsioonikanalina näevad töö säilitanud pereliikmed lisaks internetile ka oma sõpru ja tuttavaid, kellega tarbimisalane suhtlemine ja mõttevahetus jääb pigem kogemuste ning ostualase teabe või andmete vahetamise tasandile. Seega tundub, et ostule eelnevate informatsiooniallikatena kasutatakse nii praegu kui ka majandustõusu ajal rohkem tutvusi või n-ö omal käel leitavaid allikaid kui toodete-/teenustepakkujate poolseid allikaid.

Intervjueeritud perede silmis saavad suuremate asjade ostmisel tähtsaks toote teatud aspektid või omadused, millele konkreetse asja ostmisel enam tähelepanu pööratakse. Huvitava nüansina võib välja tuua selle, et uuringus osalenud pered pigem ei tunnista, et hind oleks ostude puhul peamine, kuid tõdetakse, et seda vaadatakse. Põneva keelelise värvinguna ilmestab intervjuusid vastajate “ikka” sõnakasutus, justkui hinna mitte vaatamine või sellele tähelepanu pööramine oleks kohati taunitav või isegi patumaiguline. Võimalik, et sellist n-ö hinnateadlikkuse tähtsustamist võib seostada valimi perede taustaga – Eesti kohta suhteliselt paljulapselised pered pole enda sõnutsi ei praegu ega varemgi majandusbuumi aegu väga kulukalt elada saanud, mistõttu võib eeldada, et ka hinnale tähelepanu pööramisest räägitakse kui millestki, mis on enesestmõistetav, aga sageli mitte peamine.

“Ikka vaatad, et noh see on söödav ja soodsama hinnaga...” (M2TS)

“No ikka vaatame hinna suhtes. Kui ikka pakutakse odavamalt seda ja seda ja (...)”
(N5TS)

Pered tajuvad hinda vähemtähtsama tegurina kogu ostuprotsessis. Hinnast olulisemana räägitakse oma vajadustest. Uuringus osalenute jaoks on ostmise protsessis tähtsaks teguriks ka nende soovid. Võib oletada, et pereliikmed võivad mingil määral olla esteetikahuvilised, tähtsustades materiaalselt kultuuri ning rõõmu tundmist ilusatest ja kvaliteetsetest asjadest. Sellise tarbimispraktika kirjeldus võib, kui ei pruugi viidata ka konsumerismile. Konsumerism ehk sümbolilisi kaupu haarav eneseväljenduslik tarbimine (Keller ja Kalmus 2004) või isikliku õnne ja materiaalsete asjade omamine või tarbimine (Parel 2008) on välja toodud ka antud töö teoreetilistes lähtekohtades. Siinkohal tuleb arvestada kindlasti valimile iseloomulike eripäradega, see tähendab, antud uuringu kontekstis on intervjuud läbi viidud peredega, kus mõlemal vanemal on säilinud töökoht ning puudub märkimisväärselt suur sissetulekute vähenemine.

“Tahe on rohkem määrav kui hind tavaliselt jah.” (N1TS)

“Et eee selles mõttes nagu. No on asju, mida on ostetud lihtsalt niisama ka. Lihtsalt meeldis, ostan ära.” (M2TS)

Intervjuudest ilmneb, et mõnede perede jaoks on näiteks asjade kvaliteet, disain või bränd oluline, teistele aga mitte. Nimetatud omaduste tähtsustamine võib viidata elustiili või identiteediga seotud tarbimisele. Oma isikupärale või elamise viisile tähelepanu pööramine võib olla seletatav ka sellega, et intervjueeritud pered kas teadlikult või mitteteadlikult mõtestavad seda paljuski tarbimise kaudu. Arvestada tuleb teatud vasturääkivustega erinevates tekstides (intervjuudes), mis võib olla tingitud perede erisugusest taustast, näiteks laenukoormuse olemasolust või tarbimisharjumustest.

“Jajaa, ei seda küll, aga selles mõttes ma mõtlen, kui meil oli köögikombaini ostu ajal oluline, et elementaarsed minu vajadused oleks ära kaetud - ütleme niimoodi, alla tuhandene asi, siis lõppes see ikkagi 3000se asjaga. Et jah, selles mõttes, et tal oli nii palju muid häid omadusi, et ikkagi põhimõtteliselt sai määravaks rohkem kvaliteet kui hind.” (N1TS)

Olenemata majanduslangusest või majandustõusust teadvustatakse ajapuudust erinevates tarbimisega seotud situatsioonides või olukordades. Võib oletada, et kohati on seega aja kriteerium üsnagi kõnekas aspekt pereliikmete tarbimise mõtestamisel, sest aega nimetatakse küllaltki tihti oma pere tarbimispraktikatest rääkimisel.

“Aeg küll jah. Sest kui mul on näiteks mul on vahest nädala sees vaba päev ja kui midagi muud ei ole, siis vahest, või või nädalavahetusel, kui on aega, mingi pikem aeg, ütleme ahjukartulid – või mis võtab nagu mitu tundi aega.” (N4TS)

Selgub, et töö säilitanud perede tarbimisega seotud mõtteviisis ei esine majandussurutise tõttu suuri muutusi. Sarnaselt majandustõusu perioodile planeeritakse ja arutletakse ka täna nii suuremaid- kui igapäevaostusid. Ka kasutatakse rohkemal või vähemal määral letihindadest või piiratud Eesti turust kõrvalehiilimiseks erinevaid taktikaid näiteks tutvusi, internetist ostmist või ostu kohta eelnevalt informatsiooni otsimist. Selgub, et asjade maksumus ei ole informantide endi sõnul peamine, sellest olulisemana tuuakse välja kas vajadusi, kvaliteeti, disaini või teisi tegureid.

4.1.2 Majandussurutise-spetsiifilised käsitlused

4.1.2.1 Suhtumine sooduskampaaniasse

Intervjueeritavad käsitlevad praegu majandussurutise tingimustes soodustusi justkui normina. Teadvustatakse, et täna teevad poed vahetpidamata sooduskampaaniaid, nende jälgimine teadlikult või alateadlikult on peres aja jooksul justkui juurdunud.

“(...) No seal on, et kõige soodsam ja kõige parem. Ütleme, et buumi ajal oli see, et tule ja võta – me oleme parimad. Soodukatest ei rääkinud keegi, mingeid kampaaniaid ja siukest asja. Siis praegu võtad internet lahti, võtad mingi toote asja lahti, siis vaatad soodus soodus...” (M2TS)

Intervjuude põhjal võib oletada, et sissetulekute vähenemise all mitte kannatanud eelistavad tänases majandusolukorras osta rohkem soodushindadega tooteid ehk tava- või letihinnaga asju ostetakse vähem. Pigem näevad nad soodushindasid tavapäraste juba majanduslanguse ajal kinnistunud hindadena. See tähendab, et enamjaolt mõeldakse võib-olla vähem selle üle, kui palju asi tegelikult maksab või kui palju see majandustõusu ajal maksis.

“Ütleme parketti teame, et parketti on vaja osta – tuleb see kampaania, lähme ostame ära odavalt just. Ta peaks siis olema odavam. Kas ta on, seda ei tea.” (M5TS)

Siiski räägitakse praegu ning räägiti tõenäoliselt ka majandustõusu aegu mõnedest spetsiaalsetest kaubakategooriatest – näiteks internetist tellitavad lasteriided – mille puhul teadvustatakse Eesti kauba ülehinnatust. Võib-olla on selline Eesti kauba ülehinnatus seletatav sellega, et paljud tarbijad soovivad teadlikult või mitteteadlikult nõu järele jõuda lääne arenenud tarbimiskultuurile, püüdes näiteks tarbida läänes müüdavaid tooteid. Põhjuseid võib otsida sellest, et töö säilitanud pered tunnevad end võib-olla veidi rahulolematult tänase Eesti tarbimisvaliku suhtes. Ka Keller *et al* (2008) järgi võib lääneliku tarbimistasemeni jõudmist pidada üheks osaks Eesti inimese elustandardist, mille tunnetamise puudumist võib seletada tarbijate rahulolematusega.

Kui ühest küljest ollakse märganud, et sooduskampaaniad esineb majanduslanguse ajal palju, siis representeerivad sissetulekud säilitanud pered end kui mitte sooduse peale

jooksva tarbijana. Kas see tegelikult ka nii on, ei ole võimalik antud meetodiga teada saada, kuid oluline on, et endast täna nii räägitakse. Makrosurvele mitte allumist on analüüsitud ka tarbimise põhjuseid kirjeldavas peatükis 4.1.1.2.

“Ei jookse niimoodi jah. Kui Säätumarketis nüüd viimati pakuti, et rohelised taimed on soodsad, siis ei...” (N3TS)

Väga huvitavaks nüansiks on see, et perede tarbimise mõtestamisel seatakse ostmisega seoses teatud kategooriaid, mis ilmselt on mõtestatud enda jaoks kui mingi piiri või normina, millest alla- või ülespoole kõikumine pereliikmete jaoks midagi tähendada võiks. Näiteks käsitlevad uuringus osalenud pereliikmed toodete/teenuste hinda kas soodsa või odavana. Võimalik, et selline kategoriseerimine aitab tarbijatel tunnetada end mingil sotsiaalsel positsioonil, kui tarbitakse enesele loodud kategoorilistest piiridest või normidest ühele või teisele poole. Näib, et pigem ostetakse tooteid, mis on käsitletud soodsana, mitte odavana, ehk enesele kehtestatud piirist püütakse valida soodsamana tunduvat kaupa. Odavate asjade ostmist seostatakse võib-olla mingil määral enda piiridest väljuva tarbimisega – soodsama kauba eelistamine odavale võib väljendada end nn keskmise või keskmisest kõrgema tarbijana tunnetamisega. Tegemist võib olla Franki (1999, Dwyer 2009 kaudu) järgi kesk-klassi ostjate hulka sobituda proovivate tarbijatega, kes valivad kaupu näiteks keskmise hinna järgi. Küllap laseb uuringus osalenud perede kategooriate seadmine neil end tunnetada sarnasel tasandil olevat teiste samade kaupade ostjatega. Siinkohal aga tasub mainida, et võib-olla on see nii perekonnas alati olnud. Ka Dwyer (2009) viitab sellele, et inimesed ei pruugi olla teadlikud sellest, et nad tarbivad kõrgemat sotsiaalset positsiooni väljendavaid kaupu ning nii võib olla tähtis roll kanda harjumuse jõul.

“Soodne asi on see, et tal võib olla alghind kallis, ja aga sa saad ta soodsalt kätte. Soodne on see, et (...) paned paika, mida ta sulle annab, ja hind, selle suhe. Odav asi on lihtsalt odav, kusjuures ta võib olla ka hea ja odav asi võib ka soodne olla. Aga need ei ole sünonüümid.” (M1TS)

Töö säilitanud pered võtavad soodushindu justkui normina, kuid soodustuste peale enda sõnutsi ostma nad ei torma – end representeeritakse kui makrosurvele mitte alluvat. Asjade ostmisel seatakse odava ja soodsa hinna kategooriaid, mida tõenäoliselt saab tõlgendada kui enese võrdlemist teiste tarbijatega.

4.1.2.2 Võimalik kokkuvõide

Uuringus osalenud pereliikmete vastustest ilmneb, et üldjuhul on koheselt keeruline oma pere tarbimisharjumustes teatud kokkuhoiukohti majanduslanguse ja –tõusu löikes välja tuua. Tõenäoliselt on selline representatsioon seotud sellega, et tänaseks on perede tarbimispraktikates teatud harjumused külge jäänud. Sügavamalt kaevudes on märgata, et töö säilitanud pereliikmete jaoks on majandussurutise tingimustes kokkuhoiukohaks meelelahutusega seotud tegevused või kaubad, näiteks reisimine, teatris ja kohvikus käimine, raamatud, või ka teatud iluteenused (viimane on pigem naistele iseloomulik).

“No võib-olla väljas sõitmas. Pigem jah ütleme siuksed lõbustusvärgid, mis endale jääks siis ära ja ja. Õhtu õlle jätkaks ära.” (M5TS)

Seega võib oletada, et majanduslanguse kontekstis on peredel pigem ära jäänud suuresti kodust kaugemale tehtavad reisirahad – vähemalt nii räägitakse iseendast. Reisirahade ärajätmise põhjustest rääkimisel tajutakse mitte niivõrd majandussurutise olukorra mõju, vaid ajapuudust, väikeste laste olemasolu või reisile kuluva raha vajalikkust mõne teise väljamineku tarvis. Reisirahade vesteldes on märgata, kuidas intervjuueeritavad justkui elavnevad rohkem antud teema raames. See võib seletatav olla sellega, et reisimine kui kogemus võib olla üks osa perede elustiilist, harjumusega seotud elamise viisist, mistõttu võib üheks läbivaks mõisteks pidada ilmselt konsumerismi. Tundub, et lisaks esmavajaduste rahuldamisele on pereliikmed nõus kulutusi nii täna kui majandusbuumi ajal tegema ka muudeks ettevõtmisteks.

Oluline varjund perede võimalikes kokkuhoiukohtades on see, et juhul, kui peaks tekkima vajadus teatud kokkuhoiuks, ei ole lapsed kindlasti need, kelle pealt kokku hoidma peaks. Ka 2008. aasta Inimarengu Aruande küsitlusandmed näitavad, et lastega peredes tähtsustatakse lastele kuluva raha jätkumist näiteks taskuraha jagamisel (EIA 2008). Pigem tajutakse täna, et seoses laste kasvamisega ja nõudmiste suurenemisega kulub lastele ilmselt järjest rohkem raha. Rõhutatakse ka, et lastele ostetav jääb n-ö mõistuse piiridesse, see tähendab, et lähtutakse eelkõige vajalikkuse aspektist. Uuringus osalenud on laste nimel ise valmis kokku hoidma või n-ö ohvreid tooma, näiteks loobuma rahalisi kulutusi nõudvast trennist või muust tegevusest.

“Ei pigem ma ise ei lähe kuskile rahalisse trenni, ma jooksen siin ise ilma rahata ringi, aga temal on ikka vaja trenni maksta, siis me ikka maksame. Onju niimoodi?”
(N4TS)

Kuna kokkuhoiust rääkimisel ei tooda otseselt välja konkreetseid kokkuhoiukohti – võimalik, et intervjueeritavatele ei meenu need kohe, kuna harjumus on sees – seletatakse või tõlgendatakse kokkuhoidu mõneti teise nurga alt. Näiteks toiduvalmistamisel, mis on ja millest rääkimine on rohkem naiste pärusmaa, püütakse praegu majanduslanguse ajal piirduda pigem poest tooraine ostmise, mitte valmistoiduna. Samuti saab tõlgendada kokkuhoidu näiteks oma aiasaaduste kasvatamisega.

“Selle ma oleks niikuinii teind! Oleks buum või ei. Sa mõtled samamoodi nagu Kerttugi, et kui rohima pidi hakkama, siis oli, et saaks see masu juba läbi. Pidi ühe peenra ära rohima. Tegelikult ma tegin seepärast, et lapsed näeksid, kustkohast üldse tuleb, milline on porgand, kui tal on pealsed ka. Milline on hernes, kui ta kasvab seal.” (N2TS)

Teine suurem mõõde, mis pereliikmete tarbimise representatsioonidest välja tuleb, on see, et ennast nähakse kui mõistliku või targa tarbijana. See tähendab, et üldjuhul jääb kõlama idee, et pereliikmed on nii praegu majanduslanguse ajal kui ka buumi aegu alati kokku hoidnud või vähemalt püüdnud hoida. Selgub, et pereliikmed ei räägi täna oma perega seonduvatest tarbimispraktikatest sellisel moel, et majandussurutis kuidagimoodi nende suhtumist või hoiakuid reaalses toimetulekus suuresti muutnud oleks.

“Ei tulegi (...) mõistlikud inimesed (...) buumi ajal lolliks ei läind, nagu enamus ikkagi Eesti rahvas.” (N5TS)

Pigem on märgata, et nii varem kui ka praegu räägitakse enda tarbimisest teatud raha kõrvale panemise, selle hoidmisega ja oma ostude läbi mõtlemise ning eri taktikate kasutamise võtmes. Ka Emori finantskäitumise uuringust (2009) selgus, et muutunud majandusoludes on laenamine asendunud raha kõrvale panemisega ja oma ostusoovide kontrollimisega.

Viimase, kuid mitte vähemtähtsama tarbimismustrina saab välja tuua säästliku tarbimise käsitlused. Suuresti tunnistatakse end olevat või nähakse end alati säästva tarbijana. See tähendab intervjueeritavate silme läbi seda, et näiteks midagi ostes püütakse leida, mis

on asja õiglane maksumus. Majandussurutise ajal nähakse säästlikumat tarbimiskäitumist toidu tarbimisel, teisalt viidatakse ka asjaolule, et säästlik tarbimine kui selline on pereni jõudnud n-ö väljastpoolt. See tähendab, et praegu majandussurutise ajal on võimalik osta teatud asju palju odavamalt kui buumi ajal ja seetõttu nähakse end säästlikumana. Säästliku tarbimise all käsitleb üks perekond erinevaid situatsioone, mil saab kodustes tingimustes tarbitavat vett või elektrit kokku hoida. Ameerika Ühendriikide ja Suurbritannia tarbimistrendide analüütikud Flatters ja Willmott (2009) näevad sellist säästliku tarbimise viisi rohelise konsumerismi alla kuuluvana, mis autorite järgi kujutab endast rohelise mõtteviisi jälgimist tarbimisel. Siinkohal on keeruline prognoosida, kas pered lisaks raha säästmisele ka keskkonnasäästlikult mõtlevad. Küsitluse “Mina. Maailm. Meedia.” (2005) järgi koosneb säästva tarbimise indeks rohelist mõtteviisi esindavatest tunnustest või ka enese keskkonnateadlikuks tarbijaks pidamisest, mis on üks tarbimiskäitumise viis (Kalmus *et al* 2009). Pigem võivad siin küll raha ning keskkonnasäästlik mõtlemine omavahel põimunud olla, kuid teadlikult mõeldakse ilmselt rohkem raha kokkuhoiule. “Mina. Maailm. Meedia” küsitluse (2005) tarbijatüüpide uuringu alusel võib intervjueeritavate kohta väga tinglikult öelda, et end representeeritakse peamiselt säästjana ning pillajana ei näe end keegi. Kohati käsitletakse end kui (rohelise) konsumerismi tüüpi kuuluvana ning vähem ükskõiksete tüüpi kuulujana. Tuleb arvestada, et kuna antud uuringu eesmärk ei ole uurida, millistesse tüüpidesse vastajad kuuluvad, saab nimetatud tulemusi pidada väga tinglikeks. Sellest hoolimata annab intervjueeritavate tarbijatüüpideks liigitamine tööle lisaväärtust selles valguses, et see on põnevaks taustinformatsiooniks.

“No mina näiteks vaatan seda elektri koha pealt. Mina näiteks öösel lülitan teleka sealt nupust kinni, ei jäta seda punast tuld sinna. Kui Mari läheb ära, siis lähen panen sealt teleka nupust kinni. Need on küll väiksed asjad. Vahepeal oli vaata Markol oli seal arvuti kogu aeg sees, enam tal sellist asja tal pole, sest ma vingusin selle kallal kogu aeg, et miks arvuti sees on, kui kedagi kodus ei ole. /.../” (N4TS)

Majandussurutise tingimustes on tööd mittekaotanud peredel paljuski ära jäänud meelelahutuslike kaupade/teenuste tarbimine, näiteks reisimine. Nähakse, et laps ei ole kindlasti kokkuhoiukoht – lapse nimel ollakse nõus enda pealt kokku hoidma või isegi ohvreid tooma. End käsitletakse kui mõistliku või targa tarbijana ehk tarbijana, kes nii buumi aegu kui ka täna alati kokku hoiab. Säästlik tarbimine avaldub uuringus osalenud

peredes täna ühelt poolt toidu ostmisel, teiselt poolt on see tulnud perele n-ö väljastpoolt kätte ehk languse ajal on kõik kaubad odavamad.

4.1.3 Tarbimisharjumuste jätkusuutlikkus *versus* ajutisus

Töö säilitanud inimesed näevad oma tarbimisharjumusi pigem jätkusuutlikena kui ajutise nähtusena. See tähendab, et isegi, kui täna majandussuurutise ajal hoitakse kas toidu, meelelahutuslike tegevuste või muus valdkonnas kokku (millest otseselt küll ei räägita), käsitletakse seda ilmselt kui hetkeolukorda ning ennast ei nähta täna suurte tarbimisharjumuslike muutuste keskel. Seetõttu võib oletada, et tänased tarbimisharjumused on iseloomulikud nii majandussuurutise- kui ka majandustõusu perioodile. Teisalt võib spekuloida, et mõned inimesed jäävad väiksemal või suuremal määral praeguste väikeste tarbimisalaste muutuste juurde ning teised inimesed võivad pöörduda majanduse edenedes jällegi endise tarbimistaseme juurde, mis tegelikult praegusest tarbimisest väga palju ei erinegi. Olulist rolli tarbimisharjumuste jätkusuutlikkuse analüüsimisel mängib perede taust (nt sotsiaalmajanduslik seisukord) ja varasem kokkupuude tarbimisega, sest tarbimisharjumustest räägitakse konkreetse pere tervikus. Ka Flatters ja Willmott (2009) arvavad, et pikemas perspektiivis pöördub osa tarbijatest majandusbuumi aegsete tarbimismustrite juurde tagasi, kuid suur hulk praeguse majanduslangusega kokku puutuvaid inimesi jäävad ka praeguste juurde.

“Jaa ma oleks võind ju kokku hoida toidu pealt siis ka, aga ma ei usu, et ma seda teen, kui mul jälle rohkem raha on.” (N2TS)

Võimalik, et praeguste harjumuste juurde jäämine võib seotud olla sellega, et justkui tunnetatakse (või kardetakse) võimalikku olukorra halvenemist ning seetõttu nähakse vajadust hoida raha ning püsida praeguste harjumuste juures. Selline hoiak võib viidata teatud kindlustunde puudumisele seoses pere tarbimisvõimaluste või ka Eesti majandusliku käekäigu tunnetamise osas.

“Kuna me oleme mõlemad nagu alateadlikult valmis, et äkki läheb veel halvemaks ekssole. Ei larista niimoodi jah, nagu mõned on võlgades, mingeid laenusid võtnud, tarbimislaene...” (N4TS)

Tõenäoliselt saab ühe võimalusena uuringus osalenute nägemust tarbimisharjumuste jätkusuutlikkusest *versus* ajutisusest tõlgendada mingil määral teatud kindlustunde või

julguse tunnetamise kaudu. Intervjuudest selgus, et uuringus osalenud pereliikmete kindlusega seotud hoiakud on majandussurutise tingimustes muutunud. Nimelt tõdetakse täna, et kui majandustõusu perioodil oldi pigem julgemad või kindlamad tehtud tarbimisotsuste, -valikute, töö või oma tarbimisharjumuste suhtes, siis praegu languse ajal tunnetatakse veidi ebakindlust või julguse vähenemist tuleviku suhtes. Ka Konjukturiinstituudi andmed (2009) kinnitavad, et 2007. aastal ehk majandustõusu n-ö lõpusirgel jõudis tarbijate kindlustunde indikaator kõrghetkeni ning on hakanud sealt alates langema.

“No investeeritud, investeerisime tõesti oma pere üritus-ettevõtmistesse, aga see on ka kõik (...) kuna julgus oli suurem (...) hetkel nagu tuleviku suhtes julgust ei ole. Tuleb üks samm korraga!” (M5TS)

Mõned pered on täna suhteliselt kindlameelsed oma töökoha säilitamisel. Eeldavasti on selline hoiak seotud sellega, et ühe võimalusena on inimeste töökoormus või tööülesanded suurenenud ning seetõttu tuntakse end kindlamana. Teise võimalusena on tegemist tähtjaliste töölepingutega projekti raames, mida rahastatakse riigi poolt ja see suurendab kindlustunnet. Seega tuleb kindlustundest rääkimisel ja analüüsimisel jällegi arvestada perekonna taustaga.

“Mina tunnen end nii kindlalt praegu oma töö suhtes kui üldse saab masu kontekstis tunda ennast.” (M1TS)

Tuleviku suhtes kindlameelsemana või julgemana tunnetatakse end siis, kui eelnevalt – kasvõi juba buumi aegu – ollakse mingil määral raha kõrvale pannud. See tähendab, et majandusbuumi ajal tekitati mingi rahaline puhver n-ö mustadeks päevadeks – juhuks, kui tulevikus mingil hetkel töökohaga või sissetulekutega juhtuma peaks. Ka Emori finantskäitumise uuring (2009) näitab, et majandusbuumi ajale on iseloomulik raha kõrvale panemine.

“Et et et mingid varud on, ütleme selles mõttes. Päril nulli ei lase ma arvan mitte keegi ennast.” (N5TS)

Töö säilitanud pered arvavad, et praeguse väikeste tarbimisharjumuste muutused on jätkusuutlik, mitte ajutine nähtus. Languse ajal on nende kindlustunne või julgus tuleviku suhtes tunduvalt väiksem kui see oli buumi aegu.

Intervjuudest selgus, et peretasandil ei ole töö säilitanud pereliikmete tarbimisega seotud mõtteviisis suuri muutusi toimunud. Valimi võib jagada kaheks: pered, kes ka täna on oma oste tehes suhteliselt põhjaliku eeltöö tegijad ning pered, kes majandustõusu ajal ostsid impulsiivsemalt ka suuremaid asju. Sarnaselt majandustõusu perioodile räägitakse endast kui planeerijatest, erinevate taktikate kasutajatest, hinnale tähelepanu pööravast tarbijast. Kokkuhoiukohaks on antud perede käsitlustes meelelahutus. End nähakse kokkuhoidliku, mõistlikult tarbiva perena, kelle praegused väikesed tarbimisharjumused on pigem jätkusuutlik nähtus.

4.2 Käsitlused tarbimisest kui üldisest nähtusest majandussurutise tingimustes

Teine suurem peatükk keskendub sellele, kuidas nähakse praeguses majandusolukorras tarbimist kui üldist nähtust ühiskonnas. Fookuses on, kas ja kuidas on vastajate mõtteviis majandussurutise tõttu muutunud. Töö säilitanud perede käsitlusi võrreldakse siin peatükis Katrina Tuuliku (2010) valimiga, kelleks on töö kaotanud pered, kus vähemalt üks pereliikmetest on töö kaotanud. Kahe valimi ühiskonnakäsitluste võrdlemisel on kasutatud Katrina Tuuliku läbi viidud intervjuusid ning nende põhjal kirjutatud transkriptsioone. Seega ei ole kasutatud tema poolt valmis tehtud analüüsi, vaid toorandmeid. Peatükk annab ülevaate majandussurutise meediakajastusse suhtumisest, majanduslanguse kui negatiivse mõiste võimalikest põhjustest ning käsitlustest Eesti ja teiste majandussurutisega kokku puutunud riikide tarbimisest.

4.2.1 Suhtumine majandussurutise meediakajastusse

Esimese suurema mõttemustrina saab välja tuua nii tarbimise kui ka majandussurutisega seonduvate uudiste ülekülluse või sellest tihtilugu rääkimise meedias. Töö säilitanud informantide arvates käsitleb ajakirjandus tarbimise ja majandussurutise teemat küllaltki palju. Kohati tunnetatakse majanduslangust puudutavat informatsiooni ajakirjanduses isegi liigses mahus. See tähendab, et võib-olla käsitletakse majandussurutist kui üldist nähtust ühiskonnas pigem juba igenenud või n-ö väsinud nähtusena.

“Ikka, selles mõttes, et noo hommikust õhtuni kui sa võtad lehe lahti, nüüd hetkel vist on viimased kolm kuud vaiksemaks jäänud. Aga aga muidu oli kogu aeg – paned sa uudised – masu, võtad sa lehe lahti – masu, võtad interneti lahti – masu. /.../”
(M2TS)

Ka töökaotusega kokkupuutunud perekonnad näevad sarnaselt töö säilitanud peredega, et tarbimist ja majandussurutist kajastatakse ajakirjanduses väga suures mahus. Töökaotusega kokku puutunud pereliikmete arvates tekitab täna majanduslangusest pidev kirjutamine ühelt poolt inimestes võib-olla hirmu, teiselt poolt nähakse aga, et selline informatsioon on jällegi vajalik ning annab hea ülevaate erinevatest seisukohtadest. Hirmu tunnetamist majanduslikes raskustes olevate perede käsitlustes võib seostada osalt sellega, et nad on ise võrreldes töö säilitanud peredega majandussurutise negatiivsemate külgedega kokku puutunud.

“Me enne juba ütlesime, et seda juttu on liiga palju. Et see hakkab juba ärritama juba ühesõnaga. Et see kuidas ta meile, meie oleme seda juba teadvustanud kõike, meile see ei mõju niimoodi, aga ma ütlen, paljudele inimestele mõjubki see, et nii palju sellest räägitakse kogu aeg. /.../ Et ee, jah, liiga palju on seda. Igal pool.”
(M4TK)

Teine mõõde kahe valimi võrdluses on meedias kajastatav tarbimine majanduslanguse ajal. Töö säilitanud peredele on tarbimisalasest meediakajastusest peamiselt silma hakanud informatsioon vähematest ostudest või poodides toimuvast, näiteks uue Säästumarketi või kingapoe avamine Tallinnas, mil poekülastajaid massidena kohale tuli. Võimalik, et näiteks makrosurvele alluvate teiste inimeste representeerimine on seotud sellega, et ennast ei soovita sarnases valguses näidata või tegemist võib olla teatud stereotüüpidega, millest saab lähemalt lugeda peatükis 4.2.4.1.1.

Samuti leiavad töö säilitanud pered, et majanduslanguse ajal räägitakse meedias tihtipeale kõige ostetavamatest või tarbitavamatest toodetest, esineb teatud toodete võrdlemise tabeleid või saadakse informatsiooni konkreetsete poodide ostukorvide kohta. Teadlik ollakse mõningatest majandusnäitajatest või keskmise palgaga seonduvast, kuid konkreetseid arve või statistilisi andmeid tähele ei panda ning meelde ei jäeta. Tõenäoliselt ei peeta taolisi arvulisi näitajaid lihtsalt oluliseks või ei nähta nendes kasutegurit pere ostudele. See võib seletatav olla sellega, et kuna

majanduslikul järjel olevate perede tarbimisharjumustes suuri muutusi ei ole, siis ei pruugi taoline informatsioon neid lähedalt puudutada.

“Noo nad on rääkind näiteks sellist asja, et toidukorv on langenud see kuu nii nii palju. Aga kui palju ta tegelt langes, seda ma ei jäta kunagi meelde...” (N2TS)

Kuigi eelnevalt on öeldud, et üldjoontes ei jäta pereliikmed meelde statistilisi andmeid, esineb ka erandeid. Eesti kaupade ja teenuste ülehinnatusest lugenud meesterahvas võrdles protsente ja arve kasutades eestlase ostujõudu keskmise eurooplasega. Üldiselt võib märgata, et ühiskonna teemadel ehk laiemalt tarbimisest kipuvad arutlema ning sõna võtma mõlema valimi lõikes pigem mehed, seevastu naised räägivad rohkem oma pere puudutavast.

Üldjoontes näevad töö säilitanud pered, et majandussurutisega seoses on tarbimismahud vähenenud. Tõdetakse, et pigem toimus vähenemine majanduslanguse alguses ja nüüd viimasel ajal on sellest meedias vähem räägitud. Ka Statistikaameti järgi (2009) vähenes näiteks 2009. aasta maikuu jaemüük võrreldes eelmise aasta sama kuuga 16%. Siinkohal tuleb arvestada sellega, et uuritavad ise tarbimismahtude vähenemist välja ei toonud ehk intervjuuerija poolt oli teema mingil määral küsimuses juba ette sõnastatud.

Erinevalt sissetulekud säilitanud peredest tunnetavad majanduslikes raskustes olevad pered, et ostmisest või tarbimisest meedias küll räägitakse, kuid konkreetset näidet või olukorda välja ei tooda. Nähakse, et enne majanduslangust kajastati ostmist kui sellist rohkem kui täna. See võib seletatav olla sellega, et töökaotusega kokku puutunud pered on olukorras justkui ise sees ehk paralleelselt meedias kajastatuga osteti ka ise varem – enne töö kaotust – võib-olla rohkem kui praegu. Töö kaotanute ja mittekaotanute silme läbi erineb mõneti tarbimise kajastamine meedias. Töö säilitanud pereliikmed räägivad rohkem konkreetsetest näidetest ja olukordadest, võib-olla on selline tulemus seotud ka intervjuuerija enda küsimuste seadmisest.

“Kindlasti. On natuke, oli enne rohkem ostmist.” (N4TK)

Kolmanda mõõtmena saab välja tuua majanduslanguse ning sellega seonduvate tunnuste kajastamise meedias. Töö säilitanud inimesed näevad, et majanduslangusest rääkimisel võimendatakse majandussurutist kui nähtust tegelikust rohkem. See tähendab, et peamise infovoona meedias nähakse täna majanduslanguse teemat. Nii justkui tunduks,

et meedia räägib majandussurutisest paisutatuna või suure luubi all, mistõttu inimestel võib tekkida sellest väsimus või kohati isegi valearusaamad.

“No ikka üsna võimendab ju seda nagu või. Et see masu on, nüüd on ikka masu ja ikka masu ajal ja kogu aeg käib selline jutt, et praegusel masu ajal on ikka nii ja nii, et mis sina arvad?” (N4TS)

Majanduslanguse aegset meediat näevad sissetulekud säilitanud pered suuresti kui teatud suhtumiste suunajat. Seevastu ei osata või ei teata täpselt öelda, kuidas või millises mahus meedia inimesi täna suunama peaks. Pereliikmed arvavad, et ühelt poolt peaks meedia justkui majanduslangusest vähem rääkima, sest muidu võib inimestele mulje jääda, et midagi on ühiskonnas väga valesti. Ka nenditakse fakti, et kui elanikkonnast suhteliselt suur osa on juba töötu, siis ongi lood halvad ehk rääkima sellest peaks. Seetõttu näib, et meedia (või ka pereliikmed ise) ei ole kindlat seisukohta võtnud.

“Et ee muidu inimesed võib-olla mõtlevad, et midagi on valesti, aga mis on õige? Seda on ka nagu raske küsida, et kas see, mida meedia kajastab, et kelle jaoks see nagu õige siis on et? (...) Ma ei oska ka nagu öelda.” (M1TS)

Teatud informatsiooni silmamist/endani laskmist võib osalt seletada eeldatavasti ka inimeste enda taustaga, see tähendab, et peredel on erinevad huvid, ootused, kogemused või ka teatud saadete vaatamise harjumused. Seetõttu ei saa rangelt öelda, et üks või teine muster on iseloomulik just töö kaotanud või mittekaotanud inimestele. Küll aga võib välja tuua selle, et töökaotusega kokkupuutunud inimesed soovivad, et nendeni jõuaks meedia kaudu rohkem õpetlikke lugusid või näpunäiteid tänase olukorraga hakkama saamiseks kui praegu. See tähendab, et majanduslanguse negatiivsete mõjudega – töötusega – kokku puutunud pered eeldavad ka ühiskonna või riigipoolset abi ehk lisaks materiaalsele abile ka vaimset.

“/.../ Ee teavitati inimesi ka sellest, mis õigused neil on, mitte see, et ainult, et nüüd läheb kallimaks, nii või teisiti. Et selline tarbimisuudis mind küll huvitab. Mingi reklaamiasi mind ei huvita, aga võib-olla selline, mis mulle kasuks tuleb, selline info, sellist ma tahaks rohkem saada. Seda on vähe.” (N2TK)

Nii Katrina Tuuliku (2010) informandid kui ka töö säilitanud pered vaatavad täna majandusest rääkivaid pigem hariva sisuga analüütilisi informatiivse suunitlusega

saateid, näiteks “Foorum” või “Aktuaalne kaamera”. Siinkohal ei tohiks ära unustada erandeid – nimelt esineb majanduslikul järjel olevate perede seas neid, kes eelistavad praeguse majanduslanguse ajal vaadata saateid, mis on meelelahutuslik-informatiivse sisuga, näiteks “Reporter” või “Võsareporter”. Tõenäoliselt saab selliste saadete vaatamist seletada sellega, et kuna ise ei olda majandussurutise negatiivsete pooltega peresiseselt kokku puutunud, ei tunta ka vajadust või soovi ühiskonna-analüütiliste tekstide või uudiste järgi ning seetõttu võibki esineda ironilist alatooni. Tihtilugu tundub, et naisterahvad on need, kes vähesel või suuremal määral ühiskonnauudiste- või ajakirjanduskaugemad inimesed on kui mehed. Kuigi sugudevaheliste erinevuste leidmine ei ole antud uuringu raames eraldi eesmärk, esineb teatud teemasid, mil naiste ja meeste vahelised erinevused ilmnevad.

Võib-olla näevad mõlema valimi esindajad tarbimist ning majanduslanguse kui nähtuse kajastamist täna suuremahulisena seetõttu, et ajakirjandusse jõudvaid uudiseid või lugusid mõtestatakse enamasti negatiivsetena. Nii näevad töö kaotanud ja mittekaotanud pered suuresti meediakajastusest tingitult majandussurutist negatiivse nähtusena, millest saab lähemalt lugeda järgmises peatükis. Seega suuri erinevusi kahe valimi vahel ei ole. Tarbimisest meedias räägivad töö kaotanud pereliikmed rohkem üldistatult ilma konkreetsete näidete toomiseta, nagu juba varem öeldud, võib olla see kas intervjuu küsimustes kinni või pereliikmete ebamugava teema tõttu mitte silma jäänud.

4.2.2 Majandussurutis kui negatiivne nähtus

Tundub, et majandussurutist võib töö säilitanud perede käsitlustes lugeda enamjaolt negatiivseks nähtuseks. Nemad seostavad majandussurutist peamiselt sellega, et raha või töökohtade kaotamise tõttu on inimesed justkui sunnitud enda ja oma pere tarbimisharjumused ümber mõtlema, samuti kaalutlema pikemas perspektiivis enda pere majandusliku toimetuleku üle. Suures osas tituleeritakse majandussurutis negatiivseks nähtuseks suure töötusemäära ning kas enda või teiste inimeste tarbimiskogemuste või muudatuste kaudu. Arvatavasti on oma osa mängida ka meedial, sest meediat nähakse ühe kohana, mis majanduslangust negatiivse või mõnikord suisa katastroofilise vaatenurga alt lahkab.

“Jah. No eks ta ole ka negatiivne tegevus selles mõttes, et (...) on vähem töökohti, inimestel on vähem raha, inimesed ei saa endale kõike lubada, mida nad harjusid lubama eksole. Peavad nüüd mõtlema oma elu üle, ei tohi elada üle oma võimete piiri.” (N3TS)

Kuigi ühelt poolt vaadates tõdetakse majandussurutise negatiivsust, representeeritakse nähtust ka positiivsena, see tähendab, et majanduslangusega kaasnenud olukorras nähakse ühiskonna tasandil ka midagi head. Mingil määral hea või positiivsena seostub majandussurutis töö säilitanud peredele odavamate või soodsamate hindadega poes, samuti nähakse praegu aega, mil inimestel on võimalus midagi uut teha – ümberõppimise, elukutse vahetuse või eneseharimise näol. Intervjuudest ilmneb seega, et tänast olukorda on inimestel võimalik enda jaoks n-ö ära kasutada.

“Seda on ka välja toodud, et see ongi see koht, kus sa nüüd istud maha ja saad järele mõelda hoopis ma ei tea, vahetada elukutset või õppida midagi uut. Ja noh ongi see, et kui siitamaani joosti nagu raha järele ja see oli hästi tähtis, siis praegu on ikka see eneseharimine ja kui sul midagi muud ei ole, siis haridus on sul alati olemas ja.” (N3TS)

Võrreldes töö säilitanud peredega tunnetasid majanduslikes raskustes olevad pered majanduslanguse alguses majandussurutist pigem veidi negatiivsemana kui praegu, paar aastat hiljem. Olukorra süvenemine ja sellest meedias rääkimine ning pereliikmete (või ka tuttavate) kokkupuude töökaotusega võis olla arvatavasti kõige sügavamate või kurvemate emotsioonidega hetk. Kuna nähti ja nähakse tänagi, et erinevates olukordades – ka siis, kui üks pereliikmetest on kaotanud töö – suudetakse ja osatakse toime tulla, tunnetatakse majandussurutist täna veidi positiivsemates toonides. Ka Eesti Konjunkturiinstituudi (2010) andmete kohaselt tõusis käesoleva aasta märtsikuus nii Eestis kui Euroopa Liidus majandusosalusindeks. See annab alust mõelda, et inimesed võivad olla üha enam tuleviku suhtes positiivsemalt meelestatud. Töö kaotanud pered näevad, et osaliselt on inimeste enda mõtlemises ja tegudes kinni see, kuidas majanduslik olukord suuresti peresiseselt kulgeda võib, seda seletatakse ka teatud elustiili omamises. Leitakse, et majandussurutis on loonud võimalused teatud väärtuste tunnetamiseks, näiteks perekond.

“/.../ Et see, et pere väärtustati vähem, raha oli tähtsam, lapsed võisid üksi kodus olla ja emad-isad võisid tööl olla, nad mõtlesid, et rahaga plekivad kõik kinni. See häiris mind juba ennem. Ja jumala õnn, et nüüd hakkavad inimesed rohkem mõtlema, et see vaba aeg ja see

perele pühendatud aeg, et see on tähtis. Et kui sa oled selles viimases... ja sul peret ka ei ole, et mis siis saab? Raskeid aegu on alati. /.../” (N2TK)

Endiselt töökohta omavad pereliikmed seostavad majandussurutist üsnagi erinevate nähtuste või tegevustega. Lisaks tööpuudusele ja sellega seonduvatele probleemidele nähakse majanduslanguse seost ka kinnisvaraga ning sellega seonduvate teguritega, näiteks laenu ja oht elamisest ilma jääda. Veel räägitakse majandussurutisest rahaliste probleemide ja kokkuhoiuga seoses – jällegi kuna tarbimist mõtestatakse enda pere siseselt tervikuna, võidakse ka majanduslangust esmalt oma perega seostada ning seejärel alles ühiskonnaga. Majandussurutise mõistet nimetatakse pigem kui Eesti riigile omasena, see tähendab, et ühiskonna tervikus arutletakse selle üle, kuidas Eestil läheb või millised on Eesti riigi majandusnäitajad.

“Kokkuhoid, eelarve poole väiksem.” (M2TS)

“Tööpuudus ütleks mina kohe võib-olla vastu. Ja siis onju, tegelikult, ja siis need maksmata laenu ja oht, et elamisest ilma jääda ja. Et need on ikka kõige jubedamad.” (N4TS)

“Majandussurutis. Kinnisvara, mis seal ikka.” (M5TS)

Seevastu Katrina Tuuliku (2010) uuringus osalenute jaoks on esmaseks majandussurutise mõistega seonduvaks assotsiatsiooniks eelkõige tööpuudus ning sellega kaasnenud. Kuna peres on vähemalt üks isik, kes on tööpuudusega kas vähemal või suuremal määral kokku puutunud, siis seostataksegi ilmselt majanduslangust eelkõige töötuks jäänud inimeste kaudu. Töö kaotanud pere kogemuslik kokkupuude majandussurutisele iseloomuliku tööpuudusega on oluline tegur representatsioonides. Representatsioonid tekivad Halli järgi (1997) inimeste peades olevatest mõistetest, mõtetest või ideedest – seega võib eeldada, et representatsioonid on tekkinud kogemustele toetudes. Nii võib oletada, et majandussurutise mõiste defineerimisel on suur osa kanda inimeste enda taustal.

Kohati on tunda, et majanduslangus ise on töö säilitanud perele pigem kaugel või ammune teema – teema, mis on väsitav. Võimalik, et selline hoiak või suhtumine on seotud sellega, et perekonnad ise majanduslanguse tõttu millegi all otseselt ei kannatata ning seetõttu on nähtus ise pälvinud pigem ükskõiksust või isegi tülpimust.

“See oli juba nii ammu, et kui kõik rääkisid, et kõik läheb allamäge ja kõik on pahasti...” (N3TS)

Katrina Tuuliku (2010) uuringus osalenud näevad enda praeguses olukorras või töö kaotuses süüd kas iseendal või üldisemal majandusolukorral. Nende sõnul oleks tänases olukorras viibimist saanud võib-olla leevendada või vältida majandusbuumi ajal näiteks kõrgema hariduse omandamisega või elukutseringi laiendamisega. Töö säilitanud perede käsitlustes selliseid mõttemustreid ei esinenud.

“Kui seda oleks kuidagi ette teadnud, võib-olla siis oleks... (naise poole pöördudes) Ütleme sinu puhul, kuidas sa selle töö kaotasid... Võib-olla oleks isegi võib-olla üritand seda, mingit seda haridust või elukutseringi laiendada äkki. Äkki? Või, või sealt nagu oleks võib-olla praegu nagu lihtsam või, või tulevikus, et...Oleks teadnud silmad lahti rohkem hoida ja, ja midagi võib-olla rohkem juurde õppind või, või, või, või... Midagi selles laadis võib-olla mõelnud.” (M4TK)

Kahe valimi lõikes on käsitlused majandussurutisest erinevad. Töökaotusega kokkupuutunud pered mõtestavad majanduslangust eelkõige enda ja pere isikliku kogemuse kaudu, mis on ka tegelikult väga loomutruu, sest kokkupuude majandussurutisega on olemas. Endiselt töökohta omavate perede jaoks on antud teema aga kaugem ning väsimust tekitavam, kuna nad ei ole tarbimise tasandil majandussurutisega nii teravalt kokku puutunud.

4.2.3 Majandussurutise võimalikud põhjused

Intervjuudest selgub, et majanduslangus on uuringutes osalenute arvates alguse saanud erinevatest võimalikest põhjustest. Sissetulekud säilitanud pered näevad majanduse käekäiku tsüklilisena ehk praegust majanduslangust võetakse justkui paratamatuna, see tähendab, et majandustõuse ja –langusi mõtestatakse kui käsikäes liikuvaid perioode. Veel leitakse, et majandussurutise olemus kui seesugune ei ole põhjustatud inimeste poolsetest valikutest või tarbimisest, vaid oma osa mängib siinkohal turumajandusliku ühiskonna loomus. Nähakse, et kui turg reguleerib ja valitseb tarbimises toimuvat, siis esineb majanduses paratamatult nii tõususid kui mõõnasid. Ka Don Slater'i (1997) arvates on tarbimiskultuur turumajandusliku ühiskonna osana teatud sotsiaalne korraldus, kus just turg toimib suuresti igapäevaelu ning sümboliliste ja materiaalsete ressursside vahendajana.

“Ma arvan, et esmaselt ma arvan, et see tuleb puhtalt (...) mulle tundub vähemalt, et n-ö turumajandusest. Ma isegi ei hakkaks seda nimetama kapitalismiks või sotsialismiks, mis iganes eksole. Et noh minu meelest sellisesst nagu mingil määral sellisesse isearenevasse või isereguleeruvasse turumajandusse kuidagi nagu, kahjuks kuidagi sisse programmeerunud. Paratamatult kui turg n-ö dikteerib asju, siis toimuvad sellised ülerea, kuidas ma ütlen, ülereageerimised ja paratamatult läheb nii.” (M3TS)

Sarnaselt sissetulekuid mittekaotanutele näevad ka töö kaotanud pereliikmed, et praegune majandusolukord on võib-olla tekkinud seetõttu, et paratamatult esineb majanduses nii paremaid kui halvemaid aegu, millega ühiskond lihtsalt käsikäes kaasas peab käima või käib.

“Ei, mina küll ei igatse. Selles mõttes, et, et noh, niikuinii ajad ju muutuvad, et kas siis paremaks või veel halvemaks, et.. et antud juhul ma küll ei igatse väga midagi taga. Tulevad uued ajad, teistsugused ajad, et... Ma ei tea...” (N1TK)

Mõlema valimi esindajad leiavad, et tänases majanduslikult raskes olukorras olevad inimesed on mingil määral ka ise selles süüdi. See tähendab, et inimesed ise on loonud või kuidagimoodi tõuke andnud oma tänasele olukorrale näiteks oma tegude või suisa inimliku laiskuse tõttu. Veel ollakse arvamusel, et inimesed tarbisid majandustõusu ajal rohkem, kui tegelikult vajadust oli – seda võib nimetada ületarbimiseks. Ka uuringu teoreetilises käsitluses selgus, et Euroopa Liiduga ühinemisele järgnenud perioodil hakkasid Eestis tarbimismahud suurenema. Lisaks kõrgele hinnatasemele nähakse ühe võimaliku majanduslanguse põhjusena ka võimsat kinnisvaraturu arengut majandustõusu perioodil.

“Mmmm, eiii ole ta ühiskonna probleem, ei ole, sest kõik algab tegelt inimesest. Aga see ongi see, et reklaamid, värgid, asjad, sõbrad, tuttavad, kellega sa suhtled, näed, mida nad ostavad, mida nad teevad, ühesõnaga, sa lähed... inimene läheb nii kergelt sellega kaasa lihtsalt, see on igast inimesest sõltub tegelikult, see ei ole nii ühiskonna probleem.” (M4TK)

Töökaotusega kokkupuutunud pered tunnetavad sarnaselt sissetulekud säilitanud peredega, et majandussurutise üheks võimalikuks põhjuseks on pankade poolt antavate kergete laenu- ning liisingutingimustest tingitud ületarbimine nii siin kui teistes riikides. Ei olda vastu sellele, et kui võimalused tarbimiseks on olemas, tuleks seda kasutada. Majandustõusu perioodil elujärje paranemisse uskumine muutis inimesed julgemaks

laenude võtmisel (Statistikaamet 2005), kusjuures hoogustuma hakkas tarbimislaenude asendumine eluasemelaenudega (Emor 2006). Nii võis inimestele jääda majandustõusu ajal mulje kui heast elust, mil tarbimisvõimalused olid otseselt seotud raha olemasoluga, kuid tegelikult tõenäoliselt ei mõeldud (või ei soovitud mõelda) edasistele võimalikele tagajärgedele ehk potentsiaalsele majanduslangusele.

“Jah. Sest kuna Eestis majanduslik olukord tõusis nii kiiresti ja nii äkki, läks nii heaks, onju ja pangad hakkasid neid laene andma ja inimesed mõtlesid, et oh, et kui hea elu eksole. Raha palju seal ja korterid ja nii edasi, onju. Siis ei mõeldud tagajärgedele, et pärast tõusu tuleb alati langus, onju.” (N2TK)

Lisaks sellele, et palkade tõustes said inimesed rohkem tarbida, kuid tootlikkus ei jõudnud palkade tõusule järele, representeerivad Katrina Tuuliku (2010) valimis olevad pereliikmed majandussurutise võimalikest põhjustest rääkides inimeste mõtlemisviiside või väärtushinnangute muutumist. Kui majandustõusu aegsele perioodile nähti iseloomulikuna materiaalse mõtteviisi soosimist või võidukäiku, siis täna on pigem inimeste jaoks tähtsad muud väärtused näiteks perekond.

“No ikka, jah. Seesama materiaalne minu meelest, see eluviis ongi nii kaugemale viinud, onju, et hakatakse kalkuleerima liiga palju kogu oma elu nagu ühte firmat või majandust. Unustatakse ära igasugused väärtused. Siis pole ime, et elu läheb ka pankrotti nagu firma. (naerab) Et, et väärtused on teised, onju. Perekonda ju põhja ei lasta, firmasid lastakse. Noh nii nagu nad on läinud kõik. Mõtlemine on niivõrd materiaalne, majanduslik olnud.” (N2TK)

Ei saa öelda, et praegusel ajal kas töö kaotanud või ka mittekaotanud pered materiaalseid väärtusi ei tähtsusta või sellisest põhimõttest lähtuvalt ei tarbi. Huvitav on see, et ühe töö säilitanud pere käsitlese järgi tähtsustatakse materiaalsete asjade omamist väärtuslikumana kui näiteks teatud kogemusi või elamuste läbielamist. Võimalik, et selline tarbimisorientatsioon on seotud konsumerismi ehk eneseväljendusliku tarbimisega. Eneseväljenduslik tarbimine perede tervikus võib anda alust mõelda, kuidas pered tunnetavad või näevad tarbimist ka ühiskonna tasandil.

“Me naguuu, mina vähemalt olen ja olen Tuulit kasvatand nii, et rohkem materiaalseid väärtusi me hindame. Et asi on võib-olla nagu rohkem väärt, kuivõrd kogemused, et sa lähed välja pidutsema. Et sa nagu parem ostad mingi asja, oled kodus ja ei lähe, et noh, midagi sellist. (...) Mina olen materialist ikka täielikult materialist.” (M1TS)

Eelneva põhjal saab öelda, et tänase majandussurutise võimalikke põhjuseid näevad nii töö kaotanud kui ka mittekaotanud pereliikmed sarnastena, mis tähendab, et suuri erinevusi kahe valimi lõikes ei esine. Peamiste majanduslanguse põhjustena tuuakse välja majanduse tsüklilisest käekäigust tingitud paratamatust, ületarbimist, kinnisvarabuumi ja kergeid laenu- ning liisingutingimusi.

4.2.4 Tarbimine Eestis versus teistes majandussurutisega kokkupuutunud riikides

4.2.4.1 Tarbimine Eestis

Töö säilitanud pereliikmed tõdevad, et tarbimine Eestis on tänaseks päevaks vähenenud. Ühelt poolt nähakse, et igapäevaostude tegemine täna on samasugune nagu majandustõusu ajal – inimestel on kauplustes kärud ja korvid asju täis. On tõenäoline, et igapäevakaupade ostmise samaks jäämise käsitlust võib seostada sellega, et töö säilitanud pered ka ise suures plaanis oma tarbimisharjumusi igapäevaostudes majandussurutise kontekstis muutma ei ole pidanud. Rohkem on märgatud aga suuremate kestvuskaukade tarbimise muutuseid Eestis – näiteks autosid osteti uuringus osalenud inimeste silme läbi majandustõusu perioodil rohkem kui täna.

“No autode ost jääb silma ja kõrvu igalt poolt, uute autode, et ostud langevad, tarbimine. Muidu osteti ja vahetati, see on ju hästi välja toodud.” (N4TS)

Majandusbuumi-aegset suuremate ostude sooritamist võib seostada mingil määral ka sellega, et siis olid inimesed rohkem altimad laenama (Statistikaamet 2005). Tööd mittekaotanud pered näevad majandustõusu ajal laenude ja liisingute võtmist teatud impulsi või tõukejõuna inimeste tarbimisele. Täna räägitakse aga laenamisest kui vähenenud või isegi pigem kadunud trendist. Leitakse, et kuna buumi ajal võimaldasid pangad inimestele nii soodsate tingimustega laenusid, oli võimalik laen peaaegu et igäühel saada, mille tagajärjeks oli see, et lõpuks ei olnud enam inimesi, kellele laenu anda. Majandussurutise kontekstis aga nähakse praegu, et laenusaamine on ilmselt väga raske või isegi peaaegu et võimatu.

“Noo juu see on kõvasti vähemaks läinud arvatavasti, nagu ma aru saan, üldse on laenu väga raske saada praegu. Aga ma ei tea, ma ei ole uurind, aga kujutan ette, et vist on päris kinni keeratud eksju.” (M3TS)

Huvitava nüansina võib välja tuua ka selle, et sissetulekud säilitanud pered tunnetavad, et Eestis on muutunud paljuski kinnisvaraga seotud tarbimine, samas kui töö kaotanud pered sellest niivõrd Eestiga seotud tarbimise küsimuse juures ei räägi. Nähakse, et ühelt poolt seisavad buumi ajal ehitatud majad täna pooltühjana, samal ajal aga tõdetakse, et juba praegu on kinnisvaratehingud oletatavasti veidi tõusvas suunas liikuma hakanud.

Põneva võrdlusmaterjalina saab välja tuua selle, et töö kaotanud pered näevad ühelt poolt küll sarnaselt töö säilitanud peredega, et kallimate kaupade või luksuskaupade nagu näiteks autode tarbimine on täna vähenenud, kuid igapäevaasjade tarbimist käsitletakse mõnevõrra teistsuguse vaatenurga alt. Nimelt räägitakse küll igapäevaostude vähenemisest, kuid mitte mahu vähenemisest, vaid hoopis kalkuleerivamast ja valivamast mõtlemisest. Arvatakse, et sarnaselt majandustõusu ajale, mil poode ilmestasid enamjaolt massid ehk suured rahvahulgad, peitub täna selliste masside hulk näiteks sooduskampaaniate ajal selles, et inimestel on lihtsalt rohkem aega. Selline mõtlemisviis võib olla seletatav sellega, et ka töö kaotanud inimesed ise samamoodi käituvad – see tähendab, et nüüd nad võib-olla valivad ja mõtleavad asjade ostmisel rohkem, kui varem seda tegid, arvestades oma materiaalseid võimalusi. Väidet toetab Slateri (1997) seisukoht, mille järgi vabaduse tõlgendamine käib isiklike tarbimisvalikute ja eraelu kaudu. Ka Douglas ja Isherwood (1996) leiavad, et tarbimine on seotud inimese vaba valikuga teha tarbimisotsuseid, mitte sunni või kohustusega.

“/--/ Ee et kuskilt ka kanalist või niimoodi, et keegi ka avastand või kuulnud, et müüjatelt otse informatsioon, et inimesed käivad küll palju poodides, aga nad käivad valimas. Nad teevad valikuid ja siis lõpuks otsustavad mingi asja kasuks. Et selliseid võltsinformatsioone, et nad võivad massides seal poes olla, sest praegu on aega palju – nad ei ole tööl, aga nad kulutavad oma aega selle peale, et otsida võib-olla neid soodsamaid võimalusi. /.../” (N2TK)

Võib öelda, et töö kaotanud perede arvates on tarbimine Eestis täna muutunud suures osas läbimõtlevamaks. Samas on oluline välja tuua ka vastakaid arvamusi – näiteks tõdetakse, et tihtipeale tundub majanduslikes raskustes olevatele peredele, et erinevate sooduskampaaniate ajal ostavad Eesti inimesed siiski mõtlematult asju, pelgalt sellepärast, et asi on odav. Sellistel hetkedel või taoliste näidete toomisel ei nähta, et Eestis majandussurutise tõttu midagi tarbimises muutunud oleks.

Töö kaotanud pereliikmed arvavad, et endiselt töökohta omavatel peredel Eestis tõenäoliselt oma tarbimisharjumusi muuta ei ole tulnud. Küll aga nähakse oma töökoha kaotusest tulenevalt pere tarbimisega seotud probleemide ilmnemisi või isegi võimalikku katastroofi maiku majanduslikus mõttes hakkama saamisel. Lisaks arvavad Katrina Tuuliku uuringus (2010) osalenud pered, et tänased kogemused annavad põhjust mõelda, et tarbimine Eestis sõltub suuresti muust välismaailmast. See tähendab, et Eesti peaks oma riigi tarbimises rõhuma näiteks suuremale ekspordile.

Sissetulekud säilitanud pered arvavad, et majanduslangus ilmselt ei kesta enam väga kaua, see tähendab, et aja möödumisel enam olukord halvemaks minna ei saa ning loodetakse, et põhi on läbitud. Töökaotusega kokkupuutunud pereliikmetel on aga majanduslanguse kestvuse tajumisel pigem veidi kõrgemad ootused – tunnetatakse küll, et tõus saab olema aeglasem kui langus, kuid eeldatakse, et kuna Eesti on võrreldes mõnede suuremate riikidega suhteliselt väike, siis hakkab siin majandus ka kiiremini elavnema. Kohati nähakse, et teiste riikidega kõrvutamisel peaks juba praegu Eesti majandus elavnemismärke näitama.

“Ma arvan, et Eesti on nii väike riik, et Eestil läheb see asi nagu kiiremini. Majanduse kasv võib-olla tuleb aga töötuse kaotus. See, et töötuse, noh et see ära kaoks, nii palju nagu ta oli enne majanduse langust, siis ma kujutan ette, et selleks läheb veel oma viis aastat.” (N3TK)

Tundub, et käesolevat majanduskriisi käsitlevad mõlemas valimis osalenud pered pigem lühiajalise majanduslangusena. Sissetulekud säilitanud peredes ei ole esinenud suurejoonelisi muutusi tarbimisharjumustes ning töökaotusega kokkupuutunud tunnetavad või ennustavad, et nende ostukäitumine võib aja jooksul rahaliste võimaluste kasvades kujuneda majandustõusule iseloomuliku tarbimistasemeni. Flattersi ja Willmotti järgi (2009) on tegemist lühiajalise majanduslangusega siis, kui tarbimise

trendid võtavad uuesti majanduslanguse eelse tarbimise kuju. Kas ka tegelikus elus majandustõusu perioodil peredes majandustõusule iseloomulik tarbimine jätkub, on raske öelda, kuid järgmised tarbimise uuringud majanduslanguse ja –tõusu kontekstis võivad püüda sellele küsimusele vastust anda.

Mitmel korral räägitakse riigi või valitsuse käitumisest. Intervjuudest selgus, et uuringus osalejad suhtuvad riigipoolsesse käitumisse majandussurutise ajal erinevalt. Sissetulekud säilitanud pered leiavad ühelt poolt, et valitsus on käitunud vastutustundlikult ning teinud raskel ajal õigeid otsuseid. Seevastu töö kaotanute tekstides puuduvad käsitlused Eesti riigi õigest käitumisest majandussurutise suhtes. Võimalik, et töö kaotanud pered ei räägi või ei mõtle sellest seetõttu, et nad on võrreldes töö säilitanud peredega majanduskriisi n-ö läbi mustemate prillide kogenud.

“Nüüd läks teistpidi – et miks riik ei takista, ja miks pank ei takista? Kuidas sa takistad, kui juba sellistele normaalsetele tingimustele olid inimesed vastu, kuidas neid piirata, ma ise tean, mis teen. Ja nüüd nutetakse: miks te meid ei takistanud, miks te. Kuidas oleks omal ajal nagu riigis keegi mingi valitsus ütleb, et kuule ärge laenu küll võtke, te ei suuda seda maksta, juhtub nii ja juhtub naa ja. Kui keegi oleks rääkinud sellist juttu, poleks elusees keegi valitsust tagasi valind ega mitte midagi...” (M1TS)

Vastupidiselt kiidusõnadele ollakse ka seisukohal, et Eesti riik on majandussurutise suhtes valesti käitunud. Töö säilitanud informandid arvavad näiteks, et riik ei toeta rahvast, näiteks ei toetata väikeettevõtlust. Ka Katrina Tuuliku (2010) uuringus osalenud arvavad, et riik ei ole piisavalt mõelnud erinevatele lahendustele, kuidas taolisi olukordi vältida või leevendada.

“See värk. Ja siis teine asi ee... Riik peaks kasvata.. omal... seda näoraha, fondiraha, mis on, noh tegelt olemas kõik, noh inimeste kohta ühseõnaga riigil. Seda peaks kasvatama ja mõistlikult.. ühesõnaga mõtlema rohkem väljundeid, kuidas seda teha ühesõnaga. Siis ee... Kurat ma ei oskagi öelda. (naerdes) Iga päev kirud riiki ja nüüd ei oskagi öelda, mida võiks teistmoodi teha. Täitsa hull.” (M4TK)

Ühe mõttemustrina saab välja tuua ka selle, et tööpuuduse protsenti kajastatakse tõenäoliselt väiksemana, kui see tegelikult on. Varjatud tööpuuduse näol ei osata küll konkreetselt välja tuua, kas tegemist on teatud riigi poliitikaga või tahtliku väljundiga, kuid oluline on, et tööpuudusest n-ö kahtlustavas valguses räägitakse.

“Ma arvan, et ee (...) et ikka selle tööpuudusega seoses, et kindlasti on see riigi pigem, ma ei tea, mis poliitikas seda nimetada, et näidatakse seda tööpuuduse protsente väiksemana kui ta tegelikult on, et see varjatud tööpuudus on väga oluline tegelt...” (M4TS)

Ka Katrina Tuuliku (2010) uuringus osalenud pereliikmed näevad sarnaselt töö säilitanud informantidega, et riigi kanda on teatud vastutus tänase majandussurutise eest või et riik on siiani – et mitte öelda, tegutsenud valesti – vaid pigem jätnud tegemata mitmeid otsuseid. Näiteks arvatakse, et riik peaks rohkem kasvatama reservi, teatud fondiraha või suuna võtma rohkem lahenduste otsimisele. Samuti pakutakse välja, et riigi kanda on Eesti maaelu elushoidmine või tiivustamine, sest nii jääb vajaka vajalikust Eesti maatoodete ekspordimisest. Võimaliku põhjusena, miks Eestisene tarbimine on n-ö unarusse jäänud, tuuakse välja erinevate euronõuete järgimise tingimused.

“See värk. Ja siis teine asi ee... Riik peaks kasvata.. omal... seda näoraha, fondiraha, mis on, noh tegelt olemas kõik, noh inimeste kohta ühseõnaga riigil. Seda peaks kasvatama ja mõistlikult.. ühesõnaga mõtlema rohkem väljundeid, kuidas seda teha ühesõnaga. Siis ee... Kurat ma ei oskagi öelda. (naerdes) Iga päev kirud riiki ja nüüd ei oskagi öelda, mida võiks teistmoodi teha. Täitsa hull.” (M4TK)

Vesteldes vastajatega majandussurutisega seotud õppetundidest Eestile, selgus, et mitmed pered võtavad Eesti kogemust tänase majanduskriisiga otsekui ühe osana eesti inimeste ühiskondlikust mälust. Viidates eri põlvkondade erinevale kokkupuutele ja kogemustele sarnaste kriiside või tarbimist mõjutavate olukordadele, nähakse tänast olukorda paremana kui nõukogude perioodil. Nõukogude-aegsele tarbimiskultuurile iseloomulik kaupade puudus, defitsiit ja teised tunnused (Keller 2004) on uuringus osalenutele andnud teatud pagasi, nende sõnutsi “karastanud tunde”.

“(...) kindlasti võiks keegi millestki õppida, aga noh nagu osad majandusteadlased on öelnud, et see ühiskondlik mälu tekib aja jooksul, et kui meil on olnud iseseisvust ainult 20 aastat ja meil ei ole olnud ühtegi nagu majanduskriisi. Noh 90ndatel oli ka vist mingi Venemaa pankadega mingi jama, aga see tulemus ei olnud nii suurelt näha meil, et et lihtsalt ühiskonnal on see mälu ja ühiskond õpib nendes kriisidest ja kindlasti õpib see ühiskond ka nüüd noh sellest kriisist.” (N3TS)

Kahe valimi lõikes näevad töö kaotanud pered oma isiklikust kogemusest lähtuvalt tarbimist teistsuguse nurga alt kui tööd mitte kaotanud pered. Töö kaotanud näevad Eestis igapäevaasjade tarbimise läbimõtlevamaks muutumist. Veel on neil võrreldes töö säilitanud peredega kõrgemad ootused majandussurutise läbisaamisele, mida saab jällegi seostada nende teravama kokkupuutega majanduskriisiga.

4.2.4.1.1 Stereotüübid teistest tarbijatest

Mõlema valimi esindajad näevad ühiskonna tasandil enda pere tarbimise kõrval ka mitmete teiste inimeste tarbimist, mida saab majandussurutise raames käsitleda stereotüüpina. Endiselt töökohta omavad pered räägivad üsna teravalt majandusbuumi ajal laenu võtvatest inimestest, kusjuures antud uuringu valimil endalgi on buumi ajast laenukoormus kanda. Teisi laenu võtnud inimesi nähakse aga pigem n-ö üle oma võimete elanuna või oma rahalist seisut teadvustavana. See tähendab, et nendest räägitakse informantide sõnusti kui ebamõistlikest inimestest. Ju aitab teiste laenu võtnud inimestega enda pere võrdlemine ühelt poolt tunda võib-olla seda, et täna ollakse oma kehtestatud piiridega toime tulnud ning ühiskonnas mitte toime tulnud inimestega end samale redelipulgale ei paigutata.

“Jah ongi, vaatasime seda saadet “Võlast vabaks”. Tõesti, kuidas nad naiivselt mõned üldse ei tea oma rahalist seisut, võtavad kergekäeliselt neid laene, selliseid just kalleid laene.” (N4TS)

Ka töö kaotanud pereliikmed näevad kohati teisi inimesi täna kas ebamõistlikuna käituvana, majandusolukorda või –seisut enesele mitte teadvustavana. Nii võib aimata, et end ja enda pere tarbimist käsitletakse jällegi sarnaselt sissetulekud säilitanud inimestega oma piirides püsivana. Seega tundub, et pigem olenemata sellest, kas peresiseselt on keegi tööd/sissetulekuid kaotanud või mitte, kiputakse praeguses majandussurutise olukorras ühe võimalusena mõtestama enda tarbimist teiste inimeste tarbimise kaudu.

“Ongi see, et ta ei teadvusta omale oma majandusseisut. Ja selliste suurte ostudega viib ennast.. selleni, et ta on, ütleme, aastast kaheksa kuud ta tarbib, ühesõnaga, ee nii nagu vanasti, aga kokkuvõttes neli kuud on ta jumala kitsikus ja jännis omadega. Ja mitte lihtsalt jännis, vaid ikka noh suures hädas, rahade pärast...” (M4TK)

Ühe stereotüüpse muustrina saab välja tuua selle, et mõlema valimi lõikes nähakse Eesti ühiskonnas kinnisvara arendajaid või ehitajana töötanud stereotüüpe. Võimalik, et selliste kinnisvara-ehitaja stereotüüpide tunnetamine on põhjustatud sellest, et uuringus osalenud ise kinnisvaraga või ehitaja ametiga kokku puutunud ei ole ning seetõttu enesega seost ei tunta. Nähakse, et majandusbuumi ajal tegelesid paljud inimesed kinnisvara arendamisega, samuti hakati pidama ehitaja ametit. Ehitaja ning kinnisvara stereotüüp on paljuski mõtestatud kui majandustõusu negatiivse küljena, mis on ühelt poolt nii reaalne fakt, kui teiselt poolt ka buumi metafoor.

“Jaa. Ja kui enamused olid ehitajad ja kõik olid mingid tegijad, et meie elasime oma igapäevast elu samamoodi. Meil nagu kukkuda ei olnud kuskile, ikka sama elu.” (N5TS)

“Mina arvan, et hästi suure eelduse on ka ikkagi see põhjustanud, et ka, et kui see hull õitsemisaeg oli, siis igaüks tegi oma ehitusfirmad ja ma ei tea mis kõik endale kohe, noh. Et iga töömees oli kohe, et tal oli kohe ehitusfirma ja et võttis endale kohe mingi hullu tööjõu, onju, noh /.../” (N1TK)

Sissetulekud säilitanud pered leiavad, et Eestis leidub inimesi, kes ühelt poolt küll sõidavad uhkete kallite autodega, kuid teiselt poolt omavad viletsat elamist. Sellise kultuurilise stereotüübi tajumine on välja tulnud ka aastast-aastasse teistest uuringutest (Keller ja Vihalemm 2003). Nii võib oletada, et Eesti ühiskonna-tasandil kõrvutatakse enda elukorraldust või elamise viisi paljuski teiste inimestega, mis annab ilmselt uuringus osalenutele aluse paigutada end teatud kohale ühiskonnas.

“Ütleme noh, see on noh, ma tahtsin väga teoreetiliseks minna, et naised teevad end ilusaks, et välja paista, kes mehele ja kes teistele vaatamiseks jne onju. Aga kes ostab endale parema auto onju, et kes ostab sellepärast, et on mugavam, turvalisem või siis sellepärast et oi kui kõva mees olen, hea auto tagumiku all. Mis siis, et auto on viimase raha eest liisingusse pandud ja ütleme elan kuskil ma ei tea kuskohas. Jah on 40 aastat remont tegemata, aga auto on miljoni kroonine.” (M2TS)

Nii töö kaotanud kui mittekaotanud pered seletavad või kõrvutavad oma pere tarbimist osalt oma tuttavate, sõprade või naabrite tarbimisega. Ühelt poolt on tegemist suuresti ka kollase meedia poolt võimendatud stereotüübiga, mille järgi inimesed Eestis justkui võrdlevad end ümbritsevate inimestega selle kaudu, kellel on näiteks parem auto. See ajab inimesi mingil määral ületarbima. Võib-olla viitab see Lury (1996) seisukohale, et tarbijad tunnetavad üldist sissetulekute vähenemist või vaesust teatud ohuna, mis

muudab tarbimise nende silmis ihaldusväärseks tegevuseks. Teiselt poolt aga on tegemist ka negatiivse stereotüübiga, see tähendab, et uuringus osalenud otseselt ei räägi, et nad võrdleksid end naabrite või sõpradega. End püütakse näidata kui teiste tarbimisest mitte sõltuvatena. Samas räägitakse, et näiteks laste väljanägemisel koolis on teatud normid, millest kinni hoitakse.

Endiselt töökohta omavate perede hulgas on neid, kes tunnistavad, et nende tutvusringkonnas on selliseid inimesi, kellele taoline stereotüüpne tarbimiskäitumine iseloomulik on. Samas ironiseeritakse antud teema kontekstis enda pere tarbimise üle, kuigi algselt oleks võinud arvata, et tegemist on suhteliselt personaalse lähenemisega. Siinkohal tuleb mainida, et tõenäoliselt keegi ei räägi endast või oma perest kui teistelt inimestelt tarbimise mõõduvõtjana ehk antakse sotsiaalselt soovitud vastuseid.

“Ses suhtes on meil see suht ühtlane võib-olla. Võib-olla teised sõbrad on lihtsalt rohkem kaotanud (...) siin masuga (...)” (M2TS)

Töökaotusega kokkupuutunud informandid räägivad keeles, et märgatakse või mingil määral isegi veidi kõrvutatakse oma pere tarbimist sõprade-tuttavatega. Võimalik, et töö kaotanud representeerivad sellist võrdlusmomenti natuke suuremana, sest tuntakse end olevat kas sissetulekute vähenemise või millegi muu tõttu oma sõpradest tarbimise poolest täna mahajäänuna. Seetõttu võib-olla julgetakse ka sellest meelsamini kõnelda.

“Samas, jah, ütleme, kui nii võtta, läheb... Ikka vaatad, et teistel läheb paremini kui endal. Kogu aeg on niuke tunne, et miks meil just niimoodi läheb ja teistel ei lähe niimoodi. Aga...” (M2TK)

Sõprade-tuttavate või naabrite tarbimise stereotüübid võivad osalt viidata demonstratiivsele või positsioonilisele tarbimisele. Demonstratiivne tarbimine tähendab sajanditaguse tuntud sotsioloogi ja majandusteadlase Vebleni (1899) järgi seda, et mõned inimesed püüavad oma rikkust või sotsiaalset kuuluvust neid ümbritsevatele inimestele näidata selle kaudu, et demonstreeritakse oma võimekust maksta ükskõik mille eest. Heaks näiteks on kallist autot, kuid viletsat elamist omavate teiste inimeste nägemine ehk inimeste püüdlus näidata end n-õ kõrgemale ühiskonnaredelile kuuluvana. Võrdlusmomendina käsitletakse ka laste väljanägemist.

“Jaa on oluline. Kui ma käin sünnipäevadel või kui ma üldse kuskil väljas käin, siis ma vaatan, kuidas on lapsed riides.” (N2TS)

Töö säilitanud perede hulgas levib arusaam, et täna on ümbritsevate inimeste keskel poes hea oste sooritada. Arvatavasti on see seotud sellega, et kuna sissetulekud on jäänud samaks, suhtutakse oma pere tarbimisharjumuste samaksjäämisesse teiste tarbijatega võrreldes veidi ironiseerivalt.

“Tunne oli selline, et hea on osta siis, kui enamusi inimesi ümberringi ei saa osta (naeravad) ...” (MITS)

Stereotüüpide käsitlemine on iseloomulik mõlemale valimigrupile. Peamiste stereotüüpidega tuuakse välja täna mitte hakkama saavaid buumi ajal laenu võtnud inimesi, kinnisvara ja ehitusega tegelejaid, kallist autot ning viletsat elamist omavaid tarbijaid ning sõprade, tuttavate või naabrite tarbimist.

4.2.4.1.2 Hoiakud ostmiskeskonna suhtes

Töö säilitanud perede intervjuudest jäi kohati kõlama see, et ootused teenindusele on majanduslanguse kontekstis muutunud. Ühelt poolt lasuvad praegu teenindusel kõrgemad ootused, see tähendab, et poes käimisel eeldatakse teenindajatelt väheste klientide paremat kohtlemist või tähelepanu saamist. Olulisena tuuakse välja seda, et täna ootab parim võimalik töäjõud sõna otseses mõttes n-ö ukse taga, mistõttu peaks poed rohkem rõhuma teeninduse kvaliteedile.

“Võib-olla, kui üleüldse mõelda, siis võib-olla tollel hetkel leppisin rohkem n-ö halva teenindusega või ebakompetentsusega. Kui nüüd siukest asja näed, siis mõtled küll kohe, no mida?? Kas ole siis paremat töötajat võtta, kas peab see teenindaja seal olema siuke morn seal, kõik naeratavad teenindajad ukse taga ootamas. Selles mõttes, et kuna töäjõu kriisi enam pole, siis väga kriitiliselt vaatan.” (MITS)

Märganud ollakse seda, et koondamiste tõttu on täna poodides teeninduse tase halvem. Tundub, et isegi kui teenindajaid on majandussurutise tõttu vähem, loodetakse ja oodatakse ikkagi poest samasugust või paremat suhtumist nagu majandusbuumi aegu.

“Noo eee (...) võib-olla see, et noh et kui neid töökohti on koondatud ära, et siis see teenindaja poolt info kätte saamine on teinekord väiksem või või järjekorrad on pikemad toidupoes, kuna pooled kassad on lihtsalt tühjad. Müüjaid ei ole. Siuke asi.” (N5TS)

Kuna töö kaotanud inimestega tehtud intervjuudest teenindusega seotud teemasid spontaanselt üles ei kerkinud, võib oletada, et töö kaotanud pered pigem ei ole poes teenindusele tähelepanu pööranud või oma töökaotuse kogemusest tulenevalt võib-olla vaadatakse tänasest teenindusest mööda. Oma osa on mänginud siinkohal kindlasti ka intervjuueerija küsimuste sõnastamine.

4.2.4.2 Tarbimine teistes majandussurutisega kokkupuutunud riikides

Eesti riigiga seonduvast tarbimisalastest muutustest räägitakse rohkem kui teiste majandussurutisega kokkupuutunud riikidest. Osalt võib sellist suunda seletada võib-olla sellega, et teadlikult ilmselt informatsiooni teiste riikide kohta konkreetselt ei otsita või kohati puudub huvi väljaspool Eestit toimuva vastu. Teisi majanduslangusega kokkupuutunud riike tajutakse mingil määral justkui ühtse massina. See tähendab, et erinevate riikide majanduslikust olukorrast pigem ei räägita. Teatud rolli mängib siinkohal ka intervjuueerija küsimuste sõnastamine ning küsimine, samuti vastajate enda teadmised ning kokkupuude välismaailma puudutava majandusala informatsiooniga.

Kuigi töö kaotanud pereliikmetega tehtud intervjuudest tuleb välja, et välismaailmas majanduslangusega seonduvat küll mingil määral jälgitakse, tuuakse konkreetse näitena peamiselt Ameerika Ühendriike. Nii võib oletada, et informandid võivad ka mõnedes teistes suurriikides näha sarnaselt Ameerika Ühendriikide majandustõusu perioodile iseloomulikku ületarbimist või nende sõnutsi “üle jõu elamist”.

“Liigne tarbimine ülemaailmselt. Et üle jõu elamine. Ma olen just vaadanud hästi palju seda mis on Ameerikas, seal oli kaa, et seal antakse krediitkaarte näiteks hästi kergesti. Ja siis mõnel inimesel oli 20 krediitkaarti. Need võlad on ju meeletud! Ja siis need pangalaenuid ja kõik. Aga inimesed, nad ei mõelnud selle peale, et ühel hetkel saab see kõik otsa.” (N, 2T3)

Sissetulekud säilitanud perede arvates on teistes riikides majandussurutise olemus või mõju veidi teistsugusem, kui meil Eestis. Seda seletatakse suuresti just riikides kehtestatud normide või teatud süsteemide erinevuste kaudu.

“Seal on see, et seal abielurahad ja üldse see palgasüsteem on hoopis teine, mitte nagu meil siin Eestis...” (N5TS)

Teistest riikidest räägitakse majandussurutisega seoses enamjaolt tööpuuduse teemal või olukorra paremise või halvenemise lõikes võrreldes Eestiga. See tähendab, et täpselt peensusteni erinevates riikides toimuvast vastajad ei tea (või ei soovi teada) või intervjuu käigus ei meenu neile see. Eesti tööpuudust kõrvutatakse näiteks Hispaanias oleva tööpuudusega ning Lätit nähakse Eestist halvemas seisus olevat.

Oluline on ka see, et teistes riikides toimunut kirjeldatakse mõneti läbi enda töökogemuse või kokkupuutest lähtuvalt, mis on iseloomulik pigem meestele kui naistele. Mõõda ei saa vaadata ka võimalusest, et tarbimine teistes riikides on kõrvu jäänud näiteks meediast või lähedaste suust. Seega ei otsi uuringus osalenud enamasti ise teadlikult informatsiooni teiste majandussurutisega kokkupuutunud riikide kohta, vaid see jõuab inimesteni igapäevaste mittetahtlike kogemuste teel.

“No USA-s tarbimine on niimoodi, kui nüüd töökoha järgi võtta, et seal see tarbimine on ikka väga kokku kuivand, väidetavalt. Mis seal nüüd realselt kuskil koduperekondades toimub, seda ei oska kommenteerida. Kui siin jälle kuuled asja, et jälle mingisugune asi pani ukсед kinni, kus on 3000-4000 töötajat, või 10 000 töötajat korraga, mis praegu USA-s on. /.../” (M2TS)

Mõlemas valimigrupis olevad pered arvavad, et teistes riikides ilmnevad juba majandusolukorra stabiliseerumise märgid. Arvatakse, et suurriikides nagu näiteks Hiinas või Ameerika Ühendriikides võib pärast majanduse elavnemist alguse saada ületarbimine ning üks võimalikest majanduskriisi põhjustest hakkab seejärel taas hoogustuma. Seega võib öelda, et Flattersi ja Willmotti (2009) pakutud majanduslanguse liigituse järgi on käesolev majanduskriis pigem lühiajaline. Ei ole välistatud, et suur osa peredest, keda lihtsalt uuringu mahu tõttu ei ole võimalik intervjuuerida, võivad arvata, et nüüdsel majanduskriisil on ulatuslikumad mõjud inimeste tarbimisharjumustele. Paljude tarbijate hoiakud või ostukäitumine võivad majandussurutise tõttu pikemaajaliselt muutuda. Nii võib tänane mitmeid riike haaranud majanduslangus sisaldada ka pikemate ja sügavuti ulatuvate kriiside tunnuseid.

“Mkm. Hakkab uuesti ületarbimine, juba käibki praegult ületarbimine juba. Et ee Hiinas ja Ameerikas ja suurriikides seal on eee need juba eee, masu hakkab nagu üle minema ühesõnaga. Hakkab jälle sama hooga kõik see ületarbimine pihta ühesõnaga. No ma ei oska öelda, aga siin mingid analüütikud on öelnud, et järgmine krahh tuleb palju rutem. Ja palju hullem.” (M4TK)

Kahe valimi lõikes on käsitlused tarbimisest kui üldisest nähtusest ühelt poolt erinevad, kuid teiselt poolt teatud teemade puhul ka sarnased. Majandussurutise meediakajastusse suhtuvad töö säilitanud ja töö kaotanud pered võrdlemisi sarnaselt: tarbimist ja majandussurutist kajastatakse täna meedias suuremahulisena, mistõttu informandid võivad majandussurutise nähtust tunnetada rohkem negatiivsema nähtusena. Töö säilitanud perede jaoks on majandussurutis kaugem ja väsitavam teema, töö kaotanud peredele aga ilmselt isikliku kokkupuute tõttu lähedasem oma pere puudutav teema. Majanduslanguse põhjuseid tajutakse sarnastena: majanduse tsüklilisusest tingitud paratamatus, ületarbimine, kinnisvarabuum ning kerged laenu- ja liisingutingimused. Mõlema valimi esindajad näevad, et Eestis on suuremate asjade ostmine täna vähenenud. Töö kaotanud pered arvavad, et igapäevaasjade ostmisel on inimeste mõtteviis rohkem läbimõtlevamaks muutunud. Enda pere tarbimist mõtestavad mõlema valimi perekonnad ümbritsevate inimeste tarbimise kaudu (stereotüübid). Teiste majandussurutisega kokkupuutunud riikide tarbimisest räägitakse vähem, see tähendab, et võib-olla ei ole välismaailma tarbimist puudutav informatsioon uuringus osalenud perede jaoks nii oluline või tähelepanuväärne.

V JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Järelduste tegemisel on tuginetud eelnevale analüüsile. Järeldused põhinevad sissetulekud säilitanud peredega tehtud intervjuudel ning nende võrdlemisel Katrina Tuuliku (2010) valimisse kuuluvate töö kaotanud perede käsitlustega. Järeldusi on mõtestatud töö teoreetilise materjali abil.

Tarbimine kui üldine nähtus praeguses majandusolukorras

Tarbimisega seostuvad assotsiatsioonid

Töö säilitanud pered ja Katrina Tuuliku (2010) valimisse kuuluvad töö kaotanud pered käsitlevad mõlemad tarbimist kui üldist nähtust praeguses majandusolukorras võrdlemisi erineva nurga alt. Endiselt töökohta omavad pereliikmed käsitlevad tänast majandussurutist distanseeritult kaugema ning kohati ka väsitavama teemana. Kuna nende sissetulekud ei ole märkimisväärselt vähenenud ja nad ei ole töökohta kaotanud, ei ole nad majandussurutise tumedamate külgedega kokku puutunud. Seevastu töö kaotanud pereliikmed mõtestavad majandussurutist ja tarbimist täna esmalt enda ja pere isikliku kogemuse kaudu. Nii saab lugeda tööpuudust tänase majandusolukorra üheks nukraimaks varjupooleks, mis on TTÜ majandusprofessor Kaarel Kilvitsa (ERR 2009) sõnul isegi suurem probleem kui majanduslangus ise.

Intervjuudest selgus, et tänase majandussurutise võimalikke põhjuseid tunnetavad kahe valimi esindajad võrdlemisi sarnasena, seega suuri erinevusi kahe valimi lõikes ei esine. Mõlemas valimigrupis olevad pered arvavad, et lisaks kinnisvarabuumile võib majanduskriis olla põhjustatud buumi ajal kergelt jagatud laenu- ja liisingutingimuste tõttu. Ka Emori (2006) andmetel hakkas majandustõusu perioodil hoogustuma tarbimislauade asendumine eluasemelaenudega. Veel arvatakse, et lisaks majanduse paratamatule tsüklilistele parematele ja halvematele käekäikudele on tänase majanduskriisi üheks mootoriks olnud majandustõusu ajal toimunud ületarbimine. Tarbimismahtude suurenemist majandusbuumi aastatel (Keller ja Kiisel 2008) käsitlevad inimesed täna tagantjärele kui ületarbimist. Nii töö kaotanud kui säilitanud pered arvavad, et majandussurutist kui meedia üleskergitatud teemat käsitletakse

ajakirjanduses liiga suurelt ja palju. Võib arvata, et uuringus osalenutele on tegemist pigem väsitava ainesega. Peamise erinevusena kahe valimi lõikes saab siinkohal välja tuua selle, et töö säilitanud pered räägivad ja toovad tarbimise ning majandussurutisega seotud meediakajastusest konkreetsemaid näiteid ja olukordi, kuid töö kaotanud pered mitte. Võimalik, et sellised representatsioonid on seotud mingil määral ka intervjuueeriya küsimuste sõnastamisega. Veel võib siinkohal oletada, et töö kaotanud pered on võib-olla vähem tähelepanu pööranud tarbimise ja majandussurutisega seotud meediakajastusele seetõttu, et erinevalt töö säilitanud peredest on neil ilmselt rohkem energiat kulunud enda majandusliku olukorraga hakkamasaamiseks.

Majandussurutis Eestis

Igapäevaasjade tarbimine Eestis on töö säilitanud pereliikmete silme läbi mahuliselt samaks jäänud, kuid suuremaid sisseoste (näiteks autod) teevad Eesti inimesed nende arvates täna vähem kui buumi ajal. Seevastu töö kaotanud pered arvavad, et igapäevaasjade ostmine ei ole Eestis vähenenud täna mitte mahult, vaid tegemist on muutustega inimeste mõtteviisis. Nad näevad, et inimesed on muutunud täna kalkuleerivamaks ja läbimõtlevamaks oma otsuste tegemisel poes, mis annab alust arvata, et ka töö kaotanud perede enda hoiakud on muutunud. Võib spekuloida, et taolised representatsioonid kahe valimi vastustes võivad seletatavad olla sellega, et ka ise käitatakse nii.

Eesti tarbimisest rääkides kerkib esile laenu võtmise teema – endiselt töökohta omavad pered leiavad, et laenude võtmine oli majandustõusu ajal impulss tarbimisele ning et täna on laenukraanid n-ö kinni keeratud. Töö kaotanud pereliikmete vastustest taoline käsitlus välja ei tulnud. Võimalik, et oma osa mängib siinkohal ka intervjuueeriya küsimuste sõnastamine. Seevastu mõlema valimi esindajad omavad võrdlemisi ühtset seisukohta, et majandustõusu ajale iseloomulik kinnisvara ost ja müük on tänaseks päevaks pigem vähenenud või vaibunud.

Kahe valimi esindajad mõtestavad erinevalt Eesti riigi käitumist majandussurutise suhtes. Sissetulekud säilitanud pered arvavad pigem, et riik on raskel ajal õigeid otsuseid teinud, kuid töö kaotanute arvates mitte. Kuna töö kaotanud pered on

majanduslangusega ise teravamalt kokku puutunud, näevad nad ehk seepärast, et riik peaks rohkem mõtlema eri lahendustele, kuidas taolisi olukordi edasipidi vältida.

Võib eeldada, et mõlemas valimis osalenud pereliikmed käsitlevad tänast majanduslangust pigem lühiajalisena, st et tarbimistrendid võtavad pärast langust uuesti majandustõusu aegse kaju (Flatters ja Willmott 2009). Erinevalt tajutakse aga majanduslanguse kestvust. Töö kaotanud peredel on ootused võrreldes töö säilitanud peredega majandussurutise läbisaamisele kõrgemad. Kui töö kaotanud pered leiavad, et Eesti kui väikese riigi majandus võiks suurriikidega võrreldes kiiremini elavneda, arvavad endiselt töökohta omavad informandid aga, et loodetavasti on praeguseks põhi läbitud.

Huvitava aspektina saab välja tuua selle, et mõlema valimi esindajad räägivad ja tunnetavad enda ümber teatud stereotüüpe, kellega võrreldes ennast samale redelipulgale ei seata. Vastajate hulgas on levinud arusaam, et majandustõusu ajal laenu võtnud inimesed on üle oma võimete elanud. On huvitav, et laenuvõtmist sellisest aspektist nähakse, sest intervjuueeritute hulgas leidub peresid, kes on ka ise majandustõusu ajal laenu võtnud. Veel nähakse enda ümber kinnisvara-ehitaja stereotüüpeid tarbijaid või kõrvutatakse end mingil määral sõprade-tuttavatega. Võib-olla aitab enda pere tarbimise kirjeldamine teiste inimeste tarbimise kaudu inimestel tunda end teatud sotsiaalsel positsioonil olevat (vt Lury 1996, Dwyer 2009 jt). Seega tundub, et nii töö kaotanud kui mittekaotanud pered mõtestavad enda ja oma pere tarbimist osalt teiste inimeste tarbimise kaudu.

Majandussurutisega kokkupuutunud teised riigid

Majandussurutisega kokkupuutunud teised riigid ja nende tarbimine on mõlemas valimis olevatele peredele suhteliselt kauge teema. Ilmselt teiste riikide kohta ise informatsiooni ei otsita või suuremat huvi ei tunta. Teistest riikidest räägitakse enamasti tööpuuduse teemal või konstateeritakse fakti, et Eestis on majanduses parem või halvem olukord. Näiteks töö kaotanud pereliikmed toovad esile Ameerika Ühendriike, kuid peensusteni või konkreetsete näideteneni seal toimuvast ei jõuta. Võib aimata, et mõlemas uuringus osalenud ei räägi teiste riikide tarbimismahtude vähenemisest või suurenemisest seetõttu, et taoline info ei ole nende jaoks võib-olla tähtis. Eeldatavasti

seostatakse tänast majanduslangust nii Eestis kui teistes riikides tarbimismahtude vähenemisega. Eurostati andmetel (2010) on eratarbimise indeks Euroopa Liidu riikides alates 2008. aasta I kvartalist langenud. Perede teadmised teiste majandussurutisega kokkupuutunud riikide olukorrast täna sõltuvad paljuski inimeste enda taustast, sh huvist ja kogemustest. Kindlasti mängib siinkohal osalt rolli ka intervjuueerija küsimuste sõnastamine. Seetõttu võiksid edasised uuringud ühe võimalusena keskenduda näiteks tarbimisrepresentatsioonidele, mis on seotud majandussurutisega kokkupuutunud teiste riikidega (vt peatükk 5.2).

Pere tarbimisharjumused majandussurutise tingimustes

Järeldused pere tänapäevaste tarbimisharjumuste kohta on kirjutatud töö säilitanud peredega tehtud intervjuude ja analüüsi põhjal. Katrina Tuuliku (2010) bakalaureusetööst saab lugeda töö säilitanud ja töö kaotanud pere tarbimisharjumuste võrdlusest.

Tarbimise tähendused

Töö säilitanud pereliikmete vastustest saab järeldada, et tarbimine on läbipõimunud pere elustiilist ja ühiskondlikest normidest. Inimesed püüavad harjumuspäraselt ja teadlikult tarbitavate kaupade, teenuste ja sotsiaalsete praktikate kaudu näidata oma eneseväljenduslikke eelistusi (Parel 2008). Vastajate hulgas esineb vähe n-ö individualistlikku “mina tahan ja valin” tüüpi eneserepresentatsiooni. Pigem tingib tarbimise mingi vajadus või sund, mis tuleb justkui kuskilt väljaspoolt. See tähendab, et mõnede asjade ostmist ei nähta mitte enda soovidest lähtuvalt, vaid võib-olla pereväliselt tuleneva ühiskondliku sunnina. Pereliikmed käsitlevad end suuresti kui endale oma vajadusi teadvustavate tarbijatena, st et ei representeerita end kui hedonistlike tarbimisorientatsiooniga inimesi. Intervjuudest selgub, et ihaldusväärsete tegevusteni (nt reisimine) ei jõuta täna erinevatel põhjustel, kuigi ei välistata, et võimaluse korral reisimist ära ei jäetaks. Tarbimist mõtestatakse justkui rutiinsete praktikate kogumina äraelamiseks teatud elustiili normidele vastavalt. Tarbimine on iseloomulik perele tervikuna, mis on põimunud elustiili ja väljaspoolt tulevate väiksemate või suuremate kulutuste nõudmistega.

Ostuprotsessile iseloomulikud käsitlused

Töö säilitanud pered planeerivad ja arutlevad sarnaselt majandustõusu perioodile ka täna nii väiksemaid kui suuremaid ostusid. Selgus, et uuringus osalenud perekonnad kasutavad kes vähem või rohkem letihindadest või Eesti turu piiratud valikust kõrvalehiilimiseks erinevaid taktikaid, näiteks tutvusi või internetist asjade ostmist. Ka Tuulik (2010) on oma bakalaureusetöös välja toonud, et töökaotusega kokkupuutunud pered peavad ostude tegemisel tähtsaks näiteks tutvuste omamist. Võib oletada, et mõlema valimi esindajad näevad erinevate taktikate kasutamises võimalust maandada ostmisega kaasnevat riski.

Olulise järeldusena saab välja tuua selle, et töö säilitanud perede jaoks ei ole hind kõige peamiseks, st hinda küll vaadatakse (või vähemalt nii teemat käsitletakse), kuid reaalsel ostmishetkel saab määravamaks kas teatud vajadus, kvaliteet või muu tegur. Töökaotusega kokkupuutunud pered jälgivad võrreldes töö säilitanud peredega aga hinda rohkem (Tuulik 2010). Taoline eneserepresentatsioon on seotud ilmselt sellega, et töökaotusega kokkupuutunud pered peavad lihtsalt tänases situatsioonis arvestama rohkem oma majandusliku olukorraga. Nii saab öelda, et töö säilitanud perede mõtteviisi ostmisel majandussurutise tingimustes on nende endi sõnutsi suuresti samaks jäänud.

Majandussurutise-spetsiifilised käsitlused

Kui ühelt poolt suhtuvad töö säilitanud pereliikmed majanduslanguse-aegsetesse sooduskampaaniatesse tõsiselt, st et soodustusi jälgitakse ning soodushinda käsitletakse kui majanduslangusele iseloomulikku normi, siis end soodushinna peale jooksva tarbijana ei kirjeldata. Võimalik, et end ei soovita sellises valguses näidata. Intervjuudest selgub, et majanduslangusega seotud kokkuhoiukohana tõuseb pinnale pigem meelelahutus. Pered ei räägi otseselt meelelahutusega seotud kokkuhoiukohtadest, vaid see kaevub sügavamalt intervjuudest välja. Siinkohal võib spekuloida selle üle, et kuna meelelahutuslike naudingule orienteeritud tegevuste vähenemine on peredes juba majandussurutise tingimustes küllaltki juurdunud, siis ilmselt need pereliikmetele esmajoones lihtsalt ei meenuki.

Oluline järeldus on see, et pereliikmete arvates ei ole kindlasti laps koht, kust peaks kokku hoidma. Ka “Mina. Maailm. Meedia” (2004) uurimuse tulemusi vaadates on märgata, et sissetulekurühmade lõikes on lastele kuluv pingereas tunduvalt eespool kui meelelahutuslikele tegevustele kuluv. Laste nimel ollakse nõus isegi ohvreid tooma. Sarnaselt töö säilitanud perede käsitlustega arvavad ka Tuuliku (2010) valimi esindajad et lastele vajalike asjade ostmine on majandussurutise tingimustes tähtsam kui iseendale. Ühe võimalusena näen edasiste uuringute valguses lastega seotud tarbimisrepresentatsioonide lähemat uurimist nii majandussurutise kui ka –tõusu ajal, sest kõigi intervjuude valguses tundub lastega seotud tarbimine autori jaoks olevat mitmekesiselt lahatav ning uudishimu äratav teema.

Intervjuudest koorub välja see, et pered näevad end täna ja alati olnud säästva tarbijana. Ühelt poolt säästetakse täna rohkem toidu pealt, teistelt poolt tõdetakse, et säästev tarbimine on perele väljaspoolt ise kätte tulnud, st odavamate hindade näol. Tõenäoliselt on uuringu raames tegemist rohkem raha kokkuhoiule suunatud mõtteviisiga ning vähem seotud tarbijate keskkonnateadlikkusega või rohelise mõtteviisiga. Viimase aspekti on säästva tarbimise kontseptsiooni juures välja toonud Kalmus *et al* (2009). Flattersi ja Willmotti (2009) järgi majandussurutise ajale iseloomulik elektri ja vee arvelt kokkuhoidmise trend avaldub ka ühe intervjuueeritud perekonna tarbimiskäsitluses. Selline erinäoline nüanss töö säilitanud perede intervjuudes annab julgust püstitada hüpoteesi, et majandussurutise tingimustes võib leiduda ka mitmeid teisi peresid, kelle tarbimispraktikates sarnaseid säästva tarbimise käsitlusi esineda võib.

Tarbimisharjumuste jätkusuutlikkus

Tänaseid tarbimisharjumusi peavad endiselt töökohta omavad pered pigem jätkusuutlikeks tarbimisharjumusteks. Kuna enda tarbimisharjumustes suuri muutusi ei nähta, käsitletakse ilmselt tänaseid kokkuhoiukohti nagu reise ja väljaskäimisi hetkeolukorrana. Et uuritud on vaid viie töö säilitanud perekonna tarbimistähendusi, ei ole välistatud, et mingi osa töö säilitanud peredest jääb ka praeguste muutuste juurde. Ka Flatters ja Willmott (2009) arvavad, et osa tarbijatest pöördub majandusbuumi-aegsete tarbimismustrite juurde tagasi, kuid suur hulk praeguse majanduslangusega kokkupuutunud inimesi jääb tänaste harjumuste juurde.

5.1 Arutelu valimi ja meetodi üle

Autori arvates on käesolev bakalaureusetöö saavutanud oma eesmärgi, sest kõikidele uurimisküsimustele on saadud vastused. Meetodina kasutatud süvaintervjuu võimaldas teemat uurida sügavuti ja täpselt, sest intervjuueerija sai kohandada intervjuu kulgu ja läbitavaid teemasid, et vastaja saaks kirjeldada oma kogemusi vabas vormis oma sõnadega (Vihalemm 2010). Uuringu meetodil esineb aga ka mitmeid metodoloogilisi piiranguid. Süvaintervjuud töö säilitanud peredega ei anna teada, kas tegelik olukord vastab nende representatsioonidele. Veel võivad vastajad anda sotsiaalselt soovitud vastuseid, st püütakse end representeerida kui uurija poolt otsitava ideaalse tarbijana. Sotsiaalselt soovitud vastuste andmine võib peituda näiteks selles, et ühe intervjuu raames öeldakse algselt, et täna suuremaid oste ei tehta, kuid sügavamalt kaevudes tuleb siiski välja, et mõningaid suuri oste ollakse täna ikkagi teinud.

Paarisintervjuu metoodika võimaldab avada pere tarbimismaailma süvitsi, sest interaktsiooni käigus on elukaaslastel võimalik üksteist täiendada. Miinusena esineb aga paarisintervjuu meetodil ka mitmeid piiranguid. Interaktsiooni käigus üksteise jutule vahele segamine, teemast kõrvale kaldumine või oht teineteisega vaidlema hakata võivad avamata jätta uurimistööks olulised aspektid. Veel ei soovita võib-olla kõigest elukaaslase juuresolekul rääkida, näiteks tarbimise individuaalset hedonistlikku külge abikaasad ilmselt paarisintervjuu käigus ei lahka.

Käesolevas uuringus kasutatud valim ei ole suuremate üldistuste tegemiseks piisavalt representatiivne. Intervjuueeritud viie pere vastuste põhjal ei saa öelda, kas tulemustena esitatud tarbimiskäsitlused on iseloomulikud rohkematele sissetulekud säilitanud perekondadele. Seetõttu tuleks esinduslikuma valimi tagamiseks kaasata suurem hulk perekondi, mida antud töö mahuliste piirangute tõttu võimalik teha ei olnud.

5.2 Eelnevad ja edasised uuringud

Töö järeldustest ilmneb, et vastavalt pereliikmete majandussurutisega kokkupuute ulatusele ollakse oma suhtumist või hoiakuid väiksemal või suuremal määral majandussurutise tingimustes muutnud. Et varem majandussurutise tingimustes töö

säilitanud ning töö kaotanud perede tarbimisrepresentatsioonid uuritud ei ole, omab antud töö autori arvates tähtsat kohta Eesti perede tarbimismaailma uurimismaastikul. Käesoleva töö valimi vastuseid on kõrvutatud Katrina Tuuliku (2010) intervjuueeritavate käsitlustega. Nii on loodud töö kaotanud ja säilitanud perede tarbimiskäsitlustest esmakordne esialgne sissevaade pereliikmete tarbimismaailma tänastes majandussurutise tingimustes.

Saadud tulemused osutavad sellele, et kahe valimi käsitlused tarbimisest on võrdlemisi erinevad. Võib järeldada, et sissetulekute või töökoha kaotus mängib väga olulist rolli tarbimistähenduste muutustel inimeste mõttemaailmas. Töö kaotanud pered räägivad majanduslangusest ja sellega seonduvast tarbimisest enda teravama kogemuse läbi rohkem oma pere tasandil. Töö säilitanud pered käsitlevad tarbimist rohkem ühiskonna tasandil või üldisema nähtusena. Sissetulekute samaksjäämisel ei ole viimased pidanud suuresti oma pere tarbimisharjumusi muutma ning ilmselt seetõttu luuakse tarbimisele tähendusi rohkem ühiskonna kaudu kõrvaltvaataja pilgu läbi. Laiemas kontekstis aitab tehtud uurimistöö avada ja mõtestada tänases majanduslikus olukorras olevate tööd kaotanud ja mittekaotanud perede tarbimise tähendusväljasid. Uurimistöö tulemustena saadud uued teadmised annavad aluse järgmisteks uurimisteedeks samas valdkonnas.

Edasised uuringud samas valdkonnas võiksid keskenduda esmalt valimi muutmisele. Et praegu on uuritud tööd kaotanud ja mittekaotanud perede käsitlusi tarbimisest, saab edaspidi ühe võimalusena uurida näiteks tudengite käsitlusi tarbimisest majandussurutise tingimustes. Ka ühest läbiviidud intervjuust tuli välja, et tudengitel on täna majanduslanguse ajal keeruline tööd leida. See võib olla aluseks hüpoteesile, et tudengite mõtteviis tarbimisest tänastes tingimustes võib olla muutunud. Põnevaks nüansiks oleks maal *versus* linnas elavate inimeste tarbimiskäsitluste uurimine. Eeldatavasti võivad linna- ja maaelanike käsitlused tarbimisest olla vägagi erinevad. Siinkohal tuleks kindlasti määratleda ning arvestada sellega, milline on uuritavate inimeste sotsiaalmajanduslik taust.

Põnevat valgust edasistele uuringutele lisaks lastega seotud tarbimisrepresentatsioonide uurimine. Kuigi Katrina Tuulik (2010) on oma bakalaureusetöös esialgse sissevaate lastega seotud tarbimisrepresentatsioonidesse majandussurutise tingimustes teinud, saaks eraldi uuringuna teemat põhjalikult ja nüansirohkelt edaspidi uurida.

Läbiviidud intervjuudest inspireeritult leian, et majandussurutisega seotud tarbimise teema fookust saab erinevalt jaotada. Eraldi teemana on ilmselt huvitav teada saada, kuidas inimesed majanduslanguse ajal ümberõpet või eneseharimist mõtestavad. Informandid näevad majanduslangust inimeste jaoks kasuliku või positiivse kohana seekaudu, et täna on võimalus oma elukutset vahetada või näiteks koolituste kaudu uusi ja kasulikke oskusi ning teadmisi saada. Järgnevate uuringute ühe võimaliku fookusena näen majandussurutisega seonduvat meediakajastuse uurimist. Kui läbiviidud intervjuudest selgus, et meedia käsitleb käesolevat majanduslangust väga suurelt ja negatiivselt, võibki seda käsitleda kui hüpoteesina. Kuidas meedias majanduslangusest ja sellega seonduvatest aspektidest räägitakse või neid konstrueeritakse, on põnev teemavaldkond uurimiseks. Näen veel ühe võimalusena uurida, kuidas inimesed mõtestavad teiste majandussurutisega kokkupuutunud riikide tarbimist. Et käesolevas uuringus osalenud informandid pigem ei rääkinud teiste riikide majandusolukorrast, võis kinni jääda intervjuueeriya küsimustesse. Tõenäoliselt saaks kaardistada inimeste mõttevälja teiste majandussurutisega kokkupuutunud riikide tarbimisest, kui luua uurimisproblematikale vastav küsitluskava.

Ühelt poolt on käesolev uuring andnud sissevaate töö säilitanud ja töö kaotanud perede tarbimismaailma tänastes majanduslanguse tingimustes. Oletatavasti võib pärast majanduse elavnemist perede mõtteviis tarbimisest muutuda sarnaseks eelmisele majandustõusu perioodile. Kuigi enda praegusi tarbimisharjumusi nähakse pigem jätkusuutlikuna, julgen arvata, et need on pigem ajutised. Usun, et majanduse virgudes ja sissetulekute suurenemisel pöördub osa peredest ilmselt endiste tarbimisharjumuste juurde tagasi, st jõutakse ilmselt endise tarbimistasemeni. Ka Flatters ja Willmott (2009) on seda meelt, et pikemas perspektiivis pöördub osa tarbijatest majandusbuumi aegsete tarbimismustrite juurde tagasi.

Ühiskondlikus plaanis osutub huvitavaks nüansiks veel see, kuidas pereliikmed räägivad teiste end ümbritsevate inimeste tarbimisest. Selliseid representatsioone on kokkuvõtlikult nimetatud stereotüüpideks. Uuringus osalenud informandid näevad enda ümber erinevaid stereotüüpeid tarbijaid – laenu võtnud ja selle tagasimaksmisega kimpu jäänud inimesi, sõpru-tuttavaid, ehitaja-kinnisvara stereotüüpe ning “kallis auto-vilets elamine” stereotüüpe. Kõige huvitamaks esitatud stereotüüpidest on minu arvates

sõprade-tuttavate või naabrite tarbimisest rääkimine. Enda tarbimist justkui kõrvutatakse nende tarbimisega. See võib viidata töö teoreetilises osas käsitletud positsioonilisele või demonstratiivsele tarbimisele. Positsiooniline tarbimine (Veblen 1994 [1899], Dwyer 2009 kaudu) on elustandardi säilitamisega seotud tarbimine, kus tarbitavate kaupade iseloom määrab tarbija staatuse. Ka Lury (1996) on Vebleniga samal arvamusel. Tarbimisest tulenevalt võivad inimesed end paigutada teatud positsioonile oma sõprade-tuttavate suhtes. Veel võib sõprade ja tuttavatega enda võrdlemine viidata demonstratiivsele tarbimisele. Demonstratiivne tarbimine (Veblen 1899) tähendab seda, et mõned inimesed püüavad oma rikkust ja sotsiaalset kuuluvust neid ümbritsevatele inimestele näidata seekaudu, et demonstreeritakse oma võimekust maksta ükskõik mille eest. Douglas ja Isherwood (1996) käsitlevad tarbimise demonstreerimist (*display*) teistele inimestele kui mingite ühiskonnast tulenevate nõudmiste täitmist. See võib tähendada seda, et tarbimise kaudu püütakse end sobitada või paigutada ühiskonna teatud gruppi või positsiooni (vastavalt, kuidas iga inimene seda enda jaoks mõtestanud on). Enda ja oma pere tarbimise demonstreerimise teemat oleks minu arvates põnev uurida nii majandussurutise tingimustes kui ka majanduse elavnemise perioodil.

Seega on võimalik antud teemat nii valimi kui ka fookuse muutmisel mitut moodi modifitseerida. Kvalitatiivsel meetodil tehtud uuringu tulemusi suuremale tarbijaskonnale üldistada ei saa. Võib-olla peaks järgmiste uuringute valguses mõtlema sellele, et kvantitatiivse uurimisviisi lisamisel saaks tulemusi omistada veidi suuremale hulga inimestele.

Täna on ühiskonnas majanduslangusega seotult aktuaalsed mitmed teemad. Ühed kurvemad ja meeldejäävaimad numbrid on ilmselt olnud registreeritud töötute inimeste arv, mis varem iganädalaselt peaaegu kahe tuhande võrra suurenes. 2010. aasta aprilliseisuga on töötute hulk võrreldes märtsikuuga vähenenud umbes nelja tuhande inimese võrra (Töötukassa 2010). Kas see võib näidata olukorra paranemist, on hetkel raske spekuloida. Ometi on ühiskonnas diskussioon majandussurutise läbisaamisest või jätkumisest üleval. Bakalaureusetöö seisukohalt saab majanduslanguse jätkumist või kestmist põimida intervjueeritute tarbimisharjumustega. Töökaotusega kokkupuutunud pered võivad tunda, et nad ei saa enam oma rahuldamatat soove täita. Nii võib tarbimine nende jaoks muutuda ihaldusväärseks tegevuseks, mistõttu nad võivad soovida üha

enam asju osta. Briti tarbimiskultuuri uurija Celia Lury (1996) arvates vähema raha omamine mitte ei väldi, vaid hoopis sütitab inimesi tarbimiskultuuris üha rohkem osalema. Tänapäevaseks vähenenud tarbimine võib pikemas perspektiivis pere tasandil ühelt poolt küll kasvatada inimeste teadlikkust tarbimisel, st näiteks mõeldakse oste rohkem läbi. Teiselt poolt usun, et inimestel raha on, kuid seda ei julgeta majandustõusu perioodile iseloomulikult hetkel nii julgelt kasutada. Rohkema raha käimine turule võib aga soodustada kiiremat majanduse elavnemist.

KOKKUVÕTE

Majanduslangus on nii mitmetes maailma riikides kui ka Eestis muutunud avaliku tähelepanu objektiks. Majanduslangusest tingituna on ilmselt paljud majapidamised pidanud muutma oma tarbimisharjumusi. Bakalaureusetöö “Tarbimisrepresentatsioonid Eesti majandussurutise tingimustes: töökaotust kogenud ja mitte kogenud Eesti perede võrdlus” eesmärgiks on leida, kuidas mõtestavad töö säilitanud Eesti pered tarbimist nii enda pere kui ka ühiskonnatasandil ning võrrelda ühiskonnatasandi käsitlusi Katrina Tuuliku (2010) valimiga ehk töökaotusega kokkupuutunud peredega. Kahe valimi lõikes on ilmselt perede mõtteviis täna majanduslanguse ajal vastavalt oma olukorrale kas vähemal või rohkemal määral muutunud ja see avaldub nende tarbimisharjumustes.

Bakalaureusetöö teooria osa annab ülevaate tarbimise erinevatest käsitlustest. Peamiselt on toetutud Briti tarbimisteoretikule Don Slaterile. Kirjeldatud on ka Eesti tarbimiskultuuri mõjutusi ja arenguid nii majandustõusu kui ka –languse perioodil, eesmärgiga luua alus tarbimiskäsitluste analüüsile.

Uurimisküsimustele vastuste saamiseks on kasutatud süvaintervjuu meetodit, mis võimaldab tarbimisega seotud mõtteviise süvitsi uurida. Paarisintervjuud viidi läbi viie töö säilitanud perega, kellest neli elavad Tartus ja üks pere Elva lähedal. Tuulik (2010) viis läbi paarisintervjuud viie töö kaotanud perega, kellest neli elavad Tartus ja üks pere Viljandis.

Informantide vastused näitasid, et töö säilitanud pered tunnetavad tarbimist rohkem üldisema ühiskondliku nähtusena. Seevastu töökaotusega kokkupuutunud pereliikmed näevad tarbimist isiklikumal peretasandil. Põhjus võib peituda selles, et töökaotusega kokkupuutunud pered tunnetavad tarbimist ja majanduslangust oma teravamal isikliku kogemuse läbi ilmselt lähedasema teemana.

Süvaintervjuu meetod on võimaldanud perede tarbimismaailma täpsemalt avada, kuid selle meetodiga ei ole saadud tulemusi võimalik üldistada suuremale hulgale inimestele. Töö eesmärk on saavutatud, sest vastused on leitud kõikidele töö uurimisküsimustele.

Kindlasti tuleks tarbimiskäsitlusi edasi uurida nii majanduslanguse kontekstis kui edaspidi ka majanduse elavnemise perioodil. Tegemist on aktuaalse teemaga, mis on saanud suurt kõlapinda ühiskonnas. Käesolevat tööd võib pidada esmast sissevaadet rajavaks uuringus, mis võiks teed sillutada järgnevatele sarnastele uuringutele.

SUMMARY

Economic crisis has become an object of public attention in several countries in the world and in Estonia. Because of the economic downturn many households probably have been forced to change their consumptional habits. The aim of this Bachelor thesis “Economic crisis and consumption representations: comparison of families, who have and have not faced job loss” is to find out how Estonian families, who have not faced job loss give meaning to consumption in their families and in the society at large. Representations of consumption on the societal level have been compared with data gathered in Katrina Tuulik’s (2010) thesis which focuses on families, who have faced job loss. I assume, that the economic downturn has affected thinking about consumption, it also has influenced peoples’ consumption habits.

The theoretical part of this study gives overview of different approaches concerning consumption. The author has mainly relied on the British consumer researcher Don Slaters’ work. In order to create the basis for analysis, the author has described influences and developments of Estonian consumer culture.

In order to gather empirical data on the topic - in-depth interview research method enabled to find out people’s thoughts on consumption more profoundly. Pair interviews were conducted with five families, who have not faced job loss, four of those families live in Tartu and one family lives near Elva. Tuulik (2010) has conducted pair interviews with five families, who have faced job loss, four of those families live in Tartu and one family lives in Viljandi.

Interviewee’s answers showed that families, who have not faced job loss think of consumption more as a general and social phenomenon. On the contrary, Katrina Tuulik’s results showed that families, who have faced job loss, see consumption more as a personal concern. The reason for the above mentioned findings can be that those families feel consumption and the economic crisis more personally due to their job loss and income decline experience.

In-depth research method has enabled to shed light on families' world of consumption, but due to the limited sample those results cannot be generalized to wider range of people. The objectives of this research have been achieved as all answers to research questions have been found. There is a need for more studies in that research area, more precisely to concentrate on the same topic during the economic crisis as well as postrecession. Today it is a topic of wide concern in the Estonian society and worth more attention and current research may be the first insight into the field which may provide material for further research.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Douglas, M. & B. Isherwood. (1996.) *The World of Goods: Towards an Anthropology of Consumption*. London: Routledge.
- Dwyer, R. E. (2009). Making a Habit of It: Positional Consumption, Conventional Action and the Standard of Living. *Journal of Consumer Culture*, 9(3): 328-347.
- Eesti Konjukturiinstituut. (2009). *Eesti tarbijate kindlustunde langus märtsis jätkus*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://www.ki.ee/uudised/index.html>.
- Eesti Konjukturiinstituut. (2009). *Tarbijausaldus teist kuud järjest tõusis*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://www.ki.ee/uudised/index.html>.
- Eesti Konjukturiinstituut. (2010). *Majandusosalduindeks tõusis märtsis nii Eestis kui Euroopa Liidus*, URL (kasutatud aprill 2010) <http://www.ki.ee/uudised/index.html>.
- Eesti Pank. (2006). *Majandusaruanne*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://www.eestipank.info/jump?objId=863369>.
- Eesti Rahvusringhääling. (2009). *Professor: majanduslangusest hullem on suur töötus*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://uudised.err.ee/index.php?06184416>.
- Eesti Töötukassa. (2010). *Peamised statistilised näitajad*, URL (kasutatud mai 2010) <http://www.tootukassa.ee/index.php?id=11328>.
- Eurostat. (2010). *Eratarbimise kulutused, mahud. Protsentuaalsed muutused*, URL (kasutatud mai 2010) <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=teina021&tableSelection=1>.
- Flatters, P. & M. Willmott. (2009). Understanding the Post-Recession Consumer. *Harvard Business Review*, 87(7/8): 106-112.
- Kalmus, V. (2008). *Meedia ja kommunikatsiooni uurimismeetodid*. Käsikirjaline loengukonspekt. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.
- Kalmus, V. & M. Keller. (2004). Konsumerismist tarbimisliku ükskõiksuseni: tarbimisorientatsioonid tänases Eestis. Kalmus et al (toim.) *Eesti elavik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

- Kalmus, V. & Keller M. & M. Kiisel. (2009). Emerging Consumer Types in a Transition Culture: Consumption Pattern of Generational and Ethnic Groups in Estonia. *Journal of Baltic Studies*, 40(1): 53-74.
- Keller, M. (2004). Tarbimiskultuuri pinged tänapäeva Eestis. *Akadeemia* 16, 10: 2228-2252.
- Keller et al (2008). Elukvaliteet tarbimis- ja infoühiskonnas: Tarbimis- ja infoühiskonna tähendusest. Kalmus et al (toim.). *Eesti Inimarengu Aruanne 2008*. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastuse AS.
- Keller, M. & M. Kiisel. (2008). Tarbimiskultuuri arengutendentsid. Kalmus et al (toim.). *Eesti Inimarengu Aruanne 2008*. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastuse AS.
- Keller, M & T. Vihalemm. (2003). Return to the 'Consuming West': Young People's Perceptions about the Consumerization of Estonia. *Young*, 11(3), 195-215.
- Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.
- Lury, C. (1996). *Consumer Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Nigul, A. (2004). Elulaad Eestis. Kalmus, V. et al (toim.). *Eesti elavik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Slater, D. (1997). *Consumer Culture and Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Statistikaamet. (2005). *Kindlus elu positiivses arengus võimaldab Eesti elanikel julgemalt laenata*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://www.emor.ee/arhiiv.html?id=1420>.
- Statistikaamet. (2008). *Sisemajanduse koguprodukt II kvartalis vähenes*, URL (kasutatud detsember 2009) <http://www.stat.ee/18982>.
- Statistikaamet. (2008). *I kvartalis toimus majanduskasvu aeglustumine*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://www.stat.ee/18964>.
- Statistikaamet. (2009). *II kvartalis oli majandus jätkuvalt languses*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://www.stat.ee/31341>.
- Statistikaamet. (2009). *III kvartalis majanduslangus pidurdus*, URL (kasutatud detsember 2009) <http://www.stat.ee/31167>.
- Statistikaamet. (2009). *Mai jaemüük oli väiksem kui aasta tagasi*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://www.stat.ee/31249>.
- Statistikaamet. (2009). *Sotsiaaluuringud*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://www.stat.ee/sotsiaaluuringud>.
- Tarkinvestor. (2008). *Eesti majanduse kevadprognoos 2008*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://www.tarkinvestor.ee/analysis.php?idee=71>.

- Tiit, E-M. [2008]. *Eesti perede elukvaliteedist*, URL (kasutatud detsember 2009) www.kogu.ee/public/Eesti_perede_elukvaliteedist_EMTiit.ppt.
- TNS Emor. (2004). *Keskklassis enese teadmata*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://emor.ee/arhiiv.html?id=1226>.
- TNS Emor. (2006). *Kasvav kindlus elu positiivses arengus võimaldab eesti, läti- ja leedumaaalastel julgemini tarbida ja laenata*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://www.emor.ee/arhiiv.html?id=1512>.
- TNS Emor. (2008). *Inimesed on hakanud oma tarbimist piirama*, URL (kasutatud jaanuar 2010) <http://www.emor.ee/arhiiv.html?id=1878>.
- Tuulik, K. (2010). *Pere tarbimisharjumuste käsitletud: töökaotust kogenud ja mitte kogenud Eesti perede võrdlus*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.
- Vihalemm, T. (2010). *Meedia ja kommunikatsiooni uurimismeetodid*. Käsikirjaline loengukonspekt. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.

LISAD

LISA 1 - Näidistabel

Majandussurutise-spetsiifilised käsitlused:	
sooduskampaaniad	T1, T2, T3, T4, T5
- soodushinnad kui norm	/.../ Ega kogu aeg on kuskil mingid protsendid ja värgid, sa näed, et kui inimene tuleb sisse, siis ega ta küsib kohe, mis soodus teil on ja kui raamil on, siis et kas klaasidel pole? Et noh <u>kogu aeg</u> sa pead mõtlema jälle, mis soodus, või noh 2 kuud, siis peab mingi teine asi olema, et niimoodi, et mitte midagi ei ole – nad ei ostagi midagi, nad ei uurigi, mis tasemesse see protsent läheb, aga peaasi, et on protsent või soodus! Et see on inimeste puhul hästi jäänd praegu silma. (N, T4) Ütleme parketti teame, et parketti on vaja osta – tuleb see kampaania, lähme ostame ära odavalt just. Ta peaks siis olema <u>odavam</u> . Kas ta on, seda ei tea. (M, T5)
- pidevalt sooduskampaaniad	(...) No seal on, et kõige soodsam ja kõige parem. Ütleme, et buumi ajal oli see, et tule ja võta – me oleme parimad. Soodukatest ei rääkinud keegi, mingeid kampaaniaid ja siukest asja. Siis praegu võtad internet lahti, võtad mingi toote asja lahti, siis vaatad soodus soodus... (M, T2) Ei olnud, siis oli ikka soodust harva, noh oli seal teatud ajal enne jõulu ja kui kool algas, aga no niimoodi praegu peab <u>kogu aeg</u> midagi olema, sest kõik teevad ja eks nad on ka mujal ringkonnas. Ka ehituspoodides, et <u>kõik teevad</u> , mingi asi peab olema. (N, T4)
- soodsamate toodete tellimine internetist	Mina jah, lasteriideid ostan. Praegu olen kodus rohkem. Internetist ostan. Internetist rohkem? Jah. Ka ikka vaatan soodukat. Kui alla lastakse, siis. (N, T2)
- kategooriad soodne versus odav	Soodne asi on see, et tal võib olla alghind kallis, ja aga sa saad ta soodsalt kätte. Soodne on see, et (...) paned paika, mida ta sulle annab, ja hind, selle suhe. Odav asi on lihtsalt odav, kusjuures ta võib olla ka hea ja odav asi võib ka soodne olla. Aga need ei ole sünonüümid. (M, T1)
kokkuvõid	T1, T2, T3, T4, T5
- meelelahutuslikud kaubad ja teenused	Mina ei käi näohoolduses. Buumi ajal käisin jaa. No ikka jah. Nüüd on 2-3 pudelit, siis oli ikka paarkend pudelit. (N, M, T2) Jah, et näiteks kõik need kesklinna kohvikud, mis on, et ee kohvikutes. Ja kohviku külastamine on mul küll masuga seoses või <u>ajapuudusega</u> seoses vähenenud. (N, T3)

	No võib-olla väljas sõitmas. Pigem jah ütleme siuksed lõbustusvärgid, mis endale jääks siis ära ja ja. Õhtu õlle jätaks ära. (M, T5)
- reise ärajäämine	Noh oli siin nagu kõne all, aga otsustasime, et siin on muid asju vaja. Sai niimoodi, et on tegelt vaja seda seda seda, et tegelikult mida selle summa eest saab (reisile kuluva). Just täpselt, et saab digiboksid ja nii. (N, T4)
- laps ei ole koht	Pigem ma jätan endale mõne riide ostmata, kui on vaja hoida raha kokku, et... (N, T3) Ei pigem ma ise ei lähe kuskile rahalisse trenni, ma jooksen siin ise ilma rahata ringi, aga temal on ikka vaja trenni maksta, siis me ikka maksma. Onju niimoodi? (N, T4) Enda arvelt võib-olla siis pigem midagi ei osta. (M, T5)
- säästlik tarbimine	Oleme proovinud. Aga toidu poole pealt siiski. Ma arvan, et toidu poole pealt siiski tarbime säästlikumalt. (M, T1) No jah, et ütleme kui oli see "hea aeg", siis ostsime iga nädal kala, enam kala ei osta iga nädal. (M, T2) No mina näiteks vaatan seda elektri koha pealt. Mina näiteks öösel lülitan teleka sealt nupust kinni, ei jäta seda punast tuld sinna. Kui Mari läheb ära, siis lähen panen sealt teleka nupust kinni. Need on küll väiksed asjad. Vahepeal oli vaata Markol oli seal arvuti kogu aeg sees, enam tal sellist asja tal pole, sest ma vingusin selle kallal kogu aeg, et miks arvuti sees on, kui kedagi kodus ei ole. /.../ (N, T4) Mmm see tarbimine on tulnud ise säästlikumalt kätte, selles mõttes. Sest ee mingil hetkel, siin hull buum oli, ma ei tea, teatud kaubad olid, mida me ei ostnud, sest need olid üüratult kallid, praegu saad sa ikka selle poole hinnaga poest. (N, T5)
- kokkuhoiukohad, mis pole tõlgendatud kokkuhoiuna	Selle ma oleks <u>niikuinii</u> teind! Oleks buum või ei. Sa mõtled samamoodi nagu Kerttugi, et kui rohima pidi hakkama, siis oli, et saaks see masu juba läbi. Pidi ühe peenra ära rohima. Tegelikult ma tegin seepärast, et lapsed näeksid, kustkohast üldse tuleb, milline on porgand, kui tal on pealsed ka. Milline on hernes, kui ta kasvab seal. (N, T2)
- enese kui mõistliku tarbija representatsioon	Ei selle järgi küll mitte jah, et seal on nüüd odavam, et siis tormame ostma. Kui hetkel ikka vajadust ei ole, siis üldiselt ei süvene sellesse asjasse. Et noh igapäevaostud teed niikuinii ja (...) päris nii ei ole, et ma ei tea keegi siin pakub midagi ja siis tormame ja ostame kuhjadeviisi mingit paberit või ma ei tea mida. Sellega kaasa nagu küll ei lähe. (N, T5)
tarbimisharjumuste jätkusuutlikkus	T1, T2, T3, T4, T5
- kindlustunne täna väiksem kui buumi ajal	Kartust vast ei ole, loodan et (...) Ei seda küll praegu nagu ei karda, et kõmm kõik ilma tööta, vast mitte. Meie töökohad mõlemad on olemas, jah nii nagu nad on. (M, N, T4) No investeringud, investeerisime tõesti oma pere üritus-ettevõtmistesse, aga see on ka kõik (...) kuna julgus oli suurem (...) hetkel nagu tuleviku suhtes julgust ei ole. Tuleb üks samm korraga! (M, T5)

- suur kindlustunne	Mina tunnen end nii kindlalt praegu oma töö suhtes kui üldse saab masu kontekstis tunda ennast. (M, T1) Et suhteliselt kindlalt siis ikkagi tunnete. Mhmm. Kui riik püsib, siis püsib minu töö ka. (N, T3)
- raha kõrvale panemine	Aga selleks tuleb natuke kõrvale panna ja kindlustada asi. (M, T1) Et et et mingid varud on, ütleme selles mõttes. Pärisküll ei lase ma arvan mitte keegi ennast. (N, T5)

LISA 2 - Küsitluskava

Üldised tarbimisharjumused

- Kui tihti käite poes?
- Meenutage viimast korda, mil käisite poes n-õ igapäevaostusid tegemas. Mida te ostsite?
- Kuidas teie peres igapäevaostude puhul poeskäimine tavaliselt välja näeb?
- Kirjeldage palun ühte tüüpilist poeskäiku.
- Kas ja kui palju mõtlete asjade ostmisel nende hinnale?
- Mida te loete nn igapäevakaubaks ja mida nn suuremateks ostudeks? Kus jookseb piir/kust maalt algab suurem ost? Tuletage meelde oma viimast suuremat ostu. Mis see oli?
- Kuidas selle ostmine välja nägi?
- Palun meenutage viimase aasta mõnda suurimat/tähtsaimat ostu.

Reklaami ja meedia mõju

- Kust jõuab teieni informatsioon tarbimise kohta?
- Kas te jälgite reklaamikampaaniaid?
- Kas olete märganud erinevusi reklaamis enne majandussurutise algust ja nüüd?
- Kuidas teie arvates meedia kajastab tarbimist kui nähtust?
- Mida arvate tarbimise kajastamisest majandussurutise tingimustes?

Sõbrad

- Kuidas võrdleksite enda pere ostusid oma parimate sõprade pere ostudega?
- Kas te arutate mõnikord oma sõpradega mingeid oste?

Tarbimine enne majandussurutist ja nüüd

- Püüdke meenutada mõnda tarbimise, sisseostudega seotud konkreetset juhtumit või tegevust, mil te majandusbuumi ajal tegite või käitusite hoopis teisiti kui praegu majanduslanguse ajal.
- Palun mõelge oma sisseostude peale majandussurutise eelsel ajal. Millised oleksid peamised märksõnad sel perioodil? Millised oleksid märksõnad nüüd?
- Mis on muutunud?

- *(Küsimusega pöörduakse mõlema vanema poole eraldi)* Kas näete enda jaoks milleski muutust? Milles?
- Kas ja kuidas on muutunud tarbimine seoses lapsele/lastele ostetavaga?
- Mida te olete majandussurutise tingimustes enda pere tarbimise kohta õppinud?
- Kuidas teie arvates on tarbimine Eestis üldiselt muutunud?

Majandussurutis Eestis ja maailmas

- Millised on esmased seosed, kui kuulete sõna “majandussurutis”?
- Mis te arvate, mis on põhjustanud käesoleva majanduslanguse?
- Kuidas mõistate majandussurutise olukorda maailmas?
- Kuidas mõistate majandussurutise olukorda Eestis?
- Kas tajute majandussurutist ka enda pere tarbimisharjumustes?
- Kas ja kui palju arutate majandusolukorra üle oma pere siseselt?
- Juhul kui laps on teilt küsinud selgitusi majanduslanguse kohta, kuidas te seda talle/neile seletanud olete?
- Millised võiksid olla õppetunnid Eesti jaoks? Maailma jaoks? Teie pere jaoks?

Lõpetavad küsimused

- Kas sooviksite midagi veel täpsustada?
- Kas leiate, et intervjuus jäi käsitlemata mõni teie arvates oluline aspekt, millele võiks tähelepanu pöörata?

LISA 3 – Intervjuude transkriptsioonid

Töö säilitanud ning töö kaotanud peredega (Tuulik 2010) läbiviidud intervjuude transkriptsioone saab vaadata bakalaureusetöoga kaasas olevalt CD-lt.

Transkriptsioonid töö säilitanud peredega (Kadri Pütsep)

Transkriptsioon 1 – P1TS

Üldandmed:

Kestus: 54 min 55 sek

Intervjuu läbiviimise koht: Elva lähedal, intervjuueeritavate kodus

Naine: 24-aastane

Mees: 24-aastane

Elukoht: Elva lähedal

Neljaliikmeline pere

Laste vanused: 3 kuud, 2

Netosissetulek ühe pereliikme kohta: 5000 – 10 000 krooni

Esmalt ma küsiks, kui tihti te poes käite?

N: Toidupoes?

Jah, näiteks toidupoes.

M: Mitte päris iga päev, üle päeva keskmiselt.

N: Jah, keskmiselt tuleb jah üle päeva.

Okei, aga kui te nüüd meenutate viimast korda, kui te käisite n-ö igapäevaoste tegemas, et mida te kõigepealt ostsite üldse?

N: Süüa (naerab).

M: Sina käisid.

N: Põhimõtteliselt süüa, peamised asjad ikkagi söök ja majapidamistarbed...siuksed... ja mähkmed (naeravad).

Aga kuidas teil igapäeva-ostmine välja näeb?

N: Mina teen nimekirja tavaliselt...

M: Vajalikud asjad ja siis impulsiivostud....

N: Jah, just.

M: Teinekord võivad olla suurema arvega kui...

N: Jah, Peeter unustab ennast kuskile vahepeal ja siis pärast kassas näed, et Coca "double-pack" on kogemata sattunud näiteks korvi.

Et algab siis niimoodi, et kõigepealt kodus sina teed lihtsalt nimekirja...

N: Jah, ma teen nimekirja. Ma kirjutan jooksvalt, mida on vaja ja siis jooksvalt mõtlen läbi, mida ma süüa tahan teha (...)

M: Ja mõnikord mõtleme lihtsalt, et burksi tahaks.

Teil poes tulevad siis mõnikord ka sellised impulsiivsed mõtted, et...

N: Ojaa, tavaliselt kõige naljakam on see, et teen hullu plaani, a la nädalaks arvestan ära, et ma tahan, et ma teen see päeva seda süüa, mul on vaja osta need need need asjad, ja kõik läheb nagu täpselt kava mööda ja siis suvalisel õhtul – ah lähme poodi, ostame midagi head ja siis on jälle kõik sealsamuses.

Aga see, et te siis käite koos poes?

N: Eeeee...

M: Kuidas kunagi...

N: Kuidas kunagi, et selles mõttes et...

M: Nädalavahetustel ikka üldiselt koos, aga...

N: Nädala sees käin mina ikkagi tavaliselt...

M: ...üksinda, aga käime koos ka õhtul.

N: Suuremad ostud, selles mõttes, et kui on noh näiteks mähkmed ja sellised asjad, siis ma ei saa nagu ise neid kõike veetud, mul on vaata Kelli käpa otsas (...) ja siis on mähkmekott ja toidukott ja sellised asjad, siis a la lähmegi linna poodi nädalavahetusel koos, aga siin kui on vaja piima, leiba, saia osta, siis ma käin üksinda.

Siis nagu valdkonniti...

N: Ei see ei ole nagu selles kinni, vaid selles kinni, kuidas aega selles mõttes on, et (...), ega Peeter ostab selles mõttes toiduasju siis, kui mul on näiteks mingi üks-kaks spetsiifilist asja puudu. Ma ütlen täpselt, et seda on vaja, siis ta käib peale tööd ise ära, ma ei taha minna, aga üldiselt ei ole valdkondi. On see, et mina vastutan toidu ja selle majapidamisasjade eest.

Aga kui nüüd ühe tüüpilise poeskäigu peale mõtlete, siis ee millele te seal poes mõtlete, kui te neid asju ostate? Mille järgi te neid ostate?

N: Ega me, selles mõttes tavaliselt ma ütlen, ma teen kodus nimekirja ära, täpselt neid asju on vaja võtta...

Neid on sul vaja?

N: Jah, jah, ja siis kogemata juhtuvad sekka muud asjad (naerame).

M: Mis tundub olevat, mis isu tekitavad.

N: Selles mõttes on, kui sa juba poodi ära lähed, siis mõtled, et aa no midagi võiks juba lubada ka (naerab).

Aga hinna peale?

N: Ee, selles mõttes, et...

M: Kui on soodushind, siis meelitab rohkem ostma.

N: Jah. Siis meelitab ostma ka neid asju, mida ei olnud plaanis osta (naerame). Siis vaatad, et oh see on soodukaga onju, ja võtame selle ka siis juba ära.

M: Aga vahest on lihtsalt nii, et mida tahad, seda ostad (...) lihtsalt sellepärast, et on vähe asju, mida nagu üldse väga tahaks ja siis...

N: ...ja siis ei ole see nii väga määrav.

Igapäevaselt see (hind) ei ole siis nii määrav? See tahe on lihtsalt rohkem määrav?

N: Tahe on rohkem määrav kui hind tavaliselt jah.

Ja siis ee (...) sellest lähtuvalt kas te ee nagu hoiate kokku või ei hoia? Või mis valdkonnas...

M: Me üritame...

N: Me üritame hoida, ongi täpselt nii, et ma teen plaani ära ja kõik on arvestatud, ja siis ongi, vanasti oli meil...

M: Üldiselt hoiame kokku...

N: Jah, pigem hoiame kokku, aga selles mõttes, et vanasti pühapäeva õhtu oli niimoodi, et (...) lähme nüüd, enne Superstaari (naerab), lähme võtame midagi head.

See on siis igapäevaostude puhul see kokkuhoidmine?

N: See ongi tavaliselt sellised konkreetsed impulsivostud või sellised asjad tulevad ikkagi nagu jooksva mõtlemisega, et Peeter ütleb, et kuule lähme poodi, ostame midagi head (naerab).

M: No meil näiteks alkoholi peale põhimõtteliselt ei kulu mitte midagi, mis paljudel teistel võib-olla on.

N: Aga üldiselt ka, selles mõttes, et meil toidud on suhteliselt sellised kodused ja lihtsad, et ma hästi palju mneee küpsetan ise, et selles mõttes ma nagu ei osta tavaliselt ei valmis kooke. Nüüd lapsele vahepeal ostan jogurteid ja selliseid asju koju, aga ma ise neid ei tarbi. Et ma pigem just kasutan igasuguseid marju ja teen, küpsetan, et magusat ma teen tegelikult päris tihti.

Kus see piir läheb igapäevaostude ja juba suurema ostu vahelt? (...) Mis see, ma ei oskagi seda nüüd täpselt öelda (...) kuskil peab see piir jooksva, kuidas te ise seda nagu mõtestate.

M: Rahaliselt?

No äkki teie jaoks on rahaliselt, näiteks. (...) Ma mõtlengi, et mis on see aspekt, mis teie jaoks nagu piir on, kust alates see suurem ost hakkab?

M: (...) Kuivõrd võtaks selle järgi, et igapäevatoidud poest no (...) üle tuhande ikka üldjuhul ei lähe, see on ikka väga suure hunniku peab ostma...

N: Pigem on...

M: Tuhat krooni on see piir võib-olla, kust maalt siis võib öelda, et asi on suur või sa pead ikka midagi suuremat ostma juurde, et seda summat täis saada.

N: Minu jaoks on ikkagi ka see, et noh toidukraam ja selline majapidamiskraam on üks asi, et elektroonika ja sellised asjad on (...) et neil on kaks aastat garantiid (naerab).

M: Jahhh (ohkavalt).

Aga kui te nüüd meenutate ühte sellist suuremat ostu, siis pigem ikka kaldute selle a la diivani või selliste asjade poole (intervjuu tehtud nende kodus diivanil elutoas). Kui te nüüd meenutate mõnda, just mitte praegu masu-ajal, vaid enne seda ehk buumi ajal siis, meenub mõni?

M: Midagi, mis meil on ostetud või?

Jah.

M: Auto sai buumi ajal ostetud (naine naerab).

Näiteks auto.

M: Näiteks mis?

Niiet kuidas te nagu...

M: See on ikka kallis pigem.

See on ikka suurem ost (kõik naeravad). Kuidas selle ostmine välja nägi? Millest see alguse sai?

M: See oli impulsiivne. Samas oli ikkagi siiski vajadusest, aga et on ikkagi seda vaja.

Liikumiseks siis?

N: Jah selles mõttes, et me kolisime ikkagi maale (mees ütles samal ka, et kolisid maale), siis oli, siis oli juba laps käes, et siis oli vaja liikuda ja...

M: Alghind sai selles mõttes paika pandud ja siis läks korralik protsent ikka üle. Nii nagu alati need asjad käivad.

Arutlesite siis eelnevalt selle üle ja?

M: Jaa, ikka, jaa.

N: Aga lõpuks kui platsile läksime, siis oli ikka, et suva see hind ja vaatame pigem muid asju...

M: Ei olnud päris nii.

N: Lihtsalt kui mõelda praegu sellele, et mis piiri me hinnale kehtestasime ja siis sellele, mis lõpuks välja tuli, siis jah, otsustas ikkagi mark, mitte otstarbekus ja muud asjad.

Okei. Ja kust te informatsiooni selle kohta kogusite, endal olid taustteadmised või...

M: Internetist.

Internetist peamiselt?

N: Tegelikult kui autot ostsite, siis käisime reaalselt platsid läbi...

M: Internet ikka ka.

Esialgu oli internet?

M: Jaa, kindlasti.

Okei. Aga äkki meenub teile nüüd mõni masu-aegne suurem ost?

M: Jaa (vaatab ringi toas), diivan, telekas (...) lillepott...

(Naerame) Kõike, mida siin saab vaadata. Kas need ostud olid kuidagi...

N: ...teistmoodi.

Jah, teistmoodi kui masu-eelsel ajal?

M: Tunne, tunne oli teistmoodi.

Mis tunne see oli siis?

M: Tunne oli selline, et hea on osta siis, kui enamus inimesi ümberringi ei saa osta (naeravad). Soodsamad on asjad. Kauplustel on põhjust alla hinnata asju rohkem.

N: Selles mõttes küll, aga kui rääkida näiteks meie köögikombaini ostust...

M: Eieiei, ärme räägime asjadest odav või soodne, need on erinevad asjad! Odav on jah...

N: Ei me siiski läksime poodi ja valisime asja...

M: Soodne asi on see, et tal võib olla alghind kallis, ja aga sa saad ta soodsalt kätte. Soodne on see, et (...) paned paika, mida ta sulle annab, ja hind, selle suhe. Odav asi on lihtsalt odav, kusjuures ta võib olla ka hea ja odav asi võib ka soodne olla. Aga need ei ole sünonüümid.

Aga mida sina enne rääkima hakkasid (naisele)?

M: Noo sa ei saa ju öelda (...) Kui sa saad 800 000-se Mersu 500 000-ga, siis sa ei saa teda odavalt.

N: Jajaa, ei seda küll, aga selles mõttes ma mõtlen, kui meil oli köögikombaini ostu ajal oluline, et elementaarsed minu vajadused oleks ära kaetud - ütleme niimoodi, alla tuhandene asi, siis lõppes see ikkagi 3000se asjaga. Et jah, selles mõttes, et tal oli nii palju muid häid omadusi, et ikkagi põhimõtteliselt sai määravaks rohkem kvaliteet kui hind.

M: Noo kvaliteet, kvaliteeti saad tagantjärele põhimõtteliselt hinnata (naine naerab). Et siis noh firma on maine loonud ja disain, loomulikult disain.

Disain?

M: Ka köögikombaini puhul disain.

Okei. Aga kui te...

M: Jah, kõikide toodete puhul peab see olema.

Jah?

M: Jaa, absoluutselt! Ma ei tea, ma olen selles suhtes jumala friik. Telekas peab olema disain, jah fotoaparaat ja, oi jumal mida kõike veel.

Aga jah, siis ma mõtlengi, et kõikide teie suuremate masu-aegsete ostude puhul nagu samad kriteeriumid loevad siis?

M: Põhimõtteliselt jah, ei ole muutunud. Ei ole põhjust olnud neid kriteeriume muuta.

Aga kui te nüüd tarbimisest mõtlete, siis kust te informatsiooni selle kohta saate?

Kas te saate üldse kuskilt?

N: Mis mõttes?

Näiteks kuskilt teistest (...) Näiteks kas te mõtlete, tähendab otsite ise infot (...) telekast?

M: Ikka telekast saab jaa.

Reklaamikampaaniaid jälgite?

M: Jaa.

N: Jah isegi jälgiks, mis puutub igapäevakaupadesse, siis jälgiks rohkem, aga meil siin maal ei tule postkastitais neid reklaame, et selles mõttes, et mina sageli suuremad sellised a la mähkmeid, ma ei mäleta millal ma viimati mähkmeid ilma sooduskampaaniata ostsin, et selles mõttes, et alati vaatan, et oleks siiski...

M: Ja no muidugi raske on praegu üldse midagi niimoodi osta, et ei ole sooduskampaaniat – kogu aeg on midagi. Jälle hakkavad mingid päevad ja mida kõike.

N: Jah seda küll, aga ikka vaatad noh, kus on nagu suurem osa neid asju soodsad, mida sul reaalselt vaja läheb ja siis lähed ja ostad nagu.

Mhmh, aga sa vaatadki seda poes või...

N: Ei selles mõttes, et olen vaadanud...

M: Kuidas kunagi...

N: Mõnikord mul tuleb mingi leht onju, või ma võtan mingist poest kaasa selle lehe, või siis ma olen vaadand näiteks enne Rimisse minekut ma olen netist vaadanud selle kampaaniaga seoses. See on valdkond, mida sina väga ei valda (naerab) (mehele öeldes). Jälgin, mis soodsad asjad on ja panen omal kohe nimekirja, aga mõnikord need asjad, mida reaalselt ei ole vaja, aga mis on nagu väga soodsa hinnaga. Et selles mõttes infot.

Aga praegu, kui sa masu ajal mõitled, kas on mingi erinevus selles reklaamis, võrreldes enne masu?

N: Mkm...

M: Selles mõttes, et reklaami mõju on ikka sama.

N: Njah, kampaaniad oli siis nagu vähem. Jah, aga ma ei tea, ma ei ole kunagi, tegelt ma mõtlen, lõppkokkuvõttes üldjärelendus on see, et masu tegelikult ei ole suurt midagi muutnud.

M: Ei ole, ei ole.

Aga kui te ütlesite ka, et telekast tulevad reklaamid, et kuidas meedia üldse uudistes ja (...) üldse tarbimist/sisseoste ja neid kajastab?

N: "Hullud päevad". Inimesed on hullud. Lähvad kaklema 99 krooniste kingade pärast ja ostavad sadades rullides vetsupaberit kokku. Selles mõttes et...

M: Kui reklaam on nagu hea sisuga, et reklaam meelde jääb, siis võib ka lõpuks see toode sealt nagu meelde jääda (...)

Mhmh.

M: Aga et halvad reklaamid teevad selliselt pigem halba reklaami, need jäävad ka meelde, see on ka reklaam, aga toodet selle järgi, ma ei teagi. Sõltub sellest, kuidas selle reklaami sisu on.

Millised need märksõnad võiks olla, mis ee...

M: Reklaami puhul?

Just tarbimise...

M: Millised need olla võiks, või kuidas?

Millised ee (...), issand, kohe näha, et mul on halvasti sõnastatud see küsimus.

M: Naljakas võiks reklaam olla...

Ei just tarbimine kui nähtus, et kuidas nad seda (...) sina rääkisid, et “hullud päevad” onju (naisele), sisseostude mõttes, tarbimismahtude vähenemine või suurenemine. Vot (...)

M: Kuidas telekas on kajastanud masuga seoses tarbimise vähenemist?

Ei, kuidas meedia üldse kajastab sisseoste, kuidas inimesed hulluvad, kuidas teie seda nagu mõtestate? (...) Kuidas teie seda näete?

M: Meie näeme, et hullud inimesed (mõlemad naeravad).

Et selline üldine masside hullutamine?

N: Jah...

M: Nojah, aga siis on jällegi, et üldjuhul on nagu pensionärid kokku jooksnud, või siis nagu ma ei teagi, vaatad, et kuidas pensionäridel on siis jõuda seal oma kotte vedada ja ja teisi seal ümber lükata. Siis on pensionäridel jõudu küll. Muidu käivad ja tudisevad ringi et.

Aga majandussurutise kontekstis, kuidas see meedia masust räägib, kuidas seda puudutatakse, seda teemat?

M: Pigeem...

N: ...on see võimendunud...

M: Viimasel ajal eriti, ma ei tea kas olen nimetanud juba, pigem on viimasel ajal ikka optimistlikumalt asjast mõtlema, et noh, võib-olla vaatame rohkem saateid, kus nagu pilatakse seda asja ja see ei ole nii negatiivne?

Näiteks?

M: Reporter näiteks, kui võtame. Midagi sellist...

N: Simpsonid (naerab)...

M: Simpsonites ei ole, et ei vaata mingit Aktuaalset Kaamerat ja sellist.

N: Me vaatame siukseid kergeid vaatame...

M: No näiteks Võsa-Pets, ta, ma ei tea (...)

N: Ta pöörab asja naljaks.

Aga teid huvitab see info üldse majandussurutise kohta?

N: Mm (...) (nägu krimpsus)

Ei huvita jah (naeran) Tuulit?

N: Ma eee, enamasti ütleme nii, et ma väga palju ei loe lehti ja uudiseid vaatan ka suhteliselt nii poole kõrvaga...

M: Mina ikka uudiseid loen.

N: Et ühesõnaga mina väga hästi kursis ei ole ja mulle ei tundu, et ma millestki ilma oleks jäänd. See aeg läheb mööda ja, tuleb ja läheb ja. Mapud ja puped ja pupud ja.

Iseenesest kas te seda vajalikuks peate, et inimestele räägitakse meedia kaudu majandussurutisest?

M: Võiks suunata, selles mõttes, et sedaaa (...) suhtumist võiks suunata.

Kuidas suunata?

M: Et ee muidu inimesed võib-olla mõtleavad, et midagi on valesti, aga mis on õige? Seda on ka nagu raske küsida, et kas see, mida meedia kajastab, et kelle jaoks see nagu õige siis on et? (...) Ma ei oska ka nagu öelda.

N: Minu arust tekitavad nad siiski liigset paanikat nende asjade üle...

M: Vahest on jälle vaja (...)

N: Noh tähelepanu nagu jaa juhtida, aga selles mõttes inimesed kipuvad nagu üle paisutama seda asja, et...

M: Noh, samas jälle, mida sa siin, sul ei ole vaja väga palju asju üle paisutada, kui ma ei tea, üks kuuendik elanikkonnast on töötu, ei ole midagi süüa, siis ei olegi vaja paisutada, siis ongi asjad halvad. Ega mina selles mõttes ei ütle, et nüüd ei ole midagi üle paisutada, et...

N: Jah, ka need inimesed, kel põhimõtteliselt ei ole midagi hullu juhtund, need ikka kuidagi on sellest üldisest kajastamisest või foonist selle võrra nagu negatiivsemad ise. Et vähemalt mulle on jäänd nagu selline mulje, et lihtsalt on see, et ongi masu ja nüüd ongi kõik halvasti ja noh jääbki nagu nii...

M: Vinguvad rohkem inimesed.

N: Jah just.

M: Kokkuvõttes vingutakse ikka jube palju (...)

Kui asi väärt on?

M: Võib-olla ei ole jah asi rohkem väärt, et võib-olla võiks ise rohkem ja paremini ära teha. Aga kui keegi teine on süüdi ja...

N: Masu on süüdi kõiges. Üks hea asi, mida süüdistada ka nendel inimestel, kes võib-olla ise nagu on ka süüdi natuke selles olukorras.

Aga liigume nüüd natuke edasi. Liigume selleni, et kui te võrdleksite oma pere ostusid mingisuguse sõbra või tuttavate perega, kuidas te võrdleksite?

M: Toidu peale kulub meil oluliselt vähem kordades ma arvaks...

N: Ee kuidas...

M: Väljas pidutsemised praktiliselt puuduvad, kuna me ei käi väljas, praktiliselt üldse ei käi väljas...

N: Heal juhul tulevad sõbrad näiteks aastavahetuseks siia ja siis teeme koos kartulisalatit (naerab).

M: Bensiini peale läheb umbes sama palju võib-olla, nad sõidavad rohkem ühe autoga.

N: Meil on kahe auto kulud lihtsalt (...)

M: Igasugu tehnika peale võib-olla natuke kulub rohkem.

Suuremate asjade peale?

M: Jah selle peale võib-olla nagu natuke rohkem, et me nagu materiaalselt...

N: Samas, neil on nagu rohkem hobisid rohkem, mille peale kulub.

Teil kulub rohkem?

M: Jah.

N: Jah suuremate asjade peale ja samas pole meil selliseid püsiiii...

M: Hobisid ei ole...

N: Jah hobisid ei ole, fotograafia, motosport...

Mis neil, teie sõpradel, on jah?

M: Jah.

N: Mis vajavad pidevalt raha, varustuste ostmised, ringisõitmised, väljas pidutsemas käimised üldse nagu. Väljas söömas käimised isegi tänu sellele, et me siin elame, siis meie väljas käimine on burks Elvas (naerab).

Aga sina ütlesid enne midagi materiaalsuse kohta (mehele).

M: Me naguuu, mina vähemalt olen ja olen Tuulit kasvatand nii, et rohkem materiaalseid väärtusi me hindame. Et asi on võib-olla nagu rohkem väärt, kuivõrd kogemused, et sa lähed välja pidutsema. Et sa nagu parem ostad mingi asja, oled kodus ja ei lähe, et noh, midagi sellist. (...) Mina olen materialist ikka täielikult materialist.

N: Reisida tahaks ikka vahepeal...

M: Jah korra aastas, aga siis ikka korralikult, mitte niimoodi, et ma nüüd lähen siit kuskile natuke midagi või...

N: Mhmm, siis ikka viis täрни, kõik hinnas ja.

M: Jah kui puhkad korralikult, siis ikka töötad korralikult.

Aga kas te omavahel võrdlete, või tähendab räägite oma sõpradega ka oma sisseostudest?

N: Jaa, ikka ikka.

Mida te räägite, mis valdkonnas?

N: Noh mina räägin peamiselt toidu valdkonnas, selles mõttes, et paratamatult, kui naised omavahel räägivad, siis nad...

M: Siis nad toidust jah (naerame)...

N: Ei selles mõttes, et üldse kui tulla tagasi sinna Jaanuse näite juurde, siis Kristi ikka räägib, kui palju kulub Jaanusel oma hobide peale ja on vaja jälle mingit uut varustust osta. Ja kui palju neil kulub bensiini peale, sest nad absoluutselt iga nädalavahetus sõidavad kuskil üle-Eesti ringi nagu. Ja siis ka sellistest suurematest ostudest, et seda-teist-kolmandat tehnikat või arvutit või. Aga noh seda ikka vähesemal määral.

M: Nad väga ei osta.

N: Kristi nüüd isegi ei välista, et nad ostavad lähiajal DVD-mängija, võib-olla isegi uue teleka. Aga see on põhimõtteliselt "inside" värk, et...

M: Lihtsalt et inimestel kulub kuus võib-olla toidu peale rohkem kui maksab selline telekas (märkus: viitab nende 42 tollisele LCD telekale), aga neil on ikka vanem telekas, et nagu "old-schoolim" jälle. (...) Selles mõttes on huvitav, minu jaoks on need pildid nagu sassis, minu jaoks on nagu, ma ei tea.

Räägi räägi.

M: Selline asi on nagu olulisem, kui iga kuu kulutada toidu peale, näiteks nii. Nii palju.

N: See on nagu söögi sööd ära jaaa (...) ütleme tarbekaup niimoodi, aga telekas on midagi sellest püsivamat, mis jääb sulle nagu koju...

M: Nagu Ardo isa ütles täna päeval, et ära koerale nii palju süüa anna, nagunii situb välja (naerame).

Nii, lähme edasi. Nüüd püüdke palun meenutada mingit konkreetset juhtumit või tegevust, kuidas te buumi ajal käitusite teistmoodi kui nüüd praegu languse ajal.

N: On sul midagi? (mehele)

M: Toidu pealt hoidsime vähem kokku. Tuuli sai emapalka.

N: Buumi ajal ma käisin tööl.

M: Ah buumi ajal või?

Jah buumi ajal just, mitte praegu.

N: Jah praegune aeg buumiga võrreldes. Sissetulek on sama.

M: Kaks aastat tagasi (...)

Umbes, mm, kevadel 2008 hakkas.

N: Meil olid üldse keerulised ajad, meil oli maja ehitamine.

M: Et kuidas me teistmoodi käitumise või või seda sa mõtled?

Jah, kuidas te (...) kas on mingisugune erinevus nende perioodide vahel?

M: Võib-olla, kui üleüldse mõelda, siis võib-olla tollel hetkel leppisin rohkem n-ö halva teenindusega või ebakompetentsusega. Kui nüüd siukest asja näed, siis mõtled küll kohe, no mida?? Kas ole siis paremat töötajat võtta, kas peab see teenindaja seal olema siuke morn seal, kõik naeratavad teenindajad ukse taga ootamas. Selles mõttes, et kuna tööjõu kriisi enam pole, siis väga kriitiliselt vaatan.

N: Aga tarbimise poole pealt, ma ei (...) Põhimõtteliselt ei ole nagu (...)

M: Tarbimine sõltub sissetulekust.

N: Jah kuna meil sissetulek on sama...

M: Jah pole muutunud midagi...

N: Selles mõttes, et sissetuleku suurenemisega on ka nõudmised suurenenud, aga põhimõtteliselt on see, et ei ole üle ega pole ka puudu.

Ehk siis ei olegi võrreldav?

N: Ei selles mõttes väga vahet pole, lihtsalt suurt midagi välja tuua pole.

Aga midagi n-ö väikest siis järelikult on?

M: Väikse kohta ei räägi.

N: Väiksem ongi jah kasvõi näiteks see, et mida sa nagu ootad võib-olla a la teeninduselt, kogemuste poole pealt.

Mitte konkreetsetest praktilisest tarbimisest?

N: Selles mõttes on ka raske nagu välja tuua, et buumi ajal me ehitasime maja ja olime üliõpilased ja...

M: Siis nagu Tuuli töötas ja mina ei töötand. Ja ja meil ei ole nagu olnud selliseid stabiilseid aastaid, kus mõlemad oleksime töötand ja niisugust asja ei ole.

N: Ja noh kõik kui mõtlen, see majavärk ja, kõik see, oli nagu niuke etapp, et siis oli laenuraha ja ühesõnaga ei ole nagu vahet.

Et siis suuri muutuseid ei ole.

N: Mhmm. Väga väikseid. No tegelikult ütleme nii, et ikkagi muutuseid ei ole (naerab).

Seega siis praegu, nagu ma siis aru olen saanud, te ei tarbi säästlikumalt? Või mõnes mõttes siiski?

M: Oleme proovinud. Aga toidu poole pealt siiski. Ma arvan, et toidu poole pealt siiski tarbime säästlikumalt.

Muu poole pealt mitte siis?

M: Muu poole pealt mida on vaja, seda ikka üldiselt on vaja osta. Muu poole pealt nagu kõik. Ega me päris üle liia midagi muud üle ostnud ei ole kui varem. (...)

Mhmm. Et sarnane...

N: Toidu poole pealt on juba see vahe, et kuna ma olen kodus ju, et siis ma teen ise rohkem, et siit on juba vahe. Ja et selles mõttes, et me nagu siukseid valmis asju ostame väga harva, et sealtmaalt juba tuleb päris suur vahe.

M: Lõunaks ikka mina ostan tihemini. Pille paneb Ardole ikka ilusti sooja sööki kaasa.

N: Mul on Kelli ka, kes tahab süüa.

Ütleme siis, et te olete sarnased tarbijad, ma nüüd järeldan? Perioodide võrdluses, enne ja praegu.

M: Jah.

N: Võib-olla oli lihtsalt see, et siis ma lihtsalt ostsime tunduvalt rohkem võib-olla siukest poolfabrikaati ja siukseid...

M: Mma ei tea, ei saa siukest vahet tuua (otsustuskindlalt öeldes).

Sinu meelest (naise) on ja sinu meelest (mehe) ei ole?

N: Eii...

M: Tema arvab nii, nagu mina arvan (naeravad).

N: Ega ma ei mäleta seda aega väga hästi (...) Mis on? Ma ei kratsi (mehele öeldes) (Tuuli samal ajal lihtsalt puutus oma küüsi) (naeravad) Oluline informatsioon. Aga ei ma, mulle nagu tundub, et me tollel ajal tarbimise sellist a la mitte rämpstoitu, aga siukseid asju ostsime nagu (...)

Valmistoitu?

N: Valmistoitu, komme ja siukseid asju.

M: Komm on valmistoit (naerdes).

N: Praegu teen rohkem ise.

Ma pöördun nüüd mõlema poole eraldi küsimusega. Et kas sa enda jaoks isiklikult täiesti oled mingit muutust näinud? Kas sa oled millestki loobunud?

M: (...) Ma ei tea. Ei ole vist.

Mitte millestki pole loobunud?

N: Riideid mul ei ole väga.

M: Mitte niimoodi, et ma, noh muidugi tahaks, igasugu asju ju tahaks. Aga see ei ole võimalik, ei olnud ka varem võimalik, ei ole ka praegu. Ei ole selles osas muutunud, neid asju, mida ei olnud varem võimalik saada, ei ole ka praegu võimalik.

Tuuli, sa mainisid riideid?

N: Põhimõtteliselt jah no siin me jõuame jälle tagasi selle juurde, et ma olen kodune onju, et see on juba üks põhjus, miks ma ei satu ostma nii väga (naerab) igatahes sellise asja peale nagu kosmeetika ja nii, selle peale mul praktiliselt üldse ei kulu.

Enne siis kulus?

N: Enne, selles mõttes, et kui sa töötad, siis sa paratamatult pead nagu selle võrra juba rohkem vaeva nägema ja peab sul olema need jalanõud ja nood jalanõud ja see ja too riietus. Selles mõttes, et praegu on riiete ost väga planeeritud asi, mitte et nii et lähen ja ostan nüüd midagi. Et midagi konkreetset...

M: Mul pole ka vist kunagi nii olnud. Või ma ei tohi vist praegu midagi vahele öelda.

Võid ikka. Võid ikka.

M: Riiete ost on ikka üldjuhult planeeritud, see ikka impulsiivne pole. Mina riidepoes ei kola absoluutselt.

N: Ma ka eriti mitte. Siis kui muretsed, et on midagi vaja, siis lähed konkreetset asja otsima.

M: Ebatüüpiline naine siis (naeravad).

Nii, aga kui nüüd lapse peale mõtleme. Temaga seotud tarbimine on muutunud või mitte?

N: Masu mõttes, Kelli sündis põhimõtteliselt masu ajal (märkus: laps sündis 14.03.2008).

M: Nojah, seda küll, et enne masut meil nagu last ei olnud. Raske võrrelda.

N: Aga ei...

M: Me nagu egoistid ka pole, siis ei saa öelda, et enda tarbimist kokku ei hoiaks ja laste pealt ramedalt säästaks, nii kindlasti ei ole. Mida tal on vaja, seda ostame. Mänguasjad on kingitud, ise pole praktiliselt midagi pidanud ostma.

N: Aga samas...

M: Söüb sama toitu mis meie.

N: Jah sööb sama toitu mis meie. Ongi see, et kui on ikkagi, hoolimata sellest, kas on masu või mitte, siiski näiteks paljud riided ja osad siukseid suuremad asjad olen ma siiski ostnud nagu järelturult...

M: Kaltsukad.

N: Jah, järelturult. Ei ole kaltsukad, järelturg (naerame). Selles mõttes, et noh interneti kaudu ja niimoodi, et lihtsalt laps kasvab nii kiiresti, et ei näe põhjust, miks maksta 1000 krooni asja eest, mille sa saad 5 krooni eest ja ta lööberdab selle nagunii läbi. Et selles mõttes, aga see ei ole nagu masuga seotud, vaid see on lihtsalt praktiline mõtlemine.

Et lapse suhtes, siis ei ole oluline, kas on masu või ei?

M: Ei tea jah, et lihtsalt pole olnud sellist majanduslikku intsidenti.

Ma mõtlengi, et näiteks kui oletame, kas te üldse, mis te üldiselt mõtleksite või arvaksite sellisest asjast?

N: Ma ei tea...

M: Ega me nigunii midagi rohkem ei saaks nagu talle või mis, anname rohkem süüa või, või paneme riideid selga või. Ei ma arvan, et ei muutuks midagi. Mänguasju ka rohkem, oh jumal hoidku (märkus: vaatab ümberringi, elutoas ka palju mänguasju siin-seal). Vähem võib-olla mänguasju.

Nojah, kui talle kingitud on enamus...

N: Jah palju on kingitud ja vanavanemad ja...

M: Kingitud jah, see ongi vanavanematelt.

N: Et jah, mähkud saab ostetud ja ei ole sellepärast mingi...võtame kui tuua siia lapsega seoses näide, siis näiteks see potitreening, et kui laps käiks potil, siis ei peaks mähkmeid ostma ja säästaks umbes 300 krooni kuus. Et siis sellised asjad ei ole muutunud, kui asjad ei toimi, siis ostad neid mähkusi edasi. Elu ei ole läbi ja laps ei pea minema nurka tegema sellepärast.

Aga kas on mingeid mm õppetunde n-ö, mis selle kahe perioodi jooksul on olnud?

Kui on olnud.

M: Ma ei tea, meil on suhteliselt õnneks kõik läind, tõtt öelda, elu pole veel õpetand.

Nüüet te pole kumbki kaotand...

N: Eino selles mõttes, et kus siin nagu see vahe on, mis siin selle poole pealt rääkida on, see on ka kahe otsaga asi, on see, et me laenu võttes fikseerisime Euribori ära. Ehk siis meil on ta mingi 4,3, praegu on ta 0,9.

Nüü (...) mul tuli praegu meelde, et ma pangas praktiliselt olles tegin Euriboris mingi pressiteate (märkus: aga ma ei suutnud meenutada, mis see täpselt oli).

N: Et noh see on vaata see, et Euribor pluss siis marginaal otsa, mis pank saab endale, et ühesõnaga, kui me oleks jätnud selle ujuvaks ehk siis muutub kuue või kaheteist kuu järel, siis...

M: Ei jaa, aga mitte midagi ei saa praegu öelda. Periood ei ole veel läbi...

N: Jah selles mõttes küll. Jah, aga me ei räägi aasta pärast, me räägime, mis praeguse seisuga on. See oli siis, mitte tulevikus. Siis oleks lihtsalt see, et siis oleks ajutiselt, ütleme praegu, oleks laenumakse tunduvalt väiksem. Aga samas me läksime välja just selle kindlustunde ja stabiilsuse peale, et on iga kuu kindel summa ja selles mõttes ongi kahe otsaga asi. Aga kellel on suuremad laenud, nendel on päris suured vahed nagu.

Aga kui te nüüd võrdleksite end nende inimestega, kellel, okei, kellest üks pereliige näiteks on kaotanud sissetulekud/töö, kuidas neid võiks see kõik mõjutada?

N: Selles mõttes, et mu isa on pool aastat kodus olnud. Minu meelest ei ole mitte midagi muutunud (naerab).

M: Tarbimine küll ei ole. Hädaldamist on küll, aga ta on kogu aeg hädaldab, et selles mõttes ei ole vahet. Tarbimine on kohati minu meelest isegi kasvand, niiet ma ei oska praegu öelda. Võib-olla kulub rohkem alkoholi ja suitsu peale (naerab).

N: Ei vähe, issi on ikkagi üritanud nagu sellise halbade harjumuste pealt kokku võtta ja no emps ka ju, ta ei osta seda alkoholi, ta saab selle kingituseks ja värki-särki. Ühesõnaga siuke "inside" jutt, aga põhimõtteliselt – ma ei tea, on sul tuttavaid, kellest üks pool on (mehele)...

M: Ühte ma tean, Toomas näiteks nüüd enam ei tööta, teda ma ei tunne nüüd niimoodi päris.

N: Tuli kodu vanemate juurde elama.

M: Saaremaalt tagasi.

Ühesõnaga masu nende ostuharjumusi mõjutaks idee poolest võrreldes teiega?

M: Peab mõjutama, ütleme, et kui raha ei ole, siis sa ei saa osta.

N: Sest püsikulud on ikka ja...

M: Aga neid, keda me nii lähedalt tunneme, et oskaks võrrelda nendega, kuivõrd jah ainuke näide oleks siis...

N: Eino selles mõttes, et ostaks paratamatult võib-olla ka siuksest, ostad nagu kampaaniate ajal või noh selles mõttes, et ma arvan, et mul ema nagu on suhteliselt säästliku mõtlemisega kusagile maale, aga ta väga ei keela endale ka midagi, kui nad tahavad. Muidu jah, vist ei ole niimoodi võtta kedagi.

Aga kui kindlalt te tunnete ennast oma töökohal praegu?

N: Mina tunnen väga hästi (naerab)...

Just säilitamise poolest masu kontekstis.

M: Mina tunnen end nii kindlalt praegu oma töö suhtes kui üldse saab masu kontekstis tunda ennast.

Hästi.

M: Kindlamat töökohta Eestis eiii oole.

Ja sa töötad kus?

M: EAS-i poolt juba ette rahastatud projektis, nelja aastane, või on viie aastane tööleping, projektijuhina. See on asi, tähendab seal pead ise ikka ilge käki kokku keerama, et sind nagu lahti lastaks.

N: Mhmh, masust see ei sõltu nagu.

M: EASi rahad olemas, masust ei sõltu, riigist ei sõltu, riigi panust ei ole, ja noh Euroopa Liidust sõltub, aga noh need rahad on juba kindlaks määratud.

N: Kui mina tööl oleksin, selles mõttes, et mina olin panganduses finantsnõustaja laenude peal, siis minul oleks küll, meil oli ikka väga palju koondamisi, meil koondatakse tellereid, noh letitöötajaid on ikka alati vaja, selleks et keegi saaks minna kurtma, et tal raha ei ole ja sellega midagi peale hakata...

M: Või kus mu raha kadus?

N: Et ee no ma arvan, et minul küll, esimene asi on see, et kas töökoht oleks või ei oleks. Teine asi on see, et kui palju on seal muutunud asjad. Juba see, et töövaldkonnad, millega sa tegeled – kui me enne ikka müüisime asju, siis nüüd me peaks helistama võlglastele ja nõudma sisse asju...

M: No ma arvan, et kõik teavad, kuidas praegu pangandussektoris praegu asjad on, see on praegu selline põhimõistete ümberselgitamine.

See ongi selle pärast, et sa oled praegu lapsepuhkusel praegu...

N: Jah, nii kaua kui ma olen lapsehoolduspuhkusel, nii kaua nad ei saa mind ära koondada.

M: Ehk enne saab masu läbi ja siis läheb Tuuli tagasi, kõik on õnnelikud ja kõik on hästi. Ei hakka muretsema ühesõnaga, otsiksid uue koha või (...) vaatame...

N: Ühesõnaga, ei muretse!

M: Või kolmas laps.

N: Unista edasi (naeravad).

Nii, aga tuleviku suhtes siis te ei karda?

M: Ei karda, aga alati on mure ikka.

Aga mure on ikka?

M: Aga selleks tuleb natuke kõrvale panna ja kindlustada asi.

N: Jah.

Et oleks kindlustunnet siis?

M: Jah, ikka mingi summa võiks alati olla kõrvale pandud. Selle poole pealt, kui sa rahalisest poolest räägid, siis jah.

Millisest muust poolest?

M: No ikka tuleb muretseda, tervise pärast tuleb muretseda ja. Ja kõige muu pärast, igast asju võib juhtuda.

Aga nüüd kui te laps suuremaks kasvab natuke, ja siis te peaksite talle mingeid õpetussõnu jagama sarnastes situatsioonides tulevikus, siis millele te rõhuksite?

M: (...) See sõltuks nii konkreetsest olukorrast. Kindlasti loobuda SMS-laenudest, kasiinodest (...) muidu ma selles mõttes, mina olen selle buumi ajaga väga rahul, et inimesed võtsid laenu, ehtasid endale eluasemed. Mida paremat veel tahta? Paljud ostsid tegelt auto ka, aga autod on rohkem liisingus, et läheb lihtsalt minema. Aga maja, see jääb alles, või korter, see jääb alles, nii palju inimesi sai endale niivõrd korralikud eluasemed. Nõuka ajast olid nii paljudel korterid ja asjad, nüüd on nii paljudel nii korralikud. Mida veel paremat tahta? Seda ei saa siit Eestimaa pealt ära võtta – oi nüüd olete maksejõuetu, me võtame teilt selle maja ja viime selle Eestist minema. Nii ei käi need asjad. Et selles mõttes väga positiivne (masu). Teine asi, kui ta (masu) ei halva majandust paarikümneks aastaks, vaid niuke paar aastat – mis seal ikka juhtuda saab.

N: Inimesed mõtestavad oma väärtused ümber...

M: Oleks et võtnud laenu ja selle eest reisil käind ja ma ei tea, mida kõike veel (...) kalli koera ostnud.

Aga kui te enda kogemuse peale konkreetset mõtlete, ütleme suuri erinevusi nagu ei ole, lapsele n-ö annate edasi selle kõik (...). Või mingisugune õpetussõna?

M: Ei oska nagu öelda...

Ei oska öelda.

M: Et nüüd praegu vähemalt mitte. Et millest hoiduda või kuidas. Eks sellest tulevikus räägitakse väga palju (...)

N: Ei tea jah praegu, kuna meil praegu olulist sellist ee erinevust ei ole olnd, siis on seda keerulisem välja tuua.

Aga natuke lügame edasi jälle. Et kui ma ütlen teile sõna “majandussurutis”, siis mis teile meenuvad sellega seoses?

M: (...) Telekas näidatud need järjekorrad seal töötukassas ja need seal.

Esmased seosed kohe?

M: Nimekirjad seal nende tahvlite peal vabadest töökohtadest, kus siis enamvähem midagi siukest tulebki meelde. Mingi vene vene, nagu see anekdoot oli et: Kõigepealt siis kirjutame CV arvuti peal ja siis tuleb mingisugune Miša, kes on 30-40 aastat autojuht olnud ja küsib: "Što eta CV?" (anekdooti lõpp). Siis sellega kohe meenubki selline madalam töölisklass. Või selline pilt, ma ei tea kas see ka õige on. Kui statistikat vaadata, kas on see lõviosa neist või (...).

N: Mina ütleni ikkagi oma seisukoha, et see on see, et meediamull (...)

Meedia ajab suureks.

N: Vingumine, jah. Jõuame tagasi sinna (naerab). Hea põhjus keda mida süüdistada.

Aga kas, mis võiks olla selle majanduslangus põhjustanud olla?

N: (...) Liiga kõrged palgad.

M: Ülemaailmne ületarbimine.

Ületarbimine?

N: Ja noh Eestis ka on ju tegelikult need palgad ja asjad olid ikka suhteliselt lakke aetud ju...

M: Millega võrreldes?

N: Praegusega.

M: Toda hetke saad võrrelda praegusega?

N: Ei, ma praegu võib-olla...

M: Tootlikkus võib-olla ei tulnud nii palju järgi kui palgad tulid, ei tea, konkurentsivõimet vähendab see. Mai teagi, lihtsalt asjad käivad tsüklitena, midagi ei ole teha, kord on parem, kord halvemad ajad. Selleks ei peagi alati midagi valesti tegema.

Aga ütlesid, et maailmas ületarbimine, üleüldine ületarbimine. Kas see ongi siis nagu praegusele masu-maailmale ka iseloomulik tunnus?

M: Võiks nagu tunduda küll. Et (...)

Et kõige suurem märksõna olekski see?

M: Minu arust küll, ma ei tea mis sina, Tuuli, arvad, võib-olla sinu meelest mitte. Jälle see vingumine? (naine naerab) Ei põhjustand seda tulemust.

Just kõikides riikides, üldiselt (...)

N: Ei ma arvan, et eks ta, eks ta see tarbimine suuresti ole. Kergesti kättesaadud raha ja, et noh nii pangad andsid ju nii kergesti laenu ja...

M: Nagu ka mujal maailmas...

N: Jah, ongi, USAs oli ju ka see kinnisvarakriis ja kõik asjad ju tegelikult, et noh ongi: kõrged palgad, kerged laenu tingimused ja elu on lill (...) kuni sinnamaani, kuni tuleb masu.

Aga nüüd Eestis, kas on samad, samad mõtted?

N: Noh mina ütlen küll, et just kui ma mõtlen, kui ma olin täpselt buumi ajal ju laenude peal (...)

M: Viimase piisani võeti nagu laenu, nii palju kui kannatas, et tingimused võib-olla peaks oluliselt karmimad olema...

N: Sa kirjutad küll sinna jah, et sa ostad selle eest fibo-plokke. Tegelt (naerab) ikka läksid ja ostsid auto...

M: On küll jah, meil ka üks tuttav ütles seal (...) Ja inimesed ei mõelnud, et võtab maja ehitamiseks raha ära, ehitab mingisuguse 300 000-ga vundamenti (...) ei mõeldud nagu mille alla raha pandi, et kas see raha ja kõik need asjad nagu reaalselt saavad asjaga vastavusse ka (...)

N: Et sa pärast nagu asjaga lõpule saaksid...

M: Aga samas see on ju kinnine ring, et ega mis seal ikka. See, kes tegi selle vundamenti, sai sealt kõva raha, kasumi, sealt vahelt, või palkadeks läks. Need inimesed jällegi olid võimelised rohkem maksma (...) Kui kõik asjad, hinnad tõusevad, siis mitte midagi ei muutu, palgad ka tõusevad, kõik on korras. Aga kui rikkus koguneb mingi teatud kontingendi kätte, siis ülejäänud rahvas nagu kaotab (...)

N: Nüüd läks väga targaks jutuks (naerame).

Aga kui kaua kesta võiks see masu Eestis (...) ja maailmas? (...) Kas see siin lõppeb varem, või maailmas varem või...

M: Siin lõppeb hiljem, kindlasti. Seepärast et (...) me ikka inertsiga nendest asjadest saame. Kui mujal maailmas ütleme taastub tarmine mingil määral, siis kindlasti on esmalt kohalikud ettevõtted, mis suudavad turgu täita, siis hakatakse võib-olla otsima välisettevõtteid nagu juurde ja hakkab import nendel riikidel kasvama ja siis meie eksport kasvama (...) Ehk me sõltume ikka maailmast nii palju, et enne ikka maailma tarbimine ja siis hakkame meie seda tarbimist rahuldama ja siis hakkab võib-olla meie tarbimine järgi tulema (...) et me oleme nii väikesed (...)

Okei, aga lähme nüüd teie pere juurde konkreetselt. Siis kas te üldse arutate omavahel neid, selle majandusolukorra üle?

M: Ikka...

Meenub teile mõni hetk?

N: Mida me arutame? (mehele) et inimesed vinguvad nii liiga palju või?...

M: Telekas vaatad Võsa-Petsi, jälle kiruvad An-zip ja An-zip (mõeldakse Ansipit). Siis on küll niimoodi, et kuradi pensionärid. Savisaarega on täpselt samamoodi nagu vaatad, et nagu haige vaadata, kuidas ta lollitab neid vaeseid ja rumalaid inimesi ja seda võõrrahvuslasi, et see on nagu (...)

N: Ega selles mõttes, et ongi, et mina olen nagu kogu selle masu aja põhimõtteliselt olnud seda meelt, et kes tahavad, need leiavad ka praegu tööd, kes ise pingutavad (...) selles mõttes, et nii palju on siin kaudselt tutvusringkonnast see, et inimesele pakutakse töövarianti, tema ütleb et tema mingi alla 10 000 ei taha, noh pakutakse miinimum palgaga, aga tema alla 10 000 umbes kodust välja ei lähe. Mitte mingit haridust ei ole, mitte mingit kogemust, noh kogemust on vähe, ja siis ongi, et siis läheb teeb proovipäevad ära, vingub, et ta ei jõua ei taha ei viitsi, ja siis sellepärast ma ütlen küll (naerab) majandussurutise kohta seda, et lõpetage vingumine ära ja hakake liigutama...

M: Noh mingid sektorid olid muidugi üle ka paisutatud, et ehitus ja sellega kaasnev mööblitööstus ja need, et seal lihtsalt niivõrd palju inimesi oli. Et Eestis oli sisenõudlus suur, aga sisenõudlus langes ära ja sellisele tasemele ikka kuidagi ei tule. Lähi kümme aastat ehituse tase sellisele tasemele ikka kuidagi ei tule (...) niiet tuleb selles mõttes kas väljaspoole vaadata (...) Eestis see sisenõudlus ei taastu niipea. Seda ma ei usu.

Nii okei...

M: Siis teine asi, et...

Ei räägi räägi.

M: Noh ee (...) kuivõrd palju uusi ehitusi, aga ehituse ohutus ka nii-öelda, mida omalt poolt masu ajal tehti, seda rohkem on praegu jälle tööd ning edasipidi lähiaasta jooksul, et (...) oma tööd tuleb teha, nii nagu teedehitajad teevad – ega nad ei saa ju teha korralikku teed, kammoon, kuidas sa teed, oma töö rikud ära sellega ju. Kahe aasta pärast uuesti saad ehitada siis ju.

Aga see tähendabki siis, et te räägite mitte mingites konkreetsetes situatsioonides, vaid üldiselt ja üldistatult...

M: Üldiselt jah, Tuuli vanematest vahepeal ja.

Aga ikkagi mingitest konkreetsetest siis ka?

M: Jah, vaatad, et kurat kui inimestel tööd ei ole, siis autoga ikka pesulasse ei lähe. Sellistest inimestest ma aru ei saa. Kuidas sa saad autoga pesulasse minna, kui sul

tööd ei ole, sa vingud, et a la selle ja selle peale raha ei ole, siis lähed lihtsalt autoga pesulasse. Ja ise oled töötu kodus nagu. Võta ämber ja pese auto ära siis (...) Et noh sellised asjad, enam detailsemaks minna ei saa (naeravad). Kui nimed juurde panna, siis saaks...

Ei nimesid ma ei pane nagunii. Aga seega siis, kui te räägite, siis see on selline, ei ole ebameeldiv sellest rääkida...

N: Pigem räägimegi sellises iroonilises, sarkastilises toonis sellest...

M: Pole nagu põhjust tõsisemalt rääkida (...)

Nii olgu, nüüd teil on laps küll nii väike, oletame, kui teil laps nüüd küsiks teilt midagi majanduslanguse kohta, siis kuidas te, mis võtmes te seda talle seletada püüaksite? Tegelikult on ta nii väike, et...

N: No kui ükskõik mis laps tuleks ja küsiks (...)

Jaa ütleme, ütleme, et tänaval tuleb üks laps, ja küsib, et mis see majanduslangus on? Kuidas te talle seletaksite?

M: Mina seletaksin talle niimoodi: olid inimesed, raha saadi kergelt kätte, kulutati, tarbiti (...) kui juhtus selline asi, et kaotas inimene töökoha, oli nii palju laenu, ei suutnud tagasi maksta, oli võlgu (...) siis jäi võlgu see ettevõtte, kellele võlgu jäädi ja nii tekib kinnine ring (...)

N: Vaene laps (naerab).

Tuuli, sa seletaksid vist teistmoodi?

M: Ma ei rääkinud ju eelarve defitsiidist, ega sellest impordi-ekspordi vahest, jooksevkonto defitsiidist ega (...)

N: (naerab) ma ei tea, kuidagi lihtsamalt lihtsalt...

M: Et parem tulgu küsigu, emme mis seks on? (naerab)

Aga liigume edasi. Nüüd ongi peaaegu viimane küsimus tegelt. Kui teie jaoks neid õppetunde (...) ei ole põhimõtteliselt nagu ma olen aru saanud?

M: Eiei, vist ei ole.

Vist ei ole?

M: Õnneks ei ole.

N: Me vaatame teisi jah.

M: Vaatame teisi.

N: Kuidas teised möllavad.

Aa kuidas teised (...) aga mis siis teiste jaoks need õppetunnid on, mis te vaatate?

M: Ei tohi nii palju laenata. Seal ei ole küsimustki.

Vähem laenu?

M: Jah.

N: Tarbimine samamoodi, selles mõttes, et...

M: Natukene vähem optimistlik suhtumine tulevikku, nüüd on jälle väga negatiivseks see tulevikku suhtumine. See on nagu tuulelipp, sellist üldist pilti, et mul on 20 aasta mastaabis mul on vot selline arvamus, sellised põhimõtted, ja neid ma nüüd järgin (...) et on niimoodi, et kord ollakse nii emotsioonis, kord ollakse täiesti – kõik on negatiivne, kõik on hull, ma suren ära. Ja siis on jälle oi kui hea, kõik elu on hea, ma olen nii matšo (...) Et noh mingisugune keskmine stabiilsus võiks olla. Keskklass ongi see...

N: Selles mõttes ongi kasvõi see, et kui sul on mingi sissetulek, siis sellest tuleb kõrvale panna, mitte ära tarbida, noh ka jätta nagu mustadeks päevadeks...

M: Ja kui sa saad töötukassast seda raha, selle eest ju ei ole mõistlik kuskile reisile minna, vaid muuks eesmärgiks...

N: Noh teiseks ongi, ma ütlen, et mingi näite juurde, siis noh inimesed, kellel sissetulekut ei ole onju, siin suvel käisid ee noh maakohas oli selline “keiss”, et korjasid seeni ja onju müüsid sinna kokkuostuautole ja siis läksid ostsid endale Bocki (õlu)...

M: Einoh see on selline klassi...

N: Aga selles mõttes, et see ei ole ainult niimoodi, see on ikkagi see, et ongi see viies või kümnes või mis kuupäev see on, pensipäev, või on see siis tööturaha päev, kus inimene läheb poodi, tal on see raha käes, ta ei mõtle ikkagi reaalselt sellele, et tal on vaja kuu aega elada nüüd sellega. Ta mõtleb, et ma sain nüüd kätte, ja nüüd lähen ostan endale midagi (...)

Aga kui üldiselt siis on vähem laenu, nii maailma (...) nii Eesti jaoks ka? Kõige peamisem.

M: Mhmh.

N: Jaa ikka. No selles mõttes ka, et oligi, et nii kergesti saadi kätte ja noh ma ütlen, see koht, kus mina töötasin, kui meil olid lihtsalt karmid tingimused, siis inimesed umbes solvusid ja hakkasid panka maha tegema...

M: Nüüd läks teistpidi – et miks riik ei takista, ja miks pank ei takista? Kuidas sa takistad, kui juba sellistele normaalsetele tingimustele olid inimesed vastu, kuidas neid piirata, ma ise tean mis teen. Ja nüüd nutetakse: miks te meid ei takistanud, miks te. Kuidas oleks omal ajal nagu riigis keegi mingi valitsus ütleb, et kuule ärge laenu

küll võtke, te ei suuda seda maksta, juhtub nii ja juhtub naa ja. Kui keegi oleks rääkind sellist juttu, poleks elusees keegi valitsust tagasi valind ega mitte midagi...

N: Selles mõttes oligi see, et kui...

M: Inimesed on lollid!...

N: ...kui palju on lapsi, palju kulub igasugustele muudele asjadele, mingi konkreetne protsent sissetulekust, siis oli nii, et et issand jumal, Hansa annab nii kergelt, Ühis annab nii kergelt, nii palju korruga, ja siis olimegi nagu must lammas, ja samas ma ei usu, et need inimesed siamaani arvavad, et me midagi õigesti tegime...

M: Mõni ei saa, võid lauaga ka vastu pead anda, mõni ei saa üldse aru. Kunagi ei hakka aru saama. Alati on keegi teine süüdi, sa ise ei ole valesid otsuseid teind. Nagu (...) Savisaar jälle jah (ohkavalt).

Aga soovite äkki midagi veel täpsustada mingi teema kohta? Või kas jäi äkki mingi oluline asi küsimata või käsitlemata hoopis?

N: Me oleme vist suht igav variant (...) Mis sul see teema oligi täpselt?

Ongi tarbimine majandussurutise tingimustes, minul on siis need, kes ei ole kaotanud töökohta või märkimisväärsed sissetulekut (ja siit ei tulnudki enam midagi, mida nad täpsustada tahaks).

Aitäh!

Transkriptsioon 2 – P2TS

Üldandmed:

Kestus: 66 min 54 sek

Intervjuu läbiviimise koht: Tartu, intervjuueeritavate kodus

Naine: 35-aastane

Mees: 33-aastane

Elukoht: Tartu linn

Kuueliikmeline pere

Laste vanused: 9 kuud, 4, 12, 13

Netosissetulek ühe pereliikme kohta: 2500 - 5000

Kõigepealt ma küsaksin, kui tihti te poes käite?

N: Kui ma tööl käin, siis käin iga päev. Kui ei käi, siis, siis kui vaja.

Kuidas juhtub?

N: Mhmm.

Aga üksi või...

N: Tavaliselt mina jah.

Aga kui te nüüd meenutaksite viimast korda, kui te käisite poes, et siis just igapäevaostusid tegemas pigem. Kuidas see välja nägi?

M: (...) Ostsime seda mida vaja. (...)

Mida te ostsite?

M: Piim, juust, viiner.

Igapäevaasju?

M: Mhmm.

N: Sul oli see (...) purgisuppe me ei osta iga päev.

M: Jah, piim, juust ja siuke vorstiasi.

Ja kuidas teie puhul siis poeskäimine, näebki välja nii, et (...) kuidas juhtub, et mõnikord üksi, mõnikord kahekesi ja?

N: Tavaliselt üksi vist.

M: Kui väljaminek kuskile on, siis kahekesi.

N: Poes käin ma üksi jah. Et ei raiska teine aega siis. Käin lihtsalt poes ära.

Mhmm. Teil ongi siis ajafaktor põhjuseks?

N: Mhmm. (mõlemad noogutavad)

Okei, aga me juba kirjeldasime siin tüüpilist poeskäiku, kui ma nüüd õigesti aru sain – lähete poodi ja siis seal kohapeal mõtlete läbi või juba eelnevalt?

N: Ei ma juba ikka näen jah kodus, mis puudu on. Vahest panen kirja, vahest jätan meelde. Vahest jätan meelde numbri, et mitu asja oli (naerab).

Aa et siis ei lähe meelest ära, et midagi oli veel (naerame).

N: Jajah, et mitu asja oli (...)

Et siis mingisugune planeerimine teil peres on olemas...

N: Jah, jah.

Aga mitte alati?

N: Praegu on see tulnud jah. Varem ei olnud.

Aa varem just ei olnud? Ühesõnaga praegu majanduslanguse ajal on. Aga miks varem ei olnud?

N: Ei olnud vaja.

Nüüd on vajadus tekkinud?

N: No emapalk ei ole ikkagi nii suur kui muidupalk. (...)

Millele te neid igapäevaoste tehes peamiselt mõtlete? (...) Nimetasite vajadust näiteks... (...) Näiteks kas millelegi muule veel mõtlete? (...)

N: (...) Igapäevaste kaupade?

Jah.

N: Ma ei tea (...)

Hinnale?

M: Ikka vaatad, et noh see on söödav ja soodsama hinnaga...

N: Mis on jah soodukaga poes.

M: Selles mõttes jah mis on nagu söödav asi. Ütleme, et hinna pärast ei hakka nüüd ostma...

N: Pärts säästu asja...

M: Einoh selles mõttes, et säästu asi võib ka hea olla, aga...

N: Ei ole!

M: Aga kui toit on siuke, mis ei ole selle hinnaga vastavuses, siis ei osta seda. Pigem siis ikkagi osta seda, mida sa sööd.

Okei, et vastavalt sellele, kuidas te harjunud olete?

N: Jah (...) aga need säästu asjad ei ole mingid head. Selles mõttes, et ma ju vaatan seda ka, mis on kasulik. Säästu asjad on ikkagi need (...) tehtud mingist, ma ei tea mis asjast, saepurust (naerab). Sellist asja küll ei osta lastele süüa.

Kas siis see hind ei ole igapäevaselt järelkult nii määrav, kui ma aru sain õigesti?

N: Ei ole jah.

M: Ei noh hinda ikka vaatad. Selles mõttes, et on väljakujunenud asjad, mida me ostame tegelikult, mis on nagu...

N: No ongi nagu, aga osad on, mis on säästu market teinud, mingi jäätis, see ei kõlba üldse süüa, näiteks. Et parem osta selle suure mingi Valio jäätise näiteks, ma tean, et on maitsev ka, mitte ei ole seal mingit keemia maitset juures.

Aga nüüd kui me mõtleme selle peale, et kas igapäevaasjade pealt te hoiate kokku või ei hoiate kokku? (...) Kuidas see suund võiks olla? (...) Kuidas te mõtlete?

N: Noo...

M: Ikka hoiame kokku...

N: Jah ikka üritame kokku hoida...

M: Vaatad kuskilt alternatiive, kui kuskil midagi soodsamalt on, siis ostad ikka soodsamalt. Et jah päris nagu lambist...

N: Aga praegu on päris hea, soodsaid toiduga tehakse väga palju (...)

Soodus...

N: Soodukaid, jah kampaaniaid, et selle käigus saab lihtsalt osta.

Ja siis nende kampaaniate tõttu pöörategi rohkem tähelepanu...

N: Hinnale ka jah. Ja kuna neid on nii palju, siis on seda põhimõtteliselt kogu aeg. Neid kampaaniaid.

Aga kus nüüd selline piir jookseb igapäevaasjadest ja juba suurema ostu vahel? (...)

Kus see piir seal vahel on teie jaoks? Kuidas te mõtestate seda? (...)

M: Ma ei saa mõttest aru. Et kas ma lähen poodi ja ostan endale igapäevavajaduste asjad ära või ma ostan midagi lisaks? (...)

Eee...

M: Oletame, et mingisugune nädalalõpp on, siis me ostame natuke rohkem onju võib-olla, alkoholi ka – kas seda asja? Või siis see, et toote hind läheb ülesse, ja siis me hinna pärast ei osta?

Mina mõtlen nüüd jah igapäevaasju, näiteks piim ja juust, ning...

N: Maiustused.

Ümbritsevaid asju siin vaadates (...) Suuremad ostud näiteks laud, mööbel (...) või tehnika (...) Kas te niimoodi ei ole mõelnud selle peale?

N: Aaaaaa. (...) See oli buumi aeg, kui me need ostsime. Siis läksime poodi, vaatasime, oo meeldib, ostsime ära.

M: Eks jah, musi teema on see (viidates oma naisele). Alati vaatab, et kus on ikka odavam ja, kus tutvused mängus on ja, ja olen ise teinud näiteks mööbli koha pealt ja.

Mhmm.

N: Ta on jah ise teinud...

M: Et eee selles mõttes nagu. No on asju, mida on ostetud lihtsalt niisama ka. Lihtsalt meeldis, ostan ära.

Ja siis ongi...

N: Aga kui riideid vaja osta, siis lähed kord aastas poodi ja ostad selle, mis meeldib, ära ja ka kogu moos. Aga ka sellisel ajal, kui saab mingi protsendi alla. Mingid kampaaniad on?

Kampaaniate ajal?

N: Jaaaa.

M: Noo mina olen selles mõttes, et ma vihkan poode!

Sina käid rohkem poes?

N: Mina jah, lasteriideid ostan. Praegu olen kodus rohkem. Internetist ostan.

Internetist rohkem?

N: Jah. Ka ikka vaatan soodukat. Kui alla lastakse, siis.

Aga internetist ostmise põhjus on siis mis?

N: Hästi mugav.

Mugav jah.

N: Ma lihtsalt avastasin ka selle praegu, et ma olen kodus...

M: Interneti puhul on see, et kuna riided tulevad USA-st, siis on see, et noh lihtsalt teine mall on...

N: Teised jah...

M: Tavahind on lihtsalt soodsam kui meil poes...

N: Jah. Armsamad (riided).

Mugavus ja hind?

N: Jah. Tahaks ikka, et lapsed ilusti riides...

M: See disainriie erineb ikka konkreetselt masstoodangust...

N: Ei nad ikka on (masstoodang), aga nad ei ole nii, nad on Ameerikas ikka masstoodang ikka...

M: Ei tea, selles mõttes, et lihtsalt teistsugune – ilusam jne.

Mhmh. Aga kas disain on ka, mitte ainult kui riietest rääkida, tähtis ka teiste asjade puhul oluline?

M: Kodu koha peal küll jah. Päris niukest noh saepuru poest ostma ei lähe. (...)

N: Nooo aga ega me mingeid euro asja ka taga ei aja...

M: Meil on imelik maitse lihtsalt...

N: Selline vana ja kodune...

M: Suvine värk.

Aga kui me mõtleme nüüd, et buumi ajal oli majaost ja suuremad ostud teil, et...

M: Maja sai kriisi ajal...

N: Maja sai hakatud ehitama jah kriisi ajal.

Kriisi ajal?

N: Jah, see kui oli nüüd viimane. Kuus aastat tagasi.

Kuus aastat tagasi?

M: Seitse.

N: Kuus.

M: Seitse aastat tagasi.

N: Maja ehtasime kuus aastat tagasi.

Nii, ja siis hakkasite maja ehitama.

N: Noo siis tuligi, läkski buumiks see asi. Siis nagu olid võimalused natuke osta sinna midagi mööblit.

Mhmm. Aga kuidas te selle majani jõudsite, arusite eelnevalt ja (...) selles mõttes, et pikk protsess on see ju (...)

M: Ütleme põhimõtteliselt oli nii, et alguses olime üürikorteris...

N: Meie...

M: Ajasime kortereid taga...

N: Me juba seal üürikorteris rääkisime juba, et meil on vaja maja...

M: Hhhhhh, las üks räägib jah... (naisele ohkavalt). (...) Et siis oli nii, et elasime üürikorteris mingi aastakese ja siis läksid linnast väljas need küttearved ja kommunaalmaksud ja kõik asjad läksid nii kõrgeks, et odavam on majas elada.

Mhmm.

M: Majas on odavam praegu elada praeguse seisuga, kui korteris oleks edasi olnud. Ja siis sai meil otsus vastu võetud, et hakkame maja ehitama.

N: Et meil oli see algusest saadik...

M: Noo see oli selline unistus...

N: Jaa see oli meil unistus kogu aeg jaa...

M: Jaa tänu sellele siis sai see realiseeritud seetõttu et maksud läksid nii kõrgeks, et olid probleemid ja kõik.

Okei, et vajalikkus oli see aspekt. Ja odavam variant lõppkokkuvõttes...

M: Odavam variant oli ka, jah läks paremaks, töökoha vahetus oli...

N: Oli võimalusi jah rohkem....

M: Jah sissetulek läks paremaks ja pangad andsid laenu.

Aga kui te nüüd meenutaksite praeguse languse aja mingit suuremat ostu.

M: Ei ole vaja.

N: Ei ole olnud.

Ei ole olnud?

N: (...) Mkm. Suuremad asjad on kõik eelnevalt ostnud.

Kõik eelnevalt ostetud, ka tehnika ja...

N: Jaa.

Näiteks tuttavatele kingituseks ei ole midagi ostnud, või vanematele (...) et kui mitte enda perele pole ostnud, siis äkki kellelegi teisele?

M: (...) No ütleme, et vanematele tehtud remont ja ee materjalid on saadud läbi tutvuste, soodsamalt saab kellegi kaudu ja. Et letihinnaga ostu pole. See on kogu aeg olnud.

Kui me püüaksime võrrelda (...) praegu siis ei saagi vist võrrelda, kui teil ei ole olnud...

M: Hindasid mõtled?

Ei, ma mõtlen, kas on olnud midagi teistmoodi, kui te praegu ostaksite suure, suure ostu teeksite, kas oleks midagi teistmoodi, kui te seda buumi ajal oleksite teinud?

N: Buumi ajal oli see näiteks, et ee...

Kas on mingi erinevus?

N: Reisil kaugemal kuskil...

M: Ei see on...

N: Ja see on tegelikult natukene seotud lapsega onju – liiga väike veel (väikseim laps on 9 kuud vana)...

M: Ei ei. Ütleme n-ö säästu ajal praegu sai veetrass välja ehitatud. Liitusime Tartu Veevärgiga.

Languse ajal?

M: Praegu see aasta jah. Tehti nüüd trass ära, paar nädalat tagas sai valmis...

N: Mis nädal tagasi, eelmine nädal kaevasid veel...

M: Ei kaevand...

N: Kaevasid küll...

M: Ee noh selles mõttes, et et selle koha pealt nagu...

N: See oli väljaminek.

M: Midagi muutunud ei ole. Veevärk on natukene paindlikum, mõnes asjas annab järgi, kui buumi ajal ühtegi kõrvalekallet sellest kriipsust nagu ei olnud, et kas vasakule paremale, siis on võimalus kalduda sirgjoonest onju kas vasakule või paremale, aga hinnapoliitika on täpselt sama. Aga ütleme nii, et kui alguses pidi kõik ise kinni maksma, siis nüüd praegu maksis Veevärk ise poole kinni.

Aaa.

M: Et kuna tekkisid ülejäägid, siis Tartu Linnavalitsusest ja Tartu Veevärgist tuldi nagu vastu, et kuna see protsess on väga pikk ja väga kallis, ja kliente on praegu vähe, kaks liitujat...

N: Sellel tänaval...

M: Siis buumi ajal nagu vastu ei tulnud. Et leidke need vahendid ja tehke, eriti praegu. Nii palju tuldi vastu, et aitame lahenduse leida.

Okei, siis ongi see, et erinevust ei ole pigem teie peresiseselt, vaid hoopis väljapoolt, no kui seda võib erinevuseks praegu nimetada.

M: No jah et, peresiseselt on ikkagi, et mõeldud on alati kainelt. Noh buumi ajal oli, et kui mingi asi hakkas väga meeldima, mida sa väga tahtsid kodus välja vahetada, siis no okei läksid ja võtsid selle mingi kapikese. Aga praegu ütleme jah, et...

N: Sul ei olegi midagi muutund, minul on muutund, sest mina vanasti raha ei küsind ta käest, aga praegu ma olen hakanud küsima.

Nii...

N: Sest olen kodus jah siin.

Aga sa mainisid enne reise, et te varem tegite buumi ajal...

N: Pikemaid reise tegime...

M: Ei mitte pikemaid...

N: Kaugemale...

Välismaale?

M: Väga pikka aega nüüd ei ole käinud millegipärast, vahepeal ikka käisime...

N: Sellepärast ei olegi, et Kaia on (väikseim laps)...

M: Jah laste pärast rohkem. Selles mõttes, et enne buumi käisime mõned korrad ja ja ja buumi lõpu poole siin sai tehtud mõned reiseid, kaugemale, eksootilisematesse kohtadesse.

N: Jah siis oli juba see, poiss suurem juba, saime ära ta jätta kuskile.

M: Mis siin ikka, et kuna meil maksusüsteem on ikka nii hea hetkel veel, et siis saab igal kevadel saab endale teha väikse reisi Maksuametist tagasi tulnud raha eest.

Mhmh, et kui idee poolest kui teil oleks võimalus jälle minna reisile, siis te teeksite seda jätkuvalt?

M: Ikka!

N: Jah.

M: Ja me lähme ka.

See ei ole muutunud.

N: On...

M: Või no jah, selles mõttes, et ütleme niimoodi, et ega kaugele reisile ei lähe, aga suvila ikka läheks et ee...

N: Sooja saama lihtsalt...

M: Jah kuna meil siin ilmkest ei ole ja. Kuna harjumus on sees ja.

Harjumus on sees?

M: Jah, kui seda ei saa, siis on katastroof!

Siis on kurb tuju ja...

M: No ütleme nii, et igatsus on suur. Musi siin käis, minul ei olnud võimalust minna – mitte rahalises mõttes, vaid ajalises mõttes...

N: Jah ta ei saa nii palju puhkust võtta...

M: Et jäi ära, nüüd on juba suht pikk periood vahele jäänud.

Et juba tahaks?

M: Jah, ütleme, et see on see asi jah. Noh ma ei saa ütelda praegu hetkel, et sissetulek oleks väga langend hetkel onju, et küll nüüd ütleme lisatööd on vähemaks jäänud lihtsalt, mida buumi ajal sai tehtud, et nagu siis sai kahe koha peal töötatud, et see teine koht on nagu ära kadunud.

Okei.

M: Et siin on nagu see vahe lihtsalt, aga palk pole nagu põhimõtteliselt muutunud.

Aga natuke liigume edasi. Kust te informatsiooni saate sisseostude, kaupade kohta.

M: Seal tabureti peal on mingisugune rämpspost.

Saate nendest postitustest infot?

N: Mina neid küll ei loe...

M: Eriti ei loe, on niimoodi, et mõningad asjad, mida on nagu vaja...

N: Jah sina jooksed mu juurde nendega, siin on see või too...

M: No ma sirvin need lihtsalt läbi onju, vaatan siukseid just siukseid tehnika poole pealt või mööbli asjad või. Toit on nagu niukene, et ma käin aind siis kui helistan ja meil on vaja seda seda seda seda, siis ma lähen toon selle.

N: Ja ma ei viitsi kuhugi minna neid tooma.

Aga sina vaatad neid kampaaniaid siis...

N: Ei ma käin lihtsalt poes ja seal on alati mingi kampaania.

M: Ta töötab ise ju seal poes, no mitte seal konkreetselt...

N: Kuna ma olen lillepoes...

M: No mitte nagu toidupoes, aga selles mõttes, et kaubanduskeskuses.

Siis jääb silma lihtsalt.

N: Kui tööle lähen, siis nagunii lähen poodi ja...

M: Eks seal karjutakse ruuporisse ka nagunii neid asju, mis odavamad on. Selles mõttes, et mina vihkan poode. Ma lähen väga vihaseks, kui seal uimerdada.

Aga siis ma sain aru, et reklaamikampaaniad põhimõtteliselt jälgite mingil määral.

Erinevus on selles, et sina jälgid sind huvitavaid asju rohkem ja sina toidupoolt.

N: Toidu jah, ja alesid nagu riiete suhtes arvutist.

Arvutist just jah?

N: Jah jah. Lastele ostan riideid arvutist, see on uus asi.

Aga endale?

N: Ei ole ostnud...

M: No ütleme vahelduseks siia, et ta (naine) on nüüd selle aastaga arvuti käsitlemise ära õppind.

N: Jah. Omale ei ostagi, mul on kapp riideid täis, mis nüüd varsti hakkavad mulle selga minema (naerame). Mul ei ole nagu mõtet osta, kuna mul on uus ja huvitav võtta jälle.

Aga kas te olete mingeid erinevusi reklaamis märganud buumi ja languse võrdluses?

M: (...) No seal on, et kõige soodsam ja kõige parem. Ütleme, et buumi ajal oli see, et tule ja võta – me oleme parimad. Soodukatest ei rääkinud keegi, mingeid kampaaniaid ja siukest asja. Siis praegu võtad internet lahti, võtad mingi toote asja lahti, siis vaatad soodus soodus...

Soodus soodus soodus soodus (naerame).

M: “Special, special for you, special price for you, special price for you”.

N: Mis mina olen tähele pand, siis toidupoodides on kampaania kampaania otsa.

Need on erineva nimetusega lihtsalt. Üks on Taksi päevad, siis on mingi Suur...

Eee Suur, Suuur...Saak.

N: Jaa Suur Saak, siis tuleb juba järgmine asi. Et selles mõttes tulevad kogu aeg. Kui ei ole, siis ei olegi endale mõtet mingeid ee makarone koju osta...

Ja see ongi mingi aind paar päeva vahe...

N: Jaaaa, et siis tuleb juba järgmine asi et jah.

Jah ega see mu küsimus ei käi ainult nende postituste kohta ainult, et ka teleka, raadio reklaam ja muu (...) üldiselt on siis sarnane?

N: Jaa. Ära palun tee Joonas (oma nelja-aastasele pojale öeldes, kes intervjuu ajal enne praegust hetke ka varem mitu korda vanemate tähelepanu püüda proovis).

Kuidas meedia üldiselt üldiselt neid sisseoste kajastab? Olete jälginud (...) kas üldse olete tähele pannud?

M: Reklaame...

Mitte just vaid reklaame, vaid üldse kuidas ee teieni jõuab selline ostlemise kajastamine, olete märganud midagi?

M: Läbi teleka kindlasti mitte.

N: Läbi teleka olen kuulnud, kui olen kuskil köögis, aga muudu ei jälgi seda.

Mhmh, näiteks mida sa kuulnud oled?

N: Noo nad on rääkind näiteks sellist asja, et toidukorv on langenud see kuu nii nii palju. Aga kui palju ta tegelt langes, seda ma ei jäta kunagi meelde...

M: Noo jaa, see on igal pool, kas internetis või lehes või kuskohas. See on sama, et kus on ostukorv kõige odavam, mis poes kõige kallim et...

N: Et seda ei viitsi kuulata...

M: Et see pood, kus on kõige odavam ostukorv onju, aga mis kasu sellest on, kui ma aind kaks asja osta saan. Inimestel on ikkagi kõigil oma koht, kus ta käib, kus tal on mugav, minu jaoks näiteks on poeskäimine hullult paanika. Kui ma pean näiteks minema võõrasse poodi, ma ei tea ju, kui ma lähen oma poodi, siis tean, et pean võtma sealt riulist selle asja ja sealt riulist selle asja. Kui lähed teise poodi, siis käid poes ringi niisama ja otsid ühte asja teha.

Mhmh, jaa.

M: Aga jah ei jälgi selliseid asju jah.

N: Joonas palun! Mine üles! (laps keeldub ja ütleb, et ei lähe)

Näiteks seda, et tarbimismahud on vähenenud ja...

M: Aa üks asi, mis veel.

Nii, palun jaa.

M: Buumi ajal me ei teinud maal aialappe endale.

N: Ei! Selle tegin ma selle pärast, et tervislikumalt toituda, kuna toidud on kõik keemiat täis.

M: Aga ikkagi noh...

N: Selle ma oleks niikuinii teind! Oleks buum või ei. Sa mõtled samamoodi nagu Kerttugi, et kui rohima pidi hakkama, siis oli, et saaks see masu juba läbi. Pidi ühe peenra ära rohima. Tegelikult ma tegin seepärast, et lapsed näeksid, kustkohast üldse tuleb, milline on porgand, kui tal on pealsed ka. Milline on hernes, kui ta kasvab seal.

Ma saan aru, et teil on erinev arvamus siis.

N: No jah tema arvab teistmoodi.

Selles mõttes, et praegu langusega...

N: See ei ole sellepärast. See on sellepärast, et ma tahan tervislikult toituda. Aga minu arust on see õige, seda tuleb lastele õpetada. Sul endal on ju ka omale hea seal aiast võtta, ubasid keeta kui vaja isaga minna.

M: Jajaja, mhmh mhmh, lähme edasi.

N: See pole üldsegi masuga seotud.

M: Jah mhmh.

N: See on pigem kallim see asi.

Et ma mainisin korra enne tarbimismahtude vähenemist. Kas te olete seda kuulnud, tähele pannud kuskilt (...) kursis sellega?

M: Ikka, selles mõttes, et noo hommikust õhtuni kui sa võtad lehe lahti, nüüd hetkel vist on viimased kolm kuud vaikselt jäänud. Aga aga muidu oli kogu aeg – paned sa uudised – masu, võtad sa lehe lahti – masu, võtad interneti lahti – masu. Kuna ma iseenesest töötan ka sellises kohas, kus tarbimine ise on hästi palju taga. Nii autotööstus kui ka kodutehnikatööstus ja ka siis ütleme ee veetrasside ehituse tööstus. Ütleme liitmikud ja niukesed asjad, et mida ta toodab, et noh need mahud on neljakordselt vähenenud.

Kas see tuleb siis pigem isiklikust kogemusest või...

M: No igatipidi, et viimased neli aastat juba praktiliselt tegelt see masu on hakanud juba pihta, et esimesed märgid hakkasid peale...

N: Sul on töö juures nagu kogu aeg seda tambitud pähe...

M: Jah et see on nagu see.

N: Minul paistab ka töö juures see välja.

Mhmh.

N: Inimesi on vähem. Lilli ostetakse ju vähem, enne ma viin masu ajal šokolaadi kui lille.

Mhmh. Sellega ongi siis nii isiklik tasand kui ka väljaspoolt lihtsalt tuleb peale.

N: Mhmh.

Aga nüüd see kuidas masust räägitakse eri kanalites, leht ja internet ja televisioon.

Kuidas sellest räägitakse, mis toonis sellest räägitakse?

M: No katastroof!

Negatiivselt?

M: No täielik. Ma küll ei näe praegu hetke, kui midagi positiivselt põhimõtteliselt. Kui keegi mingit positiivset nooti püüab kasvatada, siis see negatiivsus tuleb peale uuesti. Et ee see on lihtsalt siukene asi, et tegelt tuleb asja suhtuda väga tõsiselt. Et töökogemuse koha pealt ütlen seda, et kui masu nüüd kaks aastat tagasi onju algas, siis meil hakkas ta pihta juba kolm aastat tagasi, esimesed märgid. Et Ameerika pool hakkab ära kukkuma tagant, et siis ei võetud seda märki nagu tõsiselt. Hetkel on praegu nagu see, et kui räägitakse Ameerikas majandus nagu kasvab (...) ma nagu Eesti tootmise koha pealt nagu küll ei näe, et midagi kasvand oleks eriti selle koha pealt.

N: Te peate kuskile mujale minema siis, sinna Hiinasse või sinna.

Aga mis sina arvad (naisele)? Milline see toon pigem on?

N: Ma ei tea (...)

Ei tea? (...) Kas see masu informatsioon on üldse vajalik?

N: Noo minule meeldib see informatsioon, et kus öeldakse, et nüüd hakkab masu läbi saama (naerame). Ma seda kohe usun. Ma seda üldse ei taha uskuda, et meil kestab see masu. Lihtsalt ei taha seda kuulata ja kõik.

Siis niivõrd ei ole tähtis see jutt, mis meediast tuleb?

M: Minu jaoks on tähtis, sest mu töö sõltub ikka ka sellest...

N: Minu jaoks on ka ikka tähtis, et ma mõtlengi nii, et oo jess hakkab läbi saama.

(...) Lähme natukene edasi. Kui te võrdleksite enda igasuguseid ostusid ütleme tuttavate või sõbra perega. Kuidas te võrdleksite?

M: Ütleme mul peab ikka alati suurem auto olema ja suurem telekas...

N: Ei ole nii.

(Mees naerab südamest).

Ei ole nii siis?

N: See oli nali!

M: See oli nali! Ütleme nii, et meil tutvusringkonnas on siukseid tuttavaid.

On sellise mõtteviisiga tuttavaid?

N: Jaa on!

M: Jaa! Et ostan uue teleka, nädala pärast pean maha müüma, kuna naaber ostis suurema.

Ongi nii?

M: Jah. Aga meie peres siukest asja pole. Oleme kahe jalaga maa peal olnud. Pole nagu hulluks läinud. N: Mina tahan, et lapsed käiksid hästi riides.

Ilusti riides?

N: Jaa, muud mul ei ole.

Kas on mingi võrdlusmoment teistega oluline siis?

N: Jaa on oluline. Kui ma käin sünnipäevadel või kui ma üldse kuskil väljas käin, siis ma vaatan, kuidas on lapsed riides.

M: Pigem on nagu see, et ühiskond on tegelikult väga karmiks läinud...

N: Jah, mul ongi see, et neid ei narritaks kuskil koolis riiete pärast või mida iganes. Et seda stressi ei oleks meil peal.

M: Mida kallimad riided seljas on...

N: Ei ole! See ei pea olema kallis, see peab sobima lapsele...

M: Ütleme nii, et kui sa oled natuke teistmoodi riides kui teised, see võib olla stiiline ja ilus. Aga kui sa erined teistest, siis hakatakse sulle kohe ütlema koolis. Et see on praegu väga karm.

Okei.

N: Jah.

M: Just siuksed väiksemad (lapsed).

N: Selle pärast ma tellin ka neid riideid sealt.

Sealt interneti kaudu jah.

N: Jah. Sest seal on teistsugused ja.

Siis ongi see, et on erinev riietus onju.

N: Lihtsalt on erinev.

Aga siis kui kõikidel teiste lastega on sarnasus tähtis, nagu ma aru sain, siis ei tohi liiga erinev ka olla.

M: Liiga erinev olla ei tohi. See on lihtsalt natuke. Seal halli massiga, mis kõigil on üks, sa pead nendega kokku minema. Soengu või mingisuguse asja, mis on hoopis teine...

N: Ei ole ju nii!...

M: Kerttul oli ju koolis nii.

N: Noo see on Kerttul aga...

M: Noh. Marial on ka koolis selliseid asju (...)

N: See oleneb vist klassist...

M: See on rohkem ühiskonna viga, see ei ole masu viga.

N: Selles mõttes, et mitte tuttavatega, vaid võõraste inimestega, et kus lapsed on. Lastetoad.

Just võõrastega rohkem võrdled?

N: Jah, rohkem võõrastega niimoodi.

Aga kas te sõpradega mõnikord arutate ka mingeid oste?

M: Tema sõbrannadega, mina sõpradega.

N: Mina sõbrantsidega ei aruta. Ma lihtsalt ütlen, et ma tahan seda või teist.

Aga pikemalt mitte?

N: Jah. Aga sina oma autosid küll arutad, a need on natukene kallimad kah kui riideräbalad.

Aga te siis sõpradega arutate autodest?

M: Oleneb mida, et mis sõber mis valdkonnas tugev on, et kellega võib puidust rääkida, kellega võib autodest rääkida jne, et siin on erinevad suunad, aga alati mõtlen läbi, et mida tegema peaks. Et kui kunagi sai noore rumalana sai lambist mindud ja võetud ja tehtud, siis praegu nagu ei tahaks seda teha, vaid tahaks osta korraga korralik asi.

Korralik asi, mis kestab?

M: Ühe korra osta, see mis vastab kõigile vajadustele.

Aga sa ütlesid – kunagi noore ja lollina – kas see oli siis kunagi ammustel aegadel?

M: See jääb jah, ütleme sellesse (...) 7-8 aasta tagusesse aega...

N: Seda küsis ta isegi minu käest et “tule ja vaata kas see auto on ilus või?” Ma ei tea nendest mitte midagi, mul on jumala kama ja suva.

Mis see põhjus siis võiks olla, et selline suur muutus on toimunud?

M: Noo ütleme, et tagumik on kõrvetada saanud. Et eeee on ee ütleme, kus on maakoht, kus on juba ütleme “stuffi” nii palju ära peetud, et ostad selle asja endale tuppä ära. Näiteks mööbli koha pealt näiteks ütleme näiteks ostad selle ära, sa vaatad lõpuks ikkagi, et kripeldab sul juba natuke südamel ja hakkab veel rohkem kripeldama. 3-4 kuud kripeldab veel. Sa läksid poodi ja ostsid ikkagi selle asja mida süda tahtis.

Alguses mida tahtsid?

M: Ja, ja oli ta natuke kallim. Aga lõpptulemus on see, et sa oled ostnud selle ühe asja odavamaks ja noh et lõpuks ostad ikka selle kallima asja ära et eee süda rahul oleks. Sama asi oli ka autodega, et kuna ikka mööbel ei maksa nii palju kui auto, aga kui sul ikkagi, kui ostad ikka 200 000-300 000 tuhandese auto ja kui sulle ikka ei meeldi ja lähed seda uuesti müüma, siis ei kaota sa mitte 2000-3000 krooni, vaid ikka kümneid tuhandeid kroone.

Et saada siis see uus ja parem?

M: Jah, et iga asi mängib rolli. Seal kellel on garantii ja asjad reas ja mis on järelturu koha pealt jne.

Aga kui te püüaksite nüüd meenutada ühte sellist tegevust või konkreetset juhtumit, mida te tegite buumi ajal hoopis teistmoodi kui praegu languse ajal. (...) Ma saan aru, et teil ei ole väga suuri muutusi onju olnud.

M: Ikka natuke, selles mõttes, et...

N: Mina ei käi näohoolduses. Buumi ajal käisin jaa.

M: Eee Musil sissetuleku koha pealt natukene on veidi tagasilööks olemas ja minul teine töö samamoodi. Et teine töö, mis mul oli, kui ma tegin topelttöid, siis oli see sissetulek ka suurem. Praegu selles mõttes peab vaatama, et enam ei lähe poodi ja ei osta poest tuhandete kroonide eest veine.

Et varem ostsite?

M: No ikka jah. Nüüd on 2-3 pudelit, siis oli ikka paarkend pudelit.

Okei. Et sinul on siis näiteks iluteenuste pealt kokkuvõid...

N: Mhmm, hoian kokku.

Mingil määral ikkagi on siis muutus jah.

N: Jaa on ikka.

Aga kui te poodi lähete, kas teil on mingid ootused näiteks teistsugused poe suhtes, teeninduse suhtes?

M: Toidupoes küll mitte.

N: Minul ei ole küll midagi, minu meelest pirtsutavad inimesed ise selle koha pealt. Minu meelest on just need ostjad vastikud pigem. Ma vaatan seal kassasabad...

Languse ajal?

N: Ei! Nad on kogu aeg vastikud. Inimene peab ju olema tööl, see on ju vastik töö, kui sa pead seal kassas istuma tegelikult, aga nad õiendavad suga, nad käituvad suga nagu sa oleksid rämps, nad pirtsutavad. Sellise asjaga, mis pole üldse sinu süü!

M: Nad on kaheksa tundi tööl olnud.

N: Minu meelest on kliendid vastikud ja ma pole mitte kunagi ise selline ja mina ei tea. Ma ei ütle midagi teenindajate kohta, kui nad just tõesti mingi paha tujuga sind ei teeninda, siis ma lähen lihtsalt minema sealt poest. Ja siis ma sinna rohkem muidugi ei lähe kui on tõesti nii, sest ma ise ei anna kunagi põhjust, et nad minuga halvasti käituksid.

Toidupoes siis ei ole teil ootusi, aga kuskil mujal siis?

M: Võtame ikkagi, ütleme toidupoele on ikkagi see juurdehindlus alati olnud, et noh buumi aeg oli suurem, nüüd on ta maha läind onju. Aga sa ei lähe toidupoodi ja ei hakka hinnas kauplema onju.

N: Jah, meil käiakse poes ja kaubeldakse.

M: Aga kui on näiteks autopood, siis ma olen 100% kindel, et ma lähen ja kauplen hinda, mitte ma ei lähe ja ei osta selle letihinnaga, et noh see on väga suur näite vahe, aga samas kui ma lähen ütleme tehnikapoodi, kus on mingid asjad, siis ma lähen ka kauplema. Ma lähen uksest sisse, ma lähen kauplen hinda ja ma tean, et ma saan alla. Et mul ei pea selleks tuttavaid olema. Aga toidupoes ja ei ole seda võimalust, selles mõttes pole midagi muutund - teenindajad on samasugused mornid nagu nad olid ee buumi aeg...

N: No kui sa sõimata saad kogu aeg, mis sa siis teed head nägu...

M: Selles mõttes, et välimuselt minu jaoks pole mitte midagi muutund, et ee samasugused mornid on nad ikka. Auto poolt samamoodi – buumi ajal nad naeratasid, nüüd on niimoodi, et on ettevõtte muudatused, nime muudatused, pankrotid, küll on uus ettevõtte jälle ja. Kõik peavad ennast uuesti jälle tõestama hakkama, et...

N: Minu meelest nad peaksid just pingutama praegu, naeratama ja...

M: Midagi teha pole, selles mõttes, et poliitika on väga karmiks läinud.

Kas te oskaksite mingeid selliseid peamisi märksõnu välja tuua buumi ajal sisseostude pealt (...) Muutunud midagi on?

N: (...) Jaa, minul on.

M: Rohkem ühiskonna poolt. Kui nüüd hakata võtma, et ee noh tuleb neid siit ka igalt poolt küsimärgiga, et kas ikka on seda buumi olnud, et kas ei ole kõik üks suur mull, sest inimeste kartus lihtsalt. Kuna meil 80% investeerijaid olid Põhja-Eurooplased eksole Rootsi, Norra, soomlased, kes suures kartuses mujal ühiskondadega, mis juhtus seal Islandil näiteks, sellega hakkas see asi kõik pihta. Võeti sealt rahad lihtsalt välja ja oligi asi kinni kõik. Meil on ütleme samas on suuromanik täpselt samamoodi rootslane ja kui ta laseks seda raha rohkem ringlusesse ja tagasi, siis ei oleks see asi üldse nii hull. Pigem on seal küsimus. Jällegi on see, et Otepää Golfklubi läks pankrotti 54 miljoni krooniga, siis mis te arvate, kas ta müüdi maha või? Muidugi müüdi! On uued omanikud, need samad, kes vedasid pankrotti, ehtasid selle 54 miljoniga jälle uuesti ülesse - no peab raha inimestel ikka olema. Et sealt tuleb see...

N: Minu meelest see küsimus käis rohkem ikka meie kohta...

M: No vahet pole...

N: No see on sinul siis nii.

Kuidas sinul siis on (naisele)?

N: Mina mõtlen küll rohkem ostud läbi, kui ma ostan. Praegu panen pigem mingi asja kinni ja ütlen, et kui ma tahan, siis tulen homme ostma. Ja siis kui mul jääb ikka kripeldama, siis ma ikka lähen ostan (...) kui mõtlen, et ei tea, siis ei lähe lihtsalt.

See on nüüd praegu?

N: Jaa, see on praegu.

Varem ei olnud see oluline ?

N: Varem lihtsalt ostsin ära ja kõik.

M: Jah, riidekapp näitab seda. Minu jaoks ei ole see muutund, ma ikka ühe korra aastas ostan (riideid).

Aga kas te, kui ma nüüd õigesti olen aru saanud, siis säästlikumalt te ei tarbi.

N: Tarbime.

M: Tarbime.

Tähendab jah, mitte suures mahus, selles mõttes, et ma väljendasin end natuke valesti. Mingil määral siiski?

M: No jah, et ütleme kui oli see "hea aeg", siis ostsime iga nädal kala, enam kala ei osta iga nädal.

Kokkuhoid?

M: Jah, mitte väike.

N: Nojaa, võib-olla me sõime selle kala isu lihtsalt siis ära. Ma arvan, et me sõime selle isu lihtsalt ära, kui me ikka kuus kala korraga ära sõime ja seda iga nädal.

Siiski toit on valdkond, kus...

N: Jaa ma olen ikka rohkem hakanud kodus ise süüa tegema. Ja ma ikka teen sellist, et ma ostan aind liha poest. Nüüd on endal kartul ja porgand olemas, et neid ka pole vaja osta.

M: Igal ajal, kui on ka hea aeg, siis ka buumi ajal hoidsime kokku, mina vähemalt hoidsin kokku, ma olen nagu alati seda raha lugenud. Et et suvalt poodi nagu pole asju ostma läinud.

N: Nojaa muidugi sul on ju kogu aeg koju tassitud see toit, no mis sul viga on.

M: Ohhhhhh (ohkab).

Ühesõnaga teil kui tarbija koha pealt (...) sina oled ka buumi ajal hoidnud kokku ja ka praegu on samamoodi (mees), aga sinul esineb see kokkuhoid pigem praegusel ajal.

N: Jaa, jaa.

Et selles mõttes on see erinev onju?

N: Jaa.

M: Täpselt.

Okei. Jaa ma küsingi nüüd eraldi mõlema puhul. Kas enda jaoks isiklikul tasandil nüüd ongi mingit muutust olnud. Kas olete loobunud millestki?

N: Mul ongi see näohooldus.

Iluteenused?

N: Iluteenused jaa, sellest ma olen loobunud. Aga kohe lähen varsti jälle.

Muud ei meenu midagi?

N: Mkm.

M: Ma ei ole millestki loobund.

N: Sul on pigem juurde tulnd neid hobisid.

M: (...) Ei no masu ajal mis mulle juurde on tulnud? No okei golfi hakkasin mängima.

N: No ma räägingi, et sul on juurde tulnud.

Varem ei mänginud golfi siis?

M: Ei.

Lihtsalt tuttavate initsiatiivil või...

M: Noo lihtsalt direktor tegi nii palju lobitööd, et ei suutnud ei ütelda. Eks ta natuke toetab ka materiaalselt.

Aga kui me nüüd lapsed sisse toome teemasse, siis kas...

M: Laste pealt peab kokku hoidma (näoilme räägib midagi muud).

(Mees hakkab kõva häälega naerma).

Kas see oli vist nali jälle?

M: See oli nali.

See oli nali. Okei ma fikseerin selle. Laste koha pealt kas on või ei ole muutunud tarbimine?

M: Jah on tegelt.

Milles?

M: Meil nii palju on, et kui enne ostsime lastel kooli bussipiletid ise, siis selles mõttes hakkasime võtma toetust nüüd.

N: Aga see oli meil nüüd võimalus, uue lapsega seoses.

M: Ja kooli toiduraha ja. Seda me varem ei teinud.

N: Aga seda meil ei olnud. Vist oli tegelt, nüüd vist saab kolme lapsega ka koolitoitu, aga me seda ei kasutand.

M: Ei kasutand. Bussitoetus on ka kolme lapsega.

N: Me ei teadnud.

M: Me ei teadnud ja ei kasutand ka. Ütleme, et see vajadus tekkis masu ajal ja see on nagu muutund laste koha pealt. Lapsed käivad trennis...

N: Lapsed käivad teatris, kõik asjad, mis kooli poolt on, ikka saab.

Nende jaoks on sama?

N: Ikka jaa.

Lapsed ei ole see koht, kust kokku hoida?

N: Mkm, pigem on just juurde tulnud, et koduõpetaja on võetud ja no et...

M: Jah et laste pealt nagu selles mõttes kokku ei hoia ikkagi, et buumi aeg meil koduõpetajat ei olnud, nüüd on.

Kas te olete enda tarbimise kohta ükki midagi õppinud? (...) Mõtlemises on mingit õppemomenti?

N: Jaa ma oleks võind ju kokku hoida toidu pealt siis ka, aga ma ei usu, et ma seda teen, kui mul jälle rohkem raha on.

M: Ta on laristaja lihtsalt. Tal ei püsi lihtsalt, tema on see inimene, et kui raha tuleb, siis tuleb see tuulde lasta lihtsalt.

Sa ei arva nii? (naisele)

N: Mkm. Ma arvan lihtsalt, et minu õlgadel on liiga palju.

M: Tahad sa sellest pikemalt rääkida (naljatlevalt).

N: Jah, teised on siin kodus, mees muudkui maksab, juuksed, küüned.

M: Ma nii lootsin, et tuleb matriarhaat peale uuesti, et isased tõmbavad tagasi, emad hakkavad ülal pidama, aga meie peres loodetakse ikka vastupidi veel.

N: Loodetakse, seda meie peres küll ei tule. Sa oled niuke koll.

Sissetulekud te jah mingil määral olete küll kaotanud, aga mitte väga suurelt.

M: Hetkel ei anna veel tunda.

N: Sinul ei anna.

Ostuharjumusi see hakkab ka tulevikus veel mõjutama – kui ta ei ole veel tunda andnud?

M: No eks ta annab tunda, noo näiteks iga aasta-kahe aasta tagant autot ei vaheta, uut ATV-d ei osta ja...

Varem vahetasite iga kahe aasta tagant autot?

M: Jah.

N: Et siis olid ka võib-olla odavamad autod lihtsalt, sai rutem siiber.

M: Niivõrd-kuivõrd. Lihtsalt kui raha tuleb rohkem peale, siis põletama ka ei hakka ju seda.

Kuhugi ikka läheb ära.

M: Et kes mida onju. Musi tahab endale ilusamat väljanägemist, siis tuunib ennast ja enda ihu onju. Noh mina tahan ka rohkem välja paista, tahan paremat autot onju et kiiret mootorratast, paremat ATV-d. Kui ikka sissetulek on olnud suurem, siis sai seda ikka lubatud. Nüüd ei tee enam selliseid asju, remondid vana ära ja sõidad edasi.

Aga sa ütlesid, et välja paista, mille suhtes, kelle suhtes välja paista?

M: Ütleme noh, see on noh, ma tahtsin väga teoreetiliseks minna, et naised teevad end ilusaks, et välja paista, kes mehele ja kes teistele vaatamiseks jne onju. Aga kes ostab endale parema auto onju, et kes ostab sellepärast, et on mugavam, turvalisem või siis sellepärast et oi kui kõva mees olen, hea auto tagumiku all. Mis siis, et auto on viimase raha eest liisingusse pandud ja ütleme elan kuskil ma ei tea kuskohas. Jah on 40 aastat remont tegemata, aga auto on miljoni kroonine.

Sina ostaksid auto siis turvalisuse...

M: Mina jah olen juba sellises vanuses juba, et siis ma ostan rohkem auto perevajadustele vastavalt ja oluline, ja kindlasti ka turvalisus. Ja mugavus.

Aga kui te nüüd võrdleksite inimestega, kes lausa on töö kaotanud, ja raha ka seetõttu kaotanud. Kuidas see nende ostuharjumusi võiks mõjutada? (...) Masu.

N: See kindlasti neid mõjutab muidugi...

M: No ütleme, kes nüüd töö on kaotanud, neile on praegu tõsine löök allapoole vööd. Et ega lähima kahe aasta jooksul ei looda nii palju uusi töökohti ja paremaks mineku võimalusi ei ole tulemas. Et üks moment saavad läbi ka need Töötukassa rahad, mis lähevad toetusteks, töötuskindlustus jne. 400 kr või palju see hetkel on, kuus, et sellega nagu üks inimene heal juhul nädalat, kui ütleme on paar last ja siuke, siis väga säästlikult elades ja kroupe süües, siis eee...

N: Ilmselt peavad kapsaid, kartuleid maas olemas kuskil, et elada (...) muud võimalust pole.

M: Ilmselt väga raske on elada kuskil pangalaenuga võetud korteris või majas, et selles mõttes on asjad rasked...

N: Aga kui inimestel on maakoht olemas, siis süüa ju saab põhimõtteliselt. Võib ju osta õli poest ja praadidagi kartuleid.

Aga kui kindlalt te ennast enda töökoha suhtes tunnete praegu?

N: (...) Mmm, ma olen päris kindel (...)

M: Mis majandus teeb.

Sellest oleneb palju?

N: Jah.

M: Jah palju. Nüüd kui enda töö koha pealt rääkida, siis selles mõttes, et kui märtsi lõpuks ja mai ütleme seal tellimused ei kasva, siis tuleb struktuurimuutus teha.

4-aastane laps: Issi, ma tahan kollast mootorratast, kollast mootorratast.

M: Tasa tasa tasa, praegu sina ei räägi.

Sellist kartust on või ei ole?

M: Selles mõttes, et (...) et et on ikka, kui mõtled selle peale. Kui nüüd ikkagi tehasel läheb halvasti ja kokku on vaja hoida, siis kuskilt tuleb hakata uuesti kokku hoidma. Esimene koht on personali pealt.

Aga kuidas sinuga on?

N: Minuga on nii, et siis ma lähen tööle. Kui mul hakkab kitsas kätte, siis tuleb lihtsalt ise tööle minna. Praegu teevad tööd teised.

M: Ta on firma osanik. Jah, sellepärast, tal on teistmoodi natuke.

N: Mul veel toimib, aga renti alla ei lasta ja kui meil ikka väga vaikseks läheb, siis on jama.

Aga kas te peate oluliseks lastele mingisuguste õpetussõnade jagamist sarnastes situatsioonides? (...) Või olete juba näiteks teinud seda (...) on laps äkki küsinud midagi masu kohta?

N: See oligi see põllutegemine, siis öeldi, et võiks juba läbi saada.

M: Tegelikult, kui nüüd päris aus olla, siis 12-aastane hetkel ikka reaalselt ei tee endale seda selgeks, et (...) ei saa aru sellest.

On ta küsind?

M: Praegu siin kuulsime, et kollast mootorratast tahetakse.

N: Jaajaajaa, läheks Egiptusesse ja Türgi.

12-aastane ei ole küsinud?

N: Ei ta saab aru.

Saab aru?

N: Minu arust saab.

M: On küsind, et misasi see masu on, kui see sõna tuli.

Kuidas sa seletasid talle?

M: Me seletasimegi, et raha ei tule enam nii hästi, et ee sissetulekud on muutunud väiksemaks ja väljatulekuid ja kulutamisi tuleb väiksemaks võtta ja iga päev ei saa osta endale näiteks Coca-colat või limonaadi pudelit või midagi sellist.

Saab aru?

M: No vanem tüdruk on selline, et kui ta tahab, siis kogub. Noorem plika on siis hoopis ütleme selline kes kulutab, kui raha saab, siis lööb kohe laiaks. Vanem tüdruk kogub, ostab midagi selle eest jne.

N: Mhmm.

Aga lähme edasi veel. Eesti – tervet Eesti tarbimist kui nüüd mõelda. Et läheme pere seest välja. Kuidas see tarbimise Eestis on muutunud?

N: (...) Ikka on. Tegelt ei saa aru. Kui kuskil on jälle mingi reklaam, kui Bauhofis on mingid aled, või Kaubamajas need mingid Ostupäevad, siis on see Kaubamaja niimoodi rahvast täis, et kõik ostavad ja siis ma küll ei saa aru. Samamoodi seal Eedenis toidupoes, kui on mingid aled, need Taksi päevad mingid asjad – no on kärudega inimesed kogu aeg poes. Mina, ma ei tea...

M: See on see, liiga suures mastaabis, mis ma rääkisin enne Otepää Golfklubist, et see ongi see, et ee kui ma finantsdirektoriga rääkisin, siis finantsdirektor ütles mulle seda, et jah (...) No me võime ju rääkida, et raha ei ole, aga tegelt on inimestel reaalselt raha olemas, aga lihtsalt ei julgeta seda kulutada. Et kuna see teema on lihtsalt nii krõbedaks aetud, et raha on kuskile kindlatesse vahedesse kinni paigutatud, ja enam ei lasta teda lihtsalt ringlusesse ja ongi kogu lugu. Et nagu see on – mingisuguses ehituspoes on alepäev, inimesed lähevad ostavad ükskõik mis asja. Et ee selles mõttes on nagu karm. Näiteks Tartus vaatasid ee Sõbra tänaval jah seda mööblimaja, siis oli väga karm – kümme inimest mitmetuhande ruudu peale.

Aga kui valdkonniti vaadata, kas on mingit valdkonda Eestiseselt...

M: Mis valdkonda?

Näiteks igapäevased ja tööstuskaubad/suuremad ostud...

M: No ütleme niipalju kui ma olen tähele pannud, et ma vaatan, mina lähen käin korviga poes ära, siis näen inimesi, kes käivad käruga ja kärud on kuhjaga täis.

N: On jah. Ma olen ka vaadand.

M: Vaatan, et meie oleme siin nagu kuuekesi, et ma võtan korviga, aga inimesed lähevad...

N: No aga võib-olla nad käivad kord kahe nädala jooksul poes...

M: Siis on maru palju, sest iga kord, kui mina poodi lähen, siis on inimesi nii palju. No jah, see on selline kahe otsaga asi, et ma ei oska ütelda.

(Vahepeal tõi suurem laps väikseima lapse ülalt korruselt alla ema sülle; lapsed muutuvad rahutumaks.)

Kui nüüd veel ka veel Eestist natuke välja minna, kuidas teistes Lääne-Euroopa riikides ja USA-s on, kas teieni on infot jõudnud välismaailma kohta?

M: No USA-s tarbimine on niimoodi, kui nüüd töökoha järgi võtta, et seal see tarbimine on ikka väga kokku kuivand, väidetavalt. Mis seal nüüd realselt kuski koduperekondades toimub, seda ei oska kommenteerida. Kui siin jälle kuuled asja, et jälle mingisugune asi pani ukсед kinni, kus on 3000-4000 töötajat, või 10 000 töötajat korraga, mis praegu USA-s on. Et näiteks General Motorsiga 4000-5000 töötajat koondati ära, et põhimõtteliselt on süsteem praktiliselt välja surnud praegu. Et arvata võib siis.

N: Mina olen selle kohta kuulnudki ainult seda, et lasteriided on odavamad. Kui alla hinnatakse, siis on vahe hästi korralik.

M: No see masstoodang. Seal on nagu autod ja tehnika, kõik on odav...

N: On odav jaa. Peres on ikka igaihel auto...

M: Kui me Euroopas võtame näiteks luksusauto Prosche Cayanne, siis Ameerikas maksab see 200 000-300 000, meil maksab ta 1 200 000.

Mul on ee üks blokk on veel küsimus.

N: Mhmh. Selge. (asjatab lapsega)

Et ee kuidas te mõistate, võtame majandussurutise mõiste, kuidas te seda defineeriksite, või mis teile esmaselt meenub sellega, kui ma ütlen majandussurutis?

N: Korterite hinnad all. Tuttavad ei saa korterist lahti, kaotavad kõvasti.

M: Kokkuhoid, eelarve poole väiksem.

Kokkuhoid, eelarve. Aga mis te arvate, kuidas teie ümber olevad inimesed masut näevad.

N: (Ohkab)

M: Oleneb inimesest jälle, nagu siin enne juttu oli, et kes on töö kaotand, siis ma kujutan ette, millisel meeleheitel nad võivad olla. Samas on see, et kui enda

kogemusest rääkida, siis räägid inimesega ja ütled, et pinguta – kui sa ei pinguta, siis ma lasen su lihtsalt lahti. Et mul on nagu järjekord ukse taga, keda tööle võtta. Kui ma olen andnud talle võimaluse ja inimene laseb ikka püksirihma lõdvaks, ja ta ei pingutagi ja tunneb ennast suht kindlalt, siis ja ja kui ma tean väga hästi, et tal on kodus mingi 6-7 last, ja ta ei pinguta selle nimel, siis ma ei saa inimese ajutegevuse koha pealt aru selle koha pealt.

Mhnh.

M: See näitab ka seda, et inimene ei tahagi tööd teha tegelikult. Ta on suutnud kuidagi ära elada selle perioodi ja ta on nagu inimestel on buumi ajal nagu hästi palju sisse jäänud, et kui halb palk on, ma ei tulegi tööle. Kaasa arvatud ka koristaja. Klassika – et me räägime siin, kes siin buumi ajal kõik kõvad ehitajad on, et tahavad tööd tagasi, ütleme 5000 kroonise palgaga, igasugused erinevad luksautod tagumiku all (...) noh et siis ma ei saa nagu teemale pihta.

Nii. Aga kaua see majandussurutis võiks kesta maailmas ja siis Eestis?.

M: Mm. Tegelikult on see, et inimesed võiksid oma silmad avada.

Mille suhtes?

M: Vaadake natukene ringi.

Nii.

N: Mis sa mõtled selle all? (mehele)

M: Igat asja saab parandada ja teha et (...) Kõigi asjade pealt ütleme, et võtame selle pastaka, viskan selle maha praegu onju. Keegi hetkel pole vaevunudki seda pastakat üles võtma – ma võtan uue (illustreerib juttu ka vastava tegevusega). Selline näide onju. Samas võtta see vana ülesse ja uuesti kasutusele võtta onju ja enda järelt koristada.

Et sellist prognoosi on raske öelda...

M: No ennast peab muutma. Ühiskond peab ennast ise muutma kõigepealt. Ma arvan, et see toob päris paljud maa peale tagasi.

Aga kuidas ühiskond võiks siis muutuda, nii et ta mõjutaks inimeste...

M: Tuleb olla parem inimene.

(Naine naerab).

Sa arvad vist teistmoodi?

M: Ei tohi teha rämpsu, tuleb kohe see rämps ära korjata, mis teed. Kui üks viskab maha, peab teine üles korjama, see inimene peab seetõttu rohkem tööd tegema jälle, et noh see üles korjata. Samas miks ei võiks kohe visata ära, kui kõrval prügikast on.

Sina ei puutu niisuguste asjadega kokku lihtsalt (naisele öeldes). See on, et kui sa ei tee inimesele selgeks seda, et ühesõnaga on kriis, siis sel ajal tuleb kokku hoida.

(Laps nutab).

M: Direktoriga räägime, siis direktor tuleb ütleb, et kuule võiks eelarvet kontrollida onju, selles mõttes on selge onju, et halval ajal tuleb raha kokku hoida ja (...) sellest sõltub ju tulevik ja see tähendab, et mul on ka homme töö. Mõtlen selle peale, kui sul praegu tööd ei ole. Parem on see, kui mul on kindel kuupalk olemas kui see, et mul on (laps nutab).

Mis võiks olla majanduslanguse põhjuseks?

M: Sest rahal (...) ei olnud enam kapitalivõimalust. See see on nagu üks asi. Inimestel tegelikult raha on, aga nad ei kuluta seda, nagu me enne rääkisime (laps laulab: "Tahan mesilaste juurde..."). Kui tehakse kuskil megasoodustus, kohe inimesed ostavad. Mingi me ei räägi ühest asjast, me räägime 1000 krooni, läheb jälle, 10 000 – jälle olemas. Võtame autod, uusi autosid ei osteta, kasutatud autosid jälle ostetakse. See on siukene asi et et (...)

Mis sa arvad (naise poole pöördudes)?

N: Ma ei tea, jälle ma ei tea. (naerab)

Ei ole mõelnud sellele?

N: Mkm. Ei huvita.

Aga kas te majanduslanguse üle peresiseselt arutate ka omavahel?

N: Ei.

M: Poliitika ja rahakulu ja tulu ja, muidu ei räägi. Musiga me võime rääkida lilleseadetest ja riidetest ja huulepulkadest rohkem.

N: Me ei räägi sellest ju...

M: Me ei räägi sellest, aind purjus peaga.

Konkreetsetes situatsioonides või Eestist üldiselt ka?

N: Ei no ja musile nagu see poliitika ja siukene asi nagu teema ei ole.

Et siis see teema ei ole ka raske või ebameeldiv teil nagu rääkida, kui te räägiksite?

M: Ei kindlasti mitte. Minu jaoks on see igapäevane teema.

Aga ma arvan, et ee (...) mul on ammendunud nüüd ka see nimekiri küsimustest.

M: Loodame, et oli kasulik ka.

Kindlasti oli.

Aitäh!

Pärast intervjuu tegemist tuli pereisale väikmõte, et üks asi, mis nende peres tarbimisharjumustes muutunud on, on see, et on hakanud jälgima tervislikku toitumist. Näiteks toodi asjaolu, et kui varem visati pakk komme laua peale ja kõik korraga söödi ära (sh ka lapsed), siis praegu saavad lapsed pärast söömist 2-3 kommi.

Transkriptsioon 3 – P3TS

Üldandmed:

Kestus: 77 min 49 sek

Intervjuu läbiviimise koht: Tartu, intervjuueeritavate kodus

Naine: 40-aastane

Mees: 40-aastane

Elukoht: Tartu linn

Viieliikmeline pere

Laste vanused: 12, 13, 18

Netosissetulek ühe pereliikme kohta: 5000 – 10 000

Kõigepealt ma küsiks, kui tihti te poes käite?

M: Iga päev.

N: Mis poes? Toidupoes või?

Näiteks toidupoes jah.

N: No toidupoes käime iga päev (...)

M: Väga harva ikka juhtub, kui poes ei käi.

Aga muudes poodides, mitte toidupoodides?

M: Väga harva.

N: Einoh...

M: Mina käin peaaegu mitte kunagi. Korra-kaks kuus. Okei, korra nädalas võib-olla.

Mitte rohkem.

N: Eino laste pärast tuleb ikka käia.

Sina käid rohkem?

N: Jah, kord nädalas võib-olla.

Te käite rohkem eraldi või koos?

N: Pigem eraldi. Mina käin lastega palju.

Okei.

N: Enda päras ma käin võib-olla tõesti kord kuu aja jooksul.

M: No mina käin spordipoes või elektroonikapoes.

Aga kui te nüüd meenutate ühte viimast korda, kui käisite n-ö igapäevaoste tegemas, et mida te kõigepealt ostsite üldse?

M: (...) süüa (...)

Süüa. Ja kuidas siis see teie peres välja näeb, et ee...

M: Noo toidupoodi me lähme üldjuhul vist kõik koos, siis lähme poodi ja, lähme kõik poodi ja (...)

N: Igaüks ostab midagi, mis ta ise teab, et tal on tarvis (...) ja kui on otsustatud mingi söök, mis õhtuks tehakse, siis kambaga otsime selle kraami kokku ja.

Siis ma saan aru, et see on ajaliselt tähtis, et te n-ö kiiresti koju jõuaksite?

N: Jaa, et saaks kiiremini.

Okei. Aga kas te planeerite selliseid igapäevaostusid?

N: Ee viimase aasta jooksul, pooleteist aasta jooksul üldiselt ei planeeri. Pikemalt ette niimoodi, et ainuke asi ma mõtlen enne poodi minekut, mis võiks süüa teha ja siis ma tean, mida ma pean ostma selle söögi jaoks.

Mhmm.

N: Aga mingit pikemat planeerimist enam ma nagu ei jõua teha.

Aga varem siis tegite enne, poolteist aastat siis...

N: Jaa varem ma olen teinud niimoodi, et ma mõtlen läbi näiteks kasvõi nädala menüü, või käisin ostmas hulgilaost nädala toidu ära või, või laupäeviti näiteks käisime ostsime rohkem, et ee ette ka asju, aga (...) noh viimaste aastatega on läinud elu nagu nii kiireks, et me põhimõtteliselt ikka iga päev ostame selle päeva toitu.

Okei. Et ee põhjuseks siis ongi see elu kiiremaks minemine?

N: Jaa. Aega on vähe. Kui ikka peale tööd lähed poodi, siis on ikkagi vähe aega lõpuks. On ju vaja see söök veel valmis teha ja koju jõuda ja.

Jah ja muid asju teha.

N: Jaa.

Aga millele te poes neid igapäevaoste tehes tavaliselt mõtlete?

N: Mis mõttes? Söögile. (naerab)

Et näiteks jah. Söömine – vajadus. Vajaduste pärast ostate peamiselt?

N: Noh peamiselt ikka...

M: Mis seal muud on? Mis need muud variandid veel oleks?

Näiteks ee kas hinnale mõtlete?

M: Aa, noo eks siin ikka vaatad, selles mõttes, et noh mina küll vaatan ikka hinda selles mõttes, et ee...

N: Et kui on ikka soodushind, siis me võtame ikka sooduskaupa...

M: Päris nii nüüd poes ei käi, et me hinda ei vaata, see on nagu...

Et alati vaatate hinda?

M: Ikka ikka. See on oluline.

Okei. Kui määrav see hind tavaliselt on?

M: Ee, noh selles mõttes minu arust nii, et kvaliteet on määrav – kui on mingi jama, mis on odav, siis seda ikka ei osta. Aga (...) kui noh meile tundub, et kvaliteet on sama, või noh me ei tea, mis kvaliteet seal on, siis ikka minu meelest pigem ikka odav..

N: Kui kaup tundub mõistlik selle hinna eest, siis me ostame.

M: Jah.

N: Et lihtsalt selle pärast, et odavaid asju müüakse, et lihtsalt selle pärast me nagu ei osta...

M: No kasvõi minu meelest see, et tänapäeval need õlled, mis Eestis tehakse, on minu meelest kõik suht ühtest august. Nii nagu vanasti olid Soome õlled, kõiki sortisid, kõik olid ühe maitsega, nii on ka Eesti õlled. Okei seal on mõned erandid, minu meelest, aga viimasel ajal vaatan, et mida soodsamalt pakutakse, seda võtan. Sest suurt vahet nagunii ei ole.

N: Aga lihatoodete juures peab ikka vaatama, et mis seal sees on. Kas on rohkem liha või rohkem mingit muud jama.

Okei. Aga kust teie jaoks selline piir jookseb igapäevaasjade ja juba suuremate ostude vahel? (...) Et nüüd nimetasite igapäevaasjad on söök onju...

N: Söögi ostmine, toidupoest.

Aga kustkohast algab see juba suurem ost?

M: Võib-olla kui jälle on kellelgi mõnda riideeset vaja või, jopet või siis nagu (...) midagi sellist.

N: Noh joped, saapad, riideesemed, sellised mis on nagu hooajalised ja maksavad ikkagi rohkem kui 1000 krooni (...) see võib olla selline juba suurem ost.

M: No ka vähem juba. Ma arvan mingi 500-600-st ikkagi, et kui noh ma ei oska nagu öelda, et kingad ja kõik sellised asjad niimoodi. Nii ei ole, et lähen suurest poest läbi, võtan esimese ettejuhtuva. Kui jah vaadata...

N: Jah tarbekaubaga ikka peab vaatama nagu pikemalt ja arutama, milline sobib ja mis.

Arutate siis läbi alati eelnevalt?

N: Kandjaga arutatakse läbi. Terve perega me ei aruta.

Et üks pereliige ütleme siis lastega vähemalt arutab läbi.

N: Jah. Lapsed ise ei osta endale suuremalt jaolt midagi. Et alati on keegi täiskasvanu kaasas, kes üle vaatab, kas see on kvaliteetne, kas see on mõistlik ost, kas see hind on sobiv.

Mhmm, ja siis te tavaliselt tee mõlemad võite poodi minna lastega, või käite mõnikord ka koos siis?

N: Jah, juhtub igatpidi.

M: No see, kes on otsustama pädev, see võib minna. Et noh et me ei tea...

N: Kes on parasjagu lähemal.

M: Kui on mõlemad pädevad. Noh ütleme kui on midagi, millest mina midagi ei tea, siis kui noh ikka ei taha sinna ikka minna (...) otsustama.

Aga kui te teda.. Hmm. Võtame nüüd mingi kindla asja, mida te viimati ostsite, teie nimetatud suurema ostu siis. Meenub midagi?

M: Noh Kristile sai see jope ostetud mingisugune. See on see suht violetne, et mitte öelda lilla.

N: Mhmm.

Siis sina käisid (naisele)?

N: Mina käisin kaasas.

Kahekesi käisite ostmas. Ja mille põhjal sai otsustatud, et see jope just?

N: Noo ausalt öeldes, see oli mingi allahindluse aeg jaanuarikuus. Ja just et riideesemetega mina ei ole nõus maksuma seda hinda, mida tavaliselt riideeseme eest küsitakse. Ja alati, kui on noh hooajalõpp, siis alati lähevad need riided allahindlusesse. Ja hästi oluline on muidugi riiete ja laste puhul see, et laps ütleb muidugi, et ta seda kannab, et ma ei saa osta ühtegi asja ilma lapse juuresolekuta. Mahavisatud raha.

Mhmh.

N: Et noh Kristi käis vaatamas, kas seal on sellist jopet, kas talle see jope meeldib, me käisime koos proovimas, milline number talle sobib ja siis me ostsime ära. Ja ta oli odavam! Ma isegi ei mäleta, palju ta allahinnatud oli.

Aga siis alati vaatate odavaid asju ikkagi, soodusajal...

N: Soodusajal, noo jah, ei ausalt öeldes, ja endale ma ostan alati soodusajal, sest kui ma ostan mingi täishinnaga eseme ja ma lähen kahe nädala pärast poodi ja näen, et see on 50% alla hinnatud, siis ma saan kurjaks.

Aga mille pärast see nii võib olla? Mingi põhjus?

N: Minu jaoks on ikkagi põhjus see, et riietel, on tohutult ülehinnatud. Et riide maksumus ja see palk, mida inimesed saavad, et see ei ole tasakaalus.

Okei. Et asi ei pruugi siis olla kokkuhoius või?

M: Kokkuhoius ka ikka...

N: No jah, aga sellega seoses ma saangi raha kokku hoida. Mitte see, et mul on raha nii hirmus vähe, et ma ei saaks osta. Aga mul lihtsalt süda ei luba osta endale ma ei tea 5000 krooniseid pükse, millega ma käin kaks kuud näiteks, et see on minu jaoks täiesti nagu...

M: Noo natuke mitte ikka üle 5000-seid, ka 1000 krooniseid ikka ei osta...

N: No jah, endale, aga kui ma tean, et kannan neid 3-4 aastat, siis ma võiks isegi selle peale mõelda, aga noh lastel kuluvad püksid kahe kuuga ära (...) noh see on koht, kus ma ei ole nõud, noh riietuse peale ma ei ole nõus palju raha kulutama.

M: Mhmh.

N: Isegi kui ma arvan, isegi kui mul oleks raha, mida ma üldse lugema ei peaks, isegi siis ma ei oleks nõus.

Okei. Aga kust te näiteks informatsiooni selle kohta saite, selle ostu kohta (jope)?

N: Selle puhul laps käis poes ja vaatas, et seda tal on vaja. Ma ütlesin, et mine käi poodides ja vaata, mis joped on ja siis ma tulen lõpuks vaatama, et ma jällegi olen ka seda taktikat kasutanud, et lapsed ise käivad poes, otsivad endale selle võimaliku eseme välja ja siis ma tulen vaatan üle, et ma ei pea nendega koos käima kammimas neid kauplusi läbi.

Teil ongi niimoodi lihtsalt väljakujunenud siis?

N: Jah.

Okei. Aga (...) kui nüüd ee meenutada, rohkem ei tule mingisuguseid suuri tähtsaid oste (...) veel suuremaid näiteks kui riiete ostud, mida te teinud olete?

N: Mis sa ostsid viimati (mehe poole pöördudes)? Räägi välja. (naerame)

M: Näiteks oli fotoaparaat, mis me ostsime.

Millal te selle ostsite?

M: Detsembris.

Et kas sellega näiteks oli midagi teistmoodi, kui selle riideostuga?

N: Absoluutselt.

Kuidas see oli teistmoodi? (...) kõik see protsess, arutlemine või?

M: (...) (ohkavalt) no ma ei oska öelda, noh põhimõtteliselt nagu ühelt poolt tuli soov, üks laps nagu tahtis pildistada ja, mina mõtlesin ka, et võiks olla üks parem aparaat ja (...) ja siis ma ikkagi, ma arvan, ma uurisin ikkagi mingi poolteist kuud.

Eeltööd.

M: Ma võtsin alguses päris rahulikult. See oli ikka pikem, töö juures saatsin listi, kas kellelgi mingit vana kasutatud aparaati müüa on, ja ja ja ma ütlen paari kuu jooksul lõpuks, siis sain nagu inimestelt teada, et kuule see aparaat on tulnud uus ja ja ja ma sain ikka mingi, vähemalt kaks, kui mitte kolm-neli inimest, kes ütlesid, et see võiks olla siuke hea aparaat. Kuidas ma ütlen entri-leveli selline aparaat, mis on niuke hea ja noh kuna oli tutvus, siis ma sain ka allhindlust, et kokkuvõttes nagu noh muidugi tükk aega sai sellist asja arutatud niimoodi nagu. Kuigi jah otsuse, võib öelda, tegin mina (...) Vaatamata isegi selle vastuolule. (naerame)

N: Ma ei olnud jah selle ostuga nõus, sest meil oli üks fotoaparaat juba ostetud ma ei tea aasta või poolteist tagasi.

M: Kaks pool.

N: No kaks pool aastat tagasi, aga oli teine veel päris kobe ja siiamaani. Ja siis oli vaja nagu lapse ja ma ei tea kelle meeleheaks osta veel uuem ja kallim aparaat.

Sina ei arva nii (mehele)?

M: Eii noo vist oli küll ikka natuke nii jah.

Aga siis see praegu on masu-aegne ost. Kui me nüüd võrdleksime seda mingi buumi-aegse ostuga, kas teile kõigepealt meenub buumi-aegset suuremat tähtsamat ostu?

M: Noo meie jaoks nagu ei ole vahet, sest me poleks buumi ajal teistmoodi käitunud. Me ei oleks siis ka läinud seda aparaati kohe niimoodi ostma (...) ee ma oleks ikka niimoodi uurind. Ja noh ma ütlen, kuna see protsess võttis meil aega...

N: Kaks pool aastat tagasi, kui me selle eelmise fotoka ostsime, siis oli täpselt sama, küsisid ja...

M: Jaaa üsna pikalt küsisin.

N: Ja saime ka kaubelda jälle soodushinda ja...

M: Mul tuttav on seal.

N: Et noh selles mõttes ma leian, väga meil niisugused, ütleme suuremad ostud, on enamjaolt vajalikud ekssole, kingi on vaja, jopet on vaja, et sa ei saa nagu väga öelda, et kuule raha ei ole ja käi katkiste kingadega, et see otsustamine, kuidas neid osta, see ei ole meil küll muutunud selle masu ajaga.

Okei. Aga...

M: Einoh ma ei tea, ma lihtsalt ma noh enne masu-aega me ei ostnud väga niimoodi, kuidagi väga mõtlematult või ma ei tea, mingeid solaariumeid ja asju ei ole nagu kunagi pähe tulnud.

N: Jah ei kasutand enne ja ei kasuta nüüd ka.

Aa et nüüd ja enne ei ole teil selliseid mõtlematuid oste?

M: Võib arvata jah.

N: Enamjaolt mitte ikka jah.

Okei. Aga kust te üldse saate infot igasuguste kaupade ja ostude kohta? Mis nüüd hõlmab nii sööke kui ka neid suuremaid oste. (...) Kust te kuulete nende kohta, kuskilt ikka kuulete. Ilmselt.

M: Noh lapsed ütlevad ise või käime ise vaatamas. Kui kusagilgi mingi allahindlus on, siis noh lähed astud läbi, ikka vaatad.

N: Kui on kui noh on siukene suurem ost näiteks telekas või külmkappi on vaja osta, siis on ikkagi internet see koht, kus sa saad vaadata kauplustest erinevaid neid parameetreid et...

M: Telekaga on ka niimoodi, et teleka me ostsime poolteist aastat tagasi, siis ka nagu tükk aega vaatasin ja uurisin erinevates poodides, räägin tuttavaga, siis ta ütleb, et kuule seal müüdi sellise hinnaga, et kuule sa tahtsid (...) noh et see on praktiliselt, mis võtab nagu aega. Ei ole niimoodi, et on vaja uut telekat, kohe lähen poodi ja ostan ära, et räägin müügimehega juttu ja ostan ära.

Nii ei ole kunagi?

M: Ei! (...)

N: Et noh meie jaoks on see ka hästi tähtis, et kui kellelgi juba on, või kogemus selle asja kohta, siis saab tema käest küsida, kas seal on kõik hästi või on puudus millestki, või peaks millegagi arvestama ostmisel. Ja toidupoodide reklaamid jooksevad ju telekast ka, neid ka aeg-ajalt ikka näen...

M: No aga seda variante me nagu ei kasuta...

N: No aga selle peale nüüd nagu poodi minna, ainuke tõesti kui Rimis on kalapäevad, siis lähen ostan kala.

Aa et selle peale te ei lähe...

N: Ei jookse niimoodi jah. Kui Säästumarketis nüüd viimati pakuti, et rohelised taimed on soodsad, siis ei...

M: Mingitel ööstudel me pole kunagi käinud.

N: Ei.

M: Et see on minu meelest rohkem rahva mõnitamine. No see ei ole ostmine, vaid ma ei tea mis asi...

N: Ja noh näiteks Kaubamajas noh vahest olen aja parajaks tegemisel ma olen sattunud Kaubamajas, kui on see sooduskampaania või mis iganes see seal on.

Jah, jah.

N: Et siis ee, kui on seal need riided, mis on soodsad, mida nad seal igapäev üldse ei müü. Kvaliteet ei vääri üldse Kaubamaja nime, sest nendel on mingi tohutu soodushind ja seegi pole nagu minu meelest sellele riidele vastav. Ja samas need, mis ripuvad neil seal puude peal ja on kvaliteetsed, nendele nad soodust ei tee.

Ja kui teevad, siis 5%...

N: Jah. (naerame)

M: Oli mingi uudis, kus olid Stockmani „Hullud päevad“, siis ekstra nagu osteti selle jaoks sisse mingit kaupa nagu, ühesõnaga osteti mingit paska sisse...

N: Stockmani „Hulludel päevadel“ ma olen ka käinud. Kuna noh ma ei tea mingi viis aastat tagasi, siis ma ei tea see kaotas nagu kuidagi adekvaatsuse...

M: Mul on isegi see uudis meeles, et no millest me räägime, kui ekstra nagu (ostetakse sisse kaupa selle jaoks), tulge ja ostke haledat jama meie käest.

Aga ühesõnaga te üldiselt reklaamkampaaniad üldiselt ei jälgi, aga vahest kui silma hakkab, siis jälgite, kas ma sain õigesti aru?

N: Jah, kui on midagi, mida ma nagu tõesti tahan, kui mul on tõesti vaja külmkappi osta ja siis tuleb välja, et +/- Elektroonikas on külmkapid soodsad, siis ma kindlasti lähen vaatama, kas seal on sellist kaupa, mis mulle sobiks, et ma saaksin seda osta soodsama hinnaga (...) Aga mitte nii nagu Kaubamajas üks tädi seisis ja vaatas kaupa ja ütles „Oi seda asja mul vist tõesti vaja ei lähe“, endal ei mahtund asjad ära kätte. Et siuksed ostjad ei ole me kunagi olnud.

Aga kas te olete märganud mingisuguseidki erinevusi masu ja buumi-aegsetes reklaamides äkki?

N: (...) mitte eriti.

Et on suhteliselt samasugune?

M: Aa see on see koht, kus ma pean kõva häälega vastama: ei! (muidu raputas pead, naerame)

N: Ei tea jah, üldiselt ei. Aga seda ma võin küll öelda, et on kaks põhjust, et kui ma töötasin poole kohaga, siis mul oli aega rohkem poodidest läbi astuda, kasvõi kui lõunaajal lõpetasin, mul oli aega, et toidupoodi minna ja enne poodidest läbi minna, et siis alles õhtul pere kokku tuli. Noh nüüd aga mul on rohkem töökoormust, aga et see on siis juba eelmise aasta jaanuarikuust saadik, ma võin umbes ühedel sõrmedel üles lugeda, mitu korda olen ma niimoodi poodi läind, et ma lihtsalt lähen ja jalutan ja vaatan, mida pakutakse. Et noh ikka on pigem see, et midagi on puudu, mul on vaja, ja siis ma lähen otsima seda.

M: Noh nagu Kristi jope ostmisega oli, oli ka minu jope ostmisega.

N: Nojah seal oli ka konkreetne teadmine, et on uut jopet vaja ja...

M: Siis me otsisime, et kust saab...

N: Ostsime Ilvese jope, see oli nagu kohe teada, et me tahame kvaliteetsset jopet ja see Ilvese poes oli nagu noh pakkumine kah üleval, et jällegi müüakse soodsamalt asju. Käisime siis kaks korda proovimas ja vaatamas ja siis ostsime.

Aga millest te järeldate nagu selle toote või jope kvaliteeti?

N: (...) ma ei tea, ma arvan, et (...)

M: (ohkab) noh sisetundest, ega ma ei tea, kui Ilvest ei oleks, siis mis me ostaksime, ega mina ei tea, mis siin on mingid Five'id ja Season'id ja mis iganes ma ei tea, ega ma ei tea, kas nad on tehtud Hiinas või kusagil mujal. Et noh üldiselt ikka...

N: No Ilvese puhul on ikka see, et uudistes on ikkagi räägitud nende majandusnäitajatest, ja et tootearendus neil toimib ja et nad õmblevad nagu mingitele spordikoolidele riideid jne.

Aga kui te nüüd nagu meediat olete jälginud, niipalju kui te olete jälginud, kuidas meedia kajastab igasuguseid sisseoste ja kaupade tarbimist? Võtamegi siin nagu enne tuli välja telekas, internet, leht...uudised. On midagi silma hakanud?

M: Mis mõttes kajastab ostmist? Sa mõtled nagu reklaame või?

Ei. Pigem uudiste poolt, kuidas see teieni jõuab?

M: Mina ei ole üldse tähele pannud, et kuidagi ostmist kui sellist asja kajastatakse...

N: Statistikaamet avaldab tarbijahinnaindeksit mingi kas kvartaalselt või...

M: No see on selline majandusnäitaja...

N: No ja seda uudistes öeldakse, aga ma nagu ei pane seda tähele, mis see indeks nüüd siis jälle oli või kas ta siis oli suurem või väiksem või mida ta näitab. No aegajalt vaata sa üks päev ütlesidki, et Rimi ostukorv on kõige kallim.

M: No see jäi silma jah. Sellega on mingisugune, seal on jälle üks mingisugunegi, praegu võib-olla ei olnud, aga üleeile ma lugesin kah suht juhuslikult netist uudist. Seal oligi kirjas see, et Eestis on ikka teenused ja kaubad jõhkralt ülehinnatud eksole. Mis see oli, eestlase ee, aa enne masu oli eestlase ostujõud 67% ehk 2/3 keskmisest euroopalasest, noh nüüd on see langenud, palgad on langend, aga hinnad nagu langend ei ole. Et see ei ole võimalik, ei saa olla nagu!

N: Kütusehind tõuseb jällegi.

Ja olete ka näiteks tarbimismahtude vähenemist tähele pannud, et sellest räägitakse?

N: Viimasel ajal ei ole. Kui masu algas, siis küll nagu räägiti sellest.

Siis oli palju?

N: Jah, minu meelest siis oli palju selliseid.

Et nüüd on vähemaks jäänud?

N: Minu meelest küll.

Aga mis te ise sellest jutust arvate, kuidas masust räägitakse ja...

N: Kas tarbimine on vähenenud?

Üldse ostukorvidest ja nagu sa (mehe poole pöördudes) pragu ka ütlesid, et kuidas see võimalik on, et hinnad on kõrged, aga palgad vähenenud.

M: Aga minu meelest hinnad ei olegi eriti vähenenud. Piim on vist ainuke asi, mis meil läks allapoole, aga tänu sellele, et maailmaturul läksid ka hinnad alla ja kogu lugu ja. Aga nüüd ma seda minu meelest, ma ei tea, võib-olla imeõrn väike, aga pigem seda ma olen mõelnud, et kallinemist enam ei toimu. Odavnemist toimub – seda ma ei ole hästi aru saanud. Sest üldiselt noh (...) hiljaaegu minu arust odavamaks nagu küll midagi läind eriti ei ole. No vähemalt niimoodi, et ma oleks seda märganud ja tunnetanud.

N: Et noh piima saab osta 6.50 ja sealsamas kõrval on 8.90. Kõikides poodides on üks pakk, mis maksab vähem, ja teine pakk, mis maksab normaalselt.

Okei. Aga kui me nüüd võtame majandussurutise konkreetselt. Kas majandussurutisest räägitakse kuidagi teatud moodi? (...) Et kui me nüüd ei räägi tarbimisest, vaid majandussurutisest. Kas te olete selle kohta kuulnud mingit infot?

M: Uudistes ikka räägitakse. Noh, pidevalt.

Jah, näiteks.

N: Töötusest.

M: Nukras võtmes.

Negatiivselt?

M: Et see on ikka halb ja paha ja katastroofiline ja hullemaks veel minna ei saa ja.

Et peamiselt on selline negatiivne toon siis jäänud kõlama?

M: Nojah, et ee midagi positiivset ei ole, et vastavalt sellele seda ka kajastatakse siis. Noh tavaliselt jah, mis ma oskan öelda, lihtsalt konstateeritakse ja teine fakt on see, et Savisaar teeb jälle mingit lollust või jura seal.

N: Mina olen elupäevad olnud selline ajakirjanduse ja ühiskonnavõõras tegelane. Et ma regulaarselt lehti ei loe, uudiseid noo, kui telekas lahti on, siis ma ikka kuulan mis nad räägivad, aga sellist paanilist vajadust, et oi nüüd hakkavad uudised, ma pean teleka ette minema, sellist ei ole.

Aga sinu jaoks ei ole siis see info tähtis masust?

N: Mitte eriti jah. Ei aga selles mõttes, et no ma ikka enam-vähem tean, mis riigis toimub, et mulle päris ükskõik ka see ei ole, aga nagu see, mis ajakirjanduse kaudu inimesteni jõuab, minu jaoks ei ole see väga usaldusväärne informatsioon.

Okei.

N: Ajakirjandust mina ei usalda.

M: No väga palju kirjutatakse masust sellepärast, et uudist kui sellist, et noh et ee, mina ka näiteks tegelikult üritan kuulata seda Keskpäevatundi Eesti olukorrast riigis. Noh Kalle Muuliga teeb see. Ta teab seda asja nagu rohkem ja...

N: Jah ma vaatan telekast seda „Vabariigi kodanikud“ ja aeg-ajalt seda „Foorumit“. Need saated on nagu tunduvad huvitavad, sel poliitikul seal pole seda teksti ette kirjutatud ja ta ei suuda seal midagi ümber mõelda või hakata väänama, et see mis tal tuleb, seda ta räägib.

M: No seal foorumis on ka poliitikud on üks osa, seal on ka spetsialistid...

N: No spetsialistid on seal ka...

M: Kui väga huvitav on mõni saade, mingi välisteema oli, Kadri Liik oli seal ja Evelyn Sepp oli seal ja siis oli ikka nagu jah, nägin, korraks kaamera näitas seda Liiki, samal ajal kui Sepp rääkis, siis ta ikka muigas.

N: Ajakirjandusse uudisena jõuab ikka see, mis on nagu kuidas ma ütlen (...) mis on nagu väga negatiivne ja noh siukene, mida juhtus eksle, siis sellest ajakirjanduses kirjutatakse. Aga kui juhtub midagi positiivset või midagi noh midagi sellist, siis...

Sellepärast võib-olla masust rääkisime ongi negatiivse alatooniga pigem?

N: Jah. No eks ta ole ka negatiivne tegevus selles mõttes, et (...) on vähem töökohti, inimestel on vähem raha, inimesed ei saa endale kõike lubada, mida nad harjusid lubama eksle. Peavad nüüd mõtlema oma elu üle, ei tohi elada üle oma võimete piiri.

Aga kui me võrdleksime teie pere ostusid mingite parimate sõprade ostudega. Kuidas te võrdleksite?

N: (...) ausalt öeldes ei kujuta küll ette.

M: Mis mõttes võrrelda? No ütleme, et kui põhimõtteliselt võrrelda.

N: Ma ei kujuta üldse ette, mida minu parim sõbranna ostab näiteks poest õhtusöögiks, tihti ma kuulen seda, et ta võtab lihtsalt külmkapi lahti ja vaatab, missugused jäägid tal on jäänud nädalatoidust ja ta teeb sellest mingi toidu kokku. Et noh teinekord juhtub isegi, et ta ei pea ekstra poodi minema, et endale mingit lisa hankida. Riideid ostab ta ka endale ka pigem nendest noh kaltsukatest, kus on täiesti korralikud kantud riided...

M: Noh ka minul on üht-teist kaltsukatest siin...

N: Mina ostaks ka kaltsukast, aga kui mina sinna lähen, siis ei ole seal midagi võtta. Anu tädi ostab mulle kaltsukast riideid, sest tema satub peale, helistab mulle ja küsib, kas ma sellist tahan, ma ütlen, et tahan, et davai, too ära!

Sina ka ei võrdle (mehele). Või tähendab, kas te räägite oma sõpradega mingisugustest ostudest mõnikord?

N: Mitte eriti.

M: Ei räägi, ei tea, millest siin rääkida. Pigem kuidagimoodi märkad, külas käid või siis midagi et...

N: Vahest on teemaks tulnud, et kas sa Maximas poes käid või kus sa üldse poes käid või kus. Ma mäletan Veikoga oli ükskord mingi jama, et mina ütlesin, et ma sinna ei lähe, Maxima on siin üle tee, kui on vaja leiba-saia osta, kiiresti midagi osta, siis ma lähen, aga kui ma tahan osta, mul on kindel toit, mida ma teha tahan, mul on vaja

osta sellist-sellist asja ja siis kui ma lähen Maximasse, siis esiteks ma ei saa seal ja minu meelest need lihakaubad on seal ka ebakvaliteetsed, et mina näiteks ütlen arvamuse, et mina ei saa Maximast ostetud kogu oma toidukorvi. Ja Veiko oli jällegi, et oi Maximas on kõik olemas ja seal on kõik odavam...

M: No ta elab Viljandis, Viljandis ma ei tea kas seal on midagi...

N: Viljandis on Maxima parem kui Tartus või?

M: Ma mõtlesin, et seal võib-olla Selver on kehvem, aga tegelt vist ei ole kah...

N: Ei ma ei usu kah, et kuigi noh Selveril on ka mingid tärnid, et ka Tartus on üks Selver on parem kui teine Selver näiteks.

Aaa.

M: Milline?

N: Ühes poes ma küsisin, siis öeldi, et Anne Selver on tugevam Selver kui, ma ei mäleta Sõbra Selver või.

Anne Selver on suurem, teine tootevalik.

N: Anne Selveris on näiteks olemas salatisevad, mida Sõbra Selveris ei ole.

Aa. Ma ei ole kunagi nii mõelnud.

N: Jah et mõtled küll, et kõik üks Selver ja ma lähen poodi, aga tegelt mingiseid kaupasid ühes on ja teises pole. Et noh selliseid vaidlusi on meil ikka tuttavatega olnud kuskil sõpruskonnas, aga nii et ma oma igapäevaostusid nagu, või küsiks nõu, kus sa käid või kus saab, et siukest väga ei ole.

Aga kui te püüaksite nüüd meenutada mingit sellist ostu või tegevust või, mida te nagu buumi ajal siiski hoopis teistmoodi ostsite või tegite kui praegu. Kuigi mul tundub, et teil ei olegi sellist asja.

N: Meil on jah vastupidi. Et siis kui buumi aeg oli, oli mul vähem kohustuslikku tööd, mida ma pidin mingil kindlal ajal tegema, mul oli vähem, ma sain osta poest tooraine ja teha perele söögi. Täna ma tulen kell 18 koju, ma tulen ostan Selverist valmistoitu. Jah meil on asi vastupidiselt läinud, aga mitte sellepärast, et ee mul oleks raha nüüd rohkem või midagi, vaid mul on lihtsalt aega vähem ette valmistada, aga lastel on kõhud tühjad ja ise nad õpivad vaikselt sööke tegema, aga mitte väga usinalt. Mul on lihtsam lihtsalt minna ja osta need poolvalmistoidud, soojatoiduletist ja tuua ja süüa ja siis on nagu kõigil kohe kiiresti kõhud täis. Et samas mul süda tilgub verd, et see maksab nagu kindlasti rohkem.

Ilmselt jah.

N: Ma ei ole kokku julgend liita, kui palju see rohkem on, aga see on lihtsalt sellest, et aega pole.

Aga kui te poodi lähete, kas mingid ootused on äkki teised poes ümbritseva suhtes.

N: (...) mis mõttes?

Näiteks teeninduse suhtes praegu languse ajal, kas...

M: Tähendab, kas kusagil on teenindus kehv, kas kusagil on teenindus hea? Niimoodi?

No kas teil on mingeid mõtteid tulnud, et...

N: Halb või kehv teenindus...

Et teeninduses on midagi muutunud kahel perioodil?

M: Minu meelest küll ei ole. Masu ajal küll mingi teenindus pole parem. Mina nüüd küll ei aru saand, et keegi nüüd kuidagi oluliselt rohkem nagu hoolib...

N: Poe, poega ma küll nüüd ei saa öelda. Võib-olla tõesti kui me käisime, ma ei mäleta, mida me käisime, kas Tarmole käisime ostmas seda mantlit, et siis oli küll umbes see...

M: Mantli ostsid Võrust tookord ju.

N: Ei see oli vihmamantel, aga villast mantlit ostsime.

See on siis suur ost.

N: See on suur ost jah. Siis oli see, et umbes müüja nagu soovitas ja ütles isegi meile, et minge sinna naabripoodi, et seal naabripoest võib-olla leiate isegi sobivama, siis nagu tundus, et on siukene, aga ma arvan, et see võib olla ka inimeses kinni. Milline teenindus on minu meelest nagu, ma ei oskagi öelda, kas teenindus, aga mis on langenud minu arust on langenud toitlustus.

Toitlustuse poole pealt?

N: Jah, et näiteks kõik need kesklinna kohvikud, mis on, et ee kohvikutes. Ja kohviku külastamine on mul küll masuga seoses või ajapuudusega seoses vähenenud.

Varem käisid rohkem?

N: Varem ma käisin ikkagi rohkem. Siis oli ka ikkagi ma teadsin, kus on head toidud ja ükskõik, mis ma võtsin, on hea toit. Nüüd viimasel ajal on ikka, kusjuures Rehepapi hinne Postimehes on 8 punkti (mehele öeldes).

M: See on ja, ma tean pidevalt pingutatakse seal, inimesi ei käi enam seal, mina isiklikult olen kunagi söönud seal salatit, mis meelest oli täiesti halb, siis ma ütlesin, et kuulge vaadake, see on vist halvaks läinud...

N: Toidukvaliteet on kehvemaks läinud.

Toidukvaliteet siis?

N: Jah, mitte teenindus, et inimesed on ikkagi üritavad olla rõõmsad, aga just selle kvaliteedi koha pealt hoitakse kokku.

Okei. Aga seega siis ei ole jah sellist, sellist ee suurt teistmoodi käitumist buumi ajal, ma saan siis aru.

M: Masu ajal?

Jah ma mõtlengi praegu ja see buum, just neid perioode võrdleksime teie ostude suhtes.

M: Jah isegi ehituspoes käisime ükspäev siis, ma ei tea ehituspoodides nüüd koondati ka nüüd kui masu hakkas, võib-olla neid on nüüd vähem ehituspoodides ja võib-olla nad peavad nüüd rohkem jooksuma, aga ikkagi varem neid oli rohkem ja kliente oli kõvasti rohkem ja nad eriti ei jõudnud suga tegeleda. Nüüd on vist kliente vähem ja teenindajaid vähem. Võib-olla selle K-Rauta eripära ma ei tea. Igatahes Bauhofis on samamoodi ikkagi. Tahan midagi saada, ma ei tea, rist ja viletsus on ikka, et kedagi üles leida või saada eksju. Viimasel ajal kondad üksinda mööda poodi ja ei leia, või küsid mingi küsimuse ja öeldakse, et ei minge sinna, see on nende oma ja meie ei tea sellest midagi...

N: Ja seal ei ole kedagi...

M: Seal ei ole kedagi.

Seega selliseid märksõnu on raske välja tuua muutustes. Sinul oli see, et kohvikutes ei käi onju.

N: Jaa võib küll öelda.

Ja sa arvasid, et see oli ajapuuduse tõttu võib-olla.

N: Jah võib olla täiesti see, et mul on lihtsalt rohkem tööd ja mul ei ole aega enam, teinekord ei olegi isegi aega, et võtan endale aja ja läheks lõunatamagi siis kuskile välja, et siis on ikka lihtsam osta endale toit kaasa või võtta kodust kaasa ja süüa kohapeal.

Mhmh. Aga kas te näiteks säästlikumalt tarbite äkki? Või mitte?

M: (ohkab) Ma ei oska öelda. Noo mina arvan, et sama jutt mis varemgi – kogu aeg püüame säästlikult, aga õige see nüüd on, et selles mõttes, et kogu aeg ikka mõtlesid, et ei tea, kas maksaks ikka nii palju jne et...

N: Me nagu raamatuid ei ole ka nüüd viimasel ajal noh nii ostnud. Mina ikkagi olin vanasti, ütleme varem ma ikkagi üritasin raamatuid osta...

M: Raamatud on ka...

N: Et noh raamat on nagu väärtus, mis jääb nagu riiulisse ja mida sa saad lugeda ju ka veel mitme aasta pärast jne, aga see on küll koht, kus ma olen nagu natuke kokku hoidnud, et ma ikkagi.

M: Minu meelest ka, et selles mõttes, et sedapidi ja teistpidi ka see, et nagu (...) teinekord ma ei tea, kas see raamat on hea eksju. Kui nad on tõesti head, siis ma ostaksin, sest mulle meeldib teinekord midagi alla joonida, aga mmm aga jah just sellepärast, et ma nagu ei torma ostma mingit raamatut, sest ma ei tea, äkki see ei ole hea, jääb seisma või midagi taolist eksju. Vot see oleks nagu raiskamine. Et ee pigem nagu siis (...) a samas jälle kui, mis iganes, loed selle romaani läbi, jällegi ma päris suvalist ilukirjandust ei loe. Näide, see romaan viimati see Talvesõjast, see tundus nagu rohkem kui lihtsalt mingi ilukirjandus, see baseerus mingitel tõsielulistel sündmustel. Ma lugesin läbi, hea raamat, agaa ma eii tea, kas seda ostaksin, võib-olla ostan kunagi tulevikus, kui ma tahan seda uuesti läbi lugeda, võib-olla siis. Aga praegalt, raamatu ma lugesin läbi aga jah.

Okei. Aga sellist kindlat valdkonda siis ei ole, kus te nüüd teategi konkreetselt, et säästate praegu.

M: Mingit sellist asja ei ole, et me ostame odavamalt leiba või ainult leiba ja saia ei osta või et ee seda seda seda ja neid ei osta, seda asja ei ole.

N: Jaa.

Aga see tähendab siis, kas te olite samasugune ostja/tarbija ka buumi ajal järelkult?

M: Ma arvan küll.

N: Mhmh (...) ei oska jah nüüd kuidagi öelda, et me oleksime pidanud masu pärast nüüd (...) millestki pidanud loobuma või ära jätma või.

Et te kumbki ei ole millestki loobunud? Okei see kohvitamine sinul natuke (naine noogutab) ja raamatute peale mõtlete rohkem.

M: Nojah see on siukene mitte loobumine, vaid pigem ökonomiseerimine, et ütleme nii, et nagu poolloobumine, kuigi ma nagu seda ka ei pff võta kuidagi traagiliselt või ei tunneta. See on pigem siuke, et kurat ammu juba teadsin, et ostetakse raamatuid, aga keegi ei loe neid või kui ostad ja loed, siis vaatad, kurat jama raamat. (naerame)

N: Mina ikka ostsin vanasti raamatuid kergemalt.

Ma just mõtlengi, et kui nüüd teid mõlemat eraldi vaadata isiklikult tasandil, et kas te olete pidanud millestki loobuma äkki?

N: Raha pärast küll ei ole.

M: Jah.

Millegi muu pärast siis rohkem.

N: Aja pärast jah.

Mhmmh.

N: Et töökoormust on lihtsalt rohkem siginenud, et ja seda nagu enda aega jääb vähemaks.

Aga kui me nüüd lapsed võtaksime juurde. Kas neile ostmine on muutund, või ei ole seal ka muutund midagi? (...) just lastele ostetavates asjades (...) mis varem nagu oli teistmoodi.

N: (...) ma arvan, et me oleme kogu aeg ostnud vajaduse järgi, mitte mitte nagu sellepärast, et on moes midagi ja tuleb osta. Samas nad kasvavad ja nende vajadused suurenevad kogu aeg, et ma arvan, et kulutused laste peale meil nagu kasvavad iga aastaga.

Just kasvavad rohkem jah?

N: Pigem ma arvan küll jah.

Ja nende vajadused...

N: Noh nende vajadused kasvavad ja nad ise kasvavad, et ma ei ole ajapuudusega seda pere-eelarvet teinud. Kunagi oli pere-eelarve tabel täiesti olemas, et me teadsime kogu aeg, kui palju raha ühe või teise valdkonna peale nagu kulub.

Nüüd enam ei?

N: Nüüd enam ei, no praktiliselt noh siukest ülevaadet minul küll ei ole, et kui suur see summa täpselt on.

M: Jah.

Nagu ei ole oluline seda siis pidada praegu või?

N: Ei isegi ei jõua pidada...

M: Nojah tegelikult jällegi, see pole vabandus küll, aga lihtsalt on nagu niimoodi, et kuidas ma ütlen (...) noh midagi väga üle mõistuse me ei osta, et ee noh et ee okei et muidugi võib süüa nagu odavamalt, et sööme ainult putru, kaerahelbeputru õhtul kodus ja muud ei söögi. Aga tegelt ei taha väga siis ju osta, ütleme putru ei osta, aga noh mingitki ma ei tea vahuveini ka ei osta, võib-olla mõnikord ostad mingi veinikese. Aga aga ühesõnaga me ise arvame, et kõik need ostud, mis on tehtud, et need pidi tegema, kuna et see kindlasti ma ütlen kui me läheks pudru peale või piima ja peti peale, et siis me saaks kõvasti kokku hoida, aga noh raha arvelt ja, pett ja pudru, peaaegu kattuvad, mitte päris...

N: Puuviljad jääksid puhta söömata.

M: Ühesõnaga, kõik mis me ostame, neid nagu me peaksime ostma ja...

N: Ja palgast tuleb kuu lõpuni välja ja, kui nagu raha tuleks puudu, et iga kord on raha otsas enne palgapäeva, siis nagu oleks kindlasti rohkem see, et sa peaksid jälgima ja vaatama, kui palju sa kuhu kulutad, vaatama, mida sa saad ja mida ei saa osta. Aga praegu meil kõik laabub, siis ei ole ekstra teinud seda.

Mhmh. Kujutame ette, et teil oleks, tekiks vajadus kokku hoida. Siis lapsed ei oleks see koht, kust hoiaksite kokku?

M: Tuleb kõik üle vaadata. Noh et ma ei oskagi nüüd öelda, et kui on vaja kokku hoida, siis noh igalt poolt natukene. Võib-olla käib mingi jopega kauem natukene või mingite jalanõudega kauem või või ei osta, ma ei (...)

Nojah see on selline oletamise küsimus praegu.

M: Noh ma ei oska öelda, selles mõttes, et (...)

N: Pigem ma jätan endale mõne riide ostmata, kui on vaja hoida raha kokku, et...

M: Jah kuidas on lihtsam, et sellega on ka see, et (...) noh, kuidas ma ütlen, et võib-olla võikski käia mingite asjadega edasi, aga alati on mina ei tea lastega on see asi kuidagi komplitseeritum – et kuidas ta ikka käib sellega nii kaua ringi, või on väike auk sees või. Lastele on see väljanägemine nagu tähtsam kui meil ütleme, meil on nagu asjad enam-vähem korras ja puhtad, aga lastel koolis on juba see, et on tähtis, millega keegi käib või ei käi. Mingilgi määral.

Et kuskilt surutakse, või noh tuleb see peale mingil määral neile?

M: Et siis nagu, kuidas ma ütlen ee ühesõnaga lapsed ei hinda objektiivselt, pigem subjektiivselt, siis selle tõttu nagu nad lähevad kergema vastupanu teed, et et ee (...) ma ei tea, kas ma praegu mõtlen üldse õigesti (...)

Einoh õige ongi see, kuidas teie arvate.

M: Põhimõtteliselt ma ise võiksin ka käia võib-olla, mis iganes, kokkuhoidlikumalt. See talv ma olen, noh see aasta on esimest korda talv onju, ma otsisin välja mingidki jalavarjud, mis ma ostsin jällegi kaltsukast mingi 2-3 aastat tagasi, tükk aega seisis, ja see talv siis läksin saapaid otsima, siis ma avastasin need ja mõtlesin, et okei. Ma olen nüüd käinud detsembri keskpaigast peale ja samas vist, ma kardan, et nad klassifitseeruvad töösaabasteks.

N: Et noh ei ole nii tähtis, kas nad on moes või ei ole.

M: Jah, just. Aga lastele, ja lastele me ei suuda ka öelda, et kuule mine vaata kaltsukast, igast lahedaid asju on, umbes, et ei tule kõne allagi (neile).

Aga siis teil vist, kas teil on midagi, mis te õppinud olete oma ostude kohta? (...) Kui ma nüüd saan õigesti aru, et kuna teil muutunud midagi ole, töökoht on olemas, sissetulek on jäänud samaks (...) kas näiteks on mingit õpetussõna, mida te lastele tulevikus sarnastes situatsioonides jagaksite, mis need võiksid olla?

N: Pigem oleme õppinud teiste kogemusest. Selles mõttes, et need saated, mis on olnud, see „Võlast vabaks“ ja ma ei tea mis siin veel oli, et just see et (...)

M: Pigem oleme nagu konstateerind fakti, et me ei ole midagi valesti teinud...

N: Jah et me oleme nagu õieti, et me oleme nagu õieti talitanud, et me oleme nagu suutnud arvestada oma reaalse olukorraga ja ja ei ole käitunud üle oma võimete. Kunagi oli küll naabrinaine, et nemad ei julge endale maja osta, et ei julge endale pangast laenu võtta. Mina ütlesin, et misasja, kõik võtavad, et misasja sa ei julge võta, muudki võta ja osta ka maja ja. Noh ja nüüd tuli välja, et väga paljud inimesed on seda teinud ja nüüd ei suudeta seda laenu maksta.

Raskused jah.

M: Jah, juu siis keegi ei uskunud, et tuleb mingi selline tohutu majanduslangus, et aga meie oleme selles mõttes olnud nagu igapäevaostudega sellised kaalutlevad ja et see oleks võimalikult hea tehing, mis siis on täpselt nende laenude ja asjadega ka niimoodi, et ei ole jooksuga midagi teind.

Aga siis ütleme see „Võlast vabaks“, seal olid inimesed, kes töö on kaotanud.

Kuidas te, kuivõrd see masu neid võiks mõjutada?

M: No ma arvan, et mõningaid inimesi on see mõjutanud oluliselt.

N: Mhmm. Aga mina jällegi arvan, et juba enne nad käitusid ebamõistlikult. Ja noh, ja sellepärast et nad võib-olla töö kaotasid ja sellepärast oli see kaotus võib-olla eriti raske.

Kuidas ebamõistlikult?

N: Seal oli näiteks üks tädi, kes oli endale kodu ostnud solaariumi. Noh, mis iganes, ta elab metsa sees, on võlas ja tal on solaarium ja siis ta ei olnud nagu nõus seda maha ka müüma, et ta saaks mingisugusegi võla kaelast ära. Noh, et noh see, et inimene on iseennast sinna raskesse olukorda pannud ja keegi kuskil saates oli inimene, tehti talle kalkulatsioon, et kolme kuu pärast või kahe kuu pärast saate oma need maksud makstud ja siis kutt ütleb selle peale, et „ohh jess, siis saab uue laenu võtta“. Ma ei tea (...)

See on ikka inimese mõistuses kinni?

N: Et jah see majanduslik haridus ikkagi meil osadel inimestel puudub ma arvan.

M: Pigem ikka vastutustunne või ma ei tea selline...

N: Ei see on majanduslik kirjaoskamatus.

Sa arvad, et vastutustundetud?

M: Mina arvan jaa, et umbes nagu vastutustunne on pigem selle asja nimi. Noh siin nagu, noh võib-olla ta on matemaatikas väga tuhm, aga...

N: Aga noh kuidas solaarium siia vastutustundesse puutub?

M: Just nimelt! Teine ei tunne nagu seda vajadust, et võta kuule realselt. No see on minu meelest, no mina ütlesin, et väga raske on mitte aru saada nendest numbritest, mis paberile pannakse, et noh sa maksad solaariumi eest nii palju, et võtame vähemaks ja tema ütleb „ei“. Minu arust on see ebarealistlik või reaalsuse mitte adumine, midagi sellist...

N: See ongi majanduslik kirjaoskamatus, ta ei oska numbreid lugeda.

M: Asi pole mitte majanduslikus kirjaoskamatuses vaid (ohkab). Majanduslikus kirjaoskamatuses on asi siis, kui ta läheb võtma laenu ja ta ei saa sellest aru, kui palju ta hakkab maksma või kui ta läheb võtma SMS-laenu, vot siis nagu ei saa aru.

N: BIG-ist võtavad laenu, maksab eelmise laenu ära, maksab intressi ära, siis jääb veel 2000 krooni kätte ka. Inimene on õnnelik, et ta saab siukse lahenduse. Ja seda neile seal konsultandid räägivad.

M: Ma arvan, et kindlasti ka need inimesed, kes ei ole solaariumit ostnud, aga ikkagi neil võib päris nagu halb seis. Siin ju kes buumi ajal olid ehitajad, nad võisid ikka hea, ma kujutan ette ikka 3-4 aastat saada päris head palka ja siis võiski tekkida tunne, et lähebki hästi...

N: Aga mis nad ostsid selle palga eest?

M: No ma ei tea, mis nad ostsid.

N: Uue bemari.

M: Kui bemari, siis muidugi jama eksju. Aga see tunne võis, minul ka võib-olla, kui poleks osand ette arvata, et nii kapitaalselt läheb asi nagu võlgadeks mingis sektoris vähemalt onju. Ja see, kus mina töötan, selles sektoris meil nagu inimesi võeti juurde masu ajal. Mõeldi, et jess me saame kedagi juurde ka võtta, muidu oleks võimatuks läinud kätte.

Aga kui kindlalt te tunnete oma töökohal end praegu üldse?

M: Ma ei taha midagi ütlema hakata praegu, sõnun ära ka veel.

Olgu. Aga sina?

N: Mina tunnen ennast küll päris hästi ma ütlesin. Tööd tuleb aina juurde.

Tuleb jah? Et tuleviku suhtes te tunnete end suhteliselt kindlalt või on mingi kartus?

N: Noh seoses sellega, et see masu tuli ja me ei osanud seda ette aimata, siis võib onju veel mingit niukest globaalsemalt suurt jama juhtuda, mis mõjutab nagu majandusi kuidagi noh ma ei tea sügavamalt või üldisemalt, aga jah enda töökohaga ma küll ei näe, et mul tööd vähemaks võiks minna või ma ei saa selle tööga hakkama või mingi häda.

Et suhteliselt kindlalt siis ikkagi tunnete.

N: Mhmh. Kui riik püsib, siis püsib minu töö ka.

Okei. Aga liigume natuke edasi jälle. Eestis nüüd tarbimine, liigume nüüd peresiseselt välja. Kuidas Eestis see tarbimine on muutunud?

M: Ei mina ei tea, mina pole seda uurind.

Sina nimetasid enne laene. Kuidas see laenude olukord on näiteks. Ütlesid, et buumi ajal võeti laene.

M: Aga miks sa meie käest seda küsid?

N: Eii lihtsalt mida meie arvame sellest! Et kuidas sa kujutad ette seda asja (mehele) **Jah.**

M: Noo juu see on kõvasti vähemaks läinud arvatavasti, nagu ma aru saan, üldse on laenu väga raske saada praegu. Aga ma ei tea, ma ei ole uurind, aga kujutan ette, et vist on päris kinni keeratud eksju.

N: Mm, ei tea.

M: Aga noh ma oskan niipalju öelda, ma ei tea kui palju see Eestit mõjutab, aga mul tuleb meelde, et Läti valitsus, oli vist Läti valitsus, ähvardas, mis ähvardas, ütles teravalt Rootsi pankuritele, et kurat, et siis kui oli buumi aeg, siis te laenasite vastutustundetult, nüüd oleks vaja natuke laenata, et aidata asjad käima, siis nüüd te ei laena, andke aga tuld (...) et noh ma ei tea, kas see oli Läti kohta, aga noh Eestis ka see arvatavasti nii ole. Aga samas, mina ei tea, mõtlen mingi kinnisvara asi oli postkastis, ega ma rohkem pealkirja ei lugend, ma ütlen ma üldse väga – pigem nagu loen pealkirjad ära ja kui huvitab, siis tutvun asjaga rohkem, aga muidu jah. Ühesõnaga võtan faktiteadmiseks, aga ma ei ole kunagi kindel, kas see on tõde või mitte. Aga kinnisvaratehingud vist juba natuke tõusevad, et juu see näitab, et midagi kõige hullem ei ole aga noh.

Mis sina arvad?

M: Täpselt seda sama, järgmine küsimus.

Kui toidukaupu ja neid suuri kaupu eraldi vaadata, siis ei ole suuri muutusi Eestis.

N: Ma võin ette kujutada, ma võin ainult ette kujutada, aga näiteks meie tutvusringkonnas kõigil on töö alles, kes on tahtnud seda tööd pidada, paljud on võib-olla hoopis väikese lapsega koju jäänud, et noh emapalk on küll hästi oluline olnud sellel ajal, et sa saad olla kodus ja sa saad sama sissetulekut, mida sa saad töötades. Et ma nagu ei oska küll kommenteerida, et keegi oleks hirmsasti häтта sattunud või ta oleks nagu vähem tarbima hakanud või...

M: Jah, no ainuke koht, mis ma olen märganud, on ehitusmaterjalide poodides on vähem inimesi. Aga mujal on minu meelest küll praktiliselt sama palju...

N: No tapeeti ikka on vaja vahetada, et ega see.

M: Käid spordipoes, spordipoes on minu meelest palju vähem inimesi, ma ei tea kah. Võib-olla ma käisin valel ajal kah.

N: Mina imestan pigem näiteks selliseid inimesi, kes pensionär läheb Kaubamaja toiduosakonda ja ostab korvitäie süüa näiteks ja minu meelest on see väga liialdus...

M: Aga Kaubamaja puhul peab arvestama sellega, et seal müüakse ka allahinnatud asju...

N: Arvad, et see allahinnatud asi on odavam kui Säätumarketis?

M: No tähendab, ma ei oska seda öelda, mõte on jah selline psühholoogiline, et tundub, et on alla hinnatud, nüüd on odavam. Ja no osad inimesed on tunduvalt, mitte tunduvalt, paremini kursis sellega. Et me isegi viskame mõnikord pilgu peale aga jah.

N: Aga ma ei oska nagu midagi öelda, et kas kuskil on, arvatavasti kuskil on vähenenud.

Aga nüüd maailmas, USA-s ja Lääne-Euroopa teistes riikides, sa mainisid Lätit, kuidas seal see masu olukord on?

M: Ma ei tea täpselt, aga vähemalt stereotüübid mul on jäänud, et Lätis on ikka lood suht kehvad, või kehvemad kui Eestis. Lätis panid ju Selverid kõik ukсед kinni, või noh jällegi võib see olla, et Selveritel endal on halb marketing või. Aga tundub, et seal on asi ikka suurusjärgu võrra kehvem kui Eestis.

Aga Ameerikas?

M: Noo mina arvan, et kõik peale Läti, neil läheb oluliselt paremini. Ma arvan, et isegi Island, ma küll ei tea täpselt, aga vähemalt ma korra, see võib olla ka ebaadekvaatne kommentaar, aga keegi ütleks, et vaatamata kõigele sellele jamale, mis Islandil oli, läheb neil meist tunduvalt paremini.

Okei. Sa arvad ka nii?

N: Ma ei tea, ma pole üheski välisriigis käind viimase aasta jooksul. Või olen või?

M: Hispaania ja Portugal.

N: Noo kuurort on kuurort, seal ei näe sa seda kohalikku elanikku.

M: Aga mina arvan, et mujal asi ikka ei ole nii hull. Töötus, no Hispaanias oli vist töötus võrreldav Eestiga, mujal minu meelest pole töötus nii palju läind ja eks ta kehv ikka on, aga ma arvan, et nojaa.

Aga räägime edasi, viimane blokk on nüüd. Et ee see oli nüüd tarbimine, aga kui ma ütlen majandussurutis, mis teile esimesena meenub sellega kohe?

N: (...) minule ei meenu ausalt öeldes enam midagi.

M: Majandussurutis (...)

N: See oli juba nii ammu, et kui kõik rääkisid, et kõik läheb allamäge ja kõik on pahasti...

M: No see seostub ikka rahaliste probleemidega.

N: 2009 oli juba ju majandussurutis, see möödub nagu tavaline aasta meie perekonnas, et ma ei tea...

M: Pigem assotsieerub sellega, et kuidas nagu Eesti riigil läheb, et kui suur on eelarve defitsiit ja kas mingeid kriteeriume täidetakse või ei täideta ja. Pigem see nagu assotsieerub sellise globaalse mingi asjaga et et et mingid negatiivses suunas liikuvad näitajad ja.

Nii Eestis kui ka muudes masuga kokkupuutunud riikides.

M: Noo mis iganes jaa.

Aga huvitav, kuidas nagu teised inimesed ühiskonnas võivad masut näha võrreldes teiega? (...) ümberringi, nojah see sõltub väga paljudest teguritest.

N: Ma ei oska küll öelda, et siin raadios või kus inimesed helistavad ja räägivad, et ikka kõik on halvasti ja pahasti ja et vabadust ei saa kotti panna ja süüa ja trallallaa, minu meelest on see ikkagi. Minu meelest ikkagi isegi majandussurutise ajal on meie elu parem kui vanasti nõukogude ajal! Et noh me lihtsalt olime juba nagu liiga liiga eufooriasse sattunud oma elamisega, et noh see, mis nüüd on, on suhteliselt normaalne olukord, ja ja et tuleb oma olukord läbi mõelda ja edasi liikuda.

Aga mis te arvate, kui kaua see majandussurutis võiks kesta?

M: Ma loodan, et asjad hakkavad tasapisi juba ülespoole liikuma. Ma loodan, et põhi on läbitud.

Eestis, aga maailmas?

M: Noh igal pool...

N: Ühtegi negatiivset uudist ma ei ole tähele pand.

M: Mina arvan lihtsalt, et pigem mõelda järele nendele asjadele. Jällegi uudised Ameerikast – majanduskasvu jällegi oodati...

N: Et hakkab pigem toimuma tõus.

Majandus hakkab maailmas enne tõusma kui meil?

M: Mina arvan küll jah.

Aga mis selle põhjuseks võiks üldse olla, miks see langus tekkis, mis te arvate?

M: Ma arvan, et esmaselt ma arvan, et see tuleb puhtalt (...) mulle tundub vähemalt, et n-ö turumajandusest. Ma isegi ei hakkaks seda nimetama kapitalismiks või sotsialismiks, mis iganes eksole. Et noh minu meelest sellisesst nagu mingil määral sellisesse isearenevasse või isereguleeruvasse turumajandusse kuidagi nagu, kahjuks kuidagi sisse programmeerunud. Paratamatult kui turg n-ö dikteerib asju, siis toimuvad sellised üleread, kuidas ma ütlen, ülereageerimised ja paratamatult läheb nii.

Paratamatult, mhmh.

M: Ma ei ole asja nagu eriti uurind, aega ei ole, aga noh mulle vähemalt on jäänud mulje, et mingil määral on muidugi jälle selle taga noh (...) see, et Ameerikas tõmmati mingitel pankadel vaip jalgade alt ära ja enne seda kui see jama tuli, oli see siis pool või aasta varem juba tuli uudis, et halb aeg on varsti tulemas. Ühesõnaga et seal kah neid eluasemelaene jagati umbes niimoodi, et ee tule ja võta ja ära mitte midagi meile too.

Seal ka, nagu meil, samamoodi?

M: Jajaa! Ameerikas ju saab võtta laenu kahe viisil. Üks viis, mida siin kõvasti Savisaar siin ütleb, või noh mitte Savisaar, et põhimõtteliselt sa võid võtta laenu ka niimoodi, et kui sa ostad maja, ütleme laenu enam maksta ei jõua, siis jääd mõlemast ilma. Võid võtta ka niimoodi, et ühesõnaga kui annad maja tagasi, oled ka laenust vaba, isegi kui maja väärtus on väiksem kui laen. Võid võtta ka teistpidi eksole niimoodi, et need pole seotud – võtad laenu, ostad maja milli eest, aga nüüd maksta ei jõua, tuleb välja, et maja on aind pool milli väärt, siis sa pead teise poole milli ise maksma. Aga nüüd on see, et intressid on erinevad, see on su enda valida, enda asi. Aga jah see jällegi minu meelest näitab seda, et kuskil reageeriti üle eksole. Eee inimesed tahavad kasumit saada, mis selleks tegema peab, iga laenu pealt saab nii palju kasumit, anname aga laenu ja noh. Jällegi, tüüpiline ülereageerimine.

Mhmh.

M: Ühesõnaga mingil hetkel oli see asi okei, aga siis läks asi balansist välja, kui võtta just praegaltki, siis et kinnisvara hind tõusis tõusis, oli loogiline, et väga paljud lähevad ehitajaks. Arenda kinnisvara, müü maha, saad kasumit ja tee uut. Aga asi ei saa ju lõpmatuseni kesta onju, et need kes liiga kauaks ehitama jäid ja ehtasid viimasel hetkel, nende n-ö lobudikud on praegalt põllu peal ja keegi ei osta neid, keegi ei müü neid ja seisavad seal. Et et noh ühesõnaga, nõudlus tuli, kõik läksid tegema, nõudlus sai otsa – aga kaup on üle eksju.

N: See on see, et laenuga osteti, ega ei olnud inimestel seda raha, mille eest osta...

M: Ei, ei, see ma arvan ei olnud määrav, seepärast, et kui sa laenuga ostad, võtad laenu normaalselt, siis maksad tagasi. Aga mingi hetk tehti neid rohkem, enam ei olnud inimesi, kes oleks olnud nõus võtma laenu, et midagi juurde osta. Et lihtsalt kõikidel neil inimestel, kel vähegi midagi oli osta, olid oma ostud teinud juba. Ütleme mingil hetkel läks tõus allapoole niimoodi, või ütleme said inimesed otsa, kellele laenu anda. Ühesõnaga nagu (...) kui iga aasta oleks importinud või sisse toonud umbes 100 000 hiinlast, siis oleks võind sellist elamuehitust teha veel tükk aega. Aga kui võtta, et inimesed on piiratud ja mis ka hetkel on, maksimaalselt inimestel on ikka üks oma maja, sinnamaani me ei jõua, et inimesel on kaks maja. Mingil hetkel paratamatult tuleb piir ette. Nii. Siis nagu nõudlus langeb, aga mingid tüübid on sel hetkel natuke enne seda, kui see asi hakkas kõvasti alla minema, kõvasti laenu võtnud ja midagi tegema hakanud. Kõik said raha. Sest vahepeal oli nii hull, et kui hakati maja ostma, siis hinnad tõusid nii kiiresti, et tehti leping ära ja hakati maja ehitama, leppetrahv ka mingi 50 000 sees. Maja hind on nii palju, ütleme maja hind on 1 miljon, leppetrahv 50 000, võid hakata ehitama. Ütleme 3-4 kuu pärast öeldi, et unusta ära mees, meie sinuga seda lepingut ei tee, kui tahad, maksame sulle 50 000 leppetrahvi, meil on uus ostja olemas, kes ostab selle 1 500 000-ga ära.

Okei. Aga peresiseselt kas te arutate majandusolukorra üle?

M: Ikka tuleb ette.

N: Jaa.

Kas see on mingites konkreetsetes situatsioonides...

M: Siis kui raha otsas on (naine muigab).

Sa ei arva nii?

(naine raputab pead)

Üldiselt Eestist või kas te räägite oma pere olukordadest...

M: Sa mõtled pere-eelarvest või üldisest?

Praegu ma mõtlen seda, et mõlemast.

M: No pere asju ikka arutame. Kas jagub ja kui kauaks jagub ja, kellele kui palju.

Aga Eestist üldiselt ei aruta?

M: No mis seal arutada.

N: Kui ainult uudistes on mingi uudis, või midagi, siis vahetame mõne sõna, aga...

M: Mingit jah umbes generaal-plaani Eesti arenguks me ei aruta.

Aga see ei ole selline ebameeldiv teema teie jaoks rääkida omavehel?

N: Ei kindlasti mitte.

Pigem arutlev ja analüüsiv.

N: Jah jah.

M: Võib-olla kui Savisaar poleks pukis ja ei teeks mingeid napakaid asju, millest ta siin kogu aeg räägib onju, siis võib-olla oleks tõesti halb arutada. Kui keegi teeks mingi lollaka otsuse, mis viiks kogu Eestit n-ö põhja poole, siis võib-olla oleks onju. Praegu valitsus on käitunud minu meelest igati vastutustundlikult ja tehti normaalseid otsuseid. Aga noh ma ei kujuta ette, kui need Savisaared ja need, see oleks igaljuhul destabiliseeriv eksju, see ohustaks kõiki neid et – jess võtan uue laenu.

Aga nii! Mul on nüüd kaks küsimust veel, et kas teil laps on küsinud majanduslanguse kohta midagi?

N: On ikka midagi küsind.

Et kui ta on küsind, kuidas te talle seletate, mis toonis, kuidas?

M: Eesti üldise majanduslanguse kohta või?

Kasvõi näiteks mingi peresituatsioon on teil olnud äkki. Näiteks laps tahab midagi, siis te ütlete, et ei saa näiteks või midagi sellist.

N: Ei seda ikka on räägitud, et peab enda kulutusi ja asju läbi mõtlema, et ei saa nagu noh mida rohkem nad kasvavad, seda rohkem on see, et tahan-seda-tahan-seda-tahan-toda. Seda on kogu aeg olnud, et me oleme öelnud, et kõike valimatult ei saa osta, ja siis ütleme nii, et tegelikult ma arvan, et isegi kui mul oleks lõpmatult palju raha, siis see kulutus oleks nagu mõttetu, aga lapsele seda selgeks teha ikkagi nagu ei suuda, sest tema jaoks on see ikka väga mõttekas ost. Väga hea põhjendus, millest ka laps aru saab, et lihtsalt on majanduslikult raske olukord, ei saa seda kas endale lubada või meil pole mõttekas seda endale lubada, me peame kokku hoidma.

M: Natuke nad ikka saavad aru küll majandussurutisest ümberringi, et ma mäletan, et kui ma siin vahepeal ütlesin meil raha ei ole, me ei saa osta, meil raha ei ole, me ei saa osta, meil raha ei ole, me ei saa osta, siis mingil hetkel ma panin tähele, et Kristi

(väikseim laps) küsis mult, et „kuidas sul rahaga lood on?“. Et tal tekkis mure, et kuidas meil on, et ega meil halvasti ei lähe.

Aga nüüd siis kokkuvõtlikult, kas võiks Eesti jaoks mingeid õppetunde olla?

N: (...) kindlasti võiks keegi millestki õppida, aga noh nagu osad majandusteadlased on öelnud, et see ühiskondlik mälu tekib aja jooksul, et kui meil on olnud iseseisvust ainult 20 aastat ja meil ei ole olnud ühtegi nagu majanduskriisi. Noh 90ndatel oli ka vist mingi Venemaa pankadega mingi jama, aga see tulemus ei olnud nii suurelt näha meil, et et lihtsalt ühiskonnal on see mälu ja ühiskond õpib nendes kriisidest ja kindlasti õpib see ühiskond ka nüüd noh sellest kriisist.

M: Noh mina arvan, et inimesed küll selles mõttes eriti väga palju...noh jah sõltub, kes. Kes nagu juba enne, näiteks Kaidi oli – ei julgend juba enne laenu võtta, aga ma ei tea, see on ikka pigem inimeses kinni. Võtame Ameerikas – no Ameerikas on ju kui pikk see kogemus olnud – ikka tehti sama viga. Pigem nagu...

N: Võib-olla see reageerimine ei olnud nii valulik kui meil...

M: Noh selles mõttes, mida Eesti peaks, see ei ole minu idee, telekas on ka sellest olnud juttu ja see on vist ka enam-vähem õige – et nüüd kõik need seadused ja asjad, seal öeldi, et lääneühiskonnad, Skandinaavia ja mis iganes, on selliseid sarnaseid etappe varem läbinud, ja nemad on nüüd selles mõttes nagu teinud mingeid järeldusi. Kasvõi see samune ee laenuvõrk, et võib-olla nüüd siis eksju peale seda jama, kui sa lähed laenu võtma, siis võib-olla sul on valida, kas sa võtad ühtemoodi laenu või teistmoodi laenu. Üks on kallim, teine odavam. Sinu valik. Siinamaani sellist valikut minu teada ei olnud. Nojah varem ei olnud, sellepärast, et siis oluks öeldud, et „aga meil oli see“. Näiteks onju siuke asi. Selliseid asju oli veel, mida ma praegu ei oska välja tuua. Ma ei tea mis iganes, võib-olla inimeste ümberõppest või.

N: Seda on ka välja toodud, et see ongi see koht, kus sa nüüd istud maha ja saad järele mõelda hoopis ma ei tea, vahetada elukutset või õppida midagi uut. Ja noh ongi see, et kui siinamaani joosti nagu raha järele ja see oli hästi tähtis, siis praegu on ikka see eneseharimine ja kui sul midagi muud ei ole, siis haridus on sul alati olemas ja.

Mhmm.

M: Selles mõttes, et ega see halb ei ole, sest eelnevalt säästule keegi väga palju tähelepanu ei pöörand ju. Et ee kõik tuli lihtsalt kätte, anti aga tuld ja nüüd vaatad, et kuidas nagu läbi saada ja kuidas leida paremaid lahendusi. Aga muidu mina arvan, on Eesti ikkagi ju suhteliselt normaalselt ikkagi käitunud, nii enne seda buumi, sest

juu siis öeldi kah valitsusele, et ee pangad võiksid nagu jaotada majandust, aga mida valitsus teeb, ei lähe ju pankadel midagi kinni keerama, ta ei saa seda teha – sest see on vabaturumajandus eksju. Mida see valitsus sai teha, ta korjas reservi, seda ta korjas eksju. Selles mõttes ta ikkagi nihutas seda maailmamajandust, et ta ee ei paiskand seda sama raha uuesti veel omakorda pöörisesse n-ö. Oleks reservi pannud rohkem, võib-olla saaks teha ma ei tea kiirtee Tallinna Tartu vahele. Reservi tal ei ole, niiet kokkuvõttes minu meelest see (...)

N: Ei ole väga hull see asi.

Okei.

M: Jah, ja ikkagi eelkõige tänu sellele, et see vastik Savipäts ei valitse. Ma ei kujuta ette, mis siis oleks, kui Savisaar võimul oleks.

N: Töötute kohta ka on see, et see töötute number tegelikult, mis meil on, et kas see ikka on tegelik või see ei ole tegelik. Et noh samas meil on üks tuttav, kes tahtis ammu juba töölt ära tulla, aga ta ei teadnud, mis ta tahab teha ja kuidas tahab teha, siis nüüd ta tuli töölt ära, lasi ennast töötuks kirjutada, sest Tööturuamet annab koolitusi...

M: Lasi koondada. Ta ei tulnud töölt ära, kui ta tuleb töölt ära, siis ta ei saa mitte midagi. Olgem täpsed.

N: Noo mis iganes. Juriidiliselt oli ju õige. Samas üks raamatupidaja lasi ennast koondada, täpselt õigete paragrahvide alusel, et tal oleks võimalik saada kõige paremad soodustused, ta tahtiski vahetada elukutset. Ta tahtiski muuta oma elus midagi.

Aaaa.

N: Ja see ongi nüüd see koht, kus ta sai seda teha. Samas seal Tööturuametis käivad töötud ärimehed, kes saavad Töötukassast need koolitused. Ja siis kui see aeg tal läbi saab ja ta rohkem ei saa seda toetust ja asju, siis ta läheb ja paneb...kusjuures neile antakse laenu ka, et nad saaks oma ettevõtte püsti panna jne...

M: No eks seal igasugused variandid ole...

N: Aga noh need on just sellised inimesed, hakkajad inimesed. Nad kasutavad seda olukorda enda tarbeks ära ja teevad. Ja teised on need, kes ostavad endale solaariumi ja pärast nutavad, miks mul tööd ja raha pole...

M: Noh ma ütlen, praegu tulid töölt ära ja sattusin kokku ühe oma töökaaslasega ühest teisest firmast. Ta ütles, et temaga tehti niimoodi, et öeldi, et oled koondatud, sai rahad kõik asjad niimoodi. Ta nüüd siamaani pole uut tööd leidnud, aga pole ka

seda otsind, sest koondamisraha makstakse pea mitme kuu eest, peale seda jookseb sul kah veel 70 või ma ei tea mida protsenti. Ta on olnud kaks kuud töötä, ta oli rõõmus ja roosa, ei olnud ära heitunud ja ee kibestunud.

N: Jah üks teine tuttav oli aasta otsa töötä, käis ka Töötüametist igasugu erinevaid koolitüsi saamas ja CV oli tal kogu aeg üleval kuskil ja siis mingil hetkel tehti talle pakkumine, et kas tahad tööle tulla. Ütles, et jah tahan küll ja kõik lahenes. Et ühesõnaga inimeses endas on ikka väga palju kinni, kui hätta ta oma eluga jääb!

Okei. Aga sooviksite midagi täpsustada veel?

(raputavad pead)

Või mul jäi mingi teema käsitlemata?

N: Ei oska jah midagi öelda.

Aitäh!

Transkriptsioon 4 – P4TS

Üldandmed:

Kestus: 77 min 50 sek

Intervjuu läbiviimise koht: Tartu, intervjuueeritavate kodus

Naine: 44-aastane

Mees: 46-aastane

Elukoht: Tartu linn

Seitsmeliikmeline pere

Laste vanused: 6, 18, 20, 21, 22

Netosissetulek ühe pereliikme kohta: 2500 – 5000 krooni

Alustuseks ma küsiksin, et kui tihti te üldse poes käite?

N: Praktiliselt iga päev. Toidupoest rääkida, siis ikka enam-vähem iga päev.

Jah, näiteks toidupoes.

N: Jah. Või mis sa arvad? (mehelt küsides) Tuleb küll nii välja.

Aga mitte toidupoes?

N: Mitte kindlasti iga päev. Siis kui midagi vaja on. No selles mõttes riideid ja niimoodi. Vahest läheb jah päris kaua mööda, et ei lähegi kuskile, või kuidas?

Ei oskagi öelda. Vahest hüppad nagu kuskile, näiteks Kaubamajast läbi või. Aga et midagi nagu otsiks (...) no ikka nii küll, et ütle, et iga nädal käid shoppamas või, kindlasti mitte.

Okei. Aga kui te meenutaksite ühte korda, kui te käisite neid igapäevaasju ostmas...

N: Toiduasju?

Jah, toiduasju. Et mida te üldse kõigepealt ostsite?

N: Noo see oli täna, mul on värskelt meeles. Piim on praktiliselt iga päev korvis onju, leib või sai või mis siis parasjagu otsas on, see võib-olla iga päev ei ole. Üsna igapäevane on jah, mis veel on – no siin lastele on sellised kohukesed ja jogurtid, on iga päev, hommikul nad söövad sellist piima asja ma olen ostnud. Ja ja siis midagi, millest see õhtusöök teha, kas siis hakkliha või või mis on, kas kanasid fileesid või ma ei oskagi öelda, või lihatükke, või mis plaanis on eksle.

Jah, et mida...

N: No muidugi võileivakatted ka, või noh ükskord on juust otsas, teine päev on sink otsas, kolmas päev on mingi määrdevõi võib-olla otsas ja noo siis munad ja jahud, need on harvem. Et võib-olla selline igapäevane jah.

Aga kuidas teie peres see igapäevane poeskäimine nagu välja näeb?

N: Et kes käib?

Näiteks jah, kas te käite koos poes?

N: Koos ei käi, väga harva. Tööpäeval me ei trehva nagu, onju?

M: Harva.

N: Ma ei tea, kas me korra kuus käime niimoodi nädalavahetustel koos. Võib-olla kui kuskilt mingilt ürituselt koos tuleme, siis lähme koos poodi, suvel võib-olla tihedamini, siis on vaja rohkem sõita. Aga noh teinekord on niimoodi, et mõlemad, et üks vaatab ühte, teine teist.

M: Jah.

N: Võib-olla rohkem mina ostan sellist üldist õhtusöögimaterjali.

Sellist valdkonda konkreetselt kas saab välja tuua? Mainisid, et näiteks õhtusöögimaterjal...

N: Jah noh mina nagu tavaliselt ostan. Kuigi noh sa ka oled tulnud vahest lihatükiga, et näe, teen ära. Aga mina nagu rohkem planeerin, et täna on see söök, homme on see söök. Mõiten mõnikord ka seda, et mõnikord on õhtul rohkem aega teha ja mõnikord on vaja kiirsti valmis teha, et noh mida siis, vastavalt sellele eksle, et kuskile ka minek või kuskilt tulek et jah.

Aa. Aga mis see põhjuseks võiks siis olla, tuli välja praegu, et aeg siis?

N: Aeg küll jah. Sest kui mul on näiteks mul on vahest nädala sees vaba päev ja kui midagi muud ei ole, siis vahest, või või nädalavahetusel, kui on aega, mingi pikem aeg, ütleme ahjukartulid – või mis võtab nagu mitu tundi aega.

Mhmh.

N: Aga teinekord on selline kiire makaron ja asi jälle onju jah.

Küiresti.

N: Küiresti jah. See sõltub ikka sellest ikka ka.

Aga kas te planeerite igapäevaostusid?

N: Natuke ikka. Mm mina pean küll tunnistama, et need kollased hinnad ikka natuke mõjutavad seda, et kui sa ikka näed, et noh mingi asi on ikka soodsam kõvasti kui tavaliselt, siis ütleme see juust ei ole nüüd päris viimane viil – et ma tean, et ta ei lähe kohe halvaks onju, siis ostan ta juba ära. Ikka natukene ja lastele jääb sellist midagi silma, onju? Ütle ka midagi! (mehele) (naerame)

M: Ma mõtlen, kas sa õiget juttu räägid.

N: Jah, kui ma valesti räägin, siis paranda. Natuke need kollased hinnad ikka mõjutavad ja natuke ka seda vahest, et kui ei ole välja mõtlend, mis ma teen, siis midagi jääb silma.

Et siis mõnikord...

N: Ja teinekord on just see viimane kuupäev seal täna, et tegelt see kõlbab täna teha, ja kui see täna kõlbab teha ja on täiesti soodne, siis miks mitte, kui trehvab (...) vahest jah, niimoodi.

Aga millele te näiteks veel neid igapäevaostusid tehes mõtlete?

N: Millele peaks mõtlema, aa et rahaliselt või või mida siis?

Jah, näiteks rahaliselt.

N: Ikka vaatad hinda. Et ega me ei viska suvaliselt korvi asju siis, et tuleb see arve et. Ikka tegelt planeerid...

M: Jah mida vaja ikka, et üle või noh et ei ole mõtet 3-4-5 söögikorda...

N: Jah teinekord mingid šokolaadid asjad kuskil kapis, lihtsalt see ei lähe halvaks onju, selline varu onju. Võib-olla nii. Ootamatut midagi nii...

M: Kuivõrd me iga päev poes käime, siis ei hakka ostma niimoodi et neljaks õhtuks õhtusöögiks...

N: Jah kohe valmis, et mõnes peres on kindlasti niimoodi, et ostetakse suure käruga. Meil niimoodi ei ole, tihti on elukorraldus ka nii, et tihti just suvel kui

nädalavahetused on pikad, kas on ära kodust, kas maal või võistlustel käimised ja asjad, et siis ei olegi seda aega võib-olla nii palju, et teha see suur toit eksole. Ja praegu ei ole ka nii nagu, vanasti ma mäletan, et hulgilattu mindi, osteti sealt, nüüd on siin päevad ja seal päevad ja, mingid Tudish-piipud sa ei jõua neid kõiki jälgida eksole. Sa ikka lähed sinna, mis sul tee peale jääb see päev, me spetsiaalselt ei sõida kuskile Lõunakeskusesse, et seal nüüd on midagi.

Et ühelt poolt on siis vajadus ja teiselt poolt siis rahaliselt ikkagi hind ka määrav...

N: No ikka.

Kui määrav ta on? (...) suhteliselt määrav ma olen praegu aru saanud.

N: Nojaa, tegelikult ei osta ikka mingeid sealiha fileelõike, mis on juba valmis lõigatud...

M: Jah ostab ikka selle tüki, mida saab ise lõigata...

N: Pigem ikka lõigud ise jah, seal on päris suur hinnavahe jaa...

M: Et ei kavatse selle eest mingi 20-30 krooni juurde maksta.

N: Jah et kas tal on seal kõik valmis lõigatud eksole.

Kui kodus saab ka jah kiiresti ise lõigata.

N: Jah. Teine asi on, et on mingisugune suur sündmus, mingi sünnipäev või pidu ja siis võib-olla võtad midagi natuke teistmoodi asja...

M: Salatit...

N: Salatit. Niimoodi igapäevaselt ei osta lihtsalt kartulisalatit, niimoodi igapäevaselt.

Kui keegi tulemas on, siis.

Aga kas te hoiate kokku?

N: Rahaliselt?

Jah.

N: Noooh...

Et pöörate sellele tähelepanu?

N: Noh ikka. Ma siin mingi aeg isegi kirjutasin neid üles, nüüd ma olen loobund, sest liiga palju aega võttis. Hoidsin poest need tšekid ja siis ma võtsin sealt, ikkagi tavaliselt on ka midagi, mis ei ole toit, kas hambapasta, noh ikka on, vetsupaber või sokid või šampoonid või. Ma isegi liitsin, lahutasin need maha ja panin puhta toidu pihta ja pidasin niimoodi väga – keeruliseks läks – vaatasin, et ega see midagi targemaks ei tee, et ega sellest raha juurde ei tule jah. Enam-vähem on silm peal ikka, palju kulub...

M: Sa oled nii kogenud, et oskad.

N: Ma sattusin seda jah ma ei tea kuna pidama, et üks hetk lihtsalt viskas üle, läks nii keeruliseks et. Tavaliselt tegin seda arvutis kunagi, Annelinnas kui olin, et aga vaatasin, et ei ole seda aega, et sisse toksida, et milleks siis. Nüüd on nagu see ära. Noh suuremad asjad, arved ja, need lähevad nagu pangast, need lähevad ju sealt, et maksad panga kaudu. Noh nii sularahas on ju mõni üksik, mingi lapse laulu-laulu see ring, muud ei maksagi.

Aga mida te loete igapäevakaubaks ja selliseks juba suuremaks ostuks? Et kus see piir seal läheb vahel, kuidas te seda mõtlete?

N: Et mis on nagu perele suurem ost?

Jah.

M: Toidukaupadest?

N: Või üldse? Kas toidukaubad või ükskõik, mida koju vaja?

Jah. Et on need igapäevakaubad ja siis on...

N: Noo jah suurem asi on ikka, et nüüd lapsele jäi näiteks jope väikseks. No ma arvan küll, et jope või mingid sellised, või saapad, või või mingi spordivarustus, et need on ikka suured. Onju? (mehele)

M: Jah just.

N: Et ikka suusasaapad plõks mul eelmise nädal lihtsalt pooleks sealt alt, ma pidin ostma kohe kõmm 700 krooni. No tegelt ma ei arvestand sellega, et seda ikka nagu loed või mis veel (...) noh ma ei teagi, mis veel siukene (...)

No mõtleme näiteks, et te nimetasite lapse jopet esimesena. Kuidas selle ostmine välja nägi, kui nüüd konkreetselt seda jopet vaadata?

N: Jah see oli talvejope, selle ma tookord küll, ma käisin Kaubamajja ja siia ja sinna ja vaatasin, et nende asjad, et üks ja sama firma, et on küll vahe sees.

Et eelnevalt uurisite selle kohta...

N: Aga me oleme mitu korda neid lasteasju sealt Tallinnast ostnud, et vot Tartus ei ole seda Prisma, aga seal on. Ta ei ole päris nagu turu kaup, aga ta on selline soodsam riided, et sa saad nagu. Ta ei ole nisuke, nagu on Tallinna-Tartu Kaubamaja ekssole, et et onju olnud niimoodi, et niipea kui Tallinnasse satud, et sealt Prismast oleme teind selliseid ostusid mõned, niuksed riided või sellised.

Aga kas te selle jope üle näiteks arutasite eelnevalt?

N: (muigab) Noh siis kui see paks (jope) sai ma mäletan tookord 3 aastat tagasi, see mis siiani on varrukad enam-vähem nüüd (näitab enda käe peal), see oli küll kuidagi

nii, et me olime Liisiga poes ja siis ma helistasin sulle ja nii. Et kõik koos ei käinud, et ikka pead nõu.

Ikka peate nõu...

N: Jah ikkagi mingi suurem ost, siis ma ikka poest helistan, niisama ei osta kunagi. Ikka omavahel helistame.

Okei. Mõlemad poes ei käinud kaasas...

N: Sellega ei käinud, kui see jope võtta. Kui Tallinnas käime poes, siis ikka alati koos oleme käinud. Ei teagi. No tõesti ikka sellised suuremad asjad – dušikabiin näiteks.

Jah, need ei pea olema üldse riided onju, näiteks dušikabiin.

N: Jah, no ma kujutan ette, et koos mingit telekat või siukest asja osta, et noh siis ka tahaks arutada. Näiteks pesumasin, noo see oli ikka palju aastaid tagasi, mingi 5-6 aastat tagasi. No ikka koos poes valisime, uurisime, siukest asja küll jah.

Aga ee nüüd nimetasime esimene asi oli jope, siis oli pesumasin, aga kas see dušikabiin – kas selle ostsite praegu masu ajal?

N: Oota see oli ee, poolteist aastat, ligi 2 aastat tagasi.

M: Mm enne masu...

N: See oli natuke enne masu äkki. Mitte see suvi, mis nüüd oli, vaid see 2008 suvi.

Mhmm.

N: Mitte see suvi. Liis sai 5 siis. Jah selle järgi (...) siis vist masu hakkaski see 2008 lõpp või.

Statistikaameti järgi hakkas masu 2008. aasta kevadel.

M: Suvel siis...

N: Aga suvel me tegime seda saunalava nagu korda. Noh siin ei olegi nagu õieti midagi, lihtsalt sai nagu uus pandud, see oli too suvi jah.

Okei. Aga mõtleme praegu veel masu ajal, kas on mingit suuremat ostu? Jope vist oli ka.

N: Noo, see, ei tea jah, see oli juba ennem tegelt. No mis meil siin suuremad on olnud, tuleb sulle meelde? (mehele)

Jah, kas tuleb üldse midagi meelde.

N: Autot pole ostnud, see on kindel. Mingit maja värki ka pole. No mis sul tuleb meelde? Noh siuksed asjad ka vahest läheb, mingi auto remont läheb ootamatult 1000, võib minna. Kuskilt läheb midagi katki, see ei paistagi kuskilt välja ja järsku. Jah jah.

M: Need on ikka väljaminekud.

N: Et need autoremondid võib küll panna, et need on täitsa mitmed väljaminekud sellised olnud.

M: Jah.

N: Nojah, mis siis veel, võib-olla sellist suuremat...

M: Peab autot tegema.

N: Nojah, peab ju putitama onju. Autot on vaja ja ja siis mis siis veel. No see ei ole suurem, see ei läind nii kalliks – trepikoda – selle me tegime ise, see oli rohkem selline purgike siit ja purgike sealt. Aga (...) ei ole jah see saun oli vist viimane selline suurem asi 2008 suvi.

Ja see oli siis selline asi, mille üle te ütleme veel rohkem arutlesite kui näiteks jope üle?

N: Jah. See oli meie unistus, kogu aeg oli nii, et kui Liisi saab 5-aastaseks, siis peaks saun olema. See jutt käis ikka mitu-mitu aastat. Ja siis vaatasime järsku kevadel, et kuule Liisi saabki 5. (naerame)

M: Tuleb ära teha!

N: Tuleb ära teha. Saabki 5. Enam-vähem nii oli. Selle järgi jah. Aga noh sai korda, nüüd on hea saunas käia. Mis sul veel meelde tuleb, ei tulegi, suuremat asja? Ei tea jah, et ei ole jah, siukseid asju, vanad on kõik.

M: Ei ole jah.

N: Isegi mingit uut arvutit ostnud.

M: Ei ole veel vaja jah.

N: Pole vaja, aga nüüd Mari saab ka kasutatud enda oma jah. Väga ei ole, nüüd tuleb koolimine – eks sellel on omad kulud. Liisi läheb kooli ja Mari lõpetab kooli. Vot siuksed asjad on ka ju! Lõpetamised, mis kokku satuvad! Ja mis ei olegi nagu ost, aga mis on tegelikult suured väljaminekud. Ostad talle kleidid asjad, see lõpetamine ise, et see ei ole ju odav üldse. Ja Joosep hakkab lõpetama seal Tallinnas ka, 3 aastat, Mari lõpetab gümnaasiumi ja Liisi lõpetab lasteaia.

Kõik korraga.

N: Jaa, et see ei ole üldse nagu ka lihtne (...) aga väljaminekud nüüd suuremad – noh nüüd võtavad selle tavaantenniga, meil on telekaid mitu, aga meil kõigil ei tule see digi. Nüüd on vaja seda digiboksi vaadata, et saaks Mari seal oma toas vaadata ja. Meil tuleb praegu lihtsalt katuselt antenniga, sest Elionil on 2 tükki meil taga, mis tuleb nagu Elioni kaudu, et kõik need asjad.

M: Televisoreid on jah 3 tükki...

N: *Televiisoreid on rohkem jah, maja on suur ja inimesi on siin-seal, igati lähed omaette vaatama, või on mitu saadet, Liisi vaatab siin (oleme elutoas). Mina teen seal süüa ja vaatan sealt natuke uudiseid onju. See on see mugavus, noh vanasti kellelgi ei olnud mitut telekat onju. Need on ka kõik ennem muretsesud või vanad saadud vanaisa käest vanu saadud, et me ei ole ostnud neid siia nii palju.*

Aga kui, kas näiteks masu eelne ost – buumi ajal, kas need ostud olid kuidagi teistsugused kui praegu masu ajal?

N: *Ei!*

M: *Ilmselt ei olnud.*

Ei olnud. Miks või millest te näiteks seda järeldate?

N: *Jah räägi sina. Sina oled suuremate asjade planeerija.*

Et mis need põhjused jah võiks olla.

M: *Ei oskagi öelda, et siis me kunagi kah pole nii ostnud...*

N: *Jah et väga laialt pole kunagi eland...*

M: *Ka siis ostsime seda, mis tarvis ja nii. Et kui televiisor ikka näitab, siis ma ei leia, et uut vaja...*

N: *Et jah peaks mingi viimane mudel olema.*

M: *Mõnikord jah see pilt tundub nagu (...)*

N: *Moonutatud.*

Aa, jaja, tõmbab kuidagi laiemaks.

N: *Jah tõmbab jah. Et lihtsalt selle pärast, et peab olema, ei osta. Eksole, või et peab see viimane mobiil olema või, et tuli uus välja. Kõlbab väga hästi see mis on, seni kuni ta töötab! Kui midagi juhtub, siis.*

M: *Jah kasvõi auto, kui auto sõidab ja suhteliselt vähe remonti, siis...*

N: *Ei pea olema, et aastaarv on uuem...*

M: *Jah, mitte et meil poleks võimalust uut muretseda, aga lihtsalt noh...*

N: *Ei näe mõtet!*

M: *Ei näe vahet jah. Et uute autode remont on ju veel kallim, et peaks käima kuskil ainult esindustes ja.*

N: *Aga mis veel võib-olla väljaminekud, vaata kui oled paar korda reisil käinud kuskil natuke, siis on ka suurem. See suvi me ei käind.*

Aga buumi ajal käisite?

N: *Aga tegelt mul muidugi osaliselt maksti töö juures siis kinni ka.*

See oli buumi aeg siis jah.

N: 2008 suvel käisime, aga selle me maksime sellele eelneval talvel juba ära. 2008 suvi käisime Prantsusmaal jah. Aga too oli selline, see oli ka niimoodi, et pool tuli töökoha poolt.

Aga praegu...

N: Aga nüüd ei plaani.

Rahaliselt...

N: Noh oli siin nagu kõne all, aga otsustasime, et siin on muid asju vaja. Sai niimoodi, et on tegelt vaja seda seda seda, et tegelikult mida selle summa eest saab (reisile kuluva). Just täpselt, et saab digiboksid ja nii.

M: Ja see võtab ajaliselt ka aega jah, töö juurest ja.

N: Ajaliselt jah puhkusele läheb ja siis sul on siin kodus ka nii palju teha. Siis meil tuleb see veel – see ahi – on täitsa katki, kuidagi on vaja remonti teha.

Uus väljaminek jälle.

N: Jah see ahi on vaja ära teha. Ta läheb lihtsalt põlema või midagi sellist.

M: Või kukub päris kokku varsti.

N: Seest pudevad jah kivid seal.

Aa oii.

N: Noh eks jälle niuksed, asjad et kuskile ei paista.

Hädavajalik.

N: Hädavajalik jaa.

Aga võtame näiteks korra selle dušinurga veel. Kust te selle kohta informatsiooni saite, ostu või selle tegemise kohta hankisite?

N: Et kust kohast ta osta või milline või.

Et jah. See on selline pikk protsess.

M: See on pikk protsess jah.

N: Kust sa leidsid need mehed?

M: Et kõigepealt oligi, kuidas lahendada selle ruumi küte, sest muidu oli seal...

N: Pliit tavaline. See oli nagu vanasti köök, siin oli nagu üks korter ja seal teine korter – see uks seal vahele on meie tekitatud. Noh see on maja. See ruum, kus on praegu saun ja vannituba, see oli vanasti inimestel köök ja seal oli pliit. Et oligi varem nii, et tahtsid sooja saada, siis pidi pliidi alla tuld tegema. See oligi selline kalkuleerimine, et kas panna põrandaküte või mis on, see oli küll siuke koht.

M: Aga see oli ikkagi pooljuhuse (...) ei teagi, et (...) sai leitud selline saunaehitusfirma, kes paneb moodulsaunasid korterisse. Et kui on korter, et siis

paneb ühte toa ossa või sisse, toob osadest kohale, pannakse elektrikeris sisse ja...

N: Jah tegid meil kahe-kolme päevaga selle ära. Noh seinad kõik veel üle, põrandad muidugi mitte. Vana pliit jäi ka sisse, seda kasutame lauana, see ära lõhkuda oleks nagu hästi suur töö. Ilmselt need mehed ka mõjutasid – tulid kõigepealt vaatama, kutsusime kohale.

M: Jah ütlesid, et puuküttega siia saunakerist ei ole võimalik pannagi, et ei mahu üldse.

N: Ilmselt see ikka jah, enda otsida oli lihtsalt see dušikabiin. Nemad panid selle sauna sinna paika ühte otsa. Tolle ma ei tea, kuidas sa leidsid? Käisid siia-sinna, vaatasid. Viimane kord vaatasime minuga üle ja.

M: Jah.

N: Siis oligi, soodne hind. Umbes teadsime, millist me tahame, et natuke saaks vett sisse lasta, siis Liisi saab seal sees istuda, et natuke tekiks väike vann, et mõte oli umbes nii. Nii vast käiski.

Aga kui natuke edasi liigume, et kust te ütleme igasuguste kaupade ja ostude kohta informatsiooni saate?

N: Eks neid siia postkasti tuleb ka hästi palju, neid ei viitsi alati lugeda. Küll on jah igast ehitusfirmad ja elektroonikafirmad, neid tuleb päris palju, et viskab ikka üle juba neid vaadata. Võib-olla siis, kui mingi asi on plaanis.

M: Tegelt eks ikka ehitustarbeid ja ehitustööriistu ja üldse tööriistu ikka vaatab, kataloog või need tulevad postkasti, et sealt tulevad mõtted...

N: Sul tulevad mõtted, mina neid ei vaata.

Kes mida vaatab jah.

N: Täpselt jah, toiduasjad ei püsi niikuinii meeles, neid on meeletult palju, ei jõua neid ju pähe õppida, need muutuvad kogu aeg.

Aga kas te reklaamkampaaniaid jälgite muidu?

N: No kui ta ikkagi niimoodi paneb kuskilt, et kõrvu jääb, kuskilt raadiost niimoodi, siis jah, et ma ikka näiteks alati kui on Kaubamajas mingi sadu või hinna, see jääb ju lihtsalt kõrvu suhteliselt igal pool. Juba see suur Kaubamaja on seda reklaami täis, korra või kaks aastas, millal on see põhiline, üks kord on sügisel vist. No see on selline, samas ei taha ma tavaliselt üldse trügima minna. Jajah need ostuööd ja, ega me pole niimoodi käinud, kui nüüd esimest korda see tuli, siis käisime, rohkem ma ei lähe, sest ma ei mahtund tookord kõndimagi seal. Nüüd kui oleks seal midagi ostnud ja leidnud, siis oleks võib-olla seal mitu tundi seisnud kassasabas ja. Kui noh oleks

plaanis, inimesed ma saan aru, kui on mingi 4000ne asi või niuke suur asi, mida tahad osta, siis saad kõva sooduse.

Te lihtsalt vaatasite.

N: Me lihtsalt vaatasime jaa, see oli ju nii ammu, kas 98-99 või midagi, kuna see Lõunakeskus valmis sai, siis ta tegi esimese selle ostuöö.

Jaa ma mäletan.

N: Üldse ei saand sinna autoga ligi, kuskile kaugetele ehituspoe juurde jäi auto seal, teisel pool ringteed. Ja kui läksime sinna, siis käest kinni, niimoodi, et keegi ära ei kao. Trügisime seal ja vaatasime, siis oli Lõunakeskus palju väiksem, ükski ostuöö ei ole meid tegelt kohale meelitanud, ei ole ju?

Aga kas mingisuguseid erinevusi on märgata reklaamis just buumi ja masu ajal?

N: Ahah. Hästi palju on seda soodust on igal pool, kuna ma ise olen ka müüja, mina ise töotan ju prillipoes eksju, siis jäävad hästi silma ka teiste prillifirmade need reklaamid. Ega kogu aeg on kuskil mingid protsendid ja värgid, sa näed, et kui inimene tuleb sisse, siis ega ta küsib kohe, mis soodus teil on ja kui raamil on, siis et kas klaasidel pole? Et noh kogu aeg sa pead mõtlema jälle, mis soodus, või noh 2 kuud, siis peab mingi teine asi olema, et niimoodi, et mitte midagi ei ole – nad ei ostagi midagi, nad ei uurigi, mis tasemesse see protsent läheb, aga peaasi, et on protsent või soodus! Et see on inimeste puhul hästi jäänd praegu silma.

Masu ajal oli soodus ja buumi ajal seda üldse ei olnud.

N: Ei olnud, siis oli ikka soodust harva, noh oli seal teatud ajal enne jõulu ja kui kool algas, aga no niimoodi praegu peab kogu aeg midagi olema, sest kõik teevad ja eks nad on ka mujal ringkonnas. Ka ehituspoodides, et kõik teevad, mingi asi peab olema.

Aga kuidas see meedia sellist ostmist ja ee sisseoste kajastab, olete tähele pannud üldse?

N: Mhmm. Et reklaamid, mis tulevad?

Eeeee...

N: Või kuskil, kui ka lehed.

Jaa ka leht võib olla, uudised et et (...) olete üldse märganud mingeid märksõnu, et kuidas ostmist/tarbimist kajastatakse? (...) kuidas sellest räägitakse meedia kaudu?

N: Noo mõned on ju üsna niimoodi, et tule nüüd kohe, ole esimene, et muidu oled ilma aga...

M: Aga olen näind, neid suuri rabelemisi kuskil mingisugustes...

N: Aa kui midagi avatakse, kui midagi lubatakse, kuidas nad üksteisest üle ja...

M: Jah et kas 3-4 aastat tagasi nüüd seda oli onju...

N: Et Tallinnas tehti mingi kingapood lahti, neid ei huvitanudki, mis number või täpselt, sa said midagi.

M: Või Säästumarket, et kes midagi kaaluliselt kõige rohkem ostab, see saab tasuta.

Oli jah. (naerame)

N: Jah selliste asjadega nagu ei lähe kaasa. Noh see jääbki kõrvu erilised asjad rohkem.

Kas te näiteks lehest olete lugenud, mida seal kirjutatakse masust ja tarbijatest...

N: Väga seal suuri majandusartikleid mina isiklikult ei loe, seal on ju, terved lehed täis, seda mitte, ma ikka loen lehte, meil käib Postimees kogu aeg ja saab netist ka vaadata, aga (...) kui on huvitav, siis ikka.

M: Tarbimisest jäi see meelde, et Rimis kõige tarbitavam või ostetavam on...

N: Ahjah seda räägiti telekas, et kõige ostetavam toode on lõhe. Jaa seda ütles, ja teisel kohal oli ka mingi imelik asi, mitte piim, vaid ta oli kaa siuke.

M: Mandariinid.

N: No mingi selline jaa, hästi paljud puuviljad. Telekast ikka kuulad nagu.

Aga kas näiteks on midagi tarbimismahtude vähenemisest silma hakanud?

N: Ahah jah tuleb mingi uudis, et vot nüüd on seda niipalju või on jälle keskmisest palgast või asjast juttu, siis ikka vaatad jah. Või seda asja tarbitakse vähem, kunagi oli mingi TOP, mida vähem või rohkem tarbitakse, et noh ikka loed läbi, aga kas nad kõik meelde jäävad.

M: See ka, et millises kaupluses on see ostukorv kõige odavam...

N: Nojah tehakse mingi võrdlus, et tabel tavaliselt lehes et, ühes on üks ja teises on teine. Vahest huvi pärast vaatad, see oleneb ka kuidas sellel päeval tavaliselt aega on.

Aga kui me võtame nüüd majandussurutise, siis ee (...) see natuke kattub tegelikult, aga kuidas meedia masust ja tarbimisest selle sees rüügab?

N: No ikka üsna võimendab ju seda nagu või. Et see masu on, nüüd on ikka masu ja ikka masu ajal ja kogu aeg käib selline jutt, et praegusel masu ajal on ikka nii ja nii, et mis sina arvad?

M: Ei tea.

N: Ei ole või? Eino sina räägi ise.

M: Minu meelest no samas, et seda nüüd mingi tarbimine peaks olema 2-3-40% vähem, seda nüüd küll ei ole.

N: Eino aeg-ajalt ikka on kuskil, et vähem hakatud ostma või...

M: No kindlasti, et ostetakse vähem, aga arvestades tööpuuduse kasvuga, see osakaal eeldatavasti, tähendab kardetavasti võib suurem olla (...) et juu ikka see, et inimesel toidule kulub ikka noh suhteliselt ikka normaalselt...

N: Et päris nii, et kartulikoorekesi sööma peaks, ei ole. Aga kuskil oli küll see, et näe et inimesed lähevad paksemaks, et nad ostavad nagu saia või selliseid asju, mis on odavamad, makarone ja, et ei söö tervislikult.

M: Kütusetarbimisel on küll vist nii et...

N: Kütust on vähem! Autosid on ka vähem! Vaata kui paar aastat tagasi, kui suured ummikud olid hommikuti, sa ei saand minna tavalisel ajal töölegi. Praegu ei ole selliseid nii suuri, ma olen paar korda sõitnud 8 ajal. Siis (buumi ajal) oli ikka täiesti – ei saand minna.

M: Sest kütusehind on ikka suhteliselt kallis ja talvel kulub seda veel rohkem.

Aga kas see info, mis teile meediast tuleb, kas see on üldse tähtis teie jaoks masu ja tarbimise kohta? (...) olete sellele mõelnud?

M: Noh ega selle põhjal nüüd ise nii kardinaalseid otsuseid ise kindlasti ei tee, et pigem nendid seda tööka, kuidas üldiselt see olukord on muutund.

N: Nojah lihtsalt näed, et nüüd on nii palju töötuid ja lehes on nii ja lihtsalt olukorda ju jälgid või kuidagi natuke ikka elad kaasa, aga mitte selles mõttes, et sa midagi nagu ei tea.

Aga kas see, kuidas meedia masust ja tarbimisest räägib, kas see ühtib ka teie arvamusega? (...) või mingil määral?

N: Mis sa arvad?

M: Ma arvan, et ee (...) et ikka selle tööpuudusega seoses, et kindlasti on see riigi pigem, ma ei tea, mis poliitikas seda nimetada, et näidatakse seda tööpuuduse protsente väiksemana kui ta tegelikult on, et see varjatud tööpuudus on väga oluline tegelt. Eks see on õige ka, et kui nüüd iga päev mitu korda korrutada, et mingi viiendik on riigi tööealisest elanikkonnast tööta, eks see teeb olukorda masendavamaks.

N: No selles mõttes, et tegelt kui nad hakkasid rääkima, et juulist tuleb nüüd see uus Töölepinguseadus, et siis ilmselt hästi palju vallandatakse, nagu see hirm. Siis küll sellest hästi palju räägiti, aga noh et juulist lastakse hästi palju lahti ja. Need jäävad ikka kõrvu küll, muidu me ju ei teaks neid asju onju (...) et eks ikka kuuleb siit-sealt. Mhm.

Aga võtame korra näiteks teie sõbrad. Kas te oskaksite kuidas võrrelda teie enda pere oste näiteks parimate sõprade pere ostudega?

N: Ee nojah, keda sa nüüd tead nii täpselt? Ei teagi, kellega võrrelda. Sugulastega, sugulastega kõigiga ei saa, sest noh tõesti erinevad tasemed on eksju. Sa ei saa ka võrrelda mingi pensionäridega või nii. Ei teagi, kellega sa oskaks võrrelda.

M: No sul töökaaslasega.

N: Noja võib-olla töökaaslastega kõige rohkem, aga selles mõttes, et nii väga ei olegi nagu peresid, kellega sa suhtled, et sa tead, mida ta ostab ja nii...

Kas te arutate üldse sõpradega mõnikord...

N: Et üldiselt võib-olla jah kõige rohkem sa ju siiski näed ära, kuidas inimene elab ja mida ta ostab, töökaaslastega me ju oleme seal hommikust õhtuni koos. Aga et me ei ole ju kõik võrdsed pered eksole. Kui mul üks töökaaslane on ainult tütreka kahekesi, poeg on ka juba Tallinnas õppimas ja käib kodus ainult korra kuus, kui sedagi eksole, põhimõtteliselt oma elu peal juba. Vaja ainult kahega arvestada eksole. Teisel töökaaslasel on jälle nii, et mees on Soomes tööl. Et rahaliselt on seal teine seis, aga teistmoodi raske – mees on kogu aeg ära, käib harva kodus, et need lapsed on kõik kasvatatud niimoodi kaugjuhtimise teel, et see on nüüd natukene erinev. Meiega võrreldes on need ostud natuke teised.

Aga põhimõtteliselt siis te, üldiselt vist pigem ei aruta siis...

N: Väga niimoodi täpselt rahaliselt võib-olla jah ei aruta.

Õnnestunud ja mitteõnnestunud oste kui siin vaadata...

N: No just siukseid väiksemaid asju ikka, vaata töö juures räägid, et oh ma sain sealt selle või see maksis nii või nii eksole. Ma ei tea mehed võib-olla ei räägi töö juures omavahel üldse räägivad vähem.

Te ei räägi? (mehele)

M: Siukest asja mitte.

N: Nad räägivad oma asju jah. Et naistel – siis on ikka nii, et mõni räägib rohkem, mõni vähem, kuidas keegi, siis ikka kuuled. No ikka kuuled seal Avegi ja nii, aga täpselt ei tea. Või no sõbranna peregi, kuidas ma ikka täpselt tean, mida tal iga päev süüa, kui palju tal raha söögile läheb, ega me sellist asju küll ei aruta.

M: Segan ahju (naisele öeldes, läheb ahju segama).

N: Aa ahjud jah. Liisi sa võid siin ka olla, sa ei pea seal üksi olema!

Jaa muidugi!

N: Tule tule siia, ära ainult kõva häälega loe.

Aga püüaksime meenutada mingit konkreetset juhtumit või tegevust, kui te nüüd buumi ajal käitusite hoopis teisiti kui praegu? (...) ma vist olen aru saanud, et ei olnud vist sellist asja.

N: Mhmh, et mis oli mitu aastat tagasi. Oota vaatame las ta tuleb tagasi, aitab ka mõelda, ei tulegi ka kohe ette neid asju. Võib-olla jah, et igast need reisimõtted tulid küll kergemini aastaid tagasi, ma arvan, aga see on natuke ka sellest, et meil töö juures noh võimaldati natuke.

(mees tuli tagasi)

Nii, et kui te mõtleksite konkreetse juhtumi või tegevuse peale, mida te buumi ajal tegite hoopis teistmoodi kui masu ajal. Kas tuleb midagi üldse meelde?

N: Tuleb sul üldse midagi? Et noh reisis said planeeritud kergemini võib-olla, me käisime ikka iga aasta ühel reisel kuskil natukene. Nüüd nagu 2 aastat ei ole plaanis olnud, on sul mingi muu näide?

M: Noh ei ole siukest head kohta ka, kuhu minna. Sai nii heas kohas ära käidud et jah.

Et teised kohad kahvatuvad?

M: Jah. Lennukiga ei taha lennata ja...

N: Lennukiga sa ei julge lennata jah.

M: Mitte et ei ole võimalus minna...

N: Jah mitte et ei oleks võimalik minna, aga kuidagi ei leia seda aega kah ja, nagu igast tähtsaid asju, kogu aeg elad nagu selle nimel (viitab lapsele). Siis on tal laulmine, siis on tal need võistlused, sellest tahad nagu osa saada kogu aeg ja siis nagu ei raatsigi.

Et reis võtab selle nagu ära jah.

N: Jah, nagu ära jah, et elad seda lapse elu nagu hästi palju.

Aga kas näiteks mingid ootused poodi on teil teistsugused praegu? (...) sealse ee ümbritseva suhtes?

N: Või teenindusse või mida?

Vot näiteks teenindusse.

N: Ei käigi noh et suht vähe sellistes mitte toidupoodides.

M: Kui ikkagi vaja on, spordipükse osta...

N: No sellised jah spordiasjad võib-olla. Meil natuke nagu läheb sellele, on sellist ringisõitmist suveperioodil ja võistlema vahest...

M: Suusatamine...

N: Või suusatamine, et sinna nagu läheb seda raha ka. Mitte nüüd niimoodi välismaale ei jõua käia nagu...

M: Suvel jaa on päris mitmeid siukseid spordiüritusi, mis võtab ka 1-2-3 päeva järjest.

N: Ja siis on stardimaksud ja kohalesõidud ja need on ju ka täitsa suur väljaminek.

Lõpuks tuleb ikka suur summa kokku jah.

N: Jaa, tuleb küll. Et et selle pärast me ei ole midagi nagu ära jätnud, et kui on ikka mingi võistlus kuskil, siis ütleme vanasti käisime lihtsalt rohkem kui nüüd. Selles ei ole ikkagi vahe, sest neid ei ole ikkagi nii palju, et noh tööga ka suht seotud, ei saa niimoodi iga nädal kuskile. Aga mis asi see siis võiks olla?

M: Eks noh aasta peale tuleb neid spordiüritusi annab sama summa kokku võib-olla kui neile, kes üldse ei käi sellistel võistlustel ja teevad mingi reisi kuskile.

N: Võib küll olla jah.

M: Et kokku võib tulla umbes 5-6-7000 krooni.

N: Jah mingi maratonimaks juba 450 krooni nägu ja noh...

M: Ja siis pead käima enne harjutamas, suusatamas...

N: Jah vahel lähed onju kaugemale. Et siis saaks isegi võib-olla mitu reisi.

M: Jah jooksule kuskile, Põhja-Eestisse või...

N: Jah jälle edasi-tagasi, bensiin maha, aga noh samas on see, et mida keegi arvab. Mõni joob selle kõrtsus maha, mõni käib kuskil võib-olla kinofilme vaatamas. Noh teatris ikka ka oleme püüdnud, piletid odavad ei ole. Aga just kui on need soodus, Vanemuine teeb neid vahest, et tasub nagu ette ära osta. Aga nad on tõesti kallid, aga sinna saab nagu natukene käidud. Aga nii ei ole, et üldse kuskil, no vabaõhuetendustel oleme käinud ka, sõitnud üle Eesti, jah see suvi ei käindki vist.

Aga üldiselt siis teeninduse ja poes...

N: Ei tea jah, ei ole märgand nagu. Kassapidajad noh ikka ütlevad tere samamoodi ja niipalju.

Mhmh. Aga nüüd buumi ajal, kui sisseostude peale mõelda, kas oskaksite märksõnu välja tuua, mis oli buumi ajale iseloomulik ja siis nüüd praegu (...) hmm, jah päris raske vist välja tuua.

N: Jah olekski mingi näide. Või sul tuleb meelde midagi? Mul ei tule. Noh?

Kui kõik on jah sama, siis ilmselt pole.

M: Jah ega ei oska küll midagi nii öelda, et mis.

Jah kui sellist kardinaalset erinevust oleks, siis oleks lihtsam...

N: Tegelikult on ju siin oli vist, et kui sissetulekud ei ole vähenenud, et tegelt minul on natuke. Sellepärast, et meil varem ikkagi, mina saan vähem raha, kui buumi ajal. Esiteks olid siis n-ö lapsi rohkem, sest kõik need, kes on täiskasvanuks saanud, olid siis lapsed. Oli juba see lastetoetus pluss tollel ajal oli see, et suur pere ja 4 last (noh meil on veel kaks suurt ja on nüüd oma elu peal enam-vähem), olid need lastetoetused, no see sama toetus, mis praegu on 300 krooni laps, aga siis ma sain nii, et iga kolme kuu tagant sain üle 2000 arvele lihtsalt.

Aaaa okei.

N: Riigi poolt. Ja ja ütleme töö juures olid ka aeg-ajalt sellised päris suuremad preemiad ütleme mitmetuhandelised preemiad, mis on nüüd praktiliselt ära läind.

Aga noh põhipalk ju on sama.

N: Jah põhipalk on alles, aga tegelt seda raha oli nagu natuke rohkem. See tuli siit-sealt.

Lisadena jah.

N: Jah põhipalk ei ole vähenend, aga need muud, mis tulid, on kokku kuivand, ma enda koha pealt oskan öelda. Aga noh mõned hinnad on ka langenud, toiduasjad – vahepeal läks piim juba 10 krooni peale liiter ära, praegu on kuskil 5-ga, vahepeal oli isegi vähem. Et mõni asi on ka võib-olla odavamaks läind.

Aga teil ei ole siis selliseid suuri muutusi olnud, välistame praegu reisimise. Kui see masu otsa lõpeks, kas te kujutate ette, kas see jätkuks samamoodi?

N: No alati mõtled, et oh kui nüüd võidaks loteriiga, et noh kui nüüd miljonid kukuks, no siis teeks ikka küll ikka kardinaalselt midagi teistmoodi – remondiks maja korralikult ära, no midagi sellist. Aga sellist asja ei juhtu, ei ole mõtet lootagi, isegi nurkademäng ei lähe kunagi täppi (naerame). Et kui masu nüüd läbi saab, ma ei usu, et mul nüüd oluliselt seda raha nii väga palju rohkem oleks. Sinul võib-olla sõltub rohkem sellest, et kui palju tööd teed, siis on rohkem raha, aga minul on ikkagi tunnitasu. Mis siis rohkem oleks võimalik? (...) ütle midagi.

M: Ma ütleks, et kulutusi tuleb pigem juurde.

N: Noh ikka tuleb selliseid jah siia-sinna, siia-sinna.

Aga kas te näiteks olete märganud, kas te tarbite säästlikumalt praegu?

N: No mina näiteks vaatan seda elektri koha pealt. Mina näiteks öösel lülitan teleka sealt nupust kinni, ei jäta seda punast tuld sinna. Kui Mari läheb ära, siis lähen panen sealt teleka nupust kinni. Need on küll väiksed asjad. Vahepeal oli vaata Markol oli seal arvuti kogu aeg sees, enam tal sellist asja tal pole, sest ma vingusin

selle kallal kogu aeg, et miks arvuti sees on, kui kedagi kodus ei ole. Noh onju noh! (mehele) Tegelt on see aind üks vajutus nupule, see ei ole raske. See ka, et kui sa lähed duši alla ja paned seda šampooni parasjagu, siis keerad kraani kinni. Noh nisukesed asjad, mida annab teha jah.

Aga mingite toodete pealt? Enne tuli välja, et hind ja kollased sildid, siis toidu poole pealt, ma saan aru, tarbite ikkagi natuke säästlikumalt kui varem.

N: Einoh jah ikka natukene.

Nüüd kas on mingid konkreetsed tooted (...) lihtsalt poes, mis silma juhtus.

N: Nojah mis seal silma juhtub. Et kui vaatad, et sul on juustu vaja, et meil ei ole nii, et peab olema alati üks kindel sort.

M: Jah see ei tähenda nüüd, et otsid nüüd alati kõige odavamaid asju...

N: Ei! Loomulikult mitte, ikkagi oled harjunud näiteks viilutatud juustu ostma, siis ma ikkagi ei vaata neid, mis on pakis ja peab ise lõikama, need on ju tegelt kilohinnalt ikka palju odavamad. Me ei vaata ikka sinna suunas, ei ole nii hull see asi. Ja noh üldsegi võib-olla ei osta selliseid, nojah meil on vaata sealt maalt ka saame porgandit ja. Mõned on ju müüakse porgandid, kõik valmis, potti, noh sellist asja ei osta.

Ma praegu mõtlen, et võib öelda, et te olite ka buumi ajal, kujutan ette, samasugused tarbijad.

M: Mm jah üldkokkuvõttes põhimõtteliselt küll jah.

N: Võib-olla kui natuke ja, et kui ma mõtlen, mul endal oli natuke rohkem seda raha käes, siis ma käisin rohkem nendes kasutatud riiete poodides. No siis oli aega ka veidi rohkem.

Ee buumi ajal?

N: Jah, et aastaid tagasi ma käisin tunduvalt rohkem kui nüüd. Ja seal on ikka, et vaatad et aaah see maksab aind nii ja nii ja kokku võib-olla no kuu peale tuli see summa noh ikka tuli paarsada või oleneb noh. Lapsele ikka saab mõni seelikukene, pluusike. Aga nüüd nagu väga ei käi, või kui vahest harva.

Ja mis see kõige peamine põhjus võiks olla...

N: Jah aeg. Kuidagi läheb see üks vaba päev on nädalas, sa võid ju nii minna ühte poodi, et sa ei näe mitte midagi, sa ju ei tea, mis seal on. Pead sorima jne, see võtab seal ikka tohutult aega. Kui sa kohe näed midagi või kuskilt lähed mööda korraks, siis ma ikka lähen sisse. Aga varem võib-olla selle peale niimoodi mõned sajad läksid rohkem, sai ostetud mõned džempriid, kampsunid. Nüüd mõtled – ei ole ikka vaja! Et siis kui juba midagi tõeliselt vaja on, siis tahaks ikka poest ja korralikku, ilusamat

asja eksole. Lapsele ikka saab, seal ju nii vähe kantud (kaltsukas) ja jääb kohe väikseks ja.

Aga siis poes see korralikum ilusam asi, et see on siis ee, ma ei oskagi nüüd öelda, parem siis?

N: Jah. No ütleme, kui nüüd ikka uut kostüümi või asja tahad osta, siis on vahet küll, kas ostad Kaubamajast või kuskilt kasutatud riiete poest. Aga noh vahest jah selliseid väiksemaid riideid.

Kas te kumbki nüüd isiklikult olete pidanud suisa loobuma võib-olla selle masu pärast? Puhtisiklikult enda jaoks. Kui küsida mõlema käest eraldi seda küsimust.

N: Sina? Ma endale ikka eriti asju ei vaata niimoodi, kui nüüd just väga vaja asja ei ole. Siin oli planeeritud näiteks kui sügisel mulle neid saapaid otsisime, et noh sünnipäevakink, et siis nüüd ostame saapad. Niimoodi ei ole, et ah täna on mul tund aega aega, lähen Kaubamajja, oi ilusad saapad, ostan ära, mis siis, et maksavad 700 või 800. See ei tule üldse kõne alla! Einoh varem ka nii kalleid asju nii ei ostnud.

M: Ega millest on kogu aeg välja tulnud, et kardinaalset vahet ei ole, mis oli 2 aastat tagasi ja mis on nüüd, sest meil ikka töökohad on põhimõtteliselt samad ja sissetulekud ka...

N: Et võib-olla piasjasjades on see koht, ma ütlen nagu kasutatud riided.

M: Kuna me oleme mõlemad nagu alateadlikult valmis, et äkki läheb veel halvemaks eksole. Ei larista niimoodi jah, nagu mõned on võlgades, mingeid laenusid võtnud, tarbimislaene...

N: Jah ei hakka võlgu võtma, et küll ma siis maksan tagasi. Võlgu ei ole nagu jah, pigem ei võtagi või ei lähegi.

Aga võtame lapse ka sisse. Kas temaga seoses temale ostetav on kuidagi muutunud?

N: Kuna ta kasvab, siis kulutused ka kasvavad.

M: Lasteaias on ka asju, igaihel sünnipäeval vaja käia.

N: Jah! Üks asi on praegu hästi moes, et sünnipäevi peetakse Mängumaadel ja kutsutakse enam-vähem terve rühm. Aga kui neid on seal 24 ja peaaegu kõik peavad, mitte päris kõik, siis noh praegu nädalavahetusel oli näiteks kolm sünnipäeva.

Oi.

N: Iga sünnipäev võtab niimoodi, noh nüüd ma viimasel ajal ostsin alla 100 krooni, mõni on natuke peale 100. Asja pead ju ka kinkima. No see nüüd trehvas, et meil oli seal ka sugulase sünnipäev sees, aga mis meil siin on. Üks asi on sünnipäevad, siis nad käivad seal teatrites üks, et ta kasvab. Kui ta oli mingi 3ne või läks alles

lasteaeda, siis oli ikka väga vähe seda – kus nende tittedega ikka käiakse. Aga eriti ei olnud seal midagi. Nüüd on temal ikka lauluring ja trenn ka juures, lasteaiamaks muidugi. Just need igapäevased – siia teatrisse, tänna, AHHAAsse minnakse kuskil, mingi väljasõit, jälle jääb sinna 50-100 kuskil eksle. Jõuluvärgid ja kõik need, selles mõttes see suureneb.

Kui aga kokkuhoiu vajadus tekiks, siis kas laps oleks või ei oleks see koht, kus võiks kokku hoida?

N: Ei pigem ma ise ei lähe kuskile rahalisse trenni, ma jooksen siin ise ilma rahata ringi, aga temal on ikka vaja trenni maksta, siis me ikka maksame. Onju niimoodi?

M: Jah.

N: Kui talle ikka meeldib seal käia, noh muidugi kui see ei ole üle mõistuse kallis näiteks tennis või...

M: Ratsutamine.

N: Või ratsutamine, no on väga kalleid trenne.

Aga see kokkuhoiukoht oleks mingi muu koht.

N: Jajah, aga mitte lapse pealt, aga samas ei osta talle ka mingeid firmariideid, mitte selles, et laps peab nüüd kõik saama ja see peab kõik see viimane olema. Kõige kallimad teksased ja mitte niimoodi, aga mis tal vaja on. Et kui ikka saapad on katki ja (...) talle peab meeldima ka, et ta ei pane ka igat asja, juba natuke preili on.

Et see kokkuhoiu koht kus see võiks olla, kui tekiks vajadus?

N: Praegu jah ei oskagi siis öelda, mis see võiks olla (...) no katsuks puid ise teha metsas maal, et ei osta. Meil ju ahjusid 4 tükki siin maja peale. Et kui võimalik, siis natuke saab sealt kokku hoida.

Ise teha siis ütleme teatud asja.

N: Nojah oma tööd ja aega sinna panna siis. Siis kust veel saab kokku hoida – nojah et ei käi niimoodi, no mina ikka ei sõida iga päev kogu aeg autoga. Auto on siin aias, ma sõidan tõesti siis, kui on vaja. Pikemaid otsi. Mitte nii, et igat sammu.

Kas te olete äkki midagi oma pere kohta õppinud majandussurutise tingimustes?

N: Mm. Nooh? Sina oled targem, räägi! (naerame) Ei tea jah.

Raske küsimus.

M: Raske küsimus jah. Elu ise on õpetanud.

N: Nojah nii hull pole kunagi olnud, et üldse. Aeg-ajalt ikka ju mingi raamat jääb silma, noh raamat on selline asi, et ikka saab ju raamatukogust ka võtta. Aeg-ajalt ikka ju mõne ostad, et see ei ole esmatähtis ost. Väga õppind, võiks ju siis hoida väga

kokku. Nii väga kokkuhoidlikud me vist ei ole ikka, nagu me oleme omapärased jah. Suuri kalleid asju ei osta. Ma ei tea, mis sa oskad veel öelda?

M: Nojah selliseid suuri muudatusi ei ole olnud põhjust teha.

Nojah te kumbki ei ole kaotanud ee töökohta...

N: Eks jah kui seal oleks ikka täielik kaotus, siis ikka noh olekski – siis sa ei saaksi laulmas käia ja kuskil ja et oleks tõesti need vajalikud kulud.

Just inimesed, kes töö kaotanud on, kuidas see neid kõiki mõjutada võiks?

N: Jah et ongi, et lapsed ei saa lasteaias käia ega midagi, lasteaeed on ju väga oluline koht, arendab ja kõike, aga kui kui ei ole raha maksta...

M: Ilmselt jah võibki öelda, et meie jaoks see olukord ei ole siiski nii hull, et mingi puhver on siiski olemas, iga kuu tekib. Et kui kriitiliseks olukord läheb.

Mingi reserv on siis ikkagi teil mõeldud jah?

M: Jah.

Siis teie ostuharjumusi ma saan aru ei ole mõjutanud see, et töökoht on säilinud.

M: Jah. Pigem minu puhul on hoopis vastupidi. Kui läks olukord eelmise aasta lõpu poole – oli võimalus saada tööd juurde...

N: Jah otsiti spetsialisti teatud alal, oli vaja.

M: Jah spetsialisti oli vaja...

N: Et neid ei ole, kes tulevad ja kohe oskavad...

M: See oli kõige kummalisem veel, et üldse selle aja jooksul kahte erinevasse kohta pakuti tööd.

Oo oi.

N: Aga lihtsalt ei jõua eksle.

M: Jah töökoormust tuli juurde.

N: Aga mis sul see põhi on, kus sa algul olid, seal on nagu asi hästi kokku kuivand.

Aga praegu kui kindlalt te tunnete end oma töökohas üldse?

M: No ega (...) 100%-st garantiid ilmselt ei ole aga...

N: Kuna sa oled mitmes kohas, siin ja seal, siis kuskil vast ikka jääb. Minul on küll üks ja ainus ja kui peaks mingi värk olema, siis...

M: Ma arvan, et 2-3 aastat peaks kindlasti olema töökoht. Võib-olla üldine olukord ka stabiliseerub.

N: Novot sa ei teagi kauem ette, et kuidas kogu see asi võib hakata käima.

M: No siis võib hakata, eks ta jah (...) vaevalt, et ta nüüd nii halb tuleb.

N: Kui nüüd kohe nii tõuseb, nojaa nagu see buum oli – kõik võtsid ostsid kortereid, maju, suured lossid, suured laenud olid peal. Ei olnud nagu endaga selles mõttes nii vajadust, et me olime endaga peaaegu et piiri peal seda laenu võtta. Siis too hetk oli nagu vaja, kui me seda maja ostsime.

Siis otsustasite ümber?

N: Meil oli see, et meil korterid vaja ära müüa...

M: Kaks korterit.

N: Tahtsime vahetada maja vastu, aga noh tollel ajal see käis ka kiiremini, praegu see võtab ikka palju aega. Siis oli vaja juba maja ruttu ära osta, aga minu korter oli vist, polnud veel kohe müügis, kleepisime neid silte igale poole. Aga siis sai ikka viimasel hetkel nii, et ei olnud vaja. Kui minu korterit ei oleks saanud müüa, siis oleks nagu pidanud võtma laenu.

Aga on veel hea meel, et te ei pidanud laenu võtma?

N: No muidugi on!

Oi jah, see on vist iseenesest mõistetav tegelikult. Te ei tahaks laenu võtta?

N: Ei tahaks jah, kui mingi pank oleks kaelas.

Ilmselt praegu oleks siis elu raskem.

N: No ikka oleks, sest üks need summad on päris suured. No üks nad on erinevad, mis kellelgi, palju on võetud aga ikka.

M: Einoh tol ajal oli see, üks 6 aastat tagasi, siis oleks ju...

N: 7 aastat tagasi.

M: Et noh 2 korterit pidi kohe maha müüma, aga ühe müük nagu viibis. Et üks ta oleks saadud nagu mingi lühiajaline laen pooleks aastaks võib-olla.

N: Oleks muidugi pärast tagasi maksuma pidand, noh ikka nad tahavad oma intresse.

M: Tollel ajal ei oleks saand võrreldagi kui mingi eluaseme ostmiseks läheks. Et pikaajalist laenu poleks olnud.

N: Et see sai meil õigel ajal ära. Vaata siin maja tegemine ka, maja oli esimesel aastal väga kole, krohv kukkus ja siis oli just ju see aeg, kui need hinnad ei olnud veel nii kõrged ehituses.

Aga tuleme selle laenu juurde korra tagasi, enne küsin ära – kas te tuleviku suhtes kas tunnete end kindlalt või ebakindlalt? (...) kas elate masu kartuses tuleviku suhtes?

M: Kartust vast ei ole, loodan et (...)

N: Ei seda küll praegu nagu ei karda, et kõmm kõik ilma tööta, vast mitte. Meie tökohad mõlemad on olemas, jah nii nagu nad on.

Ütleme kui te peaksite lapsele tulevikus sarnastes situatsioonides õpetussõnu jagama, mis need võiks olla, millised aspektid need oleks, millele te tähelepanu pööraksite?

N: No suurematel lastel siin ongi, et oleme selle poolt, et las õpivad ja ühe hooga edasi. On mingi ikka lootus, et saab oma elu peale ja saab ise hakkama eksole, et mitte nii, et lõpetab gümnaasiumi ära, et ma vaatan, mis ma teen. Mõni on ju kindlasti nii, et noh okei kui ei saa kuhugi sisse aga. Või ei võtagi midagi ette, siis ei leia ju ammugi tööd praegusel ajal. Et nagu toetada neid võimalikult palju õppimise ajal, et õpiks ühe hooga edasi ja siis peaks hakkama. Ikka lapsele räägin, et õppimine on kõige tähtsam, sinu töö on kõige tähtsam, mingid väiksed kodused toimetused võib-olla.

Olgu. Kui me läheme peresiseselt täitsa välja. Võtame Eesti – kuidas Eestis tarbimine üldiselt muutunud on praegu masu ajal?

N: No autode ost jääb silma ja kõrvu igalt poolt, uute autode, et ostud langevad, tarbimine. Muidu osteti ja vahetati, see on ju hästi välja toodud.

M: Jah igasuguste majade ehitamine ja.

N: Jah kuidas on pooltühjalt hakatud ehitama ja on jäänudki sinnamaale. Või on valmis ehitatud ja pole ostjat. See tundub ju küll, et on inimestel muutunud teistel inimestel, mitte endal.

Jah just teistel.

N: See kindlasti on.

Need on nüüd suuremad asjad onju, vähenenud, võib öelda. Aga kui näiteks nüüd igapäevased asjad kõrvale tuua, kas on mingeid muutusi, üldiselt märgatavaid ühiskonnas, Eestis?

N: Noh ma ütlen, et on see märgata, et autosid on vähem ja ummikuid, aga poes on ikka sama palju inimesi.

M: Jah ostetakse ikka sama palju.

N: Võib-olla see on erinev linnas ja maal. Ma ei kujuta ette maakohtades, kus ikka päris vaene see olukord on. Kui nüüd inimesed kaotavad töö, et seal võib olla tõesti kreisi. Me ei näe ju seda. Võib-olla siin niimoodi Tartu linnas jah siin ei ole ka see tööpuudus ju nii suur kui mujal maakondades, see on ju regiooniti erinev.

M: Jah kui maal läheb üks suurem ettevõtte kinni...

N: Jah selle peale ikka oled mõelnud, et jumal hoidku, et kus nad siis lähevad, või kus neil siis minna on. Sa ei koli ju ka kuskile, kui sul on kodu seal, selle väikese maja või korteri sa pead maha müüma, aga see on nii väike summa, et sa ei saa ju selle raha eest minna Tartusse või Tallinna elama.

M: Siin vastasmajas...

N: Aa siin vastasmajas.

M: Siin oli nii, et siin elasid vanemad inimesed kahekesi omaette. Siis nüüd on siin autod, et nende lapsed on siia ilmselt kusagilt tulnud siia elama tagasi jah.

N: Jah enne olid mees ja naine, käis aeg-ajalt keegi külas, venelased, see pole oluline üldse eksju. Ja üks auto oli. Ja nüüd on üks auto siin seisab juba oktoobrist peale meie aia taga, on täielikult lume all, võtab ruumi.

Aa jaa ma nägin seda küll.

N: Närvi ajab, ei mahu siia üldse, neil on veel üks auto ja veel üks auto, isegi on lumine. Elavad järelikut...

M: Siuke jah nooremapoolne mees on...

N: Mingi noorem pere on nagu ka tulnud siia elama nende juurde, me arvame, et see on nii tingitud, auto seisab seal ja. Vastasmaja müüb siin juba kaua seda maja.

Aga kui võrdluseks võtta Eestile Lääne-Euroopa ja muud riigid, kus masu on, ja USA ka. Kuidas seal need ütleme igapäevakaubad nagu me nimetasime ja suuremad ostud on võrreldes Eestiga?

N: No jah kui kuskilt loeb nende kohta. No Islandil oli, sellest palju kirjutati, seal see ju kõik algaski, see suur krahh ekssole. Kus veel, kas see masu üldse on mujal, kus see masu on? (...) ega ta ikka on, aga (...) ega ei huvita ka.

Nojaa, ma mõtlengi, kas on midagi silma jäänud äkki. Kuidas Eestist võiks erineda?

N: No Läti meil siin kõrval. Ikka palju halvemas seisus, see on küll kõrva ja silma jäänud.

M: Palju halvemas jah.

N: Ikka palju halvemas seisus. Minule on küll jäänud see mulje, mis oled lugend ja vaatand.

M: Samas siukseid suuremad riigid Hispaania näiteks, tööpuudus väga kõrge ja (...) Kreekas samamoodi jamad seal eurotsooniga, selles püsimisega ja.

N: Aga noh peensusteni täpselt ei tea.

M: Seda, kuivõrd keegi mingit igapäevatarbimist kauplustes – ei oska öelda.

N: Ei oska jah, ei ole nii väga uurinud ka.

Aga ütleme need ee inimesed siin Eestis, kui rääkisime, et suuremad ostud on nagu langenud, mida nemad sellest oleks võinud õppida (...) ee ma seletasin praegu halvasti. Kas Eestis teistel inimestel on mingeid õppimiskohti?

N: Nooh (...) raske küsimus. Mine sa teisi õpetama. Igaühel on omad vajadused, huvid ja soovid, mis tema arvab, kuidas temal elu hea on. Ühel on selleks, kuidas keegi ennast hästi tunneb või kuhu tahab seda raha panna.

Inimesest endast...

N: Jah inimesest endast see ikka kõvasti sõltub, sest söök peab ju olema, see on nagu põhiline, kuskil sa pead elama ja suutma maksta.

M: No kui inimesed on ikka nõus võtma mingit SMS-laenu, et osta jõuludeks kingitusi, siis jah no...

N: Jah ongi, vaatasime seda saadet "Võlast vabaks". Tõesti, kuidas nad naiivselt mõned üldse ei tea oma rahalist seisut, võtavad kergekäeliselt neid laene, selliseid just kalleid laene.

M: Krediitkaardiga maksavad.

N: Jah krediitkaardiga, siis laenukene ja vot siis läheb ja läheb ja läheb ja siis sellised summad lõpuks. Mõttetult kallid. Ühel oli seal hullult kallis tolmuimeja, endal polnd tööd ega midagi, aga tolmuimeja see oli – palju see maksis, mitte 1000, paar, ikka mitukend tuhat.

M: Kirby.

Jah Kirby.

N: No nii sa näed teiste elu.

M: Mõtled, et kas siis inimestel tõesti mõistust ja aru ja mõtlemist pole. Reaalset suhtumist.

N: Ühel oli auto õues ja kummalgi polnud autojuhilube, liising jooksis, pidi maksma kogu aeg, kummalgi polnd lube. Üldse aru ei saa!

See laenude teema selle saate järgi võtta buumi ajal – hullult võeti laenu kogu aeg.

N: Jah kõik. Oldi kodu soetanud ja siis ilma jäänud.

M: Ja laenu maksmiseks uut laenu vaja võtta ja.

N: See on nagu jäänd silma, aga nii lähiringkonnas keegi ei ole otseselt töötä või nii.

M: Õnneks jah ei tunne või ei teagi...

N: Jah et kes oleks väga raskes olukorras või kes oleks võtnud siukse laenu.

Okei. Enne tuli välja, et teiste riikide kohta noh ei ole huvi tundnud või ei ole infot tulnud. Ma mõtlen, et kuidas nendes teistes riikides majandusolukord võib olla? (...) ütleme Lätit nimetasite.

M: Aga noh ikka teada on, eks ta ole ikka igal pool. Ameerikaski tööpuudus on ikka päris suur, või noh kasvand (...)

Aga mis teile esimesena meenub praegu, kui ma ütlen teile “majandussurutis”?

N: Tööpuudus ütleks mina kohe võib-olla vastu. Ja siis onju, tegelikult, ja siis need maksmata laenu ja oht, et elamisest ilma jääd ja. Et need on ikka kõige jubedamad.

Aga teile?

N: Masu millega seostub sulle?

M: Jah masu ei tea. Ee ilmselt ma ütlen, et see on Eesti kohta ikka paratamatus. Et noh ma ei tea, mis ime siin valitsuses oleks aidanud. Et oleks võib-olla vähem valulik olnud, aga kas see oleks üldse võimalik olnud.

Et see on paratamatus siis?

M: Paratamatus jah. Et seda vältida oleks ilmselt võimatu...

N: Einoh kuna ta on ülemaailmne onju, et siin hakati Ansipit süüdistama, mida kõike, et kui Ansip oleks nii teinud või keegi teine.

M: Et see, et ta ütles, et viie rikkaima riigi hulka, et see...

N: Ega üldiselt maailmas keegi väga võimekas ei ole, noh et ei oleks suutnud seda päästa. Ma küll arvan, et noh Eesti ei oleks sellest pääsenud.

Mhmh. Et põhjust majanduslangusele kas on võimalik määratleda, mis te arvate, mis see võiks olla?

N: Jah, et millest see peale hakkas, et ühel hetkel oli niimoodi. Oh ma ei mäletagi seda algust enam.

M: Need püramiidid, kuidas neid kutsutakse neid püramiide – investeerimisfondid või.

Mis nende investeerimisfondidega oli?

M: Noh et (...) hakati (...) investeerima (...) sellistesse kohtadesse või noh ütleme, et ei olnud tagatist inimestel tegelikult ju. Võeti laenu selle eelmise eelmise laenu peale.

N: Ei olnud enam tagatist ja, et liiga palju laenati ennast lõhki. Jaa kõik hakkas väga arenema, see tehnika ja kõik on väga kiiresti arenenud viimasel ajal. Äkki niimoodi.

Mhmh. Aga kaua see masu võiks kesta ütleme nii Eestis ja nii maailmas ka?

N: Ma arvan, et no paar aastat veel on ikka selline. Nii küll ei ole, et aasta lõpuks on kõik jälle läbi et, onju. Aega võtab, võiks olla nii, et saab läbi, jumal teab, hullem kui ei saa, aga paari aastaga võiks hakata ikka tõusma.

M: Ega jah, ma arvan ka, et ikka mingi, väga hästi kindlasti ei saa olla, lihtsalt et ei lähe ilmselt halvemaks.

N: Nojaa, kõik töötud ikka tööle ei saa nii ruttu, nii suures ulatuses ikka mitte, et neid uusi töökohti loodaks masuga uusi. Just on kinni pandud, seal on poeke kinni ja seal on kinni ja. Või mõni söögikoht või.

M: Samas ka võidakse mingil ajal õppida sellest kinnisvarabuumist. Et ei ole mõtet ikka, kuigi noh ikka rahva mälu on suhteliselt lühike. Võib-olla 5 aasta pärast ehitatakse jälle krunte sama õhinaga, nagu oleks eesti rahvast 15 miljonit, mitte 1 ja pool miljonit.

N: Paljud olid ka noored seal, kes arendasid.

M: Iga taksojuht läks kinnisvaraarendajaks.

See ongi see õppimiskoht Eestis ja üldjoontes ka.

N: Jaja, et kui on meeles, siis ei võta neid riske onju. Võib-olla see jah.

M: Aga siit ei ole pääsu, ütleme nii, kõik on see selline spiraal, et kõik see on 15 aasta pärast tagasi.

N: Ei tea jah kui hulluks see läheb. Ega neid teisigi hulle aegasid on olnud, siis kui teie kõik väiksed olite (minu põlvkonnale viidates), te ei mäletagi, siis oli tegelikult väga raske aeg. Siis sa ei oodanudki nii palju, sest siis ei olnudki neid asju kunagi. Siis läks lihtsalt korraks hästi raskeks, et midagi poest saada.

Nõuka aega mõtlete siis jah?

N: Jah siis kui Eesti aeg algas, siis olid ju poed täiesti endast väljas. No olidki tühjad riiulid oli tihti tööstuskaupadepoodides. Seda ikka mäletad. Saia ei olnud üks aasta peaaegu üldse, kui ise tegid seal pärmiga midagi, saia ei olnudki poes. See oli ikka täielik defitsiit.

M: Et jah kes ikka meie-ealised on selle aja üle elanud...

N: Oleme karastunud. Kui Nõuka ajal oli poe taga selline järjekord, sis praegu uskumatu eksole. Ei kujuta ettegi, samas ei kujuta meie võib-olla ette, kui raske oli sõja ajal või pärast sõda, Stalini aeg. Meie vanemad siis.

Jah põlvkond teist edasi siis.

N: Vot siis, tegelikult ei kujuta üldse ette, see pommitamine, no mõtle ikka pommid tulevad, ise pole tundnud sellist asja enne.

Jajaa.

N: Meie lapsed jälle ei kujuta ette, kuidas ilma arvutita üldse oli.

Ütleme väiksem laps ilmselt ei ole küsind majandussurutise kohta...

N: Ei ole.

Aga vanemad lapsed.

N: Eino eks nad ikka saavad aru eksole, ei nõua ju võimatut. Et et et natuke peab ise siis kuskilt teenima.

On nad küsinud masu kohta ka?

N: Joosep on vanem, tema saab ise aru, aga Mari on noorem, ütledki, et ei ole noh rohkem raha, aga teatud asjad ikka on vaja leida, et ei saa ju ilma jätta. Samas ta saab aru, kui ta tahab midagi sellist, mis ei ole esmatähtis ja tal on võimalik see raha kuskilt teenida, siis ta jah teeb seda.

Paar küsimust veel. Kas te üldse enda peres arutate majandusolukorra üle vahepeal?

N: Arutame või?

M: Vahel mitte nii tõsiselt.

N: Noo niimoodi paberi peale ja niimoodi enam ei tee. Et et on nüüd krooni pealt aga jah, et kui me ostame selle, et võib-olla siis sinna ei lähe ja.

M: Imestame seda, et iga nädal tuleb 2500 uut töötut juurde, et kust kohast, see onju terve väikelinna elanike arv. Kuhu siis niimoodi välja tõesti jõuab.

Ma saan aru, et te arutate siis üldiselt Eestist?

M: Pigem jah.

Mitte sellistes konkreetsetes situatsioonides.

N: Eino seda ikka ka, näiteks ma eile läksin ostma teatripileteid, umbes teadsin, mis teatripiletid maksavad, tuleb seal Sadamateatris, et noh mis ta ikka on. Ja kui ta ütleb mulle kaks piletit 400, üle 400 krooni Sadamateatris, siis ma küll ei ostnud. Võib-olla tuleb mingi hinnasadu või midagi. Tundus nagu kallis.

M: 3 meest mängivad ainult.

N: 3 meest mängivad ainult, et Sadamateatris miks ta siis nii kallis on, kui on juba muusikalid ja lasteetendused, need kõik on ju palju odavamad. Et ikka niimoodi ei ole, et mõtled ringi.

Masust ei ole teil ebameeldiv rääkida, kui räägite?

N: Ei ole.

Aga kas soovite veel midagi täpsustada äkki?

N: Et kas sellest oli abi?

Kindlasti oli, ei olnud midagi valesti öeldud, kõik oli ju õige – teie arvamus. Seda mul vaja ongi. Äkki jäi mul mingi oluline aspekt küsimata, mida ma ei oskand mõeldagi?

N: Ei tea, ei tule meelde.

Aitäh!

Transkriptsioon 5 – P5TS

Üldandmed:

Kestus: 40 min 26 sek

Intervjuu läbiviimise koht: Tartu, pereema tööjuures

Naine: 31-aastane

Mees: 47-aastane

Elukoht: Tartu linn

Kuueliikmeline pere

Laste vanused: 6, 8, 20, 22

Netosissetulek ühe pereliikme kohta: 2500 – 5000 krooni

Alustuseks ma küsiksin, et kui tihti te poes üldse käite?

N: Peaaegu iga päev.

M: Jaa.

Toidupoes...

N: Jah toidupoes, mujale väga ei tiku.

M: Jah toidupoes jah.

Ei tiku mujale?

N: Noh kui tõesti midagi vaja läheb, siis. Üldiselt jah (...)

Okei. Aga kui te nüüd meenutaksite ühte korda, kui te käisite igapäevaoste tegemas. Et mida te kõigepealt ostsite?

N: Saia. Piima (naerab)

M: Süüa.

N: No põhimõtteliselt söögivärk on igapäevane ost jah (...)

Aga kuidas teil peres igapäevaste asjade ostmine välja näeb? (...) et näiteks kas te lähete koos ostma või eraldi?

M: Nii ja naa (...)

N: Üldiselt noo jah (...)

M: Üldiselt koos jah.

N: Kuidas kellelgi aega või nii on.

Kuidas juhtub.

M: Jah.

N: Jah.

M: Reegleid pole!

Mingisuguses valdkonnas ei ole ka eraldi, et näiteks Teie ostate ühte asja ja Teie teist?

N: Nooo ostmisel selles suhtes, et kui lastel midagi vaja on, siis nagu mina ostan. Midagi suuremat vaja on, siis ikkagi koos (...)

Aga kas te planeerite igapäevaostusid?

N: Ei!

M: Söögipoolt vastavalt vajadusele.

N: Jah.

M: Aga muud ostud ma arvan küll, et planeerime.

Et vajadus on söögi puhul see peamine aspekt...

N: No ikka jah. Mingit jampsi kokku ei osta.

M: Jah. Kaalutletult.

Aga kuidas siis te neid teisi oste planeerite?

N: (...) mmm siin käivad majapidamisasjad või ütleme siis ka riided ja niuksed või?

Jah.

N: No siis kui ikka läheeb...

M: Vaja.

N: Kui ikka pesumasin läheb katki, siis tuleb minna. Ja kui on ikka lastel jope väike, siis tuleb ka minna.

M: Et seisma me asju ei osta!

Seisma ei osta jah.

N: Või et sellepärast ka nüüd ei osta, et hullult odav on, et tormame. Kui ikka vaja, siis ostame, ja olenemata sellest.

Kui te ostu teete, siis millele te poes mõtlete? Ütleme võtame igapäevased asjad.

N: No ikka vaatame hinna suhtes. Kui ikka pakutakse odavamalt seda ja seda ja (...)

M: Ja et ikka ära ka süüakse, mitte ei jää alles!

N: Jah. Aga selles suhtes ka, et kes mida siis ikkagi (...) armastab eksole, selles suhtes.

Aga kui määrav see hind on tavaliselt?

M: No ikka on! No ta on suhteliselt määrav.

N: No praegu kaubandus pakub, võimalusi on nii palju et. Päris kõige odavamad piima me ei osta, et see peaks olema ikka piim, mitte piimapulber.

M: Jah et peab asi ikka söödav olema (...)

Seega kas te hoiate kokku või ei pööra sellele tähelepanu?

N: Noo eks ikka.

M: Hoiame ikka.

N: Kui pesumasin läheb katki, siis kuskilt peab võtma ju. Et selles mõttes ma arvan igaiüks hoiab.

Kokkuehoid on ikka olemas.

N: Ei seda kindlasti jah. Midagi ei ole priisata - raha ei ole nii palju.

Aga kus teie jaoks see piir jookseb igapäevaasja ja juba suurema ostu vahel? (...)
kuskil ilmselt see piir on.

M: Suuri oste me ei teegi!

N: Noo selles mõttes, et palgaga tuleb välja tulla ja ütlemegi, kui ongi seda suuremat ostu tarvis, siis siis kui ütleme sellel päeval seda summat koos ei ole, siis lihtsalt peab sellega arvestama.

Mhmm.

N: Et et et mingid varud on, ütleme selles mõttes. Päris nulli ei lase ma arvan mitte keegi ennast.

Aga kas te oskaksite nimetada ühe suure ostu näiteks, mis te nüüd masu ajal olete teinud?

M: Masu ajal polegi teind midagi!

N: Ei noh /.../

M: Kui nüüd pidada silmas, et masu algas 2009. aastal.

Statistikaameti järgi algas 2008 kevad umbes.

M: Aga selles suhtes eeee (...) ei ole investeerind asju.

N: No ma ei tea, koduseks tarbimiseks sai meil see elektripliit ostetud.

Novot, jah näiteks (...) et kuidas selle ostmine teil välja nägi?

N: Selle ostmine nägi välja nii, et...

M: Elu sundis ostma.

N: Raha oli ka, et kui ei oleks raha olnud, siis arvatavasti poleks ostnud.

M: Aga muidugi ütleme remonti ikka ka saab teha, aga see ei toimu nii, et me lähme poodi, ostame toatäis asju, vaid neid peab lihtsalt vaikselt ostma.

N: Iga kuu. Ükskord tapeedid ja teine kord muu ja.

Aga praegu masu ajal siis jah?

M: Aga miks ka mitte? Ikka.

N: Ikka, ega see elukvaliteet siis ei saa nii muutuda.

Okei. Kui me selle pliidi võtame uuesti nüüd. Kumb teist ostu sooritas? (...) läksite koos või eraldi?

N: Koos vaatasime, hiljem ta ostis (...)

Arutlesite eelnevalt?

N: Jaa ikka hinnast ja siis vaatasime vajalikkust ja mis asju teeb ja...

M: Funktsionaalsust.

Funktsionaalsust jah?

N: Jah. Ega see on ju oluline, kas kahe aasta pärast uus osta või natuke kauem vastu peab.

Aga mille põhjal te siis otsustasite, et te just selle pliidi ostate?

M: Hinna ja funktsionaalsuse järgi.

N: Nojah et ee hind sobis ja siis see ka, et...

M: Asi ka sobis.

N: Jah meil on suur pere, et siis peab ta ikka suur ka olema (naerab).

Kust te selle kohta informatsiooni eelnevalt saite?

M: Spetsialistid poes rääkisid.

Poes räägiti teile.

N: Nojah. Selle jaoks need müüjad on seal.

Eelnevalt te ei uurind ise kuskilt.

N: Ei, poes ikka jah.

Kui te nüüd meenutaksite ühte buumi aegset ostu (naisel heliseb telefon). (...) ee ma ei tea kas ma panen nüüd vist kinni selle seni.

M: Ei küsi edasi.

Et kui te buumi aegset ostu meenutaksite... (naine naaseb)

M: Ma ei oska öelda, sest meil on see elu pidevalt stabiilne olnud sõltuvalt sellest jah, et meil on mõlemal see töökoht olemas ja. Ütleme et ee masu on mõnes mõttes hea hetk, et meil on töö olemas, ja asjad on poes soodsamad, hinnad on odavamad. Nüüd võtta kui buumi aeg siis jah...

N: Ei meil oli raske siis, kui see asi oli...

M: Jah meil pigem buumi ajal oli tunduvalt raskem, kui ütleme praegu.

Jah ma küsisin buumi aegset ostu palusin meenutada (naisele)...

N: Aa nojaa...

M: No sai öeldud, noh et laenu sai võetud siis ja investeerimisi oli lihtsalt tehtud julgelt, kuna töökoht oli kindlam. Et oli küll kate olemas, aga kunagi ei tea, mis homne päev toob eksle (...)

N: Praegu nagu laenu juurde ei võtaks eriti.

M: Nüüd nagu raha jah juurde ei võta. Aga buumi ajal küll, kui nimetada toda nüüd buumiks, siis tuli investeerida lihtsalt tulevikku – pensioni (...)

Ütleme need ostud, mis olid teil buumi ajal ja masu ajal, mis teil nüüd olnud on...

N: Igapäevased ostud on küll suhteliselt sarnased ikka. Kunagi kahte pesumasinat ka ei ostnud või pliiti. Kui on vaja, siis ostame.

Okei, siis ma saan aru, et ei ole erinevust.

M: Ei kindlasti ei ole, kuna veelkord – meil on mõlemal töökoht.

Kust te üldse informatsiooni kaupade ja ostude kohta saate?

N: Mmmmm...

M: Siit ja sealt, ega noh (...)

N: Ikka see ajakirjandus ja selles suhtes noh, et ikka seda reklaami tuleb ja.

M: Mis selle informatsiooniga ikka teha?

N: Reklaami ikka vaatad noh.

Jälgite reklaamikampaaniad?

N: Mis siin jälgida, see on igal pool (naerab). See on niukene kogu aeg silmade ees.

M: Ütleme parketti teame, et parketti on vaja osta – tuleb see kampaania, lähme ostame ära odavalt just. Ta peaks siis olema odavam. Kas ta on, seda ei tea.

Aga kas te olete märganud mingeid erinevusi reklaamides buumi ja masu ajal?

N: Reklaami on kindlasti rohkem praegu. Igaüks pakub, suht võistlemine käib. Üks pakub üle teisest, alla. Et kõik tahavad oma neid kliente, vahepeal on seda reklaami ikka liiga palju. Teed arvuti lahti ja ei saagi sealt vajalikke asju, tulevad mingid Rimid ja. Et see on nagu siuke vastik.

Aga kuidas teie arvates meedia üldiselt igasuguseid sisseoste, ostmisi kajastab?

M: Ega me meediavärki väga ei ostagi.

N: Ei selle järgi küll mitte jah, et seal on nüüd odavam, et siis tormame ostma. Kui hetkel ikka vajadust ei ole, siis üldiselt ei süvene sellesse asjasse. Et noh igapäevaostud teed niikuinii ja (...) päris nii ei ole, et ma ei tea keegi siin pakub midagi ja siis tormame ja ostame kuhjadeviisi mingit paberit või ma ei tea mida. Sellega kaasa nagu küll ei lähe.

Kui näiteks uudiseid vaadata, kas olete lugenud lehest või näinud telekast, mida tarbimisest ja masust kirjutatakse? On silma hakanud?

M: No ikka jah.

N: Midagi jah.

Mida on silma hakanud?

M: Vähe oste. Et alguses kõik ostsid.

N: No see ka, et pannakse kinni neid poode ja siin näha ka on ju, et ukсед jälle kinni ja.

Aga mis te ise...

N: Pole tarbimist.

Tarbimist on vähe?

N: Jaa. No mina ise leidsin, et kui see hull buum oli, siis läks see elu üldse natuke üle käte. Tarbimist ja kõike seda – autode ostu ja pöörane. Minule näiteks meeldib see masu, mis praegu toimub.

M: Niikaua kui töökoht on.

Kas ülekäte läks nagu teie enda peres või lihtsalt üldiselt?

N: Ei ei üldine tarbimine. See noh (...) mis üldine (...)

Eestit vaadates siis üldiselt.

N: Jah ja see on igal pool nii.

Aga ühesõnaga, millises võtmes või millises toonis majandussurutisest meedias räägitakse teie arvates?

N: Mmm minuni jõuab see niimoodi, et ee vahepeal tuleb siuke suur masendus, et kõik ongi nüüd läbi ja tööd ei ole ja. Samas annab see väga paljudele inimestele võimaluse nagu midagi uut teha.

Et ühelt poolt negatiivne ja teiselt poolt...

N: Noojah, ega see jah, ei oskagi kosta midagi.

M: Jah, nii keerulised küsimused et (muigab). Ma parem kuulan.

Ei ma tahaks ikka Teie arvamust ka teada, kuidas te seda kõike näete (...) Aga kas info on teie jaoks koguselt piisav ja tähtis, mis teieni jõuab?

M: Piisav on küll.

N: Seda on (...) minu arust on seda liiga palju ka, et mõned ajalehed elavadki ainult selle najal, et (...) kui halb meil on ja kui paha meil on, kes kui palju töötuid kus on ja. Seda nagu raiutakse eriti noh (...) psühholoogiliselt tehakse asi veel raskemaks kui on.

M: Jah vastupidi – peaks just hoogustuma seda tarbimist, mida rohkem tarbitakse, seda kiiremini masust välja tuleb.

Et seda kiiremini masust välja tuleb?

M: Noh millal ta nüüd tuleb, aga mida rohkem tarbimist.

Aga ma siis saan aru, et teie jaoks on see masu aeg pigem hea aeg...

M: Ei seda ei ole. Lihtsalt meie jaoks ei ole muutund, et kas ta oli nüüd mingi buum või masu, meie jaoks ta on, me oleme suhteliselt stabiilsed. Ma ütlen see buumi ajal oli võib-olla raskem, sest me investeerisime rohkem. Praegu me lihtsalt investeerime vähem, et hoida lihtsalt rahalisi vahendeid (...) aga ma arvan, et stabiilne on elu.

N: See igapäevaelu jah...

M: Jah ikka stabiilne on (...) jah seda ei saa öelda nüüd et, selles mõttes, et kui tööd poleks, oleks kehva onju...

N: Selles mõttes on eee...

M: Vaata meie jaoks onju. Pole me seal kunagi midagi, lihtsalt mingil hetkel oli tuleviku suhtes see julgus tagapool...

N: Mingil hetkel olid meie palgad näiteks väga väikesed.

Buumi ajal siis.

N: Jah, et ee tunduvat (...)

M: Tunduvat kehvem jah.

N: Sest isegi toidupoes olid need hinnad ikka üüratult kõrged. Et praegu vaadata, mis pakutakse, siis ütleme noh...

M: No jah mid-mid-mida siin silmas pidada, kas seda toidukaupa või mida jah. Selge see – me ei saa öelda, et masu on nüüd hea, sest et varem oli kehva. Aga kui me nüüd jah oma pere vaatame, siis noh (...) pole hullu!

Aga kui te võrdleksite enda pere ostusid näiteks oma parimate sõprade ostudega.

Kuidas te saaksite võrrelda?

M: No mis seal võrrelda? Igaiüks elab oma elu. Nii kuidas ta saab.

N: Ma arvan ka, et praegu nagu ega kõik vaatavad, mis nad ostavad ja (...) eks see on ikka vastavalt vajadustele.

M: Ses suhtes on meil see suht ühtlane võib-olla. Võib-olla teised sõbrad on lihtsalt rohkem kaotanud (...) siin masuga (...)

Mhmh. Aga kas te üldse arutate mõnikord sõpradega...

M: Otseselt mitte.

N: Ostude üle?

M: Võib-olla minimaalselt.

N: Väga ei!

M: Väga ei jah – see on ikka igaihe enda.

Igaihe enda asi (...) kas näiteks õnnestunud oste või ebaõnnestunud oste?

M: Noh nii võib olla seal kuskil mingil seltskondlikult või (...) aga mitte nii, et saame kokku ja hakkame rääkima, kui palju kes ostab. Me ostame üht asja rohkem, nad ostavad teist asja rohkem ja.

Kui me püüaksime meenutada, kas on üldse sellist konkreetset juhtumist või tegevust, mida te tegite buumi ajal hoopis teistmoodi kui praegu? (...) või käitumise teistmoodi?

M: Ütleme jaa, et meie käitumine on kogu aeg suhteliselt stabiilne olnud. Nõndanimetatud buumi ajal ja nõndanimetatud masu ajal.

Investeeringute osas vist enne rääkisime...

M: No investeeringud, investeerisime tõesti oma pere üritus-ettevõtmistesse, aga see on ka kõik (...) kuna julgus oli suurem (...) hetkel nagu tuleviku suhtes julgust ei ole. Tuleb üks samm korruga!

Aga kas siis poodi minnes on äkki mingid ootused teised? (...) sealse ümbriteva ee õhkkonna suhtes.

M: Et järsku noh jagatakse midagi tasuta (...)

Et kas on teil poes olles tunne, et midagi teistmoodi võiks olla või mitte?

N: (...) ei ole (ohkavalt) (...)

Kõik on sama.

N: Jah kaubandus on ikka.

Ütleme igapäevaostud versus suuremad ostud.

N: Selles mõttes, et ütleme praegu on neid – noh igaiüks teeb oma neid mingeid pakkumisi. Selles mõttes on see teine, et buumi aeg ei olnud niimoodi, et iga päev

sadas sul aknast sisse. Tööstuskaubad ja kõik, Bauhofid ja kõik nüüd teevad ostumõllusid ja värki.

Jaa.

N: Siukest asja ei olnud ikkagi ju.

M: Investeerida on praegu lihtsam. Kui seda raha on.

N: Kõik on odavam.

Näiteks aga teeninduse suhtes ei ole midagi tähele pannud?

N: Noo eee (...) võib-olla see, et noh et kui neid töökohti on koondatud ära, et siis see teenindaja poolt info kätte saamine on teinekord väiksem või või järjekorrad on pikemad toidupoes, kuna pooled kassad on lihtsalt tühjad. Müüjaid ei ole. Siuke asi.

Aga siis ongi märksõnu päris raske teie pere suhtes välja tuua kahel perioodil ee...

M: Selles suhtes küll ei oska jah tõesti.

Ei ole mõelnud selle peale täpsemalt?

M: Ei. Buumi ajal kinnisvaraga ei tegelend – järelikult hästi ei eland (naerab). Ja samas masu ajal, kuna kinnisvaraga ei tegelenud, siis masu ajal me ka midagi ei kaotand.

N: Jaa. Ja kui enamus olid ehitajad ja kõik olid mingid tegijad, et meie elasime oma igapäevast elu samamoodi. Meil nagu kukkuda ei olnud kuskile, ikka sama elu.

M: No aind siis, kui ütleme töö kaotaks, siis oleks.

N: No ma ütlen, et ei roni ma ei tea kuhu, kuhu sa ei kõlba tegelt või ei kuulu.

Ma järeldan, et te säästlikumalt põhimõtteliselt ei tarbi.

M: Põhimõtteliselt jah mitte.

N: Mmm see tarbimine on tulnud ise säästlikumalt kätte, selles mõttes. Sest ee mingil hetkel, siin hull buum oli, ma ei tea, teatud kaubad olid, mida me ei ostnud, sest need olid üüratult kallid, praegu saad sa ikka selle poole hinnaga poest.

Mingid suuremad asjad siis?

N: Ei ma räägin toiduasjadest.

M: Noo suurt asja ikka ostad vastavalt vajadusele ikka.

N: Autosid me jah kokku ei ostnud.

M: Jah kokku ei ostnud asju.

Te olete siis samasugune tarbija kui buumi ajal.

M: Põhimõtteliselt küll jah.

Kui ma nüüd pöördun eraldi mõlema poole – kas te enda jaoks isiklikul tasandil näete mingit loobumist?

M: Polnud millestki loobuda, kõik on ikka olemas (naerab).

Kas olete pidanud millestki loobuma?

M: Ei otseselt mitte.

Aga kaudselt?

N: Ei ole.

M: Ei ole, sellepärast ei ole loobund, et vaatame nüüd seda aega siin.

N: Konkreetselt meie nagu ei ei...

M: Kõrtsis pole ammu käind!

Vot näiteks! (naerame)

M: Noh seal pole käind tõesti.

Buumi ajal sai käidud palju?

M: Jah.

N: Võib-olla jah et neid.

Väljaskäimisi.

M: Jah, väljaskäimised, võib-olla see.

Aga Teie jaoks?

N: Minu jaoks mitte midagi. Pigem praegu ma vaatan rohkem, kuskil lastega käia kuskil teatris või vahest jäätist söömas või.

Kui nüüd lapsed võttagi sisse teemasse, et kas nendele ostetavas on mingit muutust olnud või mitte?

M: Samamoodi.

N: Kõik on sama. Kui on koolikotti vaja, siis ostame ja.

M: Lihtsalt ei osta – et meeldib talle!

N: Jah et nii ikka ei ole. Ostud on ikkagi läbi mõeldud, ütleme siis niimoodi. Ja kui palgaraha on otsas, siis ei ole raha ja kõik.

Et ma sain aru, et lastele võib-olla läheb just rohkem. Käite väljas ja.

N: Noo võib-olla küll jah, et vaatad, et kõik neil oleks olemas (...)

Aga kujutame nüüd ette, et kui tekiks see vajadus, et peaks hoidma kokku. Kas lapsed oleks see koht, kust kokku hoida?

N: (...) ei ole väga midagi.

See on jah selline oleks-küsimus.

N: Ega väga nagu eii (...)

M: Mida, millelt sa ikka hoiad?

N: Ega ei olegi nagu millegi pealt kokku hoida, selles mõttes, et midagi me noh, kuidas ma ütlen, üle me ei tarbi ja lastele ka...

M: Enda arvelt võib-olla siis pigem midagi ei osta.

N: Võib-olla see heaoluvärk.

Mis see heaoluvärk on?

N: No et reede õhtul ei tule sõbrad külla ja ja siuksed asjad.

M: No võib-olla väljas sõitmas. Pigem jah ütleme siuksed lõbustusvärgid, mis endale jääks siis ära ja ja. Õhtu õlle jätaks ära (naerame).

Kas võib olla midagi, mida te võib-olla õppinud olete oma pere kohta masu tõttu? (...)
õppimiskohta (...)

N: Ei tulegi (...) mõistlikud inimesed (...) buumi ajal lolliks ei läind, nagu enamus ikkagi Eesti rahvas.

M: Ei jah otseselt küll ei oska midagi öelda.

Ei oska öelda.

M: Jah.

Aga mis te arvate, kuidas sissetulekuid kaotanud inimesi see masu võiks mõjutada?

M: Noo ikka ikka tööd enam ei ole, siis on päris kehva.

N: Noo oleneb, kuidas nad elasid enne, kui kui ikka suured laenud ja ma ei tea muud asjad, siis ikka väga raske (...) ütleme, kui töökohast jäi ilma ja töötuabi raha ja ikka vaatad ja otsid, ma ei tea. Oleneb mis elu sa elasid varem buumi ajal.

M: Noo negatiivselt ikka jah.

N: Negatiivselt kindlasti (...)

Kui kindlalt te ennast tunnete praegu enda töökoha säilitamisel?

M: Pole kunagi end kindlalt tundnud (...)

Enne vist tuli välja ka, et te buumi ajal olite julgemad tuleviku suhtes...

N: Siis nagu seda hirmu ei olnud nüüd, et...

M: Noh hirm on vaikselt ikka.

N: Eks see oleneb nagu sellest ametist ka (...) elukutsest siis.

Tuleviku suhtes sellist suurt hirmu pole?

N: No meie puhul ka, et kui jääd sellest ametlikust tööst ilma, et siis võib-olla teistpidi rabeled välja...

M: Me saime buumi ajal investeeritud just tulevikku, et igasugused võimalused oleks olemas.

Reservi siis?

M: Jaa.

Aga kas te peate oluliseks lastele mingisuguste õpetussõnade jagamist sarnasteks situatsioonideks tulevikus?

N: Noo kindlasti, ega põhilause on see "Raha ei kasva puu otsas!". Seda peab kuidagi leidma ka ja see ei ole nii lihtne.

Mis need aspektid oleks, millele te tähelepanu pööraksite?

N: Eee, kasvõi see (...)

M: Tarbimine või? (naisele)

N: See igapäevane taskuraha laristamine ja niuksed asjad, et peab hakkama saama sellega, mis on, või kui üldse ei ole seda. Et iga päev ei pea ju seal neid igasuguseid mõttetuid oste tegema (...) kui vaja on ikka lapsel mingi klassis on mingid ettevõtmised, et seda peab ikka võimaldama.

Näiteks need mõttetud ostud – mis nende alla võiks kuuluda?

N: Ma ei tea, mingid kommid nännid ja hamburgerid ja.

M: Mõttetud mänguasjad.

N: Eks ikka laps vajab neid, aga päris nii, et iga päev mingite summade eest neid ei ole vaja. Ega laps nagu rohkem (...) ma ei tea, eks lapse elu ongi oleneb vanusest, aga need algkooli omad nagu meil siin praegu käivad – seal ei ole rohkem vaja.

Okei. Aga kui me peresiseselt praegu välja lähme ja tervet Eestit üldiselt vaatame.

Kuidas Eestis see tarbimine üldiselt muutunud on?

N: Eks inimesed püüavad hakkama saada ja. Ma arvan, et igal pool hoitakse tarbitakse...

M: Vastavalt vajadusele. Meil vastavalt vajadusele.

N: Jah.

M: Kes saab, see lubab. Kes ei saa, see ei luba ja.

Kas mingit valdkonda on, kus teie arvates neid muutusi Eestis rohkem näha võib?

M: (...) mis mõttes?

Noo näiteks kas ongi igapäevaasjad või need suuremad asjad. (...) kas inimesed tarbivad igapäevaasju täpselt samamoodi nagu varem ja ka suuri oste teevad samamoodi nagu varem?

M: Noh süüa tahavad ikka inimesed.

N: Võib-olla jah, et ee (...) ma ei tea kui see auto ostmine mõnel hetkel oli siukene suur (...)

M: Võib-olla neid on vähem jah.

N: Nüüd ikkagi ei ole niimoodi, et tuleb tuju ja ostad auto. Mis siis, et laen tuleb kaela, mida iganes. Et selle üle ikka inimesed mõtlevad vast. Et kas ta on siis võimeline selleks...

M: Kinnisvara ei osteta enam, onju nii?

Enne tuli see laenude teema ka välja, kõik see laenude võtmine ja. Kuidas selle laenude võtmisega lood on muutunud?

M: Kindlasti praegu ei võeta, nii suured on.

N: Praegu küll ei hakkaks oma laenukoormust suurendama, et (...)

Et buumi ajal te võtsite laenu?

N: No igaiüks võttis. Me võtsime nii oma võimete piirides, et me suudame nagu seda tagasi maksta. Ja kuna praegu on see masu, siis on ka see laenu tagasimakse väiksem.

Aaaa.

N: Jah tänu sellele on ka lihtsam.

M: Me konkreetselt läksimegi selle tuleviku peale välja, et teisipidi tuleb see keeruga tagasi...

N: Jaa kogu selle raha investeerisime oma pereettevõttesse ja (...) peaks mainima, et ühtegi senti ei läind seal isiklikeks lõbudeks (naerab). Et noh kõik läks nagu (...) ja üldiselt on ka nii jäänd, et see raha, mis sealt sisse tuleb, et sellesse samasse kohta siis investeerime, et oma igapäevaeltu me elame oma palgast. Vot nii.

Aga kas Eesti inimesed oleksid võinud midagi õppida?

N: Ma arvan, et igaiüks õppis sellest midagi (...) kes on aru saanud sellest ja kes on et (...) muidugi see pool jääb alati, et praegu on väga palju inimesi väga raskes seisus ja selle tõttu võib-olla pere kannatab, aga igaiüks elab oma elu ja siin ei saa jah...

M: Kurb on vaadata, aga et aidata ei saa, siis...

N: Jah tuleb ikka ise hakkama saama ja. No kui ma selle 8 miljonit bingoga võidaks, siis ma aitaks kindlasti kedagi.

Jaa. Ma ka eile mängisin (naerame) Aga mis Te selle "valesti elamise" all täpsemalt mõtlesite? (naiselt küsides)

M: Mitte valesti, aga lihtsalt raskem on võib-olla natuke neil.

N: Ei see buumi ajal, et noh inimesed olid oma, olid ikkagi julged oma ettevõtmistes...

M: Tegid investeringuid, kui said ikka kasumi, said raha, käisid reisimas, ostsid auto – vot need ongi käpukil hetkel.

N: Võtsid laenu kõvasti ja.

M: Palju siis neid inimesi on jäänd, kes investeerisid tulevikku ja kes teeb seda veel siinamaani (...) selge see, et tegid maja kiiresti valmis, müüsid kiiresti kasumiga maha, olid miljonär. Siis tänaseks sa ei ole enam miljonär.

Vaatame korra nüüd Lääne-Euroopa teisi riike, kus ka masu on ja siis Ameerikat ka. Et kuidas seal see olukord on?

M: Seal on ka masu, aga see on hoopis midagi muud, kui meie oma.

Kuidas seal on? Mille pärast see erineb nii kardinaalselt siis?

N: Seal on see ilmaelu vist üldse teine.

M: Tänu pankadele siin see üleval seisiski.

N: Seal on see, et seal abielurahad ja üldse see palgasüsteem on hoopis teine, mitte nagu meil siin Eestis...

M: Vähemalt nii oleme aru saanud, kuidas ta tegelt on – seda ei tea.

N: Ei ole nagu käinud seal.

M: Pole selle ala spetsialist nagu jah.

Ei ma mõtlengi, et kas olete kuskilt uudistest tähele pannud midagi või nii...

M: No ikka kui meie omad praegu lähevad ikka piiri taha tööle, no siis järelikult sealpool on ikka parem see olukord.

Aa vot jah.

M: Et seega ikka seal on teistmoodi see masu...

N: Üldse see suhtumine inimestesse ütleme valitsuse poolt või sealt kõrgemalt on teine. Meil on ju nii, et korjatakse lasterahad ka kokku, pead oma makse maksma ja kuidagi nagu armu ei anta. Et seal ikka hoitakse oma rahvast rohkem ja...

M: Tundub vähemalt.

N: Võib-olla sinna välismaale minnakse ka lihtsalt sellepärast, et sa saad seal lihtsalt töötu abiraha rohkem. Ja antakse sulle korterid ja asjad, meil võetakse pigem käest ära...

M: Eino meil enda tutvusringkonnaski on tuttav, kes Soome läheb ära, kuna tal on laps sündimas ja mees on töötu ja toetused seal lapse puhul on on tunduvalt suuremad.

N: Eesti riik ikka selles mõttes oma rahvast üldse ei hoia jah, mitte mingil määral ütleme.

M: Kuigi ta nagu füüsiliselt ei lähe siit ära, ametlikult läheb ära, et lihtsalt saada seal toetust.

N: Kuna elu nõuab jah.

Aga siis olete tähelepannud ka nendes teistes riikides, kus masu on, igapäevavallas ja nende suuremate ostude puhul muutusi...

M: Ei oska öelda. Ei ole käind.

N: Ei tea jah. Ei kommenteeri seda (...)

Olgu. Aga üks blokk on veel nüüd. Et ee kui ma ütlen teile “majandussurutis”, mis teile kõige esimesena meenub sellega üldse?

M: Majandussurutis. Kinnisvara, mis seal ikka.

N: Mulle meenuvad need tühjad majad, mis seisavad, kui ma koju sõidan. Kõik kohad on neid tühje majasid täis. Ma ei tahaks nendes elada jah, ma ei tea, see ongi kõik see, mis on selle asja nii kokku tõmband.

Peamine siis kinnisvara jah.

M: Loomulikult.

N: See läks nagu ülekäte. Saadeti oma normaalne töö kus kurat ja kõik olid ehitajad.

M: Jah õpingud pooleli ja kõik.

N: Üldse ehitajaks või hulluks mingiks ärivennaks. Mingid autod ja värgid ja laenud ja. See ongi see, mina arvan nii.

Mis te arvate, kaua see masu võib teistes riikides kesta?

N: Teistes riikides ei tea (...) aga Eestis vast noh (...) mmmm nooo igaüks leiab...

M: Oma töö ja oma koha ja mis seal ikka.

Et läheb ise oma rada?

M: Ma arvan küll.

N: Hea, et meil see Euroopa Liit on. Natukenegi toetab seda ettevõtlust ja üldiselt, kes ikka natukenegi ettevõtilikum on, see siis kasvõi nende toetuste ja nende ajal midagi toimetama hakkab, tänu sellele mõned leiavad jälle tööd ja. Eks see noh pere ringis see ettevõtlus – see ikka hoiab vee peal.

M: Lõpuks seda maja on ikka kellelgi vaja, need mis praegu tühjalt seisavad. Keegi teda tahab siiski.

Okei. Aga mujal maailmas siis ee ee võrreldes Eestiga, kas see saab varem läbi või hiljem läbi või...

N: Pigem varem, sest noh ongi see Riigikogu ja see muu maailm, et nooojah ma arvan küll, et teised rahad liiguvad seal, suuremad riigid ja. Selles suhtes on seal lihtsam. Ja see turismivärk ka, et turistid käivad ikka seal Ameerikas ja igal pool, et toovad seda raha sinna sisse. Pigem eestlastel on see, et polegi nii väga midagi pakkuda siin,

kuna igasugune väikeettevõtlus ja kaasaarvatud see rahva värk, et see suretatakse lihtsalt välja, sest Eesti riik ei toeta. Vot see on minu.

M: Nii hull see ka ei ole.

N: On küll.

M: No ma ei vaidle. Kodurahu huvides ma ei vaidle.

Ei aga ma ikka tahaks teada, mis Teie arvate sellest?

M: Ei ma ei tea. Ma ei oska nii palju öelda, eks ikka riik aitab, no nii hull ka nüüd ka ei ole.

N: Ei aita. Kui sul ikka on mitu last ja sul võetakse maja ära ja nad ise lasid sul selle laenu võtta.

Eestis?

N: Jah, Eestis. Mina muust maailmast ei tea. Pole mõtet süveneda, see ainult viib masendusse ja ongi kõik. Hetkel on okei.

Ma saan aru, siin Eestis siis majandussurutis seondubki teile kinnisvarakrahhi ja -buumiga.

M: Ütleme jah see on üks asi.

Või on midagi muud ka, mida saaks välja tuua? Niimoodi märksõnadena?

M: No eks ta sellest hakkas pihta.

Et see kinnisvarabuum oli masu põhjuseks?

M: Noo ma ei tea kas ta nüüd otseselt põhjuseks oli, aga ta suurendas seda, kas ta ainuke kindlasti ei olnud.

Mis seal veel võis olla?

N: Hinnad olid liiga kõrged.

M: Ikkagi no tarbimine läks üle käte.

Ületarbimine.

N: Jah.

M: Jah.

N: Tarbimine võib-olla ei olnudki üle, aga hinnad olid üle.

M: Tarbimine ikka ka.

N: Nojah.

Et hinnad läksid üles ja seega ka tarbimine kisuti kaasa.

N: Tarbimine enne ja siis hinnad järgi.

Aga mis siis teised riigid oleksid võinud sellest kõigest õppida?

N: Niimoodi ei oska küll öelda.

M: Las need spetsialistid ise arutavad seda, ei oska nagu seda kommenteerida.

N: Et pole nagu laias laastus seda küll arutlend, et miks nii on.

Aga kas te oma peres arutlete selle majandusolukorra üle tavaliselt?

M: No ikka no.

Ikka tuleb ette?

N: Natuke ikka.

Kas Eestist üldiselt...

M: Noo väga mastaapselt globaalselt nüüd küll ei aruta.

N: Noo see arutamine on üldse see ka, et kellel on üldse huvi laia maailma käekäigu vastu või ütleme. Ega see poliitika ja maailm on siuke – noh teevad mis nad teevad. Üldiselt vahet pole.

M: Et mis kasu see annab see arutamine?

Mingites konkreetsetes situatsioonides ka ei tule see jutuks?

N: Eino ikka...

M: Eino tuleb ta ikka, aga see on mingi konkreetse ringi keskel.

N: Jutu-jutusaatesse nagu väga ei roniks jah, selle jaoks on olemas inimesed jah.

M: Ja kes seda majandust koordineerivad.

See ei ole siis ebameeldiv jutt, kui masu tuleb teil jutuks?

N: Ei, seda küll mitte.

M: Ei mitte. Mõnikord oma pereringi keskne jutt jälle aitab.

N: Kui midagi on vaja arutada seoses masuga, siis kindlasti me arutame ja. Aga muidu jah see midagi niikuinii kasu ei too.

Okei. Aga kas teil, ma ei tea nüüd täpselt, kui vanad teil lapsed on, aga kas nad on küsinud äkki midagi masu kohta teilt midagi?

M: Ei ole, nad on nii väiksed. Väiksed lapsed, aga suured...

N: Suured on suured lapsed ja väiksed on väiksed lapsed.

Suured on siis juba üle 18? Nemad on nad küsinud midagi sellega seoses?

N: Ei selles mõttes, et ee noorte elu on võib-olla küll raske, kes õpib praegu noor, et temal on raske!

M: Tööd leida ja.

N: Kes otsivad tööd ja kui vanemad ka aidata ei saa, tööd nagunii praegu ka ei leia, nendel on raskem. Selle kohta võiks uuringu teha!

Aa vot, panen kõrva taha!

N: Meil on töö ja meie (...) õpid siin vahepeal Euroopa Liidu kulul või (naerab) aga nemad, kes tahavad ikka ülikoolis olla, on raske.

Jah, nii minagi (naerame) Aga kujutame korra ette, et kui teil nüüd lapsed vanemaks saaks, need nooremad ja kui nad küsiks teilt midagi praeguse masu kohta, siis kuidas te seda neile seletaksite ikkagi?

N: Meil on hea koolitus ütleme sellest ajast, kui olid talongid ja muud värgid. Me saime ka siis hakkama.

Nõuka aeg siis.

N: Mhmh. Aga nemad on sündind siia põlvkonda, kus on kõik ilus ja roosiline ja lilleline et et nemad ei olegi nagu seda maailma tundnud, kui oli asi päris hull – et poest ei olnudki midagi osta. Nüüd lihtsalt tuleb suunata, et kui raha ei ole, siis ei ole!

M: Panna nad mõtlema.

N: Jah, et SMS-laenu ei võta ja!

M: Jah see on põhiline, SMS-laen.

N: Et see ei üldse ei sobi, ma ei tea, miks üldse neid on aga et noh selles suhtes tuleb lapsi ikkagi suunata ja sellest rääkida, et ikka oma elu nad ise nässu ei keera. Noh saab ju ka nii elada, vaikselt rahulikult, kasvõi miinimumpalga eest, ei pea ostma autosid.

Nii. Aga mul ongi nüüd läbi ka küsimused. Midagi täpsustada äkki veel soovite?

M: Ei.

Või midagi jäi käsitlemata, mõni tähtis aspekt, millele ma ei oskandki tähelepanu pöörata praegu?

M: Ei oska nagu midagi.

Aitäh!

Transkriptsioonid töö kaotanud peredega (Katrina Tuulik)

Transkriptsioon 1 – P1TK

Üldandmed:

Kestus: 37 min 19 sek

Intervjuu läbiviimise koht: Tartu, intervjuueeritavate kodus

Naine: 33-aastane

Mees: 37-aastane

Elukoht: Tartu linn

Laste vanused: 6, 10, 11, 13, üks laps peagi sündimas

Neto sissetulek ühe pereliikme kohta: enne perepea töökaotust 2500 – 5000 krooni, pärast 2500 – 5000 krooni

Millisel kujul teie perekond on majanduskriisiga kokku puutunud? Et kes teist hetkel töötu on?

M: Mina.

Mhmh. Ja kuidas see mõjutas teie pere sissetulekute suurust võrreldes varasemaga?

M: No ikka mõjutas nats...

Suurusjärg umbes?

M: Mmm... mingi, kaheksa... võib-olla mingi kaheksa tuhandega mingi väärk.

Mhmh. Aga kas see on umbes siis selline, et moodustab see umbes poole, veerandi sellest varasemast pere sissetulekust?

M: Eiiii, sest noh, naise palk on ju kogu aeg olnud nagu. Et ütleme, et see.. minu omast võib-olla vähenes pool või natuke rohkem.

Ahah. Et selles mõttes, et teil siis praegu ikkagi mingisugune sissetulek on endiselt olemas?

M: Jah.

N: Töetuabiraha on, selles mõttes, et nii kaua kui see on, nii kaua on. Et nii kaua on poole väiksem. Aga kui see ära kaob, siis on nagu null.

Selge. Ja hetkel siis olete töötu ja uut töökohta ei ole leidnud praegu?

M: Põhimõtteliselt on olemas.

Aga ei ole veel tööle asunud?

M: Jah.

Kui tihti te käite poes?

N: Iga päev.

Aga meenutage näiteks viimast korda, kui käisite poes nii-öelda igapäevaostusid tegemas. Et mida te ostsite?

N: Iga päev käib ikkagi toiduainete ostmine. Mingite muude asjade ostmine nagu iga päev ei käi.

M: Me ei viitsi nädala asju ära osta. Selles mõttes, et meile jääb see pood jääb kogu aeg nagu tee peale. Et pole nagu probleem, et, et sealt läbi sõita ja osta kasvõi päts saia või, või mida iganes. Et selles mõttes ei ole nagu hullu.

Aga kuidas teie peres igapäevaostude puhul poeskäimine tavaliselt välja näeb, et kas te teete neid koos või eraldi, neid oste?

N: Sõltub, sõltub vajadusest või, või misiganes. Ajast! Mõnikord peale tööd lähed poest läbi. Mõnikord lähed õhtul koos.

Aga kas on ka teatud valdkonnad, kui te otsustate, et nüüd lähete koos? Kas on olemas mõni ost, millal teate, et lähete kindlasti koos seda tegema?

N: Noh, toidukraami puhul kindlasti ei ole, aga kui on näiteks, midaiganes, vaja mingit mööblit või jumal teab mida, siis nagu, siis ikka koos. Aga see ei ole igapäevaost.

Kas ja kui palju te mõtlete asjade ostmisel hinnale?

N: Praegu ikka väga palju. Ütleme selles mõttes, et toidukraami puhul ka, aga praegu jäävad ikka enamus asjad jäävad ostmata. Noh, mis ei puuduta toidukraami. Noh, hädavajalikud asjad.

Et praegu määrab igapäevaselt hind palju?

N: Palju. Väga palju.

Aga tuletage meelde oma viimast suuremat ostu. Mis see oli?

(mõttepaus)

M: Arvuti.

N: Viimast? (pikk mõttepaus jälle) Jah, äkki arvuti oligi, aga see oli mingisugune paar aastat tagasi. See oli selline suurem.

M: Ei, see viimane arvuti, mis me ostsime. See oli siis kui... Detsember vä? Noh ennem kui ma töölt ära tulin.

N: No see oli, jah, aasta tagasi. Okei, aasta tagasi.

M: Ütleme, mingi aasta tagasi.

Aga kas te arutlesite omavahel ka selle üle enne?

M: Eks ikka, jah. Loomulikult.

N: Jaa.

Ja kas seda ostu käisite koos tegemas?

N: Ei.

Mhmh. Aga millises valdkonnas te siis kindlasti sooritate ostu koos?

M: Einoh, selle me arutasime ka koos läbi. Nagu selles mõttes, et lihtsalt, noh, kuna seda polnd nagu võimalik koos minna ostma. Et see nagu tehti Ordis valmis, see on selline tehniline nüanss lihtsalt. Aga ikkagi ta on nagu koos läbi arutatud, see asi noh.

Aga mille põhjal te otsustasite, et te selle ostate?

M: Meil oli vajadus lihtsalt selle järgi. Et mitte niisama, et nüüd tekkis idee, et ostaks. Vaid noh, reaalselt oli vaja.

Selge, aga kust jõuab teieni informatsioon üldse igasuguste tarbimisvõimaluste kohta?

(Paus)

Et kas teid näiteks reklaamikampaaniad mõjutavad?

N: Üldiselt mitte. Mkm. Kui langeb kokku sellega, noh, kui langeb kokku sellega, et meil on plaanis midagi osta endale, et siis küll, aga muidu niimoodi lihtsalt reklaami peale ma küll nagu midagi ostma ei lähe.

Aga kas te olete märganud näiteks erinevusi reklaamis enne majandussurutise algust ja nüüd täna?

M: Reklaami on vähem. See on küll jäänd silma. Aga, aga...

N: Mina ei pööra näiteks praegu reklaamidele üldse enam tähelepanu eriti. Väga. Noh, praegusel hetkel näiteks. Sest kuna mul niikuinii võimalust ei ole nagu väga midagi osta, siis ma nagu noh, ma ei süvene ka nagu. Ma niikuinii tean, et ma ei saa lubada endale väga midagi, siis ma ei hakka nagu... see läheb mööda must niikuinii.

Kas meediakanalites teie arvates räägitakse praegu majandussurutisest piisavalt? Või?

M: Ma arvan, et üks meedia olegi tsipp võib-olla äkki ta üle paisutand. Et-et...

Aga kuidas teile tundub, mis võtmes sellest räägitakse?

M: Mismõttes, mis võtmes, et...?

Et kas sellest räägitakse niimoodi negatiivselt, positiivselt? Et millised need märksõnad on, mida te võib-olla olete välja noppinud sellest, ütleme

meediakajastusest majandussurutise kohta? Et olete te üldse midagi tähele pannud?

M: Nüüd nagu tundub, et hakkab nagu positiivsemaks minema vähe. Aga, aga noh, nüüd jälle tuleb ka, üks kanal ütleb, et, ooo, läheb paremaks, teine ütleb, et, hähää, tuhkagi läheb, veel kehvemaks läheb. Et noh, see on siuke nii suhteline, eks nagu inimesed ise siis otsustavad, mis nad tegema peavad või mis nad teevad.

Kuidas te võrdlete enda pere ostusid oma parimate sõprade pere ostudega?

M: Õnneks me ei võrdle.

(Naeravad koos)

M: Pole vajadust sellise asja jaoks.

Aga kas te oma sõpradega arutate mõnikord mingeid oste?

(Mõttepaus)

N: Oste küll ei aruta, selles mõttes, et... Aga seda, noh seda küll on nagu näha, et kogu see meie tutvusringkond, kõik on nagu, noh, nagu tagasi tõmbunud nagu selles mõttes, igasuguste asjade, asjade ja ütleme... see on ikkagi ostude poolest ka., et... et otseselt ei aruta, aga nagu kõik, kõik elavad nagu vaiksemalt.

Aga ostude üle niimoodi ei aruta, et õnnestunud ost või ebaõnnestunud ost?

M: Aa, ei, seda ikka, et kui sa oled nagu midagi ära ostnud, et siis ütled, aa, näe, kurjam, hea hinnaga sain kuskilt või, no seda ikka. Aga, aga enne ostu küll ei aruta, et kuule, mul on plaanis siuke asi osta. Seda ei ole.

Aga kui üks perepea töö kaotas, kas te sellest sõprusringkonnas ka rääkisite?

N: Jaa.

M: Seda teadsid ju kõik, et kui see ettevõtte Tartus pankrotti läks.. et no polnd vaja rääkida, see oli Tartus ju kõigile teada kohe (naerab).

Aga kas seda oli lihtne teha, sellest rääkida?

M: Selles mõttes, et... eiii, see ei ole täna üldse raske. Et sa võtad ju tegelikult ametlikult ennast töötuna arvele, sa saad mingi aeg, saad nagu, saad nagu normaalse raha, onju. Noh, see ei ole nagu üldse probleem tänapäeval. Ja ütleme antud olukorras, kuna niikuinii on enamus ja jube paljud on töötud, siis see... meie tutvusringkonnas pole see küll mingi probleem.

N: Ei. See pole nagu häbiasi ka, et selles mõttes, et..

M: Et oleks sind nagu lahti lastud, või-või..

N: Et oleks ise mingisuguse jama kokku keerand, et siis noh on piinlik, et lastakse lahti, aga kui firmad lihtsalt järjest lähevad pankrotti, siis noh, mis see tavatöötaja ei saa sinna nagu midagi teha. Et lihtsal on nii.

Aga kui te nüüd vaatate enda perekonna tarbimisharjumusi, et kas te oskate tagasiivaatavalt öelda, et millised olid teie pere varasemad tarbimisharjumused ehk siis majandusõitsengu perioodil?

(vaikus)

Et äkki teil on mõni märksõna, mis teid sel ajal iseloomustab?

N: Kindlasti üks asi oli see, et, et nädalalõppudel, nagu ütleme külalised.. Mitte külalised, aga ütleme, siuke seltsielu oli nagu tunduvalt rohkem olemas kui praegu. Praegu on ta suht siuke nullilähedane. (Paus). Noh, siuke väljaskäimised näiteks olid nagu küll, et sai käia ikka kusiganes söömas, klubis, noh, misiganes... Aga nüüd nagu need on ära kadunud.

M: Jah, just see, et nagu ei käi enam. Noh, ütleme kasvõi lihtne asi, et noh, mingi maale minek on näiteks sada kilti sinna, sada kilti tagasi, et noh... Nüüd nagu väga mõitled, et ahh, kas me ikka hakkame see nädalavahetus minema sinna, sest noh, sa pead nagu muid asju ka sinna kaasa võtma. Siis ei olnud üldse küsimus, mis tähendab, ei lähe? Loomulikult lähme! Et noh... Et selles mõttes, see mõjutab, aga.. Aga mingeid, ütleme niukseid... üle mõistuse asju, sest noh... ütleme need vajalikud ostud, mis on nagu **lastele** on vaja teha, need on ikka tehtud ja... Noh ongi see, et lastega käid ka vähem, teed siukseid asju, mis raha ei võta. Et käid suusatamas, noh selle eest raha ei küsita, eksju. Noh siukseid asju, kelgutamas...

Et kas te tunnete, et nüüd majandussurutise tingimustes on teie pere varasemad tarbimisharjumused mingil viisil muutunud?

N: Ikka on, muidugi.

(Paus)

Aga kuidas? Kas te tarbite vähem või te jälgite rohkem hindasid?

M: Tarbid vähem ja jälgid hinda.

N: Mõlemat, jah.

M: Mõlemat, et selles mõttes, et noh...

(paus)

N: Rohkem on ikkagi seda vähem tarbimist. Noh, mina jälgin.

Aga kas on mingid tooted või teenused, mille pealt te täna rohkem säästate kui varem?

(paus)

M: Söögi pealt üritame ikka päris palju vaadata...

N: Nänni pealt!

M: Jah, siuke, noh...

Söök ja nänn ongi siis selline valdkond, mis on tänaseks tarbimisharjumuste poolest enim muutunud?

N: Täpselt!

*M: Ütleme, muud asjad on meil nagu kõik olemas olnud.. Et noh, okei, kui oleks praegu, oleks veel see hea aeg kestaks, siis, loomulikult, ostaks siin võib-olla poistele mingeid uusi suuski ja asju... aga praegu lihtsalt kombineerid nii palju, et vaatad, et ahh, kuule, sa saad see aasta veel sellega hakkama või, et noh ei ole hullu. Niuksed asjad on. **Loomulikult, kui oleks raha rohkem, võiks igast asju kokku osta.***

Aga näiteks selline valdkond nagu kultuur? Käisite te varem rohkem teatris, kontsertidel? Mõtlete te täna kuidagi teisiti selles osas?

N: Ikka, no võib-olla, võib-olla teatris, noh seal me oleme niimoodi stabiilselt käind niimoodi vähem käind, aga näiteks ütleme selles mõttes, kuidas ma ütlen... vabaaja mingid harrastused näiteks, ongi siuksed suustamised, mingid asjad, kus vaata raha, noh raha eest saad teha. Mingid bowling'u mängimised ja siuksed asjad, et need on nagu ära jäänd kõik.

M: Paintball'id ja...

N: Paintball'id ja-ja mäesuustamised ja asjad, kus varem käisid lastega näiteks. Nüüd nagu ei lähe. Nüüd teed selliseid asju, mis raha ei nõua. Selles mõttes nagu mingid osavõtumaksu või mida iganes...

Aga millised on teie pere igapäevased kulud?

(paus)

M: Kommunaalkulud on, noh. Ja söögikulu.

N: Söök, kommunaalkulu, koolid, trennid lastel...

Aga nüüd seoses töökaotusega, kas on tulnud ka paika panna teatud prioriteete?

M: Täna õnneks veel ei ole.

N: Praegu veel ei ole, jah.

M: Näed, selles mõttes, et täna on nagu, õnneks kõikidel on trennid-koolid, kõik on ikkagi makstud saanud. Pole nagu...

N: No need prioriteetid on suht paigas olnud enne ka, selles mõttes, et...

M: Et ütleme, et kellegil nagu midagi otseselt ära jääma ei ole veel pidand hakkama.

Aga kui te nüüd mõtlete, kas te tunnete, et kas tänane kokkuhoid perel on ühine? Kas vanemad hoiavad enda pealt võrdselt kokku lastega? Või on ikkagi lapsed mingis mõttes prioriteetsed?

N: Praegu on nagu ikkagi selles mõttes, et noh, ei ole nagu nii, et ühed on eelistatumas seisus kui teised. Noh, ma mõtlen, et nüüd enda pealt hirmsalt hoiaks, et kõik, kõik oleks nagu umbes maha võetud ja lastel oleks kõik lubatud. Et niimoodi ei ole.

M: Noh, selles mõttes, et... laste, laste taskuraha on vähemaks võetud. Ütleme, et see, mis neile nagu pangakaardi peale kantakse, et see on nagu väiksemaks läinud. Et see on nagu ainus.

Et lapsed puutuvad siis ka sellega kokku?

M: Noh, üks nad ikka. Ja nad saavad väga hästi aru ka, et kui siin jutt tuleb niisama sellest bowling'ust või mäesuusatamisest, siis noh, nad on ju piisavalt suured, nad saavad ju väga hästi aru, et praegu see ei ole võimalik. Ja siin just oli ühel poisil oli sünnipäev, et noh, et lihtsalt ei saa seda kuskil mingis funzone'is pidada, mis maksab kaks tuhat krooni. Et, et selles mõttes, ei, nad saavad mõistvalt asjast aru.

Aga kas te kumbki ise tunnete, et te olete selle surutise tõttu millestki suurest ilma jäänud?

N: Mkm, mina küll ei tunne.

M: Mkm.

Et kahju ei ole millestki?

M: Selles mõttes ainukene on, et noh, me sõidame nagunii, vaata, oleks saanud suuska minna sõitma kuskile sinna Rootsi või, et aga, aga põhimõtteliselt ei ole...

Aga varasemat tarbimist kui sellist, kui ostsite kõiki asju veidi rohkem, kas te seda igatsete taga?

M: Praegu saab väga hästi hakkama. Kui hakkaks paremini minema ja suudaks nagu samat joont säilitada, siis oleks ilgelt hea.

N: Ei, mina küll ei igatse. Selles mõttes, et, et noh, niikuinii ajad ju muutuvad, et kas siis paremaks või veel halvemaks, et.. et antud juhul ma küll ei igatse väga midagi taga. Tulevad uued ajad, teistsugused ajad, et... Ma ei tea...

Aga pere või ka siis ühiskonna tasandil, kas on midagi, mis majandussurutise juures kõige enam häirib või lausa ärritab?

(pikk paus)

Või tundub see teile kuidagi positiivne?

N: Mõnes mõttes on see positiivne, et selles mõttes, et inimesed tarbisidki liiga palju ja ega ise samamoodi. Selles mõttes, et nagu, liiga noh, palju asju oli ikkagi ka selles mõttes ilma milleta oleks saanud hakkama, onju. Aga... aga samas jälle ma leian, et kui on võimalus, et miks mitte tarbida rohkem.

Kui te nüüd vaatate tagasi sellele majandusõitsengu perioodile, kas on midagi, mida te oleks teinud toona teisiti, kui te oleksite teadnud, et majandussurutis puudutab tulevikus konkreetselt ka teie perekonda?

N: Mkm, ma ei oska küll nagu...

M: No õnneks on see, et me nägime selle minu tööandja ettevõtte kokkukukkumise ka ikkagi suht vara ette. Et, ee... aga, aga kui ma oleks seda veel varem ette näinud, loomulikult oleks mul olnud võimalik paari asja võib-olla paremini teha ja sättida, aga-aga mitte väga olulist.

Et oleksite teinud mingeid ettevalmistusi?

M: Mmm, kas nüüd ettevalmistusi, aga noh, oleks-oleks oskand nagu midagi, jah, paar käiku oleks seal, noh, vähe teistmoodi saand teha.

N: Mina küll ei oleks oskand.

Nüüd üldisemalt majandussurutisest. Millised esmased seosed tekivad, kui te kuulete sõna majandussurutis?

N: Töötus ongi kõige suurem, kõige selline, mis nagu tuleb ette kohe.

Kas teil on ka endal mõni idee või arvamus, mis selle on põhjustanud?

M: Ma arvan, et selleks on mingid finantsteadlased, kes diskuteerivad selle üle. (muigab)

N: Mina arvan, et hästi suure eelduse on ka ikkagi see põhjustanud, et ka, et kui see hull õitsemisaeg oli, siis igaüks tegi oma ehitusfirmad ja ma ei tea mis kõik endale kohe, noh. Et iga töömees oli kohe, et tal oli kohe ehitusfirma ja et võttis endale kohe mingi hullu tööjõu, onju, noh. Ja siis ei olnudki palju vaja, et ühest väiksest firmast 40-50 töömeest kohe töötud olid, onju. Et, noh, ütleme nii, et inimesed, kellel ei olnud vastavat haridust ega midagi, tegid kohe firmad. Siis oli vaja hullult töötajaid. Noh, see ei ole ainult ehitusvaldkonnas, mingi aeg oli ju see kinnisvara ja kõik asjad ju. Et see on ka põhjustanud hästi suure töötuse.

M: Eks see pankade, pankade liigkerge rahajagamine seda põhjustas, noh. Et selles mõttes, et kui me, et ma ju ise olin automüügis, ma ju nägin nagu piisavalt hästi, kui

kergeks läksid liisingutingimused. Noh, kes kõik liisinguid said. Et ütleme, et see selle lumepalliefekti tekitaski. Laenutingimused, liisingutingimused, need lasti ikkagi nii vabaks, et noh, igatiüks, kes vähegi raha küsis, see sai, noh. Ja-ja mismoodi neid asju seal, neid numbreid ju kirjutati ja tehti, nägin piisavalt hästi.

Kui kaua teie arvates majandussurutis maailma tasemel võiks veel kesta, on teil omal mingi mõte?

M: No kui ta täna räägitakse, et USA-s on ta nagu läbi. Et selles mõttes, et USA nagu on juba on pöörand nagu juba tõusule, siis, phh, Euroopa kohta öeldakse ju samamoodi, et juba pidi okei olema, onju, et ma ei saa aru, et kuidas see veel Eestisse nagu pole jõudnud.

Aga kui kaua Eestis see võiks veel kesta?

N: Ei tea, ei tea. Aga tõus kindlasti on aeglasem kui see langus, nii et, seda ma kindlasti tean.

Aga kui palju te omavahel arutate majandussurutise teemadel? Millistes olukordades see üldse teemaks tuleb?

M: Eks õhtul ikka vahest tuleb, kui istume siin. Sõbrad külla tulevad.

Kas see vestlus on tavaliselt pigem ebameeldiv, et on seotud oma perega, või on ta tõesti neutraalne, et ei ole raske sellest rääkida?

N: Meil on neutraalne. Isegi lõbus vahest.

M: Meil pole ta õnneks negatiivseks nagu selles mõttes läind, et... kuidagi on noh... noh, nagu hakkama saand, et ei ole nagu veel pidand.. vaat siis võiks võib-olla negatiivseks peaks minema, kui pead hakkama umbes kodust asju maha müüma, et ära elada. Hehh, aga täna õnneks pole seda tegema pidand hakkama.

Aga kui palju te räägite sellel teemal lastega?

M: Suuremad poisid ikka siin, noh vahest kui ma nendega poest või kuskilt tulen, siis poiss küsib päris tihti igast siukseid asju.

Et nad nagu ise küsivad selle kohta?

M: Jaa, tuleb jutuks, noh. Seda ei saa öelda, et kuule, oo, tuleme nüüd pereringis kokku, hakkame majandussurutisest rääkima. See tuleb niukene, nende puhul tuleb see spontaanselt, tühjast kohast ilmselt.

Aga majandussurutise mõttes, millised võiksid olla need õppetunnid Eesti jaoks?

(paus)

M: Noh, üks need targad ise vast on teind need seal. Aga ma ütlen, ma arvan, et see läheb hetkega meelest ära, sest '97, kui oli börsikrahh või '98... oli ju samamoodi...

Ja... Kui see üle elati, siis poolteist aastat hiljem, kaks aastat hiljem ei mäletand seda enam keegi. Ha:kkas kõik otsast peale. Elu läks paremaks, tarbimine tõuseb kohe. Et selles mõttes, et see nagu ununeb nagu hästi kiiresti ära inimestel. Sama, ma eeldan, on siin ka, et ütleme, kui see nüüd ikkagi normaalselt nagu tõusule keerab, siis on vähemalt poolteist aastat ja kedagi enam ei huvita. Läheb täpselt samamoodi edasi.

Aga te ütlesite, et te tarbite täna vähem ja teisiti kui varem. Mis te arvate, kas see on seotud otseselt sissetulekuga või on see kuidagi seotud teie mõtteviisiga?

M: O:tseselt sissetulekuga on praegu.

N: Otseselt sissetulekuga, aga mõtteviisiga ka ikka.

M: Jah...

(paus)

Aga mida te täna siis mõtlete teisiti? Millised muutused on olnud teie mõttemaailmas, kui on olnud?

M: Põhiline on just seesama kodune söögitegemine ja kõik see. Et ikkagi üritad nagu lihtsamate vahenditega ise ära teha need asjad, et noh... Et, ee.... Vanasti oli ju lihtne, pühapäeva hommikul ei viitsinud kodus teha, lähme sööme kuskil linnas, noh... Nüüd on ikka see, et teeme ise kodus pannkoogid ja siis lähme... Muud nagu küll vist pole...

N: Ikka igasugused krõpsud ja limonaadid ja asjad, et... Et need on ka nagu, et lihtne oli osta, aga praegu on ikka nii, et kui suvel ikkagi vanaema-vanaisa maal mahla tegid, siis... Siis sai ikka küsitud, et noh, mahlad ja asjad kõik, et.. et ei peaks kogu aeg mingit limonaadi ja asju ostma.

Kas te siis tunnete ise, et neid ei olegi niiväga vaja või..?

N: Põhimõtteliselt ei ole, jah, vaja. Tegelt ei ole vaja, ega nad ju kasulikud ka ei ole, igapäevaselt. Ja maksavad ka päris palju.

Aga mida annavad need tänaseks saadud kogemused ja mõttelaad selleks, et kasvatada oma lapsi tarbijatena?

(paus)

M: Sa ü:ritad küll, aga üks see tuleb neil ikkagi läbi omaenda kogemuste. Sest ma mäletan ju, et meile räägiti ju samamoodi, ema ja need rääkisid, ära osta mõttetuid asju, et see mänguasi on mõttetü. Aga sul raha oli, sa ikka ostsid, onju. Ega sa võid ju kodus ikka räägid, et noh... Meil on ka, et ära osta neid, neid mingeid kuulipüsse või ma ei tea, mingeid imeasju. Aga ikka, nii kui neil raha on, ta tahab seda, ta läheb ja ostab. Loomulikult, et kui see raha on tema käes, me ei ole nagu täna hakkand nagu

pahandama väga. Oleme ütlen küll, et kas see oli nüüd mõistlik, eksju. Aga, noh laps on laps, noh, ega siis ei saa nagu...

Aga midagi rõhutada lähtuvalt oma kogemustest ei taha neile?

M: Ei no, eks sa ikka rõhutada, aga eks nad ikkagi lähtuvad palju ka sellest oma hetkeemotsioonidest igasuguste ostude tegemisel ja...

Mis te arvate, milline saab olema teie tarbimine ja sellega seonduv käitumine pärast kokkupuudet majanduslangusega? Ütleme olukorras, kus teie töökoht taastub. Mis te arvate, kas te pöördute tagasi varasema tarbimise juurde?

M: Ma enim ütlesin, et jube hea oleks, kui suudaks selle kogemuse või selle kaasa võtta, et sa ei lähe kaasa sellega. Aga sa lähed paratamatult niikuinii. Et raha tekib rohkem, vaba raha siukest, ikka sa hakkad kohe hoobist rohkem tarbima. Ükskõik mis asju.

Aga kas mõte on, et tahaks mitte minna sellega kaasa?

N: Me ei saa niimoodi öelda, sest et ega me ei ole nagu...

M: Ma elan üks kord elus ja-ja... ja kui seda raha on, noh, et selles mõttes, et on võimalik lastega minna näiteks mängima paintball'i või mida iganes, siis tuleb minna, noh! Ega siis, mis sellest kasu on, et ma olen pärast mingi penskar, istun kuskil sõpradega saunas ja ütlen, oo, näe, mul on ilge raha kusagil padjapüüris... So what, noh?

Kui majandussurutis lugeda lõppenuks nüüd mingil hetkel, kas on midagi, mida teie perekond sellest õppis või õppida sooviks?

M: Ma arvan, et kõige parem on see, et isegi kui ütleme mina töö kaotas, et siis on nagu kodus hakkama saadud, et noh, normaalselt. Et ei ole nagu tekkind... Noh, vahest ise tunded küll, et endal on mingid pinged tulevad peale, aga, aga on nagu hakkama saadud perena, et ei ole nagu mingeid väga hulle jamasid tekkinud.

Aga siis ongi veel küsida, kas te ise soovite midagi täpsustada?

(Vaikus, raputavad pead)

Või on teil tunne, et mõni oluline punkt jäi päris käsitlemata? Millele peaks veel tähelepanu pöörama?

M: Ma ei tea, sinu töö. (naeravad)

N: Ma ei oska midagi...

Et teie poolt on kõik?

M: Kui sa rohkem küsida ei taha (naerab).

Aga sel juhul aitäh teile!

Siis, kui salvesti oli juba kinni pandud, tekkis veel perekonnaga pisike arutelu, kas sellisest teemast on inimestel üldiselt raske võõraga rääkida, mispeale mõlemad perepead arvasid, et täna veel ei olnud raske. Aga kui ma oleksin tulnud intervjuud tegema näiteks poole aasta pärast, kui nende pere olukord ei oleks tänasest paremaks muutunud (täna on mees olnud töötu u 10 kuud), siis, nad uskusid, oleksid nad sellest palju raskema sisetundega rääkinud, samuti arvati, et väga paljudele küsimutele oleksid nad tänasest teisiti, negatiivsema nurga alt vastanud.

Transkriptsioon 2 – P2TK

Üldandmed:

Kestus: 88 min 8 sek

Intervjuu läbiviimise koht: Tartu, intervjueritavate kodu

Naine: 32-aastane

Mees: 30-aastane

Elukoht: Tartu linn

Laste vanused: 4, üks laps peagi sündimas

Neto sissetulek ühe pereliikme kohta: enne perepea töökaotust 5000 – 10 000 krooni, pärast 2500 - 5000 krooni

Ma saan siis aru, et te olete hetkel praegu mõlemad töötud?

M: Hetkel küll, jah.

N: Jah.

Ja see töökaotus on kestnud Sinul... (pöördudes naise poole)?

N: Ee, ametlikult siis ee... (mehega arutledes) 5 aastat, üle-eelmise aasta sügisest, see on siis... poolteist aastat vä?

M: Jah. Poolteist aastat. Vähemalt ta siin otsis tööd, päris mitmest kohast, kandideeris siin pidevalt, oli kas see siis teine või kolmas jälle seal kandidatuuri nimekirjas, et tal oli see, kuna tal oli see, et lapsepuhkus oli, tal tekkis see paus. Ja

siis lihtsalt öeldi, et kogemuste põhjal ei saa nagu võtta. Neil on vaja kohe sellist töötajat, kes kohe tuleb ja kohe edasi teeb.

N: Ja väikest last ei tohtind olla.

M: Jah, see oli päris karm, aga nii ta oli.

N: Ta oli tihti haige ja see oli üks põhjus, miks ei tahetud.

Mhmh. Ja Sina? (pöördudes mehe poole)

M: No minul on pool kuud. Või kuu? Ütleme, et nüüd on kuu juba, saab täis, jah.

Ja hetkel teil kummalgi ka uut töökohta tulevikuks leitud ei ole?

M: Ei. Jah, ametlikku töökohta ei ole leitud.

Aga Sina siis, ma saan aru...

M: No ma teen, saan teha niimoodi kõ., nii-öelda kõrvalt, noh, saan teha nii-öelda siis eesti keeles öeldes mustalt, saan teha.

N: Seda kunagi ei tea, kuna seda on ja kuna ei ole.

Et see ei ole nagu stabiilne?

M: Ajutine aint, nii kui ma leian, noh, võib-olla üks vana firma, kus ma kunagi töötasin, et kui seal läheb suuremaks tööks, et siis võetakse mind tagasi sinna. Mul tuli, oligi siin siuke asi, et ma töötasin ee.. tegelt oli mul niimoodi, et mm, kuidas ma ütlen, et kahe tuhande.. seitsmendast kuni kahe tuhande üheksanda aasta suveni töötasin ühes köögifirmas. Siis ee, noh tuli see masu aeg. Siis eee... siis nagu ei makstud enam palka, onju, siis tehti nii, et nagu tööleping lõpetati juba ametlikult. Võtsin ennast ametlikult töötuks. Sain olla töötukaskil ee...

N: Paar kuud.

M: Paar kuud. Septembris sain tööle. Töötasin kolm kuud. Tuli veel parem pakkumine. Ma töötasin Nõos. Siis tuli parem pakkumine Tartusse. Ja siis ee, detsembrist kuni ee veebruari lõpuni töötasin Tartus.

N: Katseajaga.

M: Aga katseaeg oli. Et kõik oli väga hästi, noh kaks uut projekti oli valmis vaja teha, no ma olen ametilt tislar, mööblitislar, onju. Jaa.. sai katseaeg läbi. Ma ei tea, kas neil said rahad otsa või oligi neil vaja ainult selleks paariks projektiks, kui võib-olla polnud nii palju mehi, kõik mehed olid nagu töös. Ja siis öeldi mulle aitäh, aitab küll. Ja tänapäeval see pidi olema päris populaarne. Kuna, kui katseaeg läbi saab, siis tulevad suuremad need summad, mis koondamisel maksta tuleb. Aga katseajal sa teatad ainult paar päeva ette ja head aega! Maksad selle ee lõppsumma ära ja head aega. Ja ongi kõik. Ja nii oligi. Esimest korda elus niuke asi mul üldse juhtus. Et ma

olin päris nagu haamriga pähe, et mis asi see oli nüüd. Nagu varem niukest asja pole mul juhtunud. Kui ma olen läind, siis ma olen läind nagu omal vabal tahtel, agaaa, ee sellist asja esimest korda, et keegi mind nagu lahti laseks, nii-öelda. Ei ole kunagi olnud. Ja nüüd praegu ongi niuke situatsioon, et ma hakkasin uut kohta vaatama. Et see eelmine koht, kus ma hakkasin nüüd siin, ee septembrist läksin, et see koht ootab mind äkki tagasi. Et ma käisin juttu rääkimas juba seal. Et oleks võib-olla vaja.

Et lootust siis nagu on?

M: Lootust võib-olla on, jah. Sest noh, seda ametikohta ikka vahest ma näen, et Tartus ikka on, et otsitakse. Tislerit, et... vot.

Aga küsin siis kõigepealt üldiste tarbimisharjumuste kohta. Kui tihti käiakse teie peres poes?

N: Tihti. Sest ee, meie ikka tahame värsket kraami, kuna piimad ja sellised asjad on ju ikkagi vaja osta siuksed, tihti käia...

Kas see tihti võiks tähendada siis kord päevas?

N: Mmm...

M: Ülepäeviti. Pigem.

N: Vahepeal suutsime eee harjumust muuta niimoodi, et me ostime siis mingil ajal ee, nagu tegime menüüd ja asjad ära, ostime mitme päeva näiteks lihad-kraamid ja need, mis säilivad, pikemat aega ette, no kolm-neli päeva. Ja siis kui vaja läks midagi värsket, leiba, saia, piima, kohupiima, noh midagi lapsele siukest värsket või endale, ee siis ee, kas siis ülepäeviti või niimoodi. Kui midagi otsa sai.

Aga sellise plaani te tegite mis põhjusel, et ..?

N: Esiteks, et et minul mugav oleks. Ma ei jõudnud joosta. (naerab). Kogu aeg. Et eee ja loomulikult hoiab nii ka rohkem kokku.

Et selline igapäevaste ostude plaan võiks olla õrnalt seotud ka selle töökaotusega?

Et selline plaan...

N: Jaaah. Et sellest laiskusest me saime jagu, et tänu sellele, et meil oli vaja hoida rohkem kokku.

M: Mhmh. Muidugi põhimõte on meil ikka niimoodi, et olgu või masu missugune, vot ikka leib laual olema või mis tahes et... Söök peab ikka laual olema. Hoiame kuskilt mujalt kokku, aga mitte toi..., kõhu pealt.

N: Kõhu pealt ei saa hoida, sellepärast, et siin on igast muid komplikatsioone olnud. Peab sööma!

M: Peab sööma, jah!

Kas teil on ka igapäevaostude puhul mõni poe-eelistus?

N: Jaa.

M: Mm, Anne Selver. Kõige lähemal meil siin.

Et siis läheduse tõttu?

N: Läheduse tõttu.

M: Et see on see, et kodu lähedal, esiteks sul on kõik teada, kus mingi asi asub, et sa ei pea juu otsima ja mõtlema, et kus mingi riualivahe midagi on et...

N: Et loomulikult on teada-tuntud tõde asi näiteks, et kuskil Säästukates või Maximas on puuviljad parema kvaliteediga, odavama hinnaga. Siis kui asja on, siis loomulikult jooksed niimoodi, aga kui pole võimalik niimoodi joosta poodide vahet, et ma lähen nüüd sinna, sinna, sinna, et ühe korraga näiteks, siis oleme ikka siin kodu Selveris käinud, sest siin on meil see... Noh ikka vaatad, et sul see Partner-kaart on olemas, siis ma kasutan siis juba seda, onju ja.. Et teistes ei ole, et... lähedus ka loeb ja..

M: Ikka-ikka, Anne Selver ikka, jah.

Aga kes teil käib poes?

N: Mina rohkem.

M: Jaah, rohkem ikka tema.

(naeravad)

Aga mille alusel see on nii välja kujunenud?

N: Eemm... Ma oskan valida võib-olla, et mida vaja. Ma olen põhiliselt kodune, järelikult teen mina põhiliselt rohkem süüa. Ja kui midagi vaja on, siis... siis on lihtsam minul ära käia, kui kuulata nende kõnesid, mis poest tulevad: kas on meil seda ja toda vaja? (naer)

Et külmkapi sisul hoiad siis Sina nii-öelda silma peal?

N: Põhimõtteliselt küll, jah.

Kas nädalavahetustel on poes käimine kuidagi korralduselt erinev, kui see on nädala sees? Et kas te siis käite näiteks koos poes?

M: Jaa. Nädalavahetustel küll, jah. Isegi vahest õhtuti käime koos poes. Nädala sees.

N: Eriti nüüd, kui ma ei tohi palju tassida, et siis ta kuidagi niimoodi sätib, et... Aaga üks põhjus veel, miks nagu üks käia, on ka laps, sellepärast, et esiteks läheb temaga kauem poes aega ja teiseks on lapsed väga palju nüüd talvel-kevadadel haiged. Ja ei taha vedada neid sinna poodi. Ja keegi peab nagu lapsega kodus olema. Et siis on ikka... nagu üks läinud. Muidu me käisime rohkem koos ka. Aga nüüd on nagu rohkem, sellel poolaastal on nagu rohkem üks käinud.

(Naise poole pöördudes) Aga kas ma saan siis aru, et kui Sina hoiad ise silma peal, mida vaja, siis poes Sa teed otsused ise ja mingisugust konsulteerimist enam ei toimu?

N: Tavaliselt, kas ma olen enne nimekirja ära teinud või ma tean, mis vaja on, aga me siis ei konsulteerime.

M: Sest jah, kui ongi suurem poodlemine, et siis me oleme ikkagi nimekirja teinud, et siis on nagu lihtsam ja kiirem.

N: Siis kui nagu mitmeks-mitmeks päevaks.

M: Jah.

N: Aga kui sul on üheks või kaheks või kolmeks päevaks või kähku on vaja, et ee... et siis ei ole, jah.

Aga kas selline planeerimine on teile kogu aeg omane olnud? Et teete sellise nimekirja ja mitmeks päevaks planeerite?

M: Noo päris pikalt ikka, jah.

N: Me oleme ikka kasutand seda, jah.

M: Sest ma olen lihtsalt näind selle ära, kui sa lähed nagu poodi ja hakkad mõtlema, et mida me nüüd süüa teeme, siis läheb sul päris tükk aega seal poes.

N: Meil ei ole seda aega.

M: Jah. Eriti kui sa lapsega veel lähed, tahad kiiresti-kiiresti ära käia, et.. laps on ikka, et mänguasjad ja mänguasjad ja sinna ta jääbki. Nii on nagu lihtsam, kui kohe ära teha kõik.

N: Vaata siin ongi need kaks asja, kas see vahe, et nüüd kui sul on laps perre sündind või see, kui sul on raha vähem.

M: Jah.

*N: Aga loomulikult kui sa tead, et sul on selleks poes käimiseks nii palju raha ja sa pead selle eest nii palju kaupa ostma, siis sa vaatad, et sa selle hinna sisse nagu ära mahuksid. Noh see on ikka koha peal päris palju. Mõnedele asjadele tehakse ju **soodukaid** ja siis koha peal saad nagu ümber mõtelda ka, et...*

Aga kas te meenutaksite palun ühte konkreetset poes käimise korda, kus te käisite tegemas igapäevaostusid. Et mida te ostsite? Kui palju te ostsite? Millest seejuures lähtusite?

N: Viimane kord...

M: Eile. Käisid sina poes.

N: Eile käisin mina poes... Eile?

M: Eile jah.

N: Õige!

M: Noh!

N: Eile oli mul aega, siis ma käisin kauem poes. Eee, alustame me alati värskest, kas on porgandit või kartulit, millest põhitoitu teha, onju. See on see puuviljalett. Siis on kindlasti leiva-saialett, piimalett. Põhimõtteliselt need asjad, millest saab midagi teha või mitmeks korraks midagi teha. Ja siis alles valid, et kas sinna juurde mingit lihakraami on. Et ee, kuna meil oli sügavkülmas juba kana olemas, kuskilt turult vaadatud (naer), siis ei läinud seda õnneks vaja. Siis sai juba vaadata, et.. kas lisaks mahla või midagi. Mahla me tavaliselt ei osta, sest see aasta ma tegin väga-väga palju ise sisse, moose-mahlu. Selle pealt on nagu kõva kokkuhoid.

Aga kuidas teil linnas on selline võimalus ise teha?

N: Mul on vanaema maal ja... sõpradel on enamustel ka oma elamised ja.. mingisugused põõsad ja. Et punasesõstra, mustasõstra, õunamahla – lademetes (naerab). Käisime ise mustikal kolm-neli korda.

M: See suvi sai nagu päris kõvasti, eelmine suvi sai nagu kõvasti käia korjamas.

N: Sügavkülm on täis... maasikamoose ja igast asju. Et selles mõttes nagu, et päris palju hoiab tegelikult kokku, kui sa ei pea kallist mahla näiteks poest ostma. Või mingit moosi ostma. Või magustoite, neid kohupiima asju, võtad sealt selle tavalise kohupiima, teed kisselli ise valmis või mida iganes. Et ee, tegelikult see on selle aasta suur kokkuhoid, jah.

Aga seda tegite siis nagu teadlikult?

N: Teadlikult.

M: Teadlikult tegime.. Nägime ette, et noh nagu võib hapuks minna siin see majanduse värk.

N: Ma oleks varem ka teinud, aga siis oli laps liiga väike ja ma ei saanud teha. Muidugi natukene üle-eelmine aasta juba oli. See aasta oli väga palju. Ja, ja alguses ei saand sellel põhjusel, et ma lihtsalt ei jõudnud väikse beebi kõrvalt.

M: Jah, sest meil pole nagu suurt võimalust kuskile lapsi nagu jätta, et minu vanemad on Tallinnas ja... Naisel on ainult isa, et siis on nagu...

N: Aga nüüd sai! Nüüd saime täitsa hakkama ja ongi kokkuhoid.

M: Terve perega metsa ja mustikale ja.. kus me veel, siin pohlal käisime ja..

N: Siis jäävadki meil, meil on piimatooted, leib-sai, onju..

M: Mhmh. Liha.

N: Lihatoitu jah, aga seda.. meie pere suhteliselt vähe sööb, kuna minul nüüd selle teise rasedusega oli see toksikoos, ega ma suurt nagu süüa ei saa ja.. ja söögitegijat, siis meil on tervislikud toidud, kas kana või, või midagi sellist, et..

M: Kala.

N: Kala. Palju suppe ja, ja supid on ikka, et kartul, porgand ja sinna ei lähe nii palju kraami kui sa peaksid grillima vorstikesi. Et ee, liha pealt, liha peale meie pere ei kuluta palju.

Aga kas ma sain õigesti eelpoolt aru, et lihakraami te ostate enamasti turu pealt näiteks?

M: Jah, täpselt. Tahtsin just öelda, et kui on suurem liha ostmine, siis on turu pealt näiteks.

N: Aga see jääb ikka nädalavahetusse. Aga kui nädala sees on, siis on mina käin ikka Selveris või niimoodi.

Aga turul käite koos?

M: Koos. Nädalavahetuselt. Pühapäeviti tavaliselt.

Aga igapäevaostude puhul nüüd, kas korralduselt on midagi muutunud just selle majandussurutise tõttu? Et ma saan aru, et te rohkem planeerite, teete nimekirju, teete rohkem sisse ise, aga kas on veel mõni asi, mis on korralduse koha pealt muutunud?

M: Noh, rohkem just see, et vaatad..

N: ... Ennem ostsime valmistoitu...

M: Jah.

N: Valmistoit on kallim. Ja nüüd me teeme ise. Sellel on ka mitte ainult see materiaalne põhi, vaid ka see, et see toit oleks värske ja tervislik. Et ja see on seotud ka sellega, et sul on peres väike laps, et tema peab tervislikult toituma, et ise peaks tervislikult toituma. Ja naturaalistest asjadest on toit tervislikum kui poolfabrikaatidest. Aga loomulikult mõjutab ka see, et need valmistooted on kallid. Või poolvalmistooted on kallid.

M: No tänapäeval ikka, nüüd vaatad ikka rohkem vaatad hindasid ja kust saab ja kus on see soodukas ja sealt ikka võtad. Ikka sellest lähtuvalt et.. varem oli ikkagi niimoodi, et laks-laks-laks-laks, hinda ei vaadanudki, onju. Nüüd vaatad ikka hinda ja mõited, kalkuleerid, kuidas kõige mõistlikum oleks.

Aga suuremad sisseostud, kas te neid teete koos või eraldi?

N: Mis see suurema all silmas...?

No mitte igapäevaostud. Ütleme sellised rohkem planeeritud ja läbimõeldud.

M: Aa, riiete või selliste, ahah.

Näiteks riided, mööbel.

N: Mmm, mööblit me ei osta, ee...

M: Selleks pole vajadust.

N: Esiteks pole vajadust, teiseks me ei kuluta selle peale. Meil... käivad need küll veel.

M: Ja kui midagi vaja on, eks ma siis pean tegema.

N: Jaa. Aga selle, see võtab nii kaua aega, et ma ei jõua ära oodata.

(naeravad)

M: Aga jah, ütleme mingi nüüd shoppamine riiete poole pealt on meil ikka koos tavaliselt.

N: Ja see on väga-väga harvaks jäänud. Me oleme taastöötlemise peal. Esiteks oma riided teisel-kolmas, kolmandal ringil. Siis ee, ei hakka ostma kalleid rasedapükse, laename sõbrannadelt, kuna neid on nii palju, neid kõhukaid. Et ee, lapse jaoks nüüd enam ei ole mõtet uusi asju ju osta, kõik, mis tal rööbeldamiseks läheb, on ju kasutatud... Et ee, selles mõttes..

M: Jah, lapsele ostame riided rohkem nagu internetipoest, et sealt nagu saab.. soodsamalt.

N: Teiseks on nad kvaliteetsemad.

M: Kvaliteetsed, jah.

Millisest internetipoest näiteks?

N: No neid on hästi palju, netipoode igasuguseid. Igalühel on oma lemmik, minul on ise mingisugune Ilusriided või niimoodi.

Aga need siis on soodsamad eelkõige?

N: Jaa, need on 30-40 krooni, kõik asjad, et.. nad on küll kantud, aga nad näevad väga kobedad ja ilusad välja.

M: Otse Inglismaalt või kuskilt sealt tulevad.

N: Ja kui sa neid pesed, ütleme 200 korda võib-olla, et siis nad ei lagune sul ära. Et kui sa lähed siit ostad poest selle kalli jubina, 200-kroonise, ja oled paar korda pesnud, esiteks pole tal värvi ja juba kuskilt niidid hargnevad, siis nagu ei ole absoluutselt mitte mingit mõtet sellel asjal.

M: Seda me ole ära proovind juba, jah.

Et nagu petta ei ole saanud? Selles mõttes, et see suhe on olnud alati positiivne?

N: No mul on jah olnud üks pakk...

M: Päris pikaajaline, peaaegu mingi aasta juba..

N: Ei, rohkem oleme, mitu aastat juba tellind.

Aga kirjeldage palun ka ühte hiljutist suuremat ostu, konkreetset.

N: Üks oli..

M: Kui sa nüüd võtad hunniks raamatuid, näiteks, mis sa ostsid.

(naeravad)

N: Raamatutega ongi niimoodi, et kui mul on võimalus, siis mina raamatuid ostan. Ee, nad on nüüd kolekallid, ikka vaatad soodukaid. Jaaa, ja nüüd oli võimalus, kuna meil kõigil oli siin tuludeklaratsiooni tagastus (naerab), mis tähendab sissetulekut, ikkagi. Siis ja, ja Apollo teeb ju megakampaaniat praegu, võib-olla oled ise ka tähele pannud, et siis need raamatud lausa ahvatlevad ja.. vot neid sai nüüd ostetud, hunnik.

Ma saan aru, et see ost oli siis sellepärast, et Sulle endale meeldib tohutult raamatuid lugeda?

N: Ja lapsele! Et ee, et jah. Kui on ikka võimalik ja mingit head raamatut on, siis ikka. Aga muidu ma ei osta neid, kui mul ei ole selleks raha. Näiteks ajakirju ma enam ei telli, enim tellisin Koduaeda, nüüd ma lõpetasin. Ja ma saan iga nädal ühe kõne kuskilt kirjastuselt, et meie pakume teile... Et meil on konkreetne, me ei telli. Me ei osta.

M: Aga riiete poole pealt me pole.. Millal me ostsime viimati endale riideid?

N: Sina ostsid.

M: Jah, selle kampsuni ostsingi. Rohkem...

N: A see oli ka nüüd, kui meil see deklaratsiooni asi oli. Ja minul ei läinud lihtsalt enam mõned asjad selga ja see oli nagu täiesti hädavajadus. Ja siis noh, mingid pluusid ostsime..

M: Võib-olla poole aasta... ei, poole aasta jooksul... Võib-olla mingi... kord kolme kuu tagant võib-olla teeme mingi suurima sellise.. mingisuguse eee..

N: Aga see ei ole ka mingi siuke jope või püksid, vaid see on pigem mingi särk või...

M: Pluuse või särk või siuke.

Aga need on ikkagi sellised suuremad ja planeeritumad ostud?

N: Me mõtleme, et meil on seda vaja, mitte ohh, et nüüd tuleb tuhin peale, et ma tahaks seda asja. Et mul on seda tükk aega vaja olnud.

Aga see vajadus tähendab siis konkreetset seda, et nüüd enam..

N: Nüüd enam teisiti ei saa.

M: Jah.

N: Et nüüd on vaja.

M: Päriskas see ei ole, et käid poes ringi ja ooh, näed! nüüd ma ostan kohe ära. Et me ikkagi mõtleme, arutame seda koos ja siis.. ostame..

N: Et see asi on nii kulunud, et enam ei tihka minna või, või, või kuhugi on vaja minna, selga panna, et siis...

Aga kas selliste ostude ka enne infot otsite kuskilt?

N: Meil on võib-olla sellised kohad, et ikkagi hinna järgi vaatad. Et ei lähe seal võib-olla kampsunit ostam 500-600 krooni eest, et ee... Kui on ikkagi tutvusi või.. (naerab)

M: Tutvuste kaudu saame, jah, siit...

N: .. Keegi müüja näiteks töötab, kasutad ära. Siis ikka niimoodi, jah.

Aga uurite te teisi pakkumisi ka? Võrdlete te enne? Kaalute?

M: Sõltub, sõltub, ütleme kui mingi riiete poole pealt, siis me eii, ei kaalu. Et me näeme, kas seal on mingi ale või noh, tead neid kampaaniaid. Kui mingi suurem on, noh suurem ost..

N: No riiete puhul sa tead ju hinnaklassi. Sa tead, mis on keskmine hind, sa tead, mis on kõrge hind, sa tead, mis on madalam hind. Kalli hinnaga me ei osta.

Aga mis on kallis hind, näiteks?

N: No näiteks, kui me kampsunist räägime, siis 500, 600, 700 krooni on minu meelest kampsuni eest kallis hind. A kui sa saad 100-200 krooniga, on juba hästi saadud. Ja kui sa saad sealt, tõesti, satud veel samal ajal mingile kampaaniale peale, siis on eriti hästi saadud! Noh, me lahterdame niimoodi.

M: Me katsume ikka mitte üle 200 krooni väga osta. Muidugi, kui sul on seal jope või niuke asi, see on loogiline, et need ei maksa 200 krooni. Need maksavad 500 või tuhat krooni.

N: Kuna need kestavad ju mitu-mitu-mitu aastat, mina kasutan viis, kuus, seitse aastat, et ee.. ma ei tee siukseid suuri sisseoste. Et mul vanast ajast on ikka nii palju hea kraami, et ee, mis on ennem siis lapse sünni muretsetud ja et ei ole väga palju neid suuri asju vaja osta.

Aga kas te selliseid elektroonikat, selliseid suuri oste ei ole hiljuti näiteks teinud?

N: Mkm.

M: Mh, eile tegid. Ostsid telekale uue puldi.

(naeravad)

N: See ei ole suur ost. See ei ole mitmetuhandene ost. Et see oli.. hüda...

M: ...Aa! Kui nii võtta, siis oli tegelt ju printer.

N: Nojah, printerit oli..

M: Printer oli siis nüüd veebruari lõpus, oli tuhat... Tuhat krooni maksis.

N: Mhmm, see oli kõige suurem ost.

Aga kuidas te jõudsite selle ostu vajaduse teadvustamiseni?

M: Selleni me jõudsimme ikka kuskil kaks ikka kaks kuud ikka mõtlemist, kuna naisel oli seda töö jaoks ikkagi vaja ja tal tuli tööd sisse, ta ei saanud teistmoodi..

N: Tegelikult.. ära valeta! Mina olen tahtnud seda ammu juba..

M: .. Aa, veel ammum?..

N: ...Sest esimesed läbirääkimised olid mul seal kuskil suve lõpus, sügisel. Juba siis me rääkisime, venitasime ja venitasime ja venitasime. Ja ükskord oli: nii, enam ei saa!

Seda oli siis nagu töö jaoks vaja?

M: Jah

N: Mhmm.

Kust te selle kohta infot otsisite?

N: Tema õe käest.

M: Mul õde töötab Elionis ja siis mul õemees on IT-spetsialist ja tema kaudu.. nemad ajasidki mulle niivõrd hea pakkumise ja niivõrd hea printeri, et vastavalt naise vajadustele...

N: ..ja oma hinnaga ja. Mitte see, mis poe hind on.

Ja siis ma saan aru, et teisi pakkumisi ei olnud põhjust isegi kaaluda?

N: Ei.

M: Ei. Me, me usaldame oma õemeest ja õde, selles mõttes, et nagu..

N: Tehnikas sada protsenti.

M: Kui on mingi arvutite, arvutite või telekate business, siis ma alati pöördun õemehe poole, et tema on siis selles osas käpp nagu.

Ja lõpliku otsuse siis tegite nende tehtud otsuse järgi?

M: Jah, täpselt. Selle, nende asjade puhul küll, jah.

Kas te jäite rahule selle ostuga?

N: Mhmm.

Aga kui see nüüd koju toodi, millised olid need emotsioonid? Et ma saan aru, et see ost oli oluline ära teha, et kas oli tunne ka siis, et nüüd on hea ja parem? Kas oli rõõmus?

M: Rahulolu pigem.

N: Jah. Et me olime seda ammu pidanud vajalikuks. Eee, ta ei ole minu jaoks selline uus vidin, et ma nüüd oi, jess, printer! Et ma olen seda kogu, kogu aeg töö jaoks kasutanud. Nüüd uuesti. Et mingeid selliseid ülevoolavaid emotsioone ei olnud. Aga muidugi ma olin väga rahul, et mu töö ei olnud takistatud. Et üks takistus oli teelt kadunud.

(pöördude naise poole) Ja enim kasutate seda hetkel siis Sina?

N: Ee, ehh. Ka minu vend, sellepärast et tema elab meie juures siin ja temal on oma asju ajada. Ja tal on väga hea meel, kui.. on sellised lisaväärtused siin olemas (naerab muiates). Hetkel on niimoodi.

Aga kui palju te mõtlete enne suuremate ja kallimate ostude tegemist nende vajalikkuse, kuivõrd te mõtlete hinnale?

(mõttepaus)

N: Nad käivad ikka käsikäes.

Aga millised kriteeriumid võiksid vajalikkuse seisukohast saada määravaks? Ütleme, et hind on sunnitud jääma tagaplaanile?

M: Eem..

N: No ütleme näiteks vajalikkus... auto on selline asi, kus vajalikkus... võib-olla on...

M: Jaa, rohkem on, jah, see..

N: Muude asjade puhul ei oska ma seda niimoodi ütelda.

M: Jah, põhimõtteliselt ongi tähtis see, et seda oleks vaja ja et oleks läbi mõeldud asi, et teda on vaja. Mitte päris nii, et eee...

N: Et ainuke, mis ma suudan mõelda, on ikka vajalik asi, mida, kuhu meil on kulunud ütleme rohkem, kui vaja oleks, on auto. Ongi see, et ilma autota nagu ei saa. Eriti kui mees käis siin kaugemal tööl või, või, või minul on vaja siit arstide vahet käia või, või laps on haige või mida iganes. Et see on kuidagi teisiti ei saa. Et tead, et sul on auto olemas, ta on vana, ta tahab sul remonti ja sa teed selle suure kulutuse. Et see on otsene vajadus, kus võib-olla... sa ei saa enam hinda tingida. Et mingil.. kohal on nagu piir. Pead selle väljamineku tegema. Ja see on ainus koht.

M: Jah.

Aga kas on midagi, millest te hinna tõttu olete pidanud loobuma? Et nagu vaja oleks, aga...

N: Jaa! Jaa. Külmkapp.

M: Külmkapp, jah. See on esimene..

N: Nõudepesumasin. Sellepärast et minaa.. ei jaksa enam (naerab).

M: Jah, nõudepesumasinat oleks vaja.

N: Ja nii palju mehi on majas.

M: Nõudepesumasin jäi meil nüüd, tegelt oleks vaja meie perel, et kui see kasvab ka nüüd..

N: Beebi tuleb nüüd ja..

M: ..Siis oleks vaja. Ja seda me hakkame siin nüüd vaikselt hauduma ja mõtlema ja vaatama ja...

N: Külmkapp on tegelikult praktiliselt otsakorral. Hingitseb veel kuidagi.

M: Tehnika poole pealt just, jah, külmakapp ja nõudepesumasin.

N: Jah, muid ei ole.

M: Jah. Need on nagu põhilised.

Aga igapäevaste ostude puhul, kui sinna veel korra tagasi tulla, kui palju te jälgite hinda? Kas üldse?

N: Jaa. Väga.

M: Toidu puhul?

N: Väga. Väga.

Tooge palun mõned konkreetsed näited toidupoest, mis meenusvad hiljutiste ostude puhul, kus on ette tulnud selline hinnaline kaalutlus.

N: Eem, (pöörduv mehe poole) mina ei tea, mis sul on, mida sina vaatad? Sina vaatad vähem, ma käin rohkem, onju.

M: Mhhh, mis see on, mis see on?

N: Mida sina jälgid? Minul on teised asjad.

M: Niimoodi paugu pealt... ei tule

N: Minul on näiteks viimane oli, et mul on praegu, saan väga vähe asju süüa, mis ma süüa saan. Näiteks pähklitest, siis apelsin või õun. Ja kuna praegu ühel õunal on tehakse allahindluseid, siis ma ostan sed. Ja... kuna minu menüü on nii väike, mida ma enne ei ostnud, on näiteks jäätis. Aga nüüd oli sellel, ilma lisanditeta, ma ei tohi mitte midagi sinna sisse panna, tekivad kõrvetised. On täitsa tavaline üks jäätis, sellel oli soodukas nüüd. Siis see oli asi, mis mul nagu mõjutas. Et kaks asja, mis mul nagu sellised... Mida mul võib-olla ei oleks vaja, ma võib-olla ei ostaks, kui nad oleks kallid, ma ei tunne neist niisu.. sellist puudust, aga tänu sellele hinnale ma nüüd ostsin.

M: Mida me ka muidugi, ka siis, kui on kala on, lõhet on ja saab seal ikkagi hea hinnaga, ütleme seal 60, 65 või maksimaalselt 70 krooni kilo, siis me vahest ikka kala ostame.

N: Me ei jäta kala ostmata, siis kui tal on hea hind.

M: Jah, kui tal on hea hind. Kui ta ikkagi on seal normihinnaga, seal sott või, siis me ei osta kunagi seda. Me vaatame alati kala seda, ütleme kui Rimi pakub või pakub Maxima, siis me tavaliselt ostame kala, siukse hinnaga. Kilohind kui on hea.

Aga kust jõuab teieni üldse info selle kohta, kust osta, mida osta, mis hinnaga?

N: Me teame tavaliselt, kus mida on.

M: Noh, kuna kodu lähedal on Selver, siis tavaliselt Selveris on need Laadapäevad, seal on hästi palju soodsaid asju.

N: Jah, Laadapäevadega seostub mul küll üks asi, mida me ostame alati sellel ajal, on veefilter. See Brita filter, mis sinna läheb sisse. Et ee, igal ajal on ta millegipärast meeletu hinnaga ja siis tehakse nagu.. korralik allahindlus. Ja selle, selle allahindluse ee, summa on nii suur, et me alati sellel ajal ostame neid filtreid.

M: Jah.

N: Ei ole mõtet nagu teisel ajal osta enam.

Aga kas te jälgite ka võib-olla mingisuguseid reklaamikampaaniaid?

(Mõttepaus)

N: Ee...

M: Sa mõtled neid brožüüre?

Neid, mis koju tulevad, jah.

M: Eiii, jah, ei, seda me küll ei jälgi.

N: Ma tean, et paljud inimesed on hakand neid, isegi tavalised inimesed, jälgima.

M: Ma olen näind poes jah, et käivad, käivad ringi need käes ja vaatavad neid.

N: Et isegi need, kes ennem ei teind, et ennem olid pensionärid, nüüd teevad kõik seda peaaegu. A me väga ei kasuta, sest meil on omad teatud asjad, mida me ostame. Me ei hakka kulutama üleliigsete asjade peale, mis võib ka soodne olla. Et kui nendest asjadest, mis meil on vaja, midagi soodsat, siis me näeme ju koha peal ära.

Et teil siis mingisugust suhet reklaamikampaaniatega üldiselt ei ole?

N: Mkm. Me ei lase end häirida reklaamikampaaniatest üldse.

Ja seda ei olnud ka varem?

M: Ei.

N: Ei olnud. Ma põhimõtteliselt olen selle vastane, et mingi reklaam hakkab mind nüüd mõjutama.

Samuti on ka siis telerireklaamidega?

M: Mkm.

N: Absoluutselt! Et pigem teen nalja nende üle.

M: Ütleme kodukeemia puhul, mis tihtipeale telereklaamis on, tähendab seda keemiat me kunagi ei osta. Naisel oli kunagi üks kett nagu Amway ja sealt nagu oleme ostnud kogu oma kodukeemia.

N: Keemiat seal ei olnudki, see on jumala vale! Kodutooted.

M: Ütleme siis jah, et kodutooted saime kõik sealt. Pesupulbrid, kodu pesuvahendid, ee..

N: Aga seal me jälgime samamoodi hinna-kvaliteedi suhet, et kaa, et see asi ei ületaks meie piire. Et kui on võimalus, oleme rohkem kasutanud, kui ei ole, siis piirame lihtsalt tarbimist. Ongi kõik.

Aga kuigi te reklaamikampaaniaid ei jälgi, kas te siiski olete ehk märganud erinevusi reklaamiskampaaniates enne majandussurutist ja nüüd täna?

(mõttepaus)

Ehk on jäänud midagi silma? Kuigi ma saan aru, et te neid tõesti ei jälgi.

N: Ausalt öeldes ma ei oska vastata.

M: Mina, mina olen küll jälgind ja vähem on SMS-reklaame.. kui varasematel aegadel.

(naer)

N: Aga see toitumise pealt ma küll ei tea. Või muude asjade pealt.

Ja rohkem erinevusi ei oska siis hetkel välja tuua?

N: Mina ei tea, mul ei tule ühtegi...

Rohkem? Vähem? Selles mõttes?

M: Vähem on autoreklaame. Autoreklaame põhimõtteliselt peaaegu telekast pole enam üldse. Varem ikka oli päris tihti. Vaata, kasvõi raadioski kasvõi, on onju varem oli ikka päris kõvasti.

N: Meil on selline muutus ka, et meil rämpsposti enam postkasti ei visata, mida enne toimus kogu aeg. Sest meil on all ukse juures on kiri väljas ja selleks on eraldi rest, kuhu pannakse. Ja kui sa ei viitsi sealt enam seda reklaamlehte võtta, ee siis ee, mina nagu ei teagi, mis toimub. Et ee, aga me tavaliselt ei võta seda reklaamlehte.

Aga te siis nagu teadlikult hoiate end eemal sellistest reklaami...

M: Jah, me rohkem pigem nagu ise teeme neid otsuseid, et me nagu seda reklaami... vaatame suht ükskõikselt, et ee väga ei...

N: Ma ei tunne, et see mind mõjutab.

Et te siis ei ole leidnud mingi positiivseid seoseid, et kui on näiteks väga hea pakkumine ja selle järele minna?

N: Pigem see, et ma tean, et see kauplus, kus ma põhiliselt käin, näiteks Selveril on need Laadapäevad ja mul on tõesti seda filtrit vaja, et siis see kampaania võib mõjutada mind küll. Aga et lisaks on tal veel need ja need tooted, mida mul on vaja, ütleme kodu asjadest, näiteks seal vannituppa, aga... muidu mitte. Toitu sa ikka ostad seda, mida sa süüa tohid ja saad ja võid ja.. Meil on oma toitumisharjumused, neid me väga ei muuda. Need on isegi juba nii raamides selle pika aja jooksul.

M: Et jah ütleme, kui reklaam on telekas, et, et viinerikilo on seal siukene, siis meil läheb see siit sisse ja sealt välja. Seda me nagu ei jälgi nii väga jah...

N:..üldse mitte. Suuremaid asju, nagu ma, nagu ma ütlesin, et mööblit me ei osta, järelikult neid reklaame me ei jälgi - pole vajadust. Et kui vajadust oleks, võib-olla siis jälgiks.

M: Et praegu nagu väga kodu sisustamisele praegu, praegu küll mõelnud ei ole.

N: Ja riiete ostud on meil nii harvad. Ja kui tõesti vaja läheb, siis sellel ajal ei pruugi olla mingit... kampaaniat või, või mingit reklaamlehte. Et siis pigem otsid kohad ära, et kus sa tead, kus on juba võimalik... Või nagu ma ütlesin juba näiteks, et keegi töötab, et siis ütled, et kui midagi tuleb, et kas siis tulen vaatan... Ja ongi.

Et pigem siis nagu tutvuste kaudu?

N: Jah, pigem tutvuste kaudu just.

Aga kuidas teie arvates meedia kajastab tarbimist täna, seoses selle majandussurutisega? Kas te olete näinud näiteks saateid, kus räägitakse tarbimisest või majanduskriisist? Või olete mõnele sellele peale juhtunud?

N: Pigem ikka peale juhtunud.

M: Mina ikka jälgin, jah, sellest suhtes, et kuna ma teen tööd, siis ma tihtipeale kuulan raadiot. Et seal nagu tihtipeale... peale juhtund tarbimisest ja majanduskriisist. Ja sellest kriisist on nii palju juttu, et juba... et juba tüdinend oled põhimõtteliselt füüsiliselt. Aga tarbimisest, tarbimisest...

Aga kuidas teie arvates sellest räägitakse? Milline see alatoon võiks olla?

N: Mina vaatan telekat vähe. Siis kui aega on. Ee ja tihtilugu ma ei jõua siin Aktuaalseks Kaamerakski. Võib-olla panen last magama sellel ajal. Ee raadiot ma ei kuula sellel põhjusel, et meil raadio ütles otsad üles. (naerab) Andis otsad ülesse. Ja siis lehti meil ei käi, kuigi ma vaatan Postimeest internetist. Aga seal on aktuaalsemad teemad on... kui sa neid linnalehti kuskilt ei hangi poodidest siis Postimees on ikka poliitikad ja muud teemad. Et just tarbimisest ma just väga palju... Eem ma ei puutu kokku kuidagi. Ma olen suutnud oma elus seda...

M: Eks tundub ikka, et tarbimist on vähendatud ja inimesed rohkem vaatavad ja kalkuleerivad ja mõtlevad, et poeski on näha, kuidas inimese vaatavad, võtavad seal neid odavamaid asju, onju. Et kasvõi juustuletti jõuad ja vaatad, just see osa, kus on allahinnatud juust olnud, vaatad, et tühi eksole, onju...

N: Viimane oli, onju olime vanemate juures nädalavahetuse õhtul, siis tuli meil tarbimisest juttu küll. Ja siis oli niimoodi, et inimesed käivad väga paljud poodides. Nii hea on ütleda niukest asja, et kus nendel inimestel raha on!? Ja siis tuli meile samal õhtul ka vastus kohe. Ee et kuskilt ka kanalist või niimoodi, et keegi ka avastand või kuulnud, et müüjatelt otse informatsioon, et inimesed käivad küll palju poodides, aga nad käivad valimas. Nad teevad valikuid ja siis lõpuks otsustavad mingi asja kasuks. Et selliseid võltsinformatsioone, et nad võivad massides seal poes olla, sest praegu on aega palju – nad ei ole tööl, aga nad kulutavad oma aega selle peale, et otsida võib-olla neid soodsamaid võimalusi. Ja ostu, ütleme maksumus või, mida nad lõpuks ostavad, on ikkagi väiksem kui varem. Summaliselt...

M: Kuigi samas nagu, kui käid poes, siis inimesetel on korvid ikkagi täis asju...

N: No oleneb ikka.

M: Nojah.

(pöördudes mehe poole) Aga sina siin ütlesid ka, et sulle tundub, et sellest räägitakse liiga palju. Kas see siis nagu häirib sind kohati?

M: No tegelt häirib, sest et kui hakkas see masu pihta, onju, siis öeldakse, et oi, et sügisel läheb karmiks ja jube raske. Kuidas me küll üle elame, onju. Sügis oli läbi, onju, et ja siis räägiti, et oi talvel läheb jube raskeks, onju, ja masu ja masu, onju. Talv sai läbi ja nüüd on kevad käes ja nüüd suvel läheb veel raskemaks. Kogu aeg on sellest juttu, et nüüd tuleb jälle uus, uus see aasta aeg ja jälle öeldakse, et jube raske, jube raske, onju. No aga inimesed ikka, onju, inimesed sõidavad autodega, käivad poes kõik samamoodi. Noh pole nüüd väga hullu ka pole. Saame ikka hakkama kui nii võtta.

Et sellest nagu räägitakse põhjendamatult...

M: ...Liiga palju räägitakse, jah! Selles mõttes, et mõttetu värk. Inimene ise näeb, et tal on raha vähem, kui tal varem oli, aga noh ma ei tea. See on mõttetu hirmutamise ja.. see on natuke nõme, et... Lihtsalt laske inimestel olla ja ise oma mõtteid mõelda, ise oma asju planeerida ja et... ei pea nii palju sellest rääkima.

N: Välja arvatud, ee ühe asjaga mul seostub küll, millest võiks rohkem rääkida, on näiteks ee, mis meid kõiki puudutab, on see elektrihinna tõus. Et ee, et sellest räägitakse vähe, aga inimesi, kõiki inimesi see puudutab. Et ainukene siis üle pika aja tarbijakaitse esimest korda nagu Eestis on ta nii halvalt, nii madalalt arenenud, sekkus vahele nende hindade pärast. Et mingid hinnavahed, mis tekkisid, et need tulid nüüd kallima hinnaga, onju. Et Eesti Energia põhimõtteliselt teeb endale kasu. Et üks koht ka, kus nagu... Ee teavitati inimesi ka sellest, mis õigused neil on, mitte see, et ainult, et nüüd läheb kallimaks, nii või teisiti. Et selline tarbimisuudis mind küll huvitab. Mingi reklaamiasi mind ei huvita, aga võib-olla selline, mis mulle kasuks tuleb, selline info, sellist ma tahaks rohkem saada. Seda on vähe.

Aga küsin sõprade kohta. Et kuidas läheb teie parimatel sõpradel või ütleme ka lähimatel sugulastel täna?

N: Normaalselt! (naerab)

M: Samas, jah, ütleme, kui nii võtta, läheb... Ikka vaatad, et teistel läheb paremini kui endal. Kogu aeg on niuke tunne, et miks meil just niimoodi läheb ja teistel ei lähe niimoodi. Aga...

N: No kui me ennem otsisime, et kas on meil samas olukorras kedagi, siis... õnneks neil päris sama olukord ei ole, aga vaikselt on mõjutama hakand peaaegu igatühte küll, jah. Nüüd võib-olla just sellest talvest või kevadest nagu suuremal määral. Ennem nagu ei pannud tähele. Aga siis nüüd, selle aasta number on juba küll hakand mõju avaldama, et siin ka nendele, kellel võib-olla ennem ei olnud üldse see probleem.

M: Mnjaa...

Kas nende tarbimises võib olla samuti midagi muutunud?

N: Ühes pere omas kindlasti mitte, sest nad olid juba ennem kokkuhoidlikud. Mis siis, et neil võimalused olid suuremad - neil eluteadlik selline põhimõte. Ja nad ei pea midagi selleks palju muutma... kogu aeg nad...

Milline see eluteadlik põhimõte on?

N: Nad ei kuluta kunagi sada protsenti ära, kui neil võimalus on. Nad pigem alati säästavad. Ja nad on võimeline, kuna neil on selline harjumus, pikaajaline, siis nad on võimelised säästma ka siis, kui need sissetulekud vähenevad. Üks juhus on... Jaa, ja-jaa siis ee.. Mõnel perel läheb endiselt ee... suurte mõjutusteta. Võib-olla kellel on siis oma firma või niimoodi, et... Ja see firma... saab eksisteerida sellistes oludes, nagu meil see masu on.... Siis mõnedel elutingimused on sellised, et... et varem ka nagunii toitusid kõik, kas nad on näiteks Rein meil oli jahimees, tähendab on jahimees, juba ammu aastaid juba liha ei ole poest ostnud...

M: Kõik on ulukiliha.

N: Järelikult neil liha hinnad absoluutselt toidulauda ei mõjuta. Mm palju toitu tuleb Võrumaalt, et ee, kui sul söök on laua peal ja... siis nagu on üks suur asi. See, kuhu sa kulutada võid või mis su harjumusi, toitumisharjumusi muudab, on likvideeritud, siis kõik need muud asjad et...

M: Aga nüüd läheb neil jällegi maja ehituse peale ja selle peale kõik nagu...

N: Aga see on jällegi selline asi, mida sa planeerid pikalt ette. Et sa ei tee seda igapäevaselt.

M: Jah, seda küll.

Aga kas te sõpradega omavahel olete ka rääkinud sellest majandussurutisest?

M: Oojaa, loomulikult! Kogu aeg.

Millised on nende üldised mõtted seoses sellega?

N: Mina ei tea, kellega sa pikalt oled rääkinud? Meie omavahel...

M: Raimoga olen rääkinud. Reinuga olen rääkinud.

N: Vot mehed räägivad, naised ei räägi.

M: Naistel on muud juttu rääkida.

(naeravad)

Aga kas seal on midagi väga oluliselt teistmoodi, nendes mõtetes, kui teie pere puhul?

M: Kusjuures ei ole. Et meil on nende peredega suht sarnased maailmavaated. Seepärast ongi nad meie sõbrad, ma arvan. On ju tegelikult?

N: Ja need, kellega on erinevad, need on aja jooksul muutunud või ei ole lävinud nendega... Näiteks kelle, kelle elustandard on kardinaalselt teistmoodi... Siin on kas üks komponent, kas laps, lastega pere või lapsed on juba suured. Või kes on väga karjäärile pühendatud, neil on piisavalt jalad all. Eee või see, et sa ei saa enam lubada ühiseid asju koos palju teha, et....

M: Jah, meil oli varem siin siuke, et nagu... lähvadki!

N: Me sellest ei räägi.

M: Mhm.

N: Et siis... on olnud juhuseid, kus nagu need tutvused kaovad ära, jäävad ikka need, kellega sa ennast mugavalt tunned. Et kellel on sarnased harjumused või enamvähem sarnased. Et ee mingit kaklemist või diskuteerimist ei ole tulnud ette nendel teemadel. **Aga kuidas te võrdleksite enda pere ostusid teie sõprade perede ostudega? On seal mingisuguseid olulisi erinevusi?**

N: Ma ei tea. Sest ma ei uuri nende elu.

M: Jah, me niimoodi ei räägi, et palju keegi midagi poes ostab, et kui niimoodi mõelda, jah. Aga..

N: Pigem on võib-olla see, et kust saaks lapsele neid ja noid asju et... väikseste lastega pered vahetavad informatsiooni just võib-olla just lapsi puudutavatel teemadel rohkem.

M: Jah, meil huvitav on ja niimoodi et meil see sõprusringkond või need pered ei ole niimoodi et ah et mis sa siin netis vahid neid, ma ostan Chicost. Siukest asja ei ole. Kõik ikkagi omavahel jagavad infot, et näed, seal netis on nii palju või sealt saad nii palju soodsamalt. Või nagu omavahel vahetatakse siukseid asju, et..

N: Seda ei ole küll väga tihti, ei ole vajadust on.

M: Njah, keegi meil nagu suhtlusringkonnas pole siukene, et, et näe, ma lähen ostan sealt Lennest või Chicost neid asju.. ja et tema ei taha või misiganes asju... Et kõik nagu suhteliselt kokkuhoidlikult elavad. Keegi nagu ei priiska... meie tutvusringkonnas väga palju.

Ja see on nagu kogu aeg nii olnud?

M: Jah, sest ma olen alati kokku osanud hoida. Või siukest suhtumist... MÕISTLIK TARBIJA

Et see ei ole otseselt siis mõjutatud sellest majanduskriisist?

N: Mkm.

M: Kindlasti mitte.

Aga kas te sõradega arutate ka mõnikord õnnestunud või ebaõnnestunud oste?

N: Mmmm.. Seda peab mõtlema... Alt läinud oleme me väga vähe. Või ma mõtlen, et see oli nüüd täiesti mõttetu. Aga misasi see oli ja kuna see viimati oli... Ma ei suuda meenutadaagi mitte.

M: Tihtipeale kui on, siis on laste mingi mänguasi, mis on niimoodi, et ostad, noh, maksab seal... sada krooni või viiskend krooni ja kaks päeva hiljem on auto või ma ei tea, masin, katki eksole.

N: No siis ma olen vihastanud ja näed, et miks selline hind on, onju, et ee...

M: See on tüüpiline, et mänguasjad on kallid. Ja viimasel ajal oleme ka niimoodi läind, et kui on mingisugune, kas nagu sünnipäev tulemas või jõulud, siis me ikkagi vaatame ikkagi netist neid asju. Et ee.. tundub natuke...

N: Kvaliteeti. Seal me vaatame kvaliteeti ka ikka.

M: Kvaliteeti ja hinda, et ee.. netist me neid asju ostame tänapäeval sealt. Et ee poest... Enam mitte.

Aga kui teil oli nüüd see kokkupuude töökaotusega, et kas te sellest rääkisite sõprusringkonnas?

M: Mmm...

N: Jaa! Mina rääkisin, sest ma hakkasin aktiivselt kohe otsima, et kuidas tööd leida. Ja siis see tähendas seda, et ma pidin ka mainima seda, et ma olen tööta jäänud.

Kas sellest oli lihtne rääkida?

N: Ei olnud... Väga ebameeldiv oli. Alguses oli... Ainuke, mis mind nagu sundis rääkima, oligi see, et ma teadsin, et ee.. et kui ma seda infot ei jaga, siis ma midagi vastu ei saa. Ja see sundis. Aga tihtilugu ma ei saandki midagi vastu, mul ei tulnd see positiivselt. Ja ühel hetkel tekkis stress ja deprekas seal, siis ma jupp aega ei rääkinud. Mingi hetk, kui sa oled nii palju taastunud... et lähed nagu uuele ringile, ütleme. Et need võimalused, mis ee, mis on siin konkurssidega ja oled vahepeal muid asju teinud, siis lähed uuele ringile. Siis pead hakkama jälle rääkima sellest.

Aga miks see võiks olla ebamugav?

N: Miks ebamugav? Sest eee, kui sa räägid negatiivsetest asjadest, siis sa saadki negatiivseid asju. Kui sa räägid positiivsetest asjadest, siis sa saad positiivseid asju. Ja nii see ka paraku on, mina olen küll oma nahal tundnud. Et midagi sellest positiivset ma väga saanud ei ole... kui ma olen rääkinud.

(pöördudes mehe poole) Aga Sinu puhul?

M: No minu puhul on tegelikult niimoodi, et seda, et ma hetkel töötu olen, teavad väääga-väääga vähesed inimesed praegu. Isegi oma pereliikmetele pole rääkinud - ma ei taha neid sellest hirmutada. Et ma katsun leida nii kiiresti kui võimalik selle uue töö ja ee asi korras. Et tõesti ei peaks praegu, noh, noh oma sugulasi traumeerima, et seda praegult küll mitte. Et ma pole rääkind. Neid küsimusi ja asju

tuleb niivõrd palju, et parem ma praegu hoidun nendest asjadest. Et katsun uue töö leida ja edasi minna eluga.

N: Ja need lisaküsimused tekitavad omakorda stressi. Või et, et ee... Näiteks tuleb uus laps, et eee, kuidas te hakkama saate? Nagu me poleks selle peale ise mõelnud. Ei ole ju vaja, tegelikult. Et tuleb hakkama ikka saada.

Aga ee üldiselt, kas ja kuidas on tarbimine teie arvates eestis muutunud?

M: Läbimõtleevevamakas, ma arvan.

N: No näiteks... õudsalt hästi, sinu eriala - köögid. Kui oli see tippaeg, 2005, 2006, 2007, 2008, siis meeletus, kus vahetati kööke välja. Meeletult kõik tahtsid viimasepeal tehnikat ja, ja viimasepeal... kõige viimasepeal sõna pidi see olema, kõik see köök, onju. Või vannituba või mida iganes.

M: Või ütleme, et lihtsalt mööbel.

N: Mööbel. Selliseid suuri muutusi ei tehta siis, kui on kehvem olla. Keegi ei hakka sul uut kööki välja vahetama. Ja, noh, ongi näha, et see ...

M: Jah, eks see on rohkem see, et tänapäeval on juba niimoodi et...

N: ...et luksasju tarbitakse nüüd vähem, kui siis, kui oli võimalik.

M: Jah. Jah, seda küll. Isegi ütleme hinna suhtes siin vahest, kui siin ikka köökidest rääkides, see isegi ütleme see tuhat kroonigi mängitakse isegi veel väiksemaks. Isegi see on määrav tänapäeval, sel ajal, et see..

N: Ennem oli see, et oleks see aint viimane sõna, et okei, ma maksan pigem see tuhat krooni juurde. Nüüd on: ma võtaks selle tuhat krooni alla.

M: Et rohkem seda on ikka näha küll, et on vaesed need asjad... no tarbimises. Enam ei käida nii palju võib-olla ka kontserditel või, või...

N: (mehele) Vanemuises on piletid alati välja müüdnud. (naerab)

M: Aa, okei. Ise võib-olla käime vähem, siis mõtleme ka samamoodi.

N: No meil on ka see, et ei ole last kuhu jätta. See on ka üks asi. Et see ei ole ainult rahadega seotud.

M: Mhmh.

Aga kas teie arvates on selles erinevusi, et millised tarbijad olite te näiteks kolm aastat tagasi ja millised tarbijad olete te täna?

M: Oo jaa! Mhmh, on küll. Esiteks see, et varem me käisime, noh kui rääkida sellest, et kui ütleme, kui last ei olnud. Ja siis me alles käisime naisega. Et tema elas Tartus, mina elasin Tallinnas, onju. Iga nädalavahetus käisime üksteisel külas, kas siin või seal.

N: Transpordikulud olid meeletud.

(naeravad)

M: No see selleks. Aga siis me püüdevalt käisime kuskil, kas väljas söömas, iga laupäev oli mingi diskoteet või tantsulka, eks ole onju. Ja kogu aeg nagu oli niimoodi, et jah, siis nagu... siis nagu tundus, et jah, kuidagi teistmoodi on see asi.

N: Ma üldse imestan, et kuidas me hakkama saime. Sest õudsalt palju sai siis ju kulutatud ee... Kodus olime vähe, polnud ju põhjust olla. Et ei saandki olla tegelikult. Ja siis oli väljas söömisel, väljas ajaveetmised... ja sellised asjad on nagu nüüd ära jäänud. **Aga selle põhjuseks on ka olnud, et üks on asi see, et laps on. See ei ole ainult rahaga seotud. Teine asi on see, et... Ka see rahaline pool. Et enam ei ole mõtet kulutada kolm-neli korda rohkem söögi peale, kui sa saad seda ise teha.**

M: Jah. Varem söime rohkem ikkagi väljas, et ee...

N: Ja vaikselt oleme ökomaks ka läinud, see tähendab, et ee... meile ei maitsegi enam see toit.

M: Jah. Varem me ei käinud metsas... korjamas, nii kui nüüd käime.

N: No mina käisin väiksenä ikka päris palju. Ma vahepeal ei saanud käia. Agaaa... See toit, mida nad pakuvad... Ei ole nii hea, kui sa teed kodus seda toitu. Ja tihtilugu, kui ongi vahest võimalus, et lähme nüüd üle pika aja... Siis me oleme juba sellised ninakrimpsutajad. (naerab) Et kui seal kahesajast ulukiliha ei võta, mis võiks võib-olla „Wow“ tekitada, et võtad tavalise toidu, see ei ole eriti hea. Et siis ikka kodus võid kõhu täis süüa, võtaks seal väljas ainult magustoitu, onju. See on muutunud.

M: Jah

Aga kui mõelda nüüd selle rahalise aspekti peale just, et kui viis aastat tagasi näiteks olid teie rahalised võimalused teised, aga millised olid need märksõnad teie kui tarbijate kohta sel ajal ja mille poolest erineksid need tänastest märksõnadest?

N: No need samad...

M: Võib-olla kvaliteet võiks olla üks neist.

N: Kvaliteetidist pole vist... Kvaliteeti teatud asjadest ajame me siit ka taga. Mind huvitab küll kvaliteet.

M: Ma ei oskagi nii...

N: Siis oli... Pigem andsid võib-olla oma sooviele rohkem järele. Neid, neid hetke-emotsiooni-oste oli rohkem.

M: Et mitte pead ostma...

N: ... Vaid et tuli tahtmine ja ma sain seda endale lubada ja... Miks mitte vaheldust ja siukest asja? Võib-olla mood mõjutas rohkem. Kuigi ma olen rohkem nagunii klassikaliste asjade kandja. See tähendab, et need riided, mis ma olen tõesti viis-kuus-seitse aastat tagasi ostnud, ma saan neid kanda ka praegu. Et jumala õnn, onju. Et ma päris iga moeröögatusega kaasa ei läinud, aga ikkagi, kui siis oli võimalus, siis ma kasutasin aeg-ajalt juhust. Et see kontsaking oli ilus, viimasepeal, onju, ja kontorisse hea panna. Ja et ee... See jah. Minu puhul on... Ma ei tee enam äkkasju.

Mis tänaseks, mis on siis kõige enam muutunud?

M: Pigem ikkagi see, see rahaline pool... Et ei võimalda enam niukseid oste teha ja rohkem nagu peaga mõtlema hakand. Ja ei tee enam südamega neid oste. Et, et rohkem nagu peaga. Kas ikka on vaja või ei ole vaja, et noh...

N: No ei saa ütelda, et see nii kardinaalne on. Sest mina olen kogu aeg mõelnud läbi iga oma ostu, ka varem. No ikka niimoodi päris... umbluusse ei ole kunagi pannud. Lihtsalt siis olid võimalused rohkem ja, jaa... Sa valisid lihtsalt rohkem asju välja, aga juhuasju päris ikka niimoodi ei olnud.

Aga kuidas te arvate, kui teie majanduslik olukord peaks ühel päeval taastuma, kas te usute, et need tänased muutused võiksid olla jäävad?

M: Mina arvan, et need on jäävad. Puht sellest masust juba inimesed õpivad päris palju. Enam ei võeta nii kergekäeliselt neid laenu ja neid asju, et, et... Ma arvan küll, et sellest muutub nagu päris palju.

Et inimesed on võimelised õppima sellest?

M: Jah. Sest kuna Eestis majanduslik olukord tõusis nii kiiresti ja nii äkki, läks nii heaks, onju ja pangad hakkasid neid laene andma ja inimesed mõtlesid, et oh, et kui hea elu eksole. Raha palju seal ja korterid ja nii edasi, onju. Siis ei mõeldud tagajärgedele, et pärast tõusu tuleb alati langus, onju.

N: Mina seda ei usu.

M: Mina usun. Ma olen sulle rääkind ka, onju. Ma arvan, et see võib nii olla, et ee..

N: Mingi aeg kindlasti mõtlevad, aga siis kui peaks piisavalt olema, siis ei ole nii. Ja üks teine asi, millepärast ma arvan, et kui on raha ja on võimalik midagi... teha, mida sa pole pika aja jooksul saanud endale enam lubada. Näiteks. Ütleme inimesed, kes võib-olla on harjunud reisima ja ei ole seda saanud tõesti väga pika aja jooksul teha. Ja kui sul see võimalus avaneb... No mina kasutaks siis. Aga see on siuke päris suur väljaminek, ma ei teeks seda iial, kui mul seda raha ei oleks. Näiteks. Jaa... Ja nii hea lihtne on minna ju poodi... ja valida lihtsalt seda, mis sulle maitseb.

M: Sa ju ostad praegu ka neid asju, mis sulle maitseb. Päriskas nii ei saa öelda, jah.

N: jah, aga võib-olla siis lähemalt rohkem külla, võtad võib-olla rohkem midagi kaasa. Mina nii positiivne ei ole. Mina arvan, et inimesed, kui neil on võimalus, siis nad ikka kulutavad ka.

Aga kui mõelda teie igapäevastele kuludele, kas te olete tänaseks pidanud ka paika panema mingid prioriteedid? Et te siin enne ka ütlesite, et toit on ikka esmatähtis, aga kas on tulnud ka üldiste kulutuste koha pealt panna paika prioriteedid?

N: Hmm... Me oleme vist nii kaua juba seda elu elanud, et raske on ütelda, et me midagi oleme pidanud nüüd muutma. Et ee... Toit peab laual olema, maksud peavad makstud olema, kuidagi moodi. (naerab) Kasvõi mingi aja tagant.

(Laps hõikab kõrvalt korduvalt, et tal on igav. Nõuab tähelepanu)

M: Kas nii võib, et natuke aega üks inimene ainult vastab? Ma tegeleks natuke poisiga siis. Kas võib nii?

Mhmm. Hästi.

N: Ta on kaval. (naerab) Väga kaval!

M: (kõrvaltoast) Mitte kaval, aga see on paratamatu.

N: Võib-olla ma ei saan sellest küsimusest päris hästi aru.

No näiteks ma mõtlen et kas teil on selliseid kulusid, mis oleks oluline täna teha, aga neid ei saa teha endises mahus? Et on nendest kuludest tähtsamaid?

N: No näiteks, kui võimalik, siis telefoni... paketid vahetasime ära. Kus on kokkuhoid ütleme kakssada-kolmsada krooni kuus. Siis... Kui keegi vaatas siin mingeid kanaleid rohkem, siin tellis juurde, siis võtsime need näiteks maha. Siis kui on võimalik mingitest ee asjadest vabaneda, mis on lisakulud, et siis neid kindlasti ära lõpetada. Või ee... Et selliseid asju me oleme kogu aeg jooksvalt teinud. Et neid kulutusi nagu vähendada... Ja tulude tõstmisga me ei ole väga kaugele jõudnud. (naerab)

Aga kas te tunnete, et te olete selle olukorra tõttu pidanud ka millestki loobuma?

N: Jaa! Olen.

Igatsete te midagi eelmisest perioodist taga?

N: Jaa!

Mis see võiks olla?

N: Kindlasti on selle taga see, et meil on üksteise jaoks vähem aega. See, et... seda vaheldust on nagu vähemaks jäänud. Et ee... me olime, varem olime väga aktiivsed inimesed. Hästi liikuvad. Eee avatud igasuguste põnevate tegevuste. Mis on seotud praegult sellega, et ikkagi laps on, onju ja meil ei ole nagu hoidjaid. Ja teiselt

poolt loomulikult see rahaline pool, et niikuinii, kui sa seda endale lubada ei saa, siis polegi mõtet ennast vaevata selliste asjadega.

Et siis nagu vaba aja veetmise võimalused?

N: Vaba aja veetmine on põhimine, jah. Kinos, teatrid, siukesed asjad, mida ikka varem sai tehtud. Sellest mina tunnen puudust. Mees ka tegelikult.

Aga kas see võiks siis nagu taastuda, kui majanduslik olukord paraneb? Siis usud, et jätkate seda?

N: Jaa, kindlasti. Näiteks teatriskäigud oleks üks asi, mille me kindasti taastaksime kohe. Mis ei ole ka nii suur asi, et ei saaks endale lubada.

Aga mis oleks selline asi, et kui te sellest peaksite loobuma, siis te tunneksite, et nüüd on olukord hull?

N: Aa nii ma mõtlesin esimesel aastal. Kui laps sündis, et millest ma kõik... Siis tundus kõik nii hull. A nüüd ei tundu üldse hull. Inimene harjub kõigega. See võib-olla oma harjumuste muutmine tundub kõige hullem. Kui sa oma harjumused oled suutnud ära... sellega leppida või harjuda, siis ei ole see üldse enam hull.

Aga kas on nagu ka mõni selline asi, millest oleks näiteks tänase majandusliku olukorra tõttu ikka väga raske loobuda?

(mõttepaus)

N: Oma eluase siis kindlasti. Või kodu. See oleks nagu, jah...

Aga kuidas on muutunud tarbimine seoses lapsele ostetavate asjadega?

N: No mänguasju ostame tunduvalt vähem. Alguses ostsime palju rohke, ikka laps tahtis ühte asja, teist asja. Ja siin on kaks kaalutlust jälle. Esiteks tal on neid asju, teiseks kasvatuslik pool, et igale asjale ei tohi järgi anda. (naerab) Et see teadmine. Ja loomulikult, et ee ei ole mõtet kulutada asjade peale, mis lähevad nii või teisiti katki. Et kui võimalus on, siis neid raamatuid ma olen ostnud, kuna need talle ka meeldivad ja mulle endale. Aga mingite tintelvintelite, nagu ma rääkisin, mõttetult kallitest asjadest poes, mis on ülehinnatud – kvaliteedi suhe ei vasta üldse hinnale, nendest ei ole tõesti mõtet rääkida.

Aga kuidas te tunnete, kas selline tänane kokkuhoid peres on nagu pereliikmeti ühine? Et kas see tänane kokkuhoid toimub ka lapse pealt? Et ei hoia ainult enda pealt kokku, vaid ka lapsele tehtavate kulutuste pealt?

N: Ma arvan küll. Sest ee...

(mõttepaus)

On lapsel selliseid valdkondi, kust on tulnud nagu tänaseks säästa?

N: No üks muutus on toimunud, aga see ei ole ka otseselt... See oli ikka teistmoodi mõjutatud, et siin vahepeal ei olnud lasteaia kohti. Kuidagi ei saanud normaalset kohta, ee-ee munitsipaal, meil oli ta eralasteaias. See oli tohutu kulu. Ja kui vähegi võimalus avaneb, siis me selle... Olgu seal siis mõnus ja hea ja kena. Ja kõik olla. Ja raske oli minna tavalisse lasteaeda, nii meile kui lapsele. Aga see oli täiesti vajalik otsus. Ja kui võimalus avanes, siis me kohe kasutasime seda. Saime siia kodu juurde munitsipaal. See on tohutu kulu, mis lapse pealt kokku tuli hoida, see ei olnud mingi väike summa. Väiksed summad ei ole siin.

See laps on teil ilmselt nii väike, et tal ei ole veel selliseid...

N: Tal ei ole veel selliseid suuri hobisid, jah. Et ee, me ei pane teda kallitesse trennidesse või noh... Kui me teeme siin vahepeal proovisime siin ujumas käia, et siis ikka niimoodi, et tema veel saab viie aastani tasuta, me ikka vaatame selliseid asju, et kus nagu saame ühiselt vaba aega ka natuke veeta, see on kasulik tervisele ja võib-olla mingi ujumiskartus või veekartus kaob ära. Et siin on nagu mitu nüanssi. Et mõtled ikka läbi selle asja. Ja trenni me ei pannud kuhugi kallisse, vaid siin lasteaia kõrval kohe, lasteaia aja sees on poistele siis trenn, mis on ka võib-olla kaks-kolm korda odavam, kui kusagil mujal. Sa ei pea ekstra õhtul autoga hakkama teda vedama, vaid ta teeb sellel ajal saab trenni teha, kui ta on aktiivne, mitte väsinud. Et sealt on nagu kõva kokkuvõide.

Aga millised võiksid olla need õpetussõnad tänasest situatsioonist? Mida te ise püüate sellest õppida?

(mõttepaus)

N: Ei tohi stressi ja depressiooni langeda, siis lähevad asjad hullemaks. (naerab) Uusi võimalusi... ära ei tohi harjuda, mugavustega näiteks. Et, et kui oled oled mingis olukorras, väga hea ja mugav olla, et aga see ei ole sulle kõige kasulik, siis ikka üritaks nagu mõelda natukene, võib-olla on paremaid lahendusi.

Kas võiks olla ka midagi, mida te lapsele püüate sellest situatsioonist edasi anda?

N: No põhimõtteliselt see, et kui rahast juttu on... Siis ta on juba piisavalt vana, et saab aru ka, et mis on tarbimine ja selle eest peaks midagi välja käima. Mitte nii, et seda asja ainult saab, et issi käib siis rohekm töö ja siis saab! Et palju ta peab käima, mis ta peab tegema... Kusjuures mind on hakanud see isegi häirima nüüd. Ma võiksin hakata seda vähendama, sest põhimõte on tal tegelikult teada. Ma arvan, et laps ei pea sellest kõigest... No võib-olla muredest nii palju osa saama - iga asi omal ajal. Mitte et ta ei peaks teadma seda suhet raha ja tarbimise vahel, aga... See ei tohiks

nagu mõjutama hakata. Sest kui tema suurem on, siis on kindlasti hoopis teised olukorrad.

Aga kui te oleksite näiteks majandusõitsengu perioodil aimanud, et puutute täna kokku töökaotusega, kas te oleksite siis teinud midagi teisiti?

N: Minul oli olukord näiteks selline: 2005ndal aastal siis jäin koju lapsega. See oli see aeg, kus kõik tahtsid oma elamist, uut korterit, uue sisustusega, uued asjad - kõik tahtsid uut saada. Väga paljud ka soetasid, kellel on nüüd laenu ja asjad peal. Meile käidi ka peale, no ikkagi pere tulemas, et kuidas ei ole. Siis mind see, noh kuulutusi vaatasid, aga realne kaine mõistus sai aru, et kui mul emapalk ühel hetkel ära kaob, mul oligi siis see situatsioon, et mul ei olnudki sissetulekut. Ma ei teadnud, kas ma ka töö kaotan, aga ma teadsin, et mul mingil ajal ei ole sissetulekut... Siis oligi juba selline ohu märk, et me sellist asja endale iial praegu ei luba, et ma olen sada protsenti kindlustatud alles siis.

Mhm, et te mõnes mõttes tegite mõttes läbi ettevalmistused? Et te teadsite, et kui selline kindlustunne puudub, et te selliseid läbimõtlemata otsuseid nagu...

N: Jaa, me oleme praegu... ei tea mitmeid kordi tänanud... kõiki kõige vägevamaid, et me sellist otsust ei teinud, et mingit laenu võtta.

Et teie siis tõepoolest tegite mõnes mõttes ettevalmistusi?

N: Jaa. Sest meil käidi päris palju peale, mõtteid oli igasuguseid ja isegi tahetigi, kes tahtis siit oma osa saada ja nii edasi. Et neid tõukeid oli nagu nii palju, et püsima jääda, endale kindlaks jääda, et ei, me praegu ei tee! Et see ei ole kõige targem otsus. Et seda me tegime teadlikult.

Kui te mõtlete nüüd majandussurutisele ja selle kajastamisele ühiskonnas, et millised on need üldised emotsioonid? Ma saan aru, et mees ütles teil, et teda juba ärritab see kõik ja et sellest räägitakse liiga palju. Aga kas see kõik tundub teile täna pigem positiivne või negatiivne?

(mõttepaus)

Et kas see on positiivne? Et inimesed võiksid sellest midagi õppida?

N: No õppima peaks igal juhul. Lihsalt see inimeste mälu võiks olla pikem, aga ajalugu näitab, et inimeste mälu ei ole väga pikk. Et kui me sellest isegi väga palju räägime, siis sellest jätkub suhteliselt lühikeseks ajaks. Et siis tekib küsimus, kas on sellest vaja nii palju rääkida? Et ee (mõttepaus) No mina väga palju positiivset ei näe, et sellised halvad asjad juhtuvad, et öelda, et seda masu oli meile nüüd vaja selleks, et inimesed hakkaksid mõtlema. Kui inimene ei mõtle praegu, ei mõtle ta ka

tulevikus, kui ta selles samas olukorras on. Ja kui ta mõtles ennem juba, nagu meil mõned perekonnad, kes on meie elus mitmeid, nad ei ole ju praegu ka hädas. Ja see peaks nagu elustiil olema, mitte et nüüd üks löök paneks su äkitselt tegutsema hetkeks teistmoodi. Ma ei usu selliseid lühiajalisi asju.

Aga mis teie arvate üldse tekitas sellise keerulise olukorra? Sellise majanduslanguse ühiskonnas? Mis võiks olla selle põhjus?

N: Ma võiks sellest nii pikalt heietada, aga ma ei hakka. (naerab)

Aga lühidalt, kokkuvõtvalt? Mis on selle taga, et täna nii olukord on?

(pikk mõttepaus)

N: Mina usun paljusid asju võib-olla teistmoodi kui mõned tavalised inimesed on. Ma ei ole küll usklik, aga teatud asju mina usun. Et see materiaalne pool hakkas mind isiklikult häirima juba ennem. Et see, et pere väärtustati vähem, raha oli tähtsam, lapsed võisid üksi kodus olla ja emad-isad võisid tööl olla, nad mõtlesid, et rahaga plekivad kõik kinni. See häiris mind juba ennem. Ja jumala õnn, et nüüd hakkavad inimesed rohkem mõtlema, et see vaba aeg ja see perele pühendatud aeg, et see on tähtis. Et kui sa oled selles viimases... ja sul peret ka ei ole, et mis siis saab? Raskeid aegu on alati. Ja kui sul on näiteks hoopis kuidagimoodi teistmoodi... kindlustatud, ei pea sa elama mitte ainult materiaalsest, sest raha tuleb ja läheb, siis need on palju suuremad väärtused. Et see on küll positiivne, aga ka pea ainus positiivne asi, mis selle masuga nagu kaasneb. Näed, ma leidsin midagi positiivset. (naerab)

Aga kas inimesed ise võiksid siis olla selles kuidagi süüdi?

N: No ikka, jah. Seesama materiaalne minu meelest, see eluviis ongi nii kaugelt viinud, onju, et hakatakse kalkuleerima liiga palju kogu oma elu nagu ühte firmat või majandust. Unustatakse ära igasugused väärtused. Siis pole ime, et elu läheb ka pankrotti nagu firma. (naerab) Et, et väärtused on teised, onju. Perekonda ju põhja ei lasta, firmasid lastakse. Noh nii nagu nad on läinud kõik. Mõtlemine on niivõrd materiaalne, majanduslik olnud.

Aga kas siit võiks tulla ka siis õppetund? Et kas sellises olukorras inimesed mõistavad asju siis äkki teistmoodi?

N: No oleneb.... See võib olla ka väga juhuslik. Need, keda see mõjutab, kellel on väikesed pered, kui väikeste lastega pered tuua siia, siis nemad võib-olla tõesti saavad nüüd oma väärtusi ümber hinnata ja tunda ka sellest rõõmu, et saavad aega veeta. Aga ütleme, kellel on lapsed suured, kellel on firmad ja nende mõtlemine on niivõrd

majanduslik, et nad ei suudakski ennast nii või teisiti ümber orienteeruda. Vaevalt see muutub.

Aga kui kaua võiks selline olukord veel kesta teie arvates?

N: See olenb nii paljudest asjadest. Kuidas maailmas, sest Eesti on ju nii väike riik, et ee...

Aga kui siin räägitakse ümberringi, et kuskil on nagu masus põhi saavutatud, kas te usute seda?

N: Alguses öeldi, et põhi on eelmine suvi saavutatud. Nüüd öeldakse, et põhi saavutatakse see suvi. Et seda kunagi ette ei tea, et see on nii suur globaalne, et iga väiksemgi asi mõjutab ju meidki. Aga minu meelest on pigem see, et selles olukorras tuleb nagu õppida hakkama saama. Et kui sa sellega oma õppetunni oled kätte saad, sellega hakkama saad, siis läheb nagu ka paremaks.

Aga kas on tunda ka, on mõni selline koht, kus võiks tunda, et vist asi hakkab paranema?

N: Vahepeal oli. Vahepeal oli. Tundus, et mõtlemine läks positiivsemaks. Kõik rääkisid, et küll on halvasti, aga ise ei uskud absoluutselt. Nagunii oli juba nii halvasti, et nüüd saab ainult paremaks minna. Ja siis lasti mees lahti.... See oli esimene kord, kui ma läksin stressi ja deprekasse, et see oli esimene kord, kus see teade mind nagu tõsiselt jalust rabas. Et esiteks, et neid nii palju on olnud, ikka mõtled, et... Siis oli tagasilöök. Nüüd oled jälle harjunud sellega, nüüd läheb jälle paremaks. (naerab) Et ikka läheb paremaks. Kogu aeg läheb paremaks.

Kui palju te arutate majandusolukorra üle oma pere sees?

N: Siis kui raha jääb millestki puudu, siis arutame.

Et see vestlus on ikkagi seotud pigem nagu oma perega?

N: Mhm. Jah.

Kas see vestlus võiks olla seetõttu ka kuidagi ebamugav?

N: Mingil hetkel kindlasti, kui mingi vajadus on vaja, mingi.. kulu on vaja... tasuda. (naerab) Et ee.... Võib-olla on ära väsitatud see raha teema ja see, et sa pead midagi kogu aeg muretsema. Me ei taha sellest väga palju rääkida ja lükkame seda nii palju edasi kui võimalik. Ja kui enam võimalik ei ole, siis tuleb see ära teha. Ja tihtilugu tähendab see jälle mingit mõtlemist, mõtlemisprotsessi, kuidas seda nüüd, see kulu katta. Ja see ei pruugi olla väga positiivne. (naerab)

Aga kui tihti see võiks jutuks tulla?

N: Mmm, kuus paar korda kindlasti. (naerab) Et jah... ma tavaliselt väldin seda teemat.

Teil on laps küll tegelikult ikka üsna väike veel, aga kas lapsel on endal tekkinud küsimusi seoses sellist muutustega?

N: Ei ole.

Ta ise ei küsi selle kohta?

N: Ta ise ei küsi otseselt veel, õnneks. Väga hea. Et aga ta saab sellest loomulikult osa. Ta lihtsalt on.... Jutuks on tulnud just need, kui ta midagi jälle väga tahab, mingit mänguasja, tänapäeval on ju see, et kõik kohad on neid täis, silmaga see, silmahimu ja need reklaamid on ju, jõuavad ka lapse ajudesse väga lihtsalt. Need tekitavad soove nagu igal teiselgi inimesel, et siis on nii lihtne ütelda, et ma tahan seda asja. Ja siis sa pead kuidagi mõistusega talle seletama, siis ta saab ikka osa küll, jah.

Aga siis väga suunata te teda täna ei püüa? Selles mõttes, et sa siin enne ütlesid ka, et tema elus on need asjad ükskord ilmselt teistmoodi.

N: Ma arvan küll, et... Ma ei tea, kuidas nad teistmoodi on ja kindlasti see suhe materiaalsetesse asjadesse, rahasse on kindlasti teine. Et ee nii palju, kui meie harjumused praegu on, ta saab sellest nii või teisiti osa, nendest harjumustest. Et me ikka iga päev nänni ei osta ja siis ta teab, et iga päev nänni ei ole. Ja kui ta seda küsib, siis öeldakse, miks ei ole. Seal on nagu vastus ka olemas, et küsimusele saab ikka vastuse. Et nii palju on, aga et mõjutama teda hakata kuidagimoodi... on ahistav. Et kõike asju ei tohi saada või sa ei tohi unistada! Või et... Unistada ikka võib, et need on head asjad. Muidu sa ei saa kunagi elus mitte midagi. Päris maha ei ole ka mõtet suruda.

Aga millised võiksid olla tänase olukorra õppetunnid Eesti jaoks? Ka maailma jaoks? Et mis on see, mida võiksid inimesed sellest õppida?

(mõttepaus)

N: Noo, esimene õppetund, mis oli kindasti vaja ameeriklastelt maha fiksida, oli see: Võtame laenu! Nüüd nad said oma laenu-õppetunni kätte, kuigi oli väga palju inimesi, kes põhimõtteliselt ei võtnud, sest vanasti oli selline komme, et ei võta. Ja nad teadsid väga hästi, miks nad ei võta. Ja nüüd jõudsime kaarega sinna tagasi, need samad... põhjused või, või järeldused, võib ka nüüd ütleda. Nad ei olnud ise rumalamad kui meie. (naerab) Mõltevad, et oi kui palju me oleme rohkem koolis käinud, et nad teavad väga hästi, miks nad ei võtnud too aeg laenu. Et et see generatsioon sai ka nüüd oma õppetunni.... Majanduslikus mõttes võib-olla, et ei tasu

usaldada nagu need pangad ja ettevõtted, et see materiaalne pool - raha tuleb raha läheb. Et ikka kindlustada oma tagalat, et et muude asjadega.... Ee, paljud pered ju lähevad katki just sellepärast, et... vanemad upuvad töösse ja jätavad nagu pere hooletusse. Ja lõhki lähevad paljud. Et see on nagu hästi-hästi valus... Kindlasti on veel aga ma hakkam väsim ja mul, mul ei jõua...

Kohe lõpetame ka. Aga kui te siin täna tunnete, et seoses majandussurutisega on toimunud mingisugused muutused, kas te arvate, et need on siis eelkõige seotud just konkreetselt sissetuleku vähenemisega või on toimunud mingisugused muutused ka mõttelaadis? Kogu selle tarbimise ja selle koha pealt?

N: No toidu poolt on mõjutanud küll, jah. Et suur tarbimine on ju see toit, mis me iga päev ära, sööd endale sisse ära. Et ee... muidugi on hea ja mugav, inimesed on mugavad, onju. See mugavus võib-olla mõjutab, et... mitte neid valmis asju osta... et sa saad ju kodus ka tegelikult palju odavamalt palju maitsevama asja kätte. Et see on nagu mind õudsalt palju muutnud, et see on ikka nagu elustiiliks ikkagi saand ja vaevalt, et see hiljem ka muutub enam tagasi.

Et need võiksid siis olla nagu jäävad?

N: Need on nagu jäävad, jah. Et ee... On kindlasti asju, mida raha olemasolemisel tuleb teha, sest need augud nagu, mis nüüd on suureks läind, et auto tõesti varsti jääb sulle sinna tänava peale seisma ja... Et turvalisem ju oleks kogu peele, kui see oleks vähe uuem. Mitte uhiuus, aga et see oleks turvalisem. Et see on ohutuse seisukohast nagu tähtis. Et on ka selliseid asju, mis käivad teistpidi, mitte nagu.... Et meil on küll sellest.. Et sa tahad teada, kas see olukord on meid mõtlema pannud ja kas me võiksime teistmoodi teha?

Mhmh.

N: Siis ma arvan, et mina sooviks küll, et ei oleks sellist olukorda üldse juhtunud. (naerab) Et inimesed peavad hakkama väga kitsikustes tingimustes elama, paljud hakkavad varastama või paljud peavad leppima kehvemate asjadega... Ja tegema avarii näiteks sellepärast, et nad ei saanud oma eutole remonti teha. Ma ei usu, et see positiivne on ja et kuidagimoodi see on mind positiivselt mõjutanud. Et on ka selliseid asju.

Et ee no teil ei saa ka siis olla väga... No küsimus on, et kui teie pere majanduslikud võimalused taastuvad, kas te siis pöördate tagasi majandusliku õitsengu perioodile omase tarbimise juurde?

N: Mingid asjad kindlasti pöördusid, mis on vajalikud. Näiteks sa ei saa toitu hoida külmkapis, mis ei tööta. Ma olen sunnitud selle kulutuse tegema, ennem ei teinud ainult sellepärast. Kui mul on see võimalus, ma ikkagi teen. Kuigi see on suur väljaminek, onju. Ma vahetaksin auto välja, see on suur väljaminek, aga noh, nagu ma ütlesin, et ee, need igapäevased rutiinsed tegevused, mida sa teed igapäevaselt, need vast jäävad, jah. Aga üksikud sellised suuremad asjad tulevad ikka osta, jah.

Aga kas selline olukord võiks olla muutnud teid teadlikumaks tarbijaks?

N: Mmm, ma ei tea, kuidas mehe puhul on, võib-olla tema puhul on teistmoodi. Ma arvan. Aga ma tegelikult eelnevalt olen ka suhteliselt teadlik olnud. See elu ei ole kunagi nüüd õitsev olnud, et ma ei oleks pidanud selle peale mõtlema.

Kui te võiksite nüüd lapse jaoks sõnastada ühe lause või ka kolm reeglit, lähtuvalt sellest, mida te ise siin kogete ja näete. Lapse kui tulevase tarbija jaoks.

N: Ühe asja ma küll talle räägin küll kogu aeg, et see mis tuleb telekast, see reklaam, see on muinasjutt.... Et mitte kui puhta kullana võtta. Aga see ongi muinasjutt, ma ei valeta talle. Et nagu selgeks teha selle reaalse olukorra ja muinasjutu vahel, et jumala eest see reklaam ei hakkaks tulevikus tema tarbimist mõjutama. Et mul endal on õnnestunud sellest nagu... aja jooksul eemale hoiduda. Vot see on hea – kulutad vähem. (naerab) Teine asi on see, et olgu olukord nii hull kui tahes, tegelikult saab ju hakkama. Mitte lasta, eestlased on isegi väga negatiivne ja siuke rahvas, et pole nagu mõtet, nii elus edasi ei saa. Et saame hakkama! Kolm? Mmmm noh natuke tuleks ikka ütelda ka, et elu ei ole päris lill. Et ikka peab mõtlema ka, seda asja, et.. kõike ikka ei saa kah päris. Et unistada võib, aga päris kõike ei saa. Noh nii me teda ära ka nüüd ei nunnuta, et temast kasvaks selline inimene, kes ei oska oma elus hakkama saada või arvabki, et asjad kõik tulvad nii lihtsalt. Et ikka tuleb mõelda selle peale.

Kui te olite perena enne ka hästi teadlikud tarbimise koha pealt, siis ilmselt need tänased õppetunnid ei ole ka teie jaoks võib-olla nii kardinaalsed, aga äkki on soov õppida sellest midagi veel? Et see õpetaks täna midagi tuleviku jaoks?

N: Sellest on nüüd nii palju juttu olnud, et ma õpetussõnu nüüd enam.. tulevikuks õppimiseks? Tähtsaid otsuseid tuleb nii või naa teha kogu aeg, et see masu õpetaks midagi, ma ei usu, et see on. Mis ma kardinaalselt tuli küll üks asi meelde, mis muutus, oli see, kui ma ilma rahadeta esimest korda olin, sellest on nüüd nii palju aega möödunud, et ma olen selle unustanud... Ma olin peaaegu pool aastat või aasta stressis sellepärast, et ma ei olnud pikka aega pidanud kellestki sõltuma, mul oli oma sissetulek. Et see oli võib-olla kõiga valusam asi. Et kui sa suutsid ee lõpuks

kohaneda ja usaldada nagu teist inimest ka. Et ja leppida sellega, et näed, me saame vaatamata olukorrale hakkama, siis tundus õudselt jube, et emapalka ka enam ei ole, kuidas me hakkama saame. Nüüd tuli masu ja ikka saad hakkama. See õppetund oli, et ee tegelikult saab hakkama ka palju halvemates olukordades. Ei tasu, ülemõtleja ja stressitekitaja... Et ennast ei tasu ära rikkuda sellega. Et mõtleme hästi halvasti ja siis tulevad pärast haigused ja vähk kuskile. Et saab hakkama ikka. (naerab)

Aga kas te soovite veel ise midagi intervjuu lõpuks täpsustada? Tundub teile, et teema tuligi nüüd kõige viimasena meelde. See oli nagu, tegelikult mõjutas minu elu võib-olla isegi kõige rohkem. Aga see oli nii palju aastaid tagasi nüüd, et et mul läks nagu alguses meelest ära. Nüüd ma olen kohanenud. (naerab)

Aga siis hästi suur aitäh!

N: Palun!

Transkriptsioon 3 – P3TK

Üldandmed:

Kestus: 58 min 1 sek

Intervjuu läbiviimise koht: Viljandi raamatukogu

Naine: 22-aastane

Mees: 22-aastane

Elukoht: Viljandi linn

Laste vanused: 2, 1

Neto sissetulek ühe pere liikme kohta: enne perepea töökaotust 2500 - 5000 krooni, pärast 1000 – 2500 krooni

Kes teie pere liikmetest on hetkel töötu?

M: Mina.

Ja kui kaua Sa oled olnud töötu?

M: Nii juba kuus kuud.

Ja töötus kestab? Tegelete Te uue töökoha otsimisega?

M: Jaa!

Hetkel leidnud ei ole?

M: Ei ole.

Aga lootust on?

M: Ee.. Lootus on vanasse kohta tagasi saada.

Ja kuna see töötab juhtuda?

M: Nüüd.. mmm kui hästi läheb siis.. Kui ilm lubab, äkki juba kuu aja pärast

Lähme alustuseks üldiste tarbimisharjumuste juurde. Kui tihti käiakse Teie peres poes?

N: Üldiselt vastavalt vajadusele, aga mingi kord päevas, umbes. Ikka. Aga siis on mingid väikesed.. Mingi saia või piima või.

On Teil ka mingeid poe-eelistusi?

M: Ei ole. Mmm, odavamad on küll muidu.

Odavamad, et mis need võiksid olla?

M: Mm..eks ikka seda, et kus poest saab midagi odavamalt, et.. Kui on ühes poes on piima hind odavam, siis lähed ikka sinna piima ostma.

Aga kas tänase seisuga on Teil välja kujunenud, et Te teate, et lähete ostate piima sealt, mõne teise asja mujalt?

N: Jaa, see on üldiselt sellepärast, et talv oli nii külm ja linna ei saanud tulla, siis meil on seal... Äärelinnas on kolm poodi ja siis nende vahel ongi niimoodi, et sealt võtan piima ja sealt võtan vorsti. (naerab)

Aga nüüd täna linnas olles, siis ei ole erilist sellist eelistust?

N: Ee...

M: Praegu ei mõtlegi selle peale. (naerab)

N: Kõik käib ikka hinna järgi..

M: Jah.

N: ...Aga üldiselt.. Kui ikka nagu.. Ei peaks nagu nii pingsalt mõtlema selle peale, et homme on ka vaja osta midagi et..et nagu rahaga arvestada.. Siis ikka eelistaks selliseid suuremaid poode.

Kes käib teie peres poes?

M: Mõlemad

N: Ikka, jah.

Kas te käite koos või eraldi?

M: Ee..koos ja ka eraldi.

Mille põhjal see on välja kujunenud, kuna koos, kuna eraldi?

N: Täitsa oleneb rohkem sellest, kas lapsed saab kaasa võtta või lapsed magavad või.

M: Mhm

N: Sellest olenebki.

Aga on kas on näiteks ka korralduslikke erinevusi, et nädalavahetuseti on ühtemoodi ja nädala sees on teisiti?

M: Mm..ei ole vist jah.

N: Jah. Rohkem oli sellist asja siis, kui tema nagu tööl käis. Et siis oli nädalavahetusel ikka rohkem nagu.. tegime oste koos.

Kui te käite tegemas neid oste igapäevaselt, kas te siis eelnevalt konsulteerite selle üle, et mida võiks vaja minna?

M: Jah

N: Jah

Aga on teil keegi, kes hoiab ka silma peal, mida vaja? On kuidagi välja kujunenud?

M: Mina. (naerab)

(mehe poole pöördudes) Sina hoiad silma peal, et mis on puudu, mida on vaja?

M: Einoh selles suhtes, et kui öeldakse, et mida vaja on vaja, siis ma ikka ütlen, et kas seda ikka on vaja ja...

N: Ja mina ikka tahan, et lapsel ikka hea oleks rohkem. (naerab)

(mehe poole pöördudes) Aga miks see võiks nii olla, et just Sina hoiad silma peal? Tavaliselt on nagu vastupidi. (naerab)

M: Jaah. Ütleme...

N: Talle ei meeldi eriti nagu.. Raha kulutada kui raha ei ole. (naerab)

Aga meenutage mulle palun ühte konkreetset hiljutist korda kui te käisite poes tegemas igapäeva sisseoste? Mida te ostsite? Millest te lähtusite?

N: Näiteks käisime täna. Siis me ostsime suhkurt ja... Mis me ostsime? Lastele ostsime õuna ja makarone. Et noh täpselt seda, mis puudu oli.

Need asjad olid hetkel kodus otsas?

M: Mhmh.

N: Jah, tt kõik hetkel nagu oli otsas.

Kas igapäevaste ostude tegemine korralduse mõttes on täna teistmoodi? Et te siin enne ütlesitegi, et kui varem meesterahvas tööl oli, siis te käisite rohkem nädalavahetuseti koos. On teil veel selliseid korralduslikke erinevusi?

M: Mmm..

N: Rohkem nagu see, et kui tema käib, siis on nagu ruttu käidud, aga mina tahaks ikka lapsed kaasa ja ikka niimoodi. (naerab)

M: Jaah.

N: Et nüüd on jah rohkem läind sedasi, et siis saab kiiresti käidud ja ruttu süüa ja...

Et nagu poes käimine on siis rohkem selline praktiline tegevus?

N: Jah

Rohkem. Rohkem kui varem siis?

N: Jah

M: Jah

N: Kindlasti. Nüüd on ikka see, et ei taha nagu niisama käia, kui sa tead, et sa niikuinii ei saa endale lubada.

Aga suuremad sisseostud. Kas te teete need koos või eraldi?

M: Koos ikka

N: Oleneb, mida nagu ostma minnakse.

M: Jah.

On äkki mõni valdkond, kus võib-olla siis eraldi? Näiteks selline meeste valdkond, kus mees teeb üksinda otsuse ja läheb üksinda ostu tegema?

M: Eei ole.

Ei ole, alati kõike koos?

M: Jaa-jaa, ikka.

Kirjeldage ka mulle palun ühte konkreetset sellist suuremat ostu. Meenub teile mõni?

M: Mm.. Ei teaa..

N: Mulle ei tule kohe üldse meelde.

M: Mis see oli? Auto vä?

N: Auto oli vist, jah.

M: Kõige suurem, jah.

Kuna see oli?

N: See oli väga ammu

M: Eieiii, see oli ikka.. Ütleme, aasta...

N: ...2008 suve lõpus oli see.

M: Jah

Aga kuidas te jõudsite selle ostu vajaduse teadvustamiseni?

M: Mm.. See oli sest ee... Ohh, ilmselt kui arvestada, et kui palju on pereliikmeid.. Ja kui bussiga sõidaks, tuleks see kallim. Ja siis on see just see, et väga hea, sul on auto ja lapsed ja... Sa saad iga kell minna ühest kohast teise.

Kas teil on ka igapäevaseid selliseid sihtkohti, kuhu te peate jõudma? Pikem vahemaa, kus te peaksite muidu kasutama bussi?

N: Üldiselt, noh nüüd seda autot enam ei ole, aga...

M: Mhm. **Kuna majandusraskused tulid kätte. Pidime ära müüma.**

N: ...aga üldiselt oli see just sellepärast, et sugulased on üle Eesti laiali nagu.

Aga niimoodi igapäevaselt, ütleme tööl käimiseks?

M: Jah, tööl käisin.

Käisid ka autoga?

M: Jah. See oli ka niimoodi, et sõitsin ühest linna otsast teise, parkisin auto ära sinna.. Parkimisplatsile. Ja sealt töö juurde kohe, mingi 20 minutsa, siis edasi mingi teise autoga, tööautoga.

Kui te seda autot nüüd läksite ostma, et kas te uurisite enne selle kohta palju? Kust te saite infot selle kohta?

M: Ausalt öeldes ei uurinud nagu, kuna tol ajal olime... Olin mina... täielik võhik autode koha pealt ja niimoodi. Ja auto sai ostetud sõbra käest, noh, parima sõbra käest.

Et te nagu mingisuguseid muid variante üldse ei kaalunud?

M: Ei.

Et lihtsalt sõber tegi pakkumise ja siis?

M: Jah.

N: Ja tollel hetkel oli see hea pakkumine ka.

M: Mhm.

N: Aga nüüd mõtlen, et oleks võinud ikka väga põhjalikult uurida.

M: Mhm.

Aga millega te siis tunnete, et te nagu petta saite või et mida oleks pidanud rohkem teadma?

M: Noh, kuna tema, tema oli kah alles kuu aega seda autot omanud.. Esimene auto oli tal see. Tema ei teadnud kah vigasid. Ja kui see minu kätte jõudis, või meie kätte, siis tuli kuu aja pärast tuli ülevaatus. Ei tahtnud läbi minna ja läks kalliks maksma see.

N: Öeldi, et ei oleks tohtinud isegi garaazist välja sõita. (naerab)

M: Jah.

N: Kuigi väljast oli nagu kõik korras, ta sõitis ja kõike aga. Aga seal olid lihtsalt sellised vead, mida silmaga üldse ei, ei tea.

Otsuse langetasitegi siis sõbra ettepanekul põhimõtteliselt?

M: Jah, see ka, et, et see meile kasulik oleks. Ikkagi kasulik oleks olnud...

Aga hind, kvaliteet?

M: Hind oli kaa nagu..

N: ...Jah, et me saime..

M: ...ikkagi kümme tuhat. Auto eest.

N: Et me saime järelmaksuga selle.

Aga siis on ilmselt vale küsida, kas te ostuga rahule jäite. Et ilmselt oli see rahulolu üsna lühike?

N: Oleneb! Iseenesest sellega sai kokku hoitud, aga samas auto, auto pidamine on ikkagi kallis.

M: Mhm.

N: Natukene vara meie jaoks.

Aga kui see esmalt koju toodi, et millised siis need emotsioonid olid?

N: Ee no kuna oli esimene auto, siis ega nagu eriti ei jaganud seda, et bensiin ei ole eriti odav, et. Kogu aeg oli see, et pole nagu sõitnud, aga jälle tahab tankimist. (naerab)

M: Mhm.

N: Alguses oli küll see, et oh, nüüd me saame minna ja teha ja olla ja....

Aga kes seda enim kasutas?

M: Mina ikka. Minul on load olemas nagu et.

Nii et oli ta siis rohkem Sinu auto? No kuigi ikkagi pere auto vist kokkuvõttes.

M: Jah, minu kasutuses lihtsalt.

Kui üldiselt nüüd võtta suuremaid ja kallimaid oste, et kas ja kui palju te mõtlete nende sooritamisel nende vajalikkusele ja kuivõrd te mõtlete hinnale?

M: Mmm see noh, päris palju tegelikult. Arutame koos läbi, et kas seda ikka on vaja jaa...

Kas see oli varem ka nii?

M: Jah, see on..

N: See on järjest võimendunud.

Nüiteks kolm aastat tagasi?

N: Kolm aastat tagasi see oli nagu suhteliselt, siis ei mõelnud. Siis ei olnud ilmselt nagu nii palju neid valusaid kogemusi nagu enda nahal tunda saanud et. Et noh mingi ettevaatus on kogu aeg olnud, aga nüüd on küll niimoodi et, nüüd on juba iga

väiksemgi asi, et kas seda ikka on vaja, et äkki saab kuskilt nagu kvaliteetsema ja odavama.

Aga neid valusaid kogemusi, et kas tohib nagu küsida, et oskate te äkki veel mõne näite tuua, et mis need valusad kogemused tänaseks võiksid veel olla?

N: Mmm, üldiselt on jah see, see nagu tuttavate kaudu asjade ostmine ja. Üldse nagu see. Et rohkem olen hakkand arvestama iseendaga, et kuidas mina nagu, et noh et mida ise saame. Et ennast rohkem usaldama, mitte nagu seda mis teised kiidavad taevani.

Aga kas on olnud midagi, millest te hinna tõttu olete pidanud loobuma?

N: Hind ongi põhiliselt, mis paneb nagu paika. Aga ma ei teagi.

M: Hetkel vist ei ole.

N: Hetkel käibki nagu, kogu elu käibki nagu selle, rohkem nagu selle söömise ja selle ümber, et ei ole nagu suuremaid ostusid üldse olnudki

M: Mhm.

Aga kas sellist tunnet ei ole, et midagi väga tähtsat oleks ostetud kui oleks praegu raha? Et see on jäänud selle pärast tegemata?

M: Ei ole vist.

N: Üldiselt lapsed ikka kasvavad ja asjad jäävad väikeseks ja...

M: Seda jah.

N: ...et selles mõttes oleks nagu väga-väga-väga palju asju oleks nagu vaja. Aga sellist kriitilist asja küll ei ole.

Aga igapäevaste ostude puhul, kui palju te jälgite hinda?

N: Ikka väga palju. Kui kõrval poes on kroon odavam, siis nii naljalt ikka ei maksa rohkem.

Aga tooge näiteks mulle mõni selline konkreetne hinnaline võrdlus toidupoes. Mõne hiljutise ostu puhul.

N: Näiteks suhkur. Kõige odavam on Säätumarketis - 9.80, aga kõige lähemas poes, AjaO-s on 13.90. Väga tuntav hinna vahe.

Meenub äkki veel mõni?

N: Üldiselt saia on täpselt samamoodi. Et kõige sellised tavalisemad asjad. Et, et muidugi, jah, kallim sai on parem, aga lapsed söövad niikuiunii kohe ära. (naerab) Et selles suhtes, jah, Selverist ostad saia ikka kroon kallimalt kui Säätumarketist.

Aga kust jõuab Teieni üldse see info selle kohta, et mida ja kust osta ja mis hinnaga midagi kuskil pakutakse hetkel?

M: See on siis, kui noh, vahepeal ikka, a kui poodi lähed, siis ikka vaata, mis see teine asi ka makas seal juures. Ütleme, et kui sa lähed ühte poodi seal küll piima ostma, aga siis sa ikka vaata... Palju see sukur seal maksab ja... Ja siis ju tulevad need poe reklaamlehed.

Kuidas on Teie suhe reklaamlehtedega? Jälgite te neid palju?

M: Vahepeal ikka jälgib. Oleneb muidugi, et mis poe oma on. Kõik elektroonika vidinad ja need lähevad kohe prügikasti. Toidupoed omasid vaatab rohkem.

N: Vahepeal nagu unistades saab vaadata, aga see on kõik ka. (naerab)

Aga toidupoe omad, kas on olnud niimoodi, et kui seal on olnud mõni hea pakkumine, et olete konkreetselt sellele järele siis ka läinud? Et on see reklaamivoldik mõjutanud teie ostukäitumist?

M: Jaa. (naerab)

N: On.

Juhtub seda tihti?

N: Ei, seda juhtub harva, aga see on teatud asjad, et meie peres on just see, et kui ikka viis liitrit jäätist saab 50 krooniga, siis on kohe hommikul kell kaheksa poe ukse taga. (naerab) Et see on nagu, noh, kui nii suur pere on, siis see viis liitrit kaob ruttu ära ja 100 krooni eest ei raatsi osta seda.

Aga kuidas te üldse tunnete, e kuidas reklaam mõjutab teid?

N: Eks iga reklaam oskab hästi meelitada, aga kuna me oleme nii palju nendes kauplustes nagu niimoodi ringi vaadanud, siis juba tead, et kust ei tasu näiteks üldse puuvilju osta või...

Oma praktikast hästi palju lähtute siis?

M: Jah.

N: Jah.

Aga kuidas teile tundub, kas enne töökaotusega kokkupuudel oli reklaamil kuidagi teine mõju?

M: Ei olnud vist vä?

N: Siis oli rohkem see, et sai rohkem lubada. Ja siis lihtsalt nagu vaatasid, et ohh, seal on odavam, täna on isu - lähen. Ja et jah, niimoodi oli küll.

Seal sai nagu isu ja hing kokku?

M: Mhmh.

N: Just.

Aga jälgisite ikka seda, kus on soodsam ja läksite ikka samamoodi sellele järele?

Näiteks kolma aastat tagasi?

N: Eee, kolm aastat tagasi ei olnud see nagu nii... siis oli see ka, et me ei olnud omaette nii palju elanud, et ei olnud seda, ei olnud seda, et ma käin kogu aeg ise poes. Siis käisid kogu aeg teised ka. Et aga siis, kui algas see, et ma täiesti ise poes käima, et siis ongi nagu kujunend see see, et ise vaatad, kus miski asi odavam on.

Aga ikkagi alati on oluline olnud, et oleks odavam?

N: Noh, selles mõttes, et kui asi on ikka ebakvaliteetne, siis ma seda ei osta. Siis ma ostan kallima. Aga kui kvaliteetse asja saab odavamalt, siis muidugi.

Aga mis võiks olla selline, kus kvaliteet ja hind ei klapi nagu omavahel? Meenub teile midagi kohe?

N: Tavaline asi on puuvili. Et ee näiteks Maximas on teine kord allahinnatud kaup ilusam kui Säästumarketis tavaline. Et jah...

Aga te siin nüüd ütlesite, et näiteks elektroonikat puudutavad reklaamilehed te viskate kohe minema, aga kas kolm aastat tagasi jälgiste te näiteks neid rohkem?

M: Jah.

N: Siis oli, jah, siis oli juba see, et siis ei olnud kodus nii palju asju olemas. Et siis sai, jah, rohkem asju rohkem nagu vaadatud. Siis oli nagu tavaline asi ka see, et iga kuu sai ikka käidud elektroonikapoest läbi ja midagi ostetud, kasvõi lihtsalt toorikuid, aga alati nagu midagi, kasvõi siukest vidinat.

Aga üldiselt reklaamist. Kas te olete märganud täna, et on midagi teistmoodi, kui see oli enne majandussurutist, et kuidas teile tundub?

N: Asju tahetakse teha hästi-hästi odavaks. Kui näiteks siin kunagi oli, paar kuud tagasi, kui meil leidsime, märkasime, et-et me ostsime just päev enne sooduskampaania algust, Säästumarketist ostsime neid pisikesi jäätisi, neid kroon neljakümnega, et siis kui soodukas alagas, oli kas kaks kakskümmend. Et sellist asja. Et tavahind on kroon odavam olnud kui sooduka ajal. Ma ei tea, kas neil on lihtsalt hinnasilt sassi läinud või. Aga üldiselt, kaalud oma ostusid põhjalikumalt. Et jah, vahepeal mõtled küll, et nagu võiks, aga raha paneb ikkagi asjale nagu...

Aga kas reklaam üldiselt ei tundu täna väga teistmoodi?

M: Ei ole vast.

N: Üldiselt ei, jah, ei tundu.

Aga kuidas teie arvates meedia kajastab tarbimist täna? Olete te näiteks äkki juhtnud nägema mõnda saadet, et kus räägitakse tarbimisest?

N: Olen küll praegult ikka näinud.

Kas te muidu üldiselt jälgite selliseid saateid?

N: Jah, see ongi, et iga päev saab ikka uudiseid vaadatud sealt ETV pealt ja. Igasuguseid neid majandussaateid ka, aga...

Aga millise eesmärgiga te neid saateid siis vaatate? Mis sõnumit või uudist tea sealt ootate?

N: Mmm üldiselt ootaks ikka seda, et äkki hakkaks nagu see majanduslik seis, hakkaks reaalsuses ka nagu paranema. Nad ikka räägivad, et lootus ja lootus, et ikka peaks, et kõik loodavad aga. Aga samas, töötus on nii suur, et seda, ei mina küll ei näe, et see kuskilt otsast täna muutub.

Aga meenub teile äkki veel natukene mõeldes mõni selline konkreetne saade, kus on tarbimisest juttu?

(mõttepaus)

Ei tule midagi meelde?

M: Ei tule. Praegu küll mitte.

N: Pärast kindlast tuleb.

Et teile nagu niimoodi otseselt ei meenu, et medias oleks räägitud ostmisest?

N: Ei, ikka räägitakse.

Aga nagu konkreetset näidet ei tule?

N: Näidet ei tule meelde.

Aga kuidas üldiselt võiks olla see toon, kuidas sellest täna räägitakse? Et te ütlete, et antakse lootust, aga veel lootust paranemiseks ei ole?

M: Jah.

Kas see info, mida selle tarbimise kohta täna antakse medias, kas see on teie jaoks ammendav? Või te tunnete, et võiks olla midagi rohkem või võiks olla midagi vähem?

N: Seda, et võiks olla vähem, seda küll ei ole. Aga noh, alati on, et mida rohkem informatsiooni, seda parem on. Aga tähtis on see, et see oleks nagu võimalikult objektiivne. Mitte nagu kallutatud arvamus.

Oskatete te äkki tuua mõne näite kallutatud arvamusel? Mingisuguseid?

N: Noh, need on rohkem nagu, ma arvan, et... Ma ei tea, mulle praegu hetkel tuleb kohe igasugune erakondade asi. Et mõned oma vaadetes nii kindlad või nii kinni, et,

et nad nagu ei tee silmi lahti ega vaata, kuidas reaalne seis on. Et jah, vahepeal peab asjad nagu ümber mõtlema, aga, aga ma vaatan, et meie ajaleht siin, see Sakala, seal on ikka küll, sealt tuleb iga nurga pealt tuleb kogu aeg mingit informatsiooni mingi teema kohta.

Ja see on teie jaoks ammendav?

N: Noh, sealt kogu aeg tuleb juurde, nii, et see jah, et see täiesti piisav. Et lõppkokkuvõttes saab päris hea ülevaate erinevatest vaatenurkadest

Aga mingit....millestki otseselt puudust nagu info mõttes ei tunne?

N: Otseselt puudust ei tunne. Seal on, jah, suudetakse nagu nii..

Räägitakse kõigest piisavalt siis?

N: Jah, nendest küll, mis minu jaoks on see oluline.

Aga mis on oluline?

N: Noh praegusel juhul on meil see koolireform, mis nad tahavad teha. Et neid nagu vaatad ikka, kuna meil on väikesed lapsed, siis ma ikka üritan vaadata. Ma olen ise ka Viljandis koolis käinud. Jah, paneb päris kahtlema, kas üldse on sellist võimalust..

Aga tulles näiteks sõprade juurde, kuidas elavad täna teie parimad sõbrad? Või ka näiteks teie lähimad sugulased?

N: Endiselt otsivad tööd. Või kui tööl on, siis on ikka töö nagu alles jäänud. Et mul ema näiteks, tal on kindel töökoht, kindel sissetulek. Tema jaoks ei ole nagu eriti midagi muutunud.

Aga kui paljud teie lähedastest siis on tänaseks kokku puutunud töökaotusega?

N: Üldiselt on sõbrad need, kes on nagu töö kaotanud.

M: Jah, meievanused.

Nendel on umbes sarnane kokkupuude siis?

N: Jah.

Kas nende tarbimises on seoses majandusurutisega midagi muutunud?

N: Aru küll ei ole saada.

Kuidas ei ole aru saada?

N: Mina ei tea, mulle ikka tundub, et, et nemad mõlemad saavad endale lubada ikka kõike ja siis ikka vahepeal mõtleme, et kuidas ikka nemad saavad, kas nad ikka ei mõtle..

Aga kas seal on seda mõtlematuse nooti siis? Et ma saan aru, et nende sissetulek on ka vähenenud, nagu teilgi?

N: Jah. Võib-olla on asi selles, et neil pole lapsi.

M: See on põhiline tegelikult.

Siis on kulud teised?

M: Jah. Enda peale läheb rohkem, ei lähe nagu laste peale midagi.

Kas nemad mõtlevad täna rohkem oma oste läbi?

M: Mm.

N: No need, kes on nüüd enda elu peale läinud, need kindlasti. Kui pool palka läheb sul ikka elamise peale, siis see paneb ümber mõtlema kindlasti.

M: Mhmh.

Aga nüüd töökaotusega seoses, kas see on neid pannud rohkem mõtlema oma tarbimisharjumuste peale?

M: Ühe sõbra pealt võin öelda, et ei ole nagu.

Tarbib siis samamoodi?

M: Jaaa!

Kuidas ta hakkama saab?

M: Tal on see, tal on, tal oli hea töökoht ja tal oli piisavalt hea palk, et suutis, sai säästa kuudega. Ja tal on väga õnn ka see, et ta õnneks saab elada nagu vanemate juures. Et, et, ei ole nagu neid üüre ja muidugi kommunaalid ja küte, need maksab ta vanematega kokku. Kuna ise elab seal ja. Oma korter on neil ja. See on hea pluss, ma pakun.

Olete te omavahel sõpradega arutanud, et millised on nende üldised mõtted selle majandussurutise olukorra kohta ühiskonnas?

Mida nad arvavad sellest?

M: Noh et ikka, et see on ikka praegu jama, mis siin toimub, et see majandus niimoodi...

Kuidas nad seda näevad? Kust nemad näiteks põhjusi otsivad?

M: Noh põhjus, nagu ikka, on see, et miks majandus metsas on, on ka valitsuse viga, et kuidas nad on tegutsenud, et nende jaoks on ka seesama. Valitsus on otseselt süüdi selles.

Aga kas te üldiselt näete sõpradega sarnaselt seda olukorda? Või on mingisuguseid olulisi erinevusi teie mõtets?

M: Ei oskagi öelda nüüd seda.

N: Mina üldiselt olen sõpradega, jään ikka ühtemoodi, et noh, kellelegi see ei meeldi, aga see paratamatult tuleb. See käibki teatud aastakümnete järel. Meil on see niigi kergem kui paljudes muudes kohtades.

***Aga kuidas te võrdleksite enda pere ostmist oma parimate sõprade perede ostudega?
On seal mingisuguseid olulisi erinevusi?***

M: Mhmh.

N: Kuna meid on rohkem, siis meie peame nagu rohkem mõtlema selle peale, et mida vaja on. Ja kuna on lapsed, siis peab paratamatult tegema toitvamaid ja tervislikumaid toite.

Kas kuidas see varem oli? Kas samamoodi, selles mõttes, et kas ma saan aru, et see on pigem laste olemasoluga seotud, et sõpradel veel ei ole lapsi?

M: Jah.

Aga kas te sõpradega mõnikord arutate ka tehtud oste?

N: Jaa!

Näiteks õnnestunud oste? Ebaõnnestunud oste?

M: No ikka.

Räägite nendest omavahel?

N: Üldiselt küll jah. Eriti siis, kui koos saab poes käidud. Et siis näiteks nagu, kasvõi hinna võrdlus või, või siis see, et oh, sealt poest ma sain selle, aga näed, ei olnudki see, et oli hoopis midagi muud. Või oli lihtsalt nagu ebakvaliteetne.

Kui nüüd üks perepea teil töö kaotas, et kas te sellest ka sõpradega rääkisite?

N: Noo, kõik küsisid, et kudas me nüüd hakkama saame.

Aga kas sellest oli raske rääkida?

M: Ei olnud.

N: Üldiselt ei olnud, sest no, me ei ole nagu ainukesed ka et. Et mul just üks sõbranna, et ta otsib ka tööd ja tööd kogu aeg. Ja siis kah mõtles, et nojah, nüüd oleme nagu ühes paadis. (naerab)

Seda ei olnud nagu keeruline teha?

N: Ei.

Kas ja kuidas on teie arvates tarbimine Eestis tänaseks üldiselt muutunud?

N: Ee, ma arvan, et need kellel, kes ei ole mingit sissetulekut kaotanud, siis nendel kindlasti, ma ei usu, et erilisi muutusi on toimunud. Aga need, kes on nagu täitsa töötuks jäänud, noh ma mõtlen selles mõttes, et mõlemad pereliikmed, perepead. Et siis võib ikka täitsa katastroof olla, nagu ma mõtlen küll, et tänapäeval vist ei olegi ühtegi inimest, kellel ei oleks mingit järelmaksu või pangalaenu või midagi sellist. Ja kui veel pere on, siis elamise eest peab ka maksma. See on ikka päris kohutav. Aga

meie elame praegu mul vanaema juures, et selle võrra on meil ka nagu kergem. Oma korterit ei saaks küll nagu pidada.

M: Kui tööd ei ole.

N: See oleks täiesti mõeldamatu küll.

Aga millised tarbijad te enda arvates olite kolm aastat tagasi võrreldes sellega, millised tarbijad te olete täna.

M: Raiskajad. (naerab)

N: Jah, kui mõelda, siis jah sellele aastale, siis raha oleks võinud palju mõttekamalt kulutada. Nüüd saab siis jälle tagant järgi tehtud. Nüüd saab võib-olla isegi üle kaalutud seda asja-

Et täna te siis mõtlete rohkem oste läbi?

N: Jaa.

M: Mhmh, kindlasti.

Kui kolm aastat tagasi?

N: Ikka väga palju.

M: Jaa-jaah. Kolm aastat tagasi ei olnud veel..

N: ...Lapsi.

M: Lapsi ei olnud, jah. Siis sai ikka mõeldud nagu rohkem enda peale.

N: Et kui näiteks ütleme mingi isu tuli, siis läksid poodi, ei olnud mingit küsimust. Mingi, noh, sellise näiteks mingi elektroonikavidinad või asjad, see ei olnud nagu mingi probleem.

M: Kuigi seda sai küll mõeldud, et kas seda on vaja.

N: Aga see ei olnud jälle nii. Ser oli nagu arutlemine, nagu nüüd on et..

Aga näiteks teilt siis on ilmselt arukam küsida, et kuidas see kaks aastat tagasi oli, siis teil oli laps, esimene laps oli olemas, aga töökoht oli juba olemas?

N: Jah, taaskord päästis see, et oli vanemahüvitis...

M: Jah, ja see oli kaa, et ee, see oli esimene, esimene kord kui, noh mul on see hooajaline töö, teetööline, siis oli mm, majandusraskust ei olnud veel tollel ajal. Siis oli niimoodi, et need puhkusetasud ja kõik mis, noh tuleb, see hooajaseisak, siis see puhkusetasu ja need kõik aitasid nagu välja. See, põhimõtteliselt peaaegu selle, kui tööd ei olnud. Sai ilusti ära elatud.

Aga mis on tänaseks teie jaoks kõige enam siis muutunud? Sellel ajal, kui teil oli, ütleme pere samamoodi aga oli ka töökoht, nüüd võrreldes sellega kui on pere ja

**töökohta ei ole? Et mis on sellise muutusega kõige rohkem muutnud teie
tarbimises?**

N: No jah, ikka see, et ei saa nii palju lubada, et pead hakkama mõtlema. Nüüd on niimoodi, peab arvestama, et selle rahaga pead tulema kuu lõpuni välja. Varem ei olnud nagu küsimus, kui oli topeltsuurem sissetulek, siis sai nagu ilusti, et siis ei pidanud nii pingsalt nagu mõtlema. Nojah, nüüd ei ole jälle autot, see teeb jälle asja kergemaks.

M: Mhm.

**Aga mis te arvate, et kas need muutused on toimunud otseselt teie pere
sissetulekuga vähenemise tõttu või olete te hakanud selle peale ise kuidagi
teistmoodi mõtlema?**

N: Mm. Kuna kaks last on, jah siis paratamatult peab hakkama mõtlema kaugemale ette juba. Nüüd on juba see, et siis paratamatult tekib see asi, et peab vaatama, mida sa ostad ja kas seda ikka vaja on. Ja teine asi on see, et mõttetu on maksta nagu liiga palju selle asja eest, mida ma saaks odavamalt.

**Aga kas te mõtlesite varem ka nii, kui need rahalised võimalused paremad olid, et
mõttetu on maksta rohkem või on see teadmine tulnud nüüd?**

N: No siis oli, siis oli see teadmine oli kaa, aga siis oli rohkem vist omaenda laiskus ka, et alati ei viitsind minna kilomeeter kaugemale poodi, et saada nüüd see kroon või kaks odavamalt, aga nüüd on niimoodi, et lähme.

**Aga ütleme, et kui ühel päeval teil töökoht taastub, et kuidas te arvate, kas te siis
viitsite kilomeeter-kaks jalutada sinna poodi? Ütleme, et majandsulik olukord nagu
paraneb, et kas te jäate jälgima seda, et seal eemal on see asi natuke odavam?**

M: Ma arvan et...

N: Ma arvan et...

M: ..ikka, jah.

N: Jah.

M: Kuna, kuna see nüüd on nagu ümber õpitud.

N: Et nüüd tead juba, et saab odavamalt hakkama, ei ole mingi küsimus. Et aga samas, jah libastumise oht on kindlasti. Eriti veel siis, kui alg, kui see töö nagu alles algab, et siis on küll nagu tööd tuli, et oh nii hea, aga samas mõtlesiksin, et väljaminekud on kaa. Et oma korteri peab ka ühel hetkel võtma ja sinna hakkab ka raha minema. See on ka väga, nagu piiril hoiab. Et jalad maa peal.

Aga te siis nagu olete ka märganud ilmselt, et te täna tarbite säästlikumalt mõnes mõttes, kui te tarbisite sellel ajal kui töökoht oli olemas?

M: Jah.

N: Jah.

Aga milliste toodete ja teenuste pealt te täna rohkem säästate kui varem?

M: Mm, söögi pealt.

N: Jah, ja ei osta igasuguseid mänguasju lastele. Enne nagu ei märganud, et neid nii palju on, aga nüüd on küll. Kapi täis, all kastid ja keldris on nii palju et, et jah. Pole sellist tühja-tähja ostmist eriti.

Aga kui te nüüd mõtlete oma igapäevastele kuludele, et kas tänaseks on tulnud paika ka mõned prioriteedid? Kas on tekkinud sellist olukorda, et te olete pidanud mõtlema, et see kulu on tähtsam kui see teine?

N: Üldiselt on see nagu lastega seotud. Ikka on see, et mina jätan endale saapad ostmata, kuna lastel on mähkmeid vaja. Kuigi mul võivad olla saapad ükskõik kui katki. Et jah, selle järgi küll, et lapsed on nagu täiesti esikohal, et neil oleks kõik olemas, et meie oleme nii suured, paneme kasvõi ükskõik mida jalga.

Kuidas te tunnete, et kas te olete tänase olukorra tõttu pidanud ka millesti päris loobuma?

N: Kindlasti auto ja oma korter. See ei olnud küll isiklik, see oli üürikorter, aga oma nurk on ikka oma nurk. Et aga sellist, midagi sellist elulist küll ei ole.

Aga igatsete te midagi sellest perioodist taga, kui rahaline olukord oli parem?

N: Oma korter, seda kindlasti. Et vanaemaga on ikka suhteliselt... keeruline koos elada, eriti veel kui on väiksed lapsed. Kalduvad ikka õpetama igast otsustes. Kui natukene ei jõua, siis on kohe...

Kuidas on muutunud tarbimine seoses lastele ostetavaga? Tulles nüüd siia laste juurde tagasi

N: Varem oli see, et nii nunnu ja nii edasi, aga nüüd on ikka rohkem see, et kas meil on seda vaja või ei ole.

Et kokku hoiab nagu perekond siis ühiselt, nagu selles mõttes, et ei ole niimoodi näiteks, et lapsed saavad endiselt kõike, mis tahavad, ja siis teie hoiate enda pealt kokku?

M: Söögi pealt tegelikult on ikka.

N: Kõike ikka ei saa.

M: Et kui laps ikka tahab, vahepeal. Kui võtta need jogurtitooted ja kõik. Me teame, et lastele meeldivad need ja nad söövad neid enne magamaminekut, tahavad seda, siis me ikka võtame, enda peale me ei mõtle.

N: Aga see on just niimoodi, et mitte iga kord, kui nad tahavad, vaid just siis, kui me oleme kindlad, et nad nüüd ka söövad.

M: Mhmh.

N: Vahepeal oli küll nagu, nad said iga kord kui nad tahtsid, see oli just siis, kui oli veel tööd. Siis oli pidevalt niimoodi, et enne läks halvaks, aga nad ei söönud. Et nüüd on küll, jah, mõistlikult seda et. Ja teine asi on see, et nad on nii suured, et ei taha nagu ära hellitada, et kõike mis sa tahad. Et teistega peab ka arvestama.

Mida te ise püüate tänasest olukorrast õppida?

N: Mina vaatan seda asja nagu selle nurga alt, et see oli väga hea, et see nii oli tegelikult. Sellepärast, et mina ise üritan võtta seda kui õppetundi, sest noh, kulutused läksid üle piiri. See oli igal pool põhimõtteliselt niimoodi, aga kahju on muidugi sellest, et meeletult suur töötus on siin. Aga üldiselt, kui nüüd näiteks seda töötust ei oleks, aga oleks ka nagu selline langus või niimoodi, siis mina mõtlen, et see on nagu, see on hea sellepärast, et see viib inimese tagasi selleni, mis on tähtis. Kõik saavad elada ju ilma telekata. Et, selles suhtes, jah. Mina arvan küll, et see on õppetund, karm küll aga samas väga palju kergem, kui igal pool mujal. Meil ei ole näiteks telklinnakuid, et see on nagu väga hea.

Aga mida te lastele näiteks sooviksite sellest õpetada? Kuigi nad on ilmselt nii väiksed veel selleks, et neile on vara veel midagi öelda aga...

M: Jah.

Aga kas sellise praktilise tarbimiskäitumise kaudu te püüate neile anda midagi?

N: Jah, üldiselt ikka seda, et tuleb väärtustada seda, mis on. Et, et üle piiri ei astuta. Et kõik mis on, on nagu väärtuslik.

Kui te oleksite majandusõitsengu perioodil aimanud, et te puutute täna kokku töökaotusega, kas te oleksite teinud midagi teisiti?

N: Kindlasti. Siis oleks, siis oleks säästnud. Et siis oli, varem oli kogu aeg see, et palgast palgani. Et sa teadsid, et järgmine kuu sa saad ka raha, aga nüüd on jah, just see, et see võib tulla tegelikult iga kell, peab paratamatult nagu arvestama sellega... Tulevikus.

Kui te mõtlete nüüd majandussurutisele ja selle kajastumisele nagu ühiskonnas, millised on teie üldised emotsioonid?

N: Ee, mina ise nagu, mõnes mõttes nagu, mulle tundub, et nad tahavad seda töötuse numbrit nagu kunstlikult isegi tõsta, sest kui mul vend käis ennast töötust maha tõstmas, siis küsiti, et miks te nii ruttu tulite, sest vend läks kohe nagu pärast lepingu allkirjastamist. Et miks te kohe tulite, te oleks võinud ju oodata, et siis ma mõtlesin küll, et see on tema kohus minna ütleva, et mul on nüüd töö ju. Et aga jah, ma tean, et see töötus on väga suur, aga samas nad rõhuvad selle peale ka liiga palju, et nad peaksid tegelikult mõtlema selle peale, et kuidas nagu seda leevendada või, või kuidas anda nendele inimestele kasvõi miinimum-sissetulekut või mingitki raha, et neil nagu oleks mingigi raha.

Aga kas selles üldises kajastumises on ka midagi positiivset?

N: No hea on see, et sellest ikkagi räägitakse, mitte ei panda nagu, ei pigistata silmi täielikult kinni. Enne olgu siis kasvõi mustades värvides, kui see, et üldse nagu ei ole.

Mis on teie arvates selle tänase olukorra üldse põhjustanud?

N: Liigne tarbimine ülemaailmselt. Et üle jõu elamine. Ma olen just vaadanud hästi palju seda mis on Ameerikas, seal oli kaa, et seal antakse krediitkaarte näiteks hästi kergesti. Ja siis mõnel inimesel oli 20 krediitkaarti. Need võlad on ju meeletud! Ja siis need pangalaenu ja kõik. Aga inimesed, nad ei mõelnud selle peale, et ühel hetkel saab see kõik otsa.

Sinu arvates (pöördudes mehe poole)?

M: Mm, ma ei teagi, sama asi nagu.

N: See ka, et palgad tõusid hästi palju ja siis inimesed hakkasid hästi palju ostma, aga samas tootlikkus ei kasvanud võrreldes palgaga. Palk tõusis, aga tootlikkus jäi samaks.

Aga kas selles loos võiks olla ka seoseid inimeste enda rumalusega?

N: Jah, see on see arvamine, et kõik hea kestab igavesti. Et tegelikult ei kesta, et mingil ajal saab ikka ring täis ja siis ollakse alguses tagasi.

Et kas on see kuidagi seotud inimeste rumalate käikudega, et nad on täna sellises olukorras?

N: Jah, kindlasti. Ma arvan. Sellepärast, et liiga palju asju on noh, meil on näiteks, et ei ole sellist inimeste nõustamist, mis on nagu näiteks pankades. Et selle raha saab väga lihtsalt kätte, aga inimesed on väga-väga suurtes võlgades nende pärast. Ja kui inimesel ei ole endal sellist iseloomu, et ta tahab nagu sellest lahti saada, siis ta järjest sügavamale nagu vajub. Ja tegelikult meil ei ole ka seaduslikku kaitset nagu selliste firmade üle, sellised asjad on eraettevõtted ja riik ei saa midagi teha, aga

üldiselt küll jah, inimesed on, nad on liiga läbi lillede seda kõike asja vaadanud. Aga selline liigne kartlikkus ei ole ka jälle hea, tänapäeval paratamatult sa ei sa endale kodu osta, kui sul ei ole pangalaenu. Et selliseid summasid ei ole kellelgi tagataskust võtta. .... Peab mõtlema, nagu mida teha.

Aga kui palju seal võiks olla seoseid inimeste enda rumalusega? Et näiteks haridustee pooleli jätmine? Või midagi? Kuidas teile tundub?

M: Noh, mina, kui võtaksin näiteks mõne tuttava, kes on ilma jäänd, siis on ikka sellest, et firma oli sunnitud koondama, lahti laskma. Ja sellepärast nagu kaotavad.

N: Tegelt teine asi on see, et praegu on see konkurents nii palju nagu tihe, et võetakse ikka, nüüd võib endale nagu kõrgharidusega koristaja ka palgata, et ei ole mingit küsimust. Et nüüd on ikka väga valus aeg neil, kellel ei ole keskharidust ka. Igal pool on keskharidus, keskharidus. Siis on nagu, hästi palju on neid. Et oleks eriala. Et haridus on küll nüüd muutunud hästi tähtsaks, et mina nagu pidevalt kuulen, et inimesed ei istu enam kodus, vaid lähevad kasvõi lihtsalt kooli, et ei ole töötuna kodus.

Aga mis te arvate, kaua selline olukord maailmas kestab veel?

N: Ma arvan, et Eesti on nii väike riik, et Eestil läheb see asi nagu kiiremini. Majanduse kasv võib-olla tuleb aga töötuse kaotus. See, et töötuse, noh et see ära kaoks, nii palju nagu ta oli enne majanduse langust, siis ma kujutan ette, et selleks läheb veel oma viis aastat.

Kui palju te arutate selle olukorra üle oma peres sees? Kui tihti te sellest omavahel räägite?

N: Emaga ma räägin päris tihti sellest.

Aga omavahel?

N: Aga omavahel?

M: Iga päev.

N: Jah.

Et millises olukorras see võiks jutuks tulla?

N: Ikka siis, kui tuleb tööst juttu või et tööpuudusest rääkides või niimoodi.

Kas see on pigem selline isiklik teema või üldine? Et kas te räägite majandussurutisest üldiselt, mis on siin väljaspool või see tuleb jutuks oma perega seotult?

M: Omaga.

N: Temaga (mehe poole) ma räägin oma perega seotult, aga emaga räägin üldiselt.

Aga kas need vestlused on pigem neutraalsed või on nad ebameeldivad, selles mõttes ikkagi, kui seal taga on oma perega kokkupuudet, et on nendest aeg-ajalt ebamugav rääkida?

N: Siis on, kui ema näiteks küsib umbes, et kas ta seal käis või seal käis. Ma ütlen ka, et ära küsi, sa juba tead vastust. Aga, aga üldiselt.. häirib tegelikult see, et asi nagu nii karmiks läks enne, kui seda ette nähti. Samas jah, need, kes seda ette nägid, neid jälle ei kuulatud. See on ilmselt kogu aeg niimoodi, tagant järgi tarkus. Aga üldiselt selles rääkida, kui räägid näiteks mingist halvast uudisest, siis on ka vastavalt sellele, milliseid emotsioone see võib tekitada.

Aga kui tihti te umbes räägite? Kui tihti see võiks jutuks tulla?

N: Nagu ajaliselt või?

Jah, nagu kui tehti selline teema tuleb üldse jutuks, umbes?

N: No nädalas kaks korda kindlasti.

Aga kui palju te räägite nendel teemadel lastega? Kas nad juba küsivad näiteks millegi kohta, kui nad midagi ei saa? Küsivad, et miks see nii on?

M: Ei.

N: Vahel küsivad küll. Kui laps midagi tahab, aga ta seda ei saa, tema hakkab jonnima ja kisama või ta siis teeb oma häält, oma keeles räägib. Aga üldiselt ikka üritame seletada, miks ta seda ei saa, nagu ta oleks, nagu noh, mitte nii nagu täiskasvanud inimene, aga ausad tema vastu, et miks ei saa. See pole lihtsalt see, et ma lõbu pärast keelan, vaid põhjus on, miks ei saa.

Aga püüate siis jagada õpetusi nendega? Selles mõttes, selles osas et seletades neile, miks ei saa, püüate neid tuleviku osas õpetada selles osas?

N: Mingid näited vahepeal käivad läbi küll jah. Et kui ikka kasvõi see, kui käime poes, siis me ütleme talle, et ei meil ei ole praegu raha ja me ei saa seda osta, et järgmine kord tuleme, siis vaatame, kas siis saab.

Aga millised võiksid olla need õppetunnid Eesti jaoks sellest tänasest olukorrast?

N: Ma arvan, et Eesti nüüd mõistab, kui palju ta sõltub välismaailmast. Et ei ole nii, et ajame nina püsti ja et me saame ise hakkama. Hästi palju sõltub sellest, mis toimub igal pool mujal. Ja Eesti peab hakkama mõtlema, ekspordile, Eesti ainult impordib - kõik müüakse maha välismaale. Ennem müügu natukene odavamalt oma inimestele, et jääks nagu riigisiseseks. Nagu pereäridega, peaasi, et perekonda jääks. Jah, kui Eesti hakkab panema rõhku õigetele asjadele ja hakkab inimest ise edasi aitama, siis hakkab midagi väga muutuma.

Kui te tunnete nüüd, et te tarbite täna teisiti kui majandusõitsengu perioodil, kas te arvate, et see on otseselt seotud teie sissetulekuga? Seda ma õrnalt ka juba küsisin, aga sügavuti, et kas see on otseselt seotud teie sissetuleku vähenemisega või on toimunud teatud muutused mõtteviisis?

N: Kindlasti mõtteviisis ka. Et juba sellepärast, et telekast on nii palju näha, mis toimub välismaal sellel perioodil nagu.

M: Ja tead kuidas on Eestis.

N: Ja siis mõtled sellele, kuidas oli siis, kui mina väike olin ja minu emal-isal oli ka raske, Mõnes mõttes tekitab see nagu seda tunnet, et mul on vedanud, et mul ei ole läinud nii halvasti, aga samas see olukord ei ole hea. Ma pean ise tulevikus olema ettevalmistunud selleks, et kui selline asi juhtub, et saab, et ma ei oleks sellises samas seisus, kus praegu.

Aga mis te arvate, kas te sellise mõtteviisi võtate kaasa ka tulevikku, pärast seda kui te nüüd näiteks saate uuesti töökoha? Et kuidas te arvate, kas te suudate ka siis niimoodi ettenägelikumalt mõelda, läbimõtlejaks jääda? Kaalutlejaks?

N: Ma arvan kindlasti. Ma loodan vähemalt. Soovin, võiks.

M: Jah.

N: Jah, natukene.

Või te arvate, et seal siiski on oht pöörduda tagasi selle majandusõitsengule omase tarbimise juurde?

N: Mõningane libastumise oht on, kindlasti, aga see on jälle see, et peab olema keegi, kes tõmbaks pidurit.

Mis see olla võiks? Kes see olla võiks?

M: Mina. (naisele)

N: Aga samas ei tea ka, see oleneb jälle asjast. Jah, aga samas jälle võib tekkida väga ahvatlev selline emotsioon, et veel mul ju on võimalus, et nüüd ma saan ja siis on nüüd jälle see. See oleneb asjast. Mina mõtlen selle peale, mida lapsel on praktiliselt vaja aga mees. Meestel on vaja seda igasugust tehnikat. nendele olen mina vastu. Oleneb, jah täitsa asjast.

Aga, mis te arvate, mida annavad teie tänaseks saadud kogemused selleks, et kasvatada oma lapsi tulevaste tarbijatena?

N: Ee, kindlasti arvame me seda, et ei ole hetkeemotsiooni ajal küll mõtet küll mitte midagi nagu teha. Meie ka, kunagi võtsime laenu, et mees läks autojuhilube tegema, pakuti palgakõrgendust. Siis võtsime. Aga nüüd siinamaani maksame seda, natukene

on veel maskta, et jah. Siis me olime noored ja rohelised. Pärast alles vaatasime, et maksame topeltsumma nagu tagasi. Et ja kindlasti hakkasime majanduslikumalt mõtlema.

Kas te võiks sõnastada ühe lausega või näiteks kolm reeglit, mida tahaksite lastele kui tulevastele tarbijatele sellest olukorrast õpetada?

N: Kindlasti tuleb raha kõrvale panna.

M: Et siis osata läbi mõelda, kas on vaja ikka.

N: Ja teine asi on kindlasti see, et perega tuleb arutada, mida on tarvis. Et ei ole sellist asja, et igal hetkel lähed poodi ja siis ütled, et ma käisin ostsin sealt selle. tuleb perega arutada, jah.

Kui majandussurutis peaks ühel hetkel lõppema, et millised võiksid olla need kõige üldisemad õppetunnid teie pere jaoks.

N: Kindlasti see, et me ei säästnud ja nüüd oleme sellistes raskustes. Et meil on pere ja meil on raske vastutada...

Aga me olemegi tegelikult lõppu jõudnud. Kas te ise soovite midagi lisada? Või tundub teile, et mõni teema jäi käsitlemata, millest oleks tahtnud rääkida? Oleks olnud oluline rääkida?

N: Ei tundu küll praegu. Ei oska oma peast mõelda.

Siis suur aitäh teile!

N: Palun väga!

Transkriptsioon 4 – P4TK

Üldandmed:

Kestus: 65 min 24 sek

Intervjuu läbiviimise koht: kohvik Tartu kesklinnas

Naine: 29-aastane

Mees: 33-aastane

Elukoht: Tartu linn

Lapse vanus: 5

Neto sissetulek ühe pereliikme kohta: enne perepea töökaotust 5000 – 10 000 krooni, pärast 1000 – 2500 krooni

(Pöördudes meesterahva poole): Kõigepealt ma siis küsin, et Sina oled töötu, on nii?

M: Jah

Kui kaua Sa oled töötu olnud?

M: Mmm... Aasta ja kaks kuud.

Kas praegu töötus kestab veel? Uut töökohta praegu leidnud ei ole?

M: Ei ole. Ei ole leidnud uut töökohta.

(Pöördudes naisterahva poole): Ma saan aru, et Sinul on toimunud ka teatud muutused?

N: Jah, palgamuutused.

Millises suurusjärgus see võiks olla?

N: No kaheksast tuhandest viie tuhande peale. See on suurusjärg.

Selge, et kokkupuude majandussurutise tingimustega on teil siis nagu mõlemal mingis mõttes olemas?

M: Väga selge.

N: Jah!

Aga räägime kõigepealt üldistest tarbimisharjumustest. Kui tihti te käite poes?

M: Iga päev.

Aga kas teil on teatud poe-eelistusi?

M: Jah. Kodupood, kodu lähe... kõige kodu lähemal. Täpselt jääb kodu teele ilusti.

Ja sealt on võimalik saada kõike, mis...

M: ...kõike, mida me vajame ja siis...

See on selliste igapäevaste ostude jaoks?

M: Jah.

N: Jah.

Aga on teil ka kuidagi välja kujunenud, kes käib poes?

M: Koos.

Koos käite? Alati koos?

M: Jah.

Mhmm. Siis ei ole sellist varianti, et üks hoiab rohkem silma peal, et mida võib hetkel vaja minna? Et lähete koos, konsulteerite, arutate poes, mida vaja on?

M: Jah.

N: Jah.

Aga meenutage palun ühte viimast konkreetset sellist korda, kui te käisite tegemas igapäevaostusid.

M: Eile. ... Õhtul.

Mida te ostsite?

N: Piim, sai, leib, jogurt – lapsele...

M: Õlu. Üks õlu. Reede õhtul. Eee, ja sigarette.

Aga millest te lähtusite selle juures? Et te läksite just neid asju ostma?

M: Eee, kõik need asjad olid kodus otsas.

Selge. Kas igapäevaste ostude tegemine täna on kuidagi teistmoodi, kui see oli näiteks kolm aastat tagasi?

M: Loomulikult! Eee...

N: Vaatame kilohinda just ja...

M: ... jah, kilohindasid jälgid, liitrihindasid, arvestad, eee... Ei osta nii impulsiivselt enam. Igale isule järgi ei anna.

Mhmh, aga korralduse mõttes? Selles mõttes, et näiteks kui tihti te käite...

M: Poes?

Jah. Kas see on kuidagi muutunud?

M: Eee ole. Me käime ikkagi iga päev.

N: Enam-vähem iga päev, sest piim saab alati otsa...

M: ... jah, piim, sai, leib, et need oleks värsked kogu aeg. Pehmed.

Aga suuremad sisseostud, kas te neid teete koos või eraldi?

N: Ikka koos.

M: Ikka koos. Vähemalt planeerime koos ära, ühesõnaga, kui ongi mõnikord eraldi...

Aga kas on äkki mõni valdkond, kus te teate, et seda teeb ainult üks pereliige? Või on need alati koos?

M: Mkm. Ei, arutame...

N: ... No kui on mõnda ehitusalast asja on vaja, siis ikkagi... Noh, siis ikkagi arutame koos...

M: ...Jah, aga ikkagi arutame läbi, ühesõnaga rahalised võimalused tuleb läbi arutada.

Aga näiteks kirjeldage mulle palun ühte sellist suuremat ostu, meenub teile mõni?

M: Nüüd masu ajal või?

Jah, või no ütleme viimane. Ei pea olema masu ajal, võib ka enne. Lihtsalt üks suurem ost.

M: Masu ajal ei olegi me midagi suurt ostnud. Suurt... Mis on suur?

N: Poisi tupp voodi.

M: Jaa, voodi! Jah, poisi tupp sisustus, ühesõnaga jah. Remont sai valmis ja... see oli nagu viimane.

Kuidas te jõudsite selle ostu vajaduse teadvustamiseni?

N: Lapsel oli voodit vaja...

Mis tähendab vaja?

M: Eee, tähendab, tegin tal toas remondi. Tal oli vaja kirjutuslauda, voodit, pidime ostma selleks, et tuba on suht väike, et kõik ära mahuks, pidime võtma narivoodi, kuhu alla käib kirjutuslaud. Ja muud, nagu lambid ja asjad ja kõik need sinna... Et tal oleks oma tuba, sest ta on piisavalt suur poiss juba, et...

Aga kas te enne otsisite selle kohta kuskilt infot ka?

Koos: Jaa!

M: Pikalt. Ikka internetist või... tuttavate käest. Internetist ja tuttavate käest, jah.

N: Me ikkagi ostsime nagu kasutatud voodi.

M: Me ostsime kasutatud asja, jah, uut ei ostnud.

Aga kas te uurisite ka siis mitmeid erinevaid pakkumisi?

N: Jaa.

Ja mis sai määravaks, mille põhjal te selle otsuse lõpuks tegite?

N: Hind ja.. vastupidavus.

M: Hind, jah. Ja tugev asi. Korralik asi. Hästi hoitud asi.

Põhimõtteliselt võib öelda, et jäite hiljem rahule sellega?

N: Jah.

M: Jah, siiamaani rahul.

Aga millised olid näiteks need emotsioonid, kui toodi uus asi koju?

M: Mina ei tea. Ei, hea meel oli, et sai poisi toa lõplikult valmis, ühesõnaga, ära sisustatud, kõik asjad valmis. Hea meel oli loomulikult. Mina ei tea. Mis emotsioonid (vaatab naisele küsivalt otsa).

N: Minu emotsioon oli...

M: Šampust ei joond... (naeravad)

N: Ei, et laps läheb meie toast ära.

M: Jah.

N: Kuidas ta hakkama saab (naerdes)...

M: Jah.

Kuna see osteti poisi jaoks, siis ma saan aru, et seda suurt ostu kasutab täna kõige rohkem laps?

N: Jah.

Aga kui te teete neid suuremaid oste, selliseid kallimaid oste, kui palju te enne nende sooritamist mõtlete sellele, et neid on vaja, kui palju te täna mõtlete hinnale?

N: Ei no vajadus tulebki niimoodi... siis kui sa näed, et seda on ikkagi vaja!

M: Jah. Sisuliselt on praegult kõik asjad on olemas, midagi konkreetselt suurt asja, nagu mida peaks vaja minema, ei ole. Saab hakkama nende asjadega, mis praegult olemas on tegelikult. Et praegult nagu ei.. suurte asjade peale ei mõtlegi näiteks.

(vaatab naisele küsivalt otsa)

N: Jah.

M: Jah.

Aga näiteks vajalikkuse aspektist, millised need need kriteeriumid on, mis võiksid saada hinnast olulisemaks?

M: Eeee, ma ei saanud küsimusest aru?

Kas on olemas selliseid asju, et olenemata sellest, et see on kallis, te teate, et vajadus on suurem ja te peate selle ostu tegema? Kas võiks olla selliseid asju olemas?

M: Eeiiii ole praegult. Elamistingimused on, jah, poolik remont, aga saab hakkama. Eee, auto on korras. ... Riided on olemas. Lapsel on riided olemas. Endal on riided olemas. Siukest suurt asja ei ole praegult ühtegi asja, mida vaja oleks.

Aga kas on olnud midagi, millest te sellel töökaotuse järgsel perioodil olete pianud hinna tõttu loobuma?

(mõttepaus)

M: Hinna tõttu loobuma?

Konkreetselt ostu mõttes just?

M: Eeee, eeiiii ole tegelikult, sest no, okei, no uusi riideid ostad palju harvem endale nüüd. Kui üldse ostad. Ja varem olid need riided, ühesõnaga paljud riided ongi ainult, olidki mingi selle hetkeimpulsi ajal ostetud. Aga noh, et otsust vajadust nende järgi ei olnud. Tegelikult.

Aga samuti igapäevaste ostude puhul, kas ja kui palju te jälgite hindu täna?

N: Kogu aeg jälgime.

N: Ikka jälgime.

M: Toiduainetel jälgime kogu aeg hindu. Alkoholil ka.

Aga tooge palun mõni konkreetne näide, just hinnalisi võrdlusi toidupoes mõne hiljutise ostu puhul.

N: No näiteks vorst muidu on 40 krooni, on see latt vorsti, Saaremaa oma. Aga soodushinnaga on 25.

M: (naerdes) Jah, jälgid kogu aeg, jah. Ja samas varem ei jälgind seda, kui palju asi kaalus, ei jälgind tema kilohinda. Tal tükihind oli peal ja kogu lugu. Aga nüüd vaatad, mis see kilohind tuleb, need on hästi pisikeselt kirjas seal. Ja nüüd jälgid siukseid asju jälgid ka kogu aeg. Et pakend võib olla ahvatlev ja kõik, aga tegelikult selle raha eest on teda nii vähe ja siuke mõttetu, et noh...

N: No meil poe juures on see, et-et seal on juba välja toodud, mis on selle päeva soodusmüügid ju, ikka käid läbi...

M: Ja-jah, et soodusmüüke jälgid ka kogu aeg.

Et soodusmüüke jälgite siis nüüd rohkem?

N: Jah.

M: Ikka. Kogu aeg.

Aga on veel mõni selline hinnapäide, äkki?

M: Eee... Saint Remy brändi maksab muidu 230 krooni, aga nüüd oli 128 soodushinnaga. Ja ükspäev lubasime endale (vaatab naisele otsa), tegime...

N: ... naistepäeva.

M: Naistepäeval, jah. Võtsime ühe hää brändi.

Aga...

M: Ei-jah, rohkem ei ole, jah. Ei tule praegult midagi meelde niimoodi. Meil ongi, et me ei osta mitte midagi muud, me käimegi sisuliselt praegult ainult toidupoes. Noh, ehituspoes käime suht harva...

Ehituspoes, ma saan aru, te käite selle koduse remondi tõttu?

M: Jah, jah, jah.

Aga kas see remont on ka kuidagi jäänud selle tõttu seisma? Et kas võib olla, et praegune seisak on kuidagi seotud rahaliste võimalustega?

N: Jaa.

M: Mmm, mingil määral kindlasti, aga suurel määral on ikkagi, et suurem osa on sellest on ikkagi minu laiskus, mille taga seisab see remont ka. Et ikkagi heal ajal sa tegid, aga samas heal ajal oli nii kiire nii palju jälle, et ei jõudnud teha. Aga siis sai õnneks sai osta materjale kokku ja siis nüüd saab natuke ehitada selle materjaliga,

aga see on nüüd otsakorral kõik, aga nüüd ei ole enam raha, et osta niimoodi, neid nõutud materjale, et remont edukalt lõpule viia.

Aga kust jõuab teieni üldse info selle kohta, mida, kus, millise hinnaga pakutakse?

N: No reklaamlehte ju saadetakse kodudesse terve hunnikute viisi.

M: Kogu aeg, jah.

Aga te siis ei viska neid kohe ära, vaid te ikkagi vaatate need läbi?

N: No lappad üle ikka.

M: Korraaks, jah. Korraaks vaatad ikka läbi.

Ja näiteks kui seal on mõni sobiv pakkumine, olete te ka konkreetselt selle järeles siis ka läinud?

N: Eiii, noh...

M: Vastavalt vajadusele.

N: Jah.

M: Kui on vajadus, siis loomulikult. Kui vajadust ei ole, siis eee.. vajadust ei ole, siis vaatad küll, et on soodne küll, onju, odav, aga, kui vajadust ei ole, siis... noh enam ei tee neid siukseid oste ühesõnaga eriti, et ostad igaks juhuks asju. Noh, mida ei pruugigi pärast võib-olla vaja minna.

Et reklaamipakkumisi seostate siis teie oma olemasolevate vajadustega?

N: Jah.

M: Pragusel ajal küll, jah.

Ühesõnaga reklaamide mõju teie ostukäitumisele on tingitud siiski vajadusest? Et reklaamile te n-ö tühjalt te järele ei lähe?

M: Mkm. Ei, kindlasti mitte. Praegusel ajal kindlasti mitte.

Aga kuidas võis olla enne? Kas enne töökaotusega kokkupuudet, kas reklaami jälgimine võis olla kuidagi teistmoodi? Ja sellest tulenev ostukäitumine?

N: Kindlasti. On natuke, oli enne rohkem ostmist.

M: No oligi, oligi see, et olidki need eee, just reklaami nägid, odav, ostsid, ei mõelnud seda korralikult läbi, kas seda vaja läheb, kui palju seda vaja läheb, kas seda üldse tegelikult vaja on.

Näiteks mõni näide?

(mõttepaus)

M: Noh, riideid kindlasti, mis seisavad riulis. Nüüd. ... Mina olen ostnud ime-tööriistu, mis mul lihtsalt seiavad. Nad on odavad ja ma arvasin, et mul neid läheb

kindlasti vaja. Aga paljud asjad on juba kolm aastat seisnud niisama lihtsalt, midagi ei tee. Mis veel? (vaatab naise poole)

N: Noh, võib-olla mingi Jyskist ostetud mingit saasta ja nipet-näpet...

M: Aaa, jah.. igast seda odavat...

N: ... madrats näiteks...

M: ... odav suvemööbel ühesõnaga, et paned, et on hästi äge, lahti ilus voodi, ühesõnaga, siuke noh, võrk, nagu kiik, aga kiikvoodi, niuke on. Aga suvel tegelikult ta lihtsalt seisab niisama nurgas, onju, aga kui ta väljas on, siis ta on väljas vihma käes, keegi teda eriti ei kasuta ja ongi kõik. Ja kui laps läheb sinna hüppama, siis lapsel ka ei luba hüppata. (naerab). Keegi ei kasuta.

Aga näiteks praegu, kui te ütlete, et tuleb reklaamileht koju ja te lähete ostu tegema, siis kui on vaja, siis see põhiliselt käib toidukaupade kohta?

N: Põhiliselt ikka toidukaupade kohta.

M: Põhiliselt praegult küll, jah.

Kas te reklaamis üldiselt olete ka märganud mingeid erinevusi enne majandussurutist olnud reklaamide ja tänaste reklaamide vahel? Kas teie arvates on seal mingi vahe?

M: On küll, kampaaniad on palju võimsamad. Allahindlused on palju võimsamad. Kõik üritavad eee igast imenippidega kliente enda juurde meelitada. Reklaamid on hoopis teistsugused, kampaaniad on ka kõik teistsugused.

Kas nad siis lähenevad teie arvates nüüd inimestele kuidagi teistmoodi?

M: Eee, samamoodi, aga agressiivsemalt ja... ja mitte nii kasumiahnelt, ühesõnaga, et annavad rohkem, teevad hinnaalandusi rohkem ja... Varem olid nad siuksed suht passiivsed, tegid natukene reklaami, inimestel raha oli, kõik ostsid nagunii. Aga nüüd on, igaiüks proovib ellu jääda ja...

Kuidas teie arvates meedias räägitakse üldse tarbimisest täna?

N: No ikka on ju, meedias on ka ikkagi suhteliselt palju räägitud kokkuhoidlikkusest ja, ja, ja arvestamisest oma vajadustega, mitte niisama oma tahtmistega.

M: Jah.

N: No „Ringvaade“ ja sellised saated on ju, väga palju on seal ikka räägitud et, no...

M: (püüdes meenutada) Mul ei tule see sõna meelde, oota... Eeee, vot ületarbimisest räägitakse palju! Mida siamaani, ühesõnaga paljud inimesed teevad siamaani ja ütleme enne masu tegid kõik, ühesõnaga, peaaegu. Meie samamoodi. Tarbisime üle lihtsalt, ühesõnaga mõttetuid asju ostsime, mida vaja ei olnud.

Vot et kuidas ongi teie enda seos selle sõnaga, „ületarbimine“? Et kuidas te nagu enda jaoks mõtestate seda täna? Et ma saan aru, et see on midagi, millega sa tunnistad, et oled ise ka kokku puutunud?

N: Kindlasti!

M: Jah, need ongi need samad asjad, mis enne ka rääkisime, et ostad selliseid asju, mida sul tegelikult vaja ei ole...

N: Isegi toidupoes.

M: Isegi toidupoes, jah. Aga meil tavaliselt on niimoodi, et meil toitu ära ei viska, isegi siis kui olid head ajad, ühesõnaga et... Me ostsime... No jah, läksid isudele rohkem järgi, aga, aga üle, toidu poolest me nagu üle eriti ei olnud ennast kunagi...

N: ... Noh koer sai...

M: ... No koer sai, jah. Meil kõik läheb, läheb tarbimisse, et midagi... midagi niimoodi ei olnud, aga... aga just muud pudi-padi, et kõik, ongi, et tarbid ju üle. Hetkeimpulsi ajal...

N: Laadapäeval läks viis sotti vabalt, niimoodi, et ei saand arugi!

*M: Jah, ei olnudki tühja-tähja... eiii, ei olnudki tühja-tähja, vajalikke asju oli kindlasti palju. Laadapäevadel, need Selveri laadapäevad... varume endale kõik need dušigeelid, pesemisvahendid-asjad, uued hambaharjad-värgid, kõik ühesõnaga, need värgid. Aga noh muidugi muud tilu-lilu ka, ikka igast kuradi... **laps** näiteks midagi, ta tahab seda ja tahab seda ka ja tema tahab seda ka, tema ka ühesõnaga, ühesõnaga ka ületarbija, laps ka 5aastane juba...*

Aga kas te siis nagu mõistate, et see ületarbimine võiks olla laiema ühiskonna probleem, et väga paljudele inimestele omane?

M: Mmmm, eiii ole ta ühiskonna probleem, ei ole, sest kõik algab tegelt inimesest. Aga see ongi see, et reklaamid, värgid, asjad, sõbrad, tuttavad, kellega sa suhtled, näed, mida nad ostavad, mida nad teevad, ühesõnaga, sa lähed... inimene läheb nii kergelt sellega kaasa lihtsalt, see on igast inimesest sõltub tegelikult, see ei ole nii ühiskonna probleem. Kui inimesed ei tarbiks niimoodi, siis eee... mida see ühiskond sinna teha saab? Tegelikult? Mina arvan küll, et see on inimese probleem, mitte ühiskonna probleem...

(mõttepaus)

M: Samas ma ei oska näiteid tuua, aga paljusid asju kindlasti... ühiskond ka sunnib üle tarbima, ma ei tea, mida näiteks...

Aga millistes saadetes või meediakanalites, kus te olete märganud, et räägitakse tarbimisest kõige rohkem? Kas te jälgite sellist asja?

M: Eiii, otseselt ei jälggi, lihtsalt kui satud kuulama, ühesõnaga, või siis, või siis loed lehest. Lehest, internetist. See on põhiline ühesõnaga. Telekast nagu spetsiaalselt ei jälggi.

Aga kui on näiteks tarbimisalane artikkel, kas te siis pigem loete kui ei loe seda?

N: No kui silma jääb...

M: Sõltub jälle reklaamist. Sõltub pealkirjast. Kui pealkiri on huvipakkuv, siis ma loen.

Aga mis see huvipakkuv pealkiri võiks olla? Seotud millega?

N: Kütusehind langeb... Ikka loed, onju (vaatab küsivalt mehele otsa)

M: Jah, loen, loen, loen. Jaa, aga... pealkiri peab olema, ma ei oska öeldagi... See peab olema selline, ühesõnaga, et ma näen, et kui ma seda pealkirja loen, et kui ma selle avan, selle artikli ka lahti teen, onju, et sellest mulle mingisugustki kasu on, natukenegi.

Et kuidagi võiks olla endaga ja enda maailmaga seotud?

M: Jah, oma maailmaga ja ütleme-ütlemega, just tarbimisest räägime praegult, onju? Et kui ma loen selle läbi, onju, kui seal õpetab keegi, ühesõnaga, pealkirjas on näiteks sõna, seal on öeldud ühesõnaga, et kuidas midagi kuidagi kuidagimoodi kokku hoida, onju, teed ikka lahti, vaatad, ühesõnaga. Siiamaani on muidugi see tilu-lilu kõik olnud, aga...

Aga kas teie arust meedias räägitakse täna majandussurutisest piisavalt?

M: Liiga palju!

Liiga palju?

N: Jaa.

M: Jah. Et eee, ongi, see... on... inimestele nii pähe tambitud see majandussurutis, et paljud inimesed ee...

N: ... Löövadki käega, ütlevad, et surutis on...

M: Löövadki käega! Üleüldine surutis on, üleüldine masu on, ja mida ma siin teha saan? Kust ma tööd saan? Töötuid tuleb iga päev juurde, kust mina selle töö leian? Ja paljud inimesed löövadki käega, või käega võib-olla ei löö, aga võtavad seda asja nii kergelt, et eee... et eee ja manduvad ühesõnaga vaikselt. Et lõpuks kui see majandussurutis läbi saab, onju, siis nad ei oska ikka midagi peale hakata sellega, kui on majandus korras kõik.

Et sellest on teie jaoks saanud mingis mõttes müra, mille sisse tõelised sõnumid lähevad kaotsi?

M: Jah, just nimelt.

Aga kas meedia kajastab majandussurutist teie arvates pigem negatiivselt või positiivselt?

N: No erinevalt on ju. Üks ütleb, et masu on läbi, hakake nüüd pihta ja teine ütleb, et noh, päikest ei paista veel nii pea.

M: See jah, aga see masu on... selles suhtes, et negatiivne on ta nagunii, onju... aga ta tõi... inimesed tõi natuke maa peale tagasi, hästi paljud inimesed... AGA, aga tõi liiga maa peale tagasi, sellepärast, ongi seesama see liigne kuradi... see masust pajatamine, tähendab müra, nagu sa ütlesid enne. Et ongi, et paljud jäävadki sinna maa peale, ei saagi enam üldse .... edasi. Pärast ka ühesõnaga, kui see masu on läbi.

Aga kuidas elavad täna teie parimad sõbrad või ütleme ka lähimad sugulased?

(mõttepaus)

N: Ka ikkagi, ikka sõltuvalt ikkagi sellest... ikkagi, ikka nagu halvemini.

M: Kõigil on raskem, jah. Aga, aga samas on see, mis ajab vihale, on paljud sõbrad ei saa aru, et on masu. Ja neil on sissetulekud on tunduvalt väiksemad ja.. ja nad elavad ikka samamoodi edasi. Nad on liiga kõrge kaarega, ongi see, et nad... kaks nädalat peale palgapäeva elavad kõrgelt nagu enne, onju, ja siis kaks ülejäänud palgapäevast elavad puuduses või midagi, neist ei ole midagi kuulda...

Aga millest see võiks tulla, et nii on?

M: Harjunud, ühesõnaga, harjunud ongi, harjumus üle tarbida, ühesõnaga ja...

N: Ei olegi üle tarbida, vaid ongi see, et-et ennem mõelda, et ostagi endale seal palgapäeval, ostadki omale makaroni ja, jahu ja, nipet-näpet, noh muidugi, piim, leib, sai, see on nagu igapäevane asi, aga lihtsalt natuke teistsuguseid toite...

M: Jah, ette ära...

N: Külmutada, külmutatud staffi, ükstaskõik mida, onju...

M: Et sul, kui sa tarbid samamoodi edasi, nagu sellel ee hüilgeaegadel, onju, siis sul on sissetulekud tunduvalt väiksemad, onju, siis on paratamatu see, et sul on ühel hetkel raha otsas, ühesõnaga. Sa ei ela enam palgapäevast palgapäevani enam ära kuidagimoodi...

Et nendeni ei ole nagu jõudnud siis see...

M: Osadele, osadele ei ole, too ajab vihale. Osadele ei ole, paljudele ikka on.

Aga milline suurusjärk võiks olla, kui paljud on endale seda teadvustanud ja kui paljud ei ole?

M: Fifty-fifty, ma arvan vä? (vaatab naisele küsivalt otsa)

N: Noh enam-vähem.

M: Ma arvan fifty-fifty ikka, enam-vähem, et pooled on nagu teavustanud, pooled ei laska siamaani läbi, mis toimub.

Aga kas te omavahel arutlete ka sel teemal?

M: Jaa.

Millised on nende üldised mõtted?

N: Raha ei ole ja... kui ei ole, ei ole!

M: Jah ja häda ja... ja noh, kes vannub valitsust ja... ja kes seda, kes toda, ühesõnaga, aga noh... Tegelt on ikkagi endas kinni kõik, ühesõnaga tegelikult... Nooh samas ei ole endas kinni, kui inimene on õppinud omale eriala, töötab seal, talle meeldib seal... Ära tulla sealt ei saa, kuna palk jäi väiksemaks, mujale ka minna ei ole. Noh see on ikkagi, jah, see ei ole päris endas kinni...

Aga kui teie tarbimine on osaliselt muutunud ja ütleme ka sõprade oma, aga kas teie tavapärasel tarbimises on midagi kardinaalselt erinevat?

N: Ei ole, sellepärast, et noh nagu ostimise mõttes, et no söögi ostmises on ikka see, et ikkagi alati on soe söök järgmiseks...

M: Ma ei saanud küsimusest aru, seleta mulle uuesti..

Mis on nagu suurim erinevus võrreldes teie sõpradega, mis on teie jaoks tänaseks muutunud? Kas teie sõbrad mõtlevad sellest samamoodi, need kes on masu olemasolust aru saanud? Ja et millised need muutused täna on, ka perekonna tasandil?

M: Kindlasti ma arvan, et mõtlevad enam-vähem samamoodi. Perekonna tasandil ma ei oska öelda, perekonna tasandil mõtled sa.. ?

On nad ikka perekonnainimesed?

M: Ja-jaa.

Et kui tuleb masu tingimustes mingeid prioriteete paika panna, kas need võiksid olla sarnased teie perekonna omadega?

N: Jah.

M: Ma arvan küll, jah.

Kuidas te võrdleksite enda pere ostusid oma sõprade perede ostudega? On seal olulisi erinevusi?

M: Osadega on, osadega ei ole, ongi...

N: Vähem, vähem poolfabrikaati on meil kindlasti. Noh, mis on nagu juba nagu kuidagi valmis tehtud...

M: Ajah, jah, enamuse sõbrad on meil.. meil on see et, meil on omal aed, saame sealt toiduaineid, värke, kartulid, värgid-asjad, porgandid, kurgid kõik asjad. Aga jah, selles suhtes on küll erinevus, et teised peavad ostma poest selle kõik. Meil on nagu olemas kõik asjad. Ja kasutavadki, ongi see poolfabrikaati, hamburgerid ja, kiitoidud ja.. meil on seda suht vähe.

N: Meil on vähem, jah.

Aga see oli ka ju varem samamoodi?

N: Jah.

M: Jaa, see oli ka varem samamoodi, tegelikult küll, jah.

N: Nagu söögi poole pealt on minu arust täpselt sama, nii, nagu on olnud.

Aga suuremate ostudega on kuidas?

(mõttepaus)

N: Keegi pole midagi suurt ostnud viimasel ajal.

M: Ei ole jah, targad ei osta ja need natuke rumalamad sõbrad, need mõned siin üritavad üle oma varju hüpata ikka...

Aga mis Sa just pead silmas siin selle rumaluse all?

M: Ongi see, et ta ei teadvusta omale oma majandusseisu. Ja selliste suurte ostudega viib ennast.. selleni, et ta on, ütleme, aastast kaheksa kuud ta tarbib, ühesõnaga, ee nii nagu vanasti, aga kokkuvõttes neli kuud on ta jumala kitsikuses ja jännis omadega. Ja mitte lihtsalt jännis, vaid ikka noh suures hädas, rahade pärast...

Aga kas selliste inimeste ja näidete puhul võiks öelda, et nad on mõnes mõttes kuidagi ise süüdi..

M: Muidugi on ise süüdi! Muidugi on ise süüdi.

N: Mhmh!

Aga kas siis sellesama planeerimatuse tõttu?

M: Planeerimatuse tõttu ja... paljudel on... ühesõnaga loodavad, et kohe-kohe läheb paremaks ühesõnaga ja.. ja vaatavad, noh, praegult roosade prillidega ühesõnaga, praegult roosade prillidega ei tohi eriti vaadata. Mõelda tuleb võib-olla roosade prillidega, aga vaadata... ilma prillideta.

Et inimese olukord võiks siis ikkagi seotud olla inimese enda käikudega?

M: Jah, kindlasti! Muidugi.

Kas te sõpradega arutate ka tehtud oste? Õnnestunud või ebaõnnestunud oste?

M: Jaa, kindlasti kohe! Kindlasti kohe.

N: Ikka.

Näiteks mõni näide?

M: (omavahel arutades) Mida me ostsime viimati sama, mida näiteks..

N: ...Mida?...

M: Ei oskagi näidet tuua, ühesõnaga, praegult ei tarbi selliseid asju, ühesõnaga, mis... Ongi, ütleme näiteks...

N: Näiteks poisi voodiga oli samamoodi, ikkagi kuulasime siit ja sealt, jaa mida, kes mida ütleb või kellelgi on...

M: Milline on keegi ostnud ja milline on olnud kehva ja milline on, jah, olnud parem ja tugevam. Ja me peaaegu läksimegi selle õnge, et me oleksime vale ostnud, aga õnneks saime õigel ajal nõu ja ei ostnud valet..

Mis tähendab vale?

M: Eeee...

N: Mis ei oleks täitnud oma seda...

M: ... funktsioone. Funktsioonid oleks ära täitnud, aga ta ei ole nii vastupidav. Sest seal magab ikkagi 5aastane poiss, onju, kes ainult ei maga oma voodis, vaid hüppab ja möllab ja trambib, ühesõnaga, see voodi ilmselt ei oleks kaua vastu pidanud.

Aga kuidas, et sõprade nõul oleksite ostnud vale voodi siis?

M: Ei, eii, saimegi just nõu, et seda ei ole mõtet osta ja siis leidsime ühe teise väljundi. Aga teise väljundi leidsime ka sõbra kaudu, et see metallist voodi... et naabril on see metallist voodi olemas ja kestab... kaua-kaua. Noh, siukseid värgid ja. Ja siis näiteks, mis see on see, Captain Morgan rumm koolaga, mina poleks teadnud seda ostagi, kui sõber poleks öelnud, et vaata mis hinnaga ta poes on praegult, ja see on väga hea ja maitsev. Ja nüüd me oleme seda tarbinud.. (vaatab naerdes naisele otsa) purkide kaupa.

Aga kui Sina nüüd töö kaotasid, kas te sellest ka rääkisite sõprusringkonnas?

M: Kindlasti.

Aga kuidas sellest rääkida oli?

M: Mis ta seal on, elu on elu. Ega ta... mul see töö läks ära niimoodi, et ta läks, rahulikult hakkas manduma. Eee kuust kuusse oli lihtsalt oli natuke vähem tööd ja

veel vähem ja veel vähem, veel vähem, veel vähem. Et põhimõtteliselt nagu see üleminek oli rahulik, mitte ei olnud mul päeva pealt..

N: Aga samas jälle on vahe selles, et ennem.. sa, noh, ei tahtnud kunagi öelda, et ma ei saa tulla kuskile, sest mul pole raha. Aga nüüd on juba täiesti rahumeeli võid ära öelda, et kuule mul pole võimugi ja ma ei saa tulla ja rahu majas..

M: Jah, selles mõttes küll, jah...

N: Ennem olid sa vahepeal minu peale lausa tige, kui ma ütlesin, et äkki meil pole raha või midagi sellist, onju...

M: Jah, enne jah, ei olnud, enne-enne ei olnud pigem aega, nüüd on aega, aga nüüd on, et aega on nagu rohkem.. samas ei ole aega ka nagu rohkem, rabeled ja otsid siit-sealt, tühja jooksed, onju. Tegelt aega ei ole ka nii palju rohkem. Aga noh, seda tühja jooksmist polnud nii palju ja rahalised võimalused on... kõvasti piiratud.

N: Nüüd julged ütelda, et.. et raha ei ole ja ongi kõik.

M: Mhmhh..

Aga millest see julgus siis võiks tulla?

M: Enne, pigem.. Noh kõik teavad ühesõnaga, et ma ei tööta, onju. Naine töötab, palk ei ole kõige suurem. Ja.. Jaa... Noh, mida ma keerutan, mida ma valetan, ühesõnaga, et ma lähen sinna või teen seda või toda?

Et sellest ebamugav rääkida ei ole?

N: Enam ei ole.

M: Noh, oled harjund, jah.

Aga alguses oli?

N: Jah, alguses eiii..

M: ... A oli jah, meil ei olnud raha ja meid kutsuti sünnipäevale. Kuda ma lähen, kuda ma punnin ennast sinna sünnipäevale? Mul ei ole ju.. kingituseks raha ja ma ei hakka ju tühjade kätega minema sinna ja...

N: ..Sina põdesid rohkem kui mina.

M: Jah. Aga... harjub kõigega.

N: No tühjade kätega me pole kunagi sünnipäevale läind.

M: Einoh, seda küll, jah.

(naeravad)

Aga kuidas teie arvates on Eestis üldiselt tarbimine muutunud?

N: No kindlasti vähemaks.

(mõttepaus)

N: A samas jälle...

M: Mina ei tea... samas...

N: Mõnikord tundub, et.. no siis kui need suured ostu:möllud toimuvad ja reklaamid on, siis on ikka rahvast pood täis, et..

M: Ongi! Tänu reklaamile on ikkagi inimesed nagu hulluvad ühesõnaga. Kui sul on soodustuskampaaniad, siis on näha, on näha just seda, vaatad teistele korvidesse vahepeal seal onju, et ostetakse.. mõttetuid asju, mida ei ole tegelikult vaja ühesõnaga. Ja ostetakse tänu sellele, et on oday, kapinurka seisma või sahtlisse seisma, kurat teab, millal ta kasutab seda. Et see...

Et olenemata sellest, et on majandussurutis, siis ostukäitumine inimestel teie arvates..

N: Mingil määral on kindlasti muutund a lihtsalt siis kui on need suured, näiteks need Ostuöö:d Lõunakeskuses või kuskil sellised asja, siis...

M: ...siis küll ei näe, et kusagil oleks masu või et keegi oleks tarbimine oleks muutunud. Kõik on just nii, nagu kogu aeg...

N: ...siis on müstika, mida... ja maailmast kokku on tulnud rahvas ikka mega. Ma ei tea, kui palju nad muidugi ostnud on, aga lihtsalt see rahvamass ja tegelikult need allahindlused kui sellised... midagi erilist seal küll ei ole ju.

M: Nagu täna seesama, see kuradi müük seal – kõik asjad maksid sada krooni. Inimesed lihtsalt ahnitsesid endale, rebisid riideid üksteisel käest ära, et noh.. aga kas tal reaalselt vajadust on selle järgi?... Ei ole ju. (vaadates enda pluusi seljas) Mina olen kaks aastat sellega käind juba. Mulle nii väga meeldib see. Kuigi poes on palju ilusamaid olnud, ma olen näind. Aga kallid. Mul ei ole, mul ei ole teda vaja... Püksid samamoodi. Üle kahe aasta juba. Minu lemmikpüksid, ma ei vahetagi neid millegi vastu!

Aga millised tarbijad te olite enda arvates kolm aastat tagasi ja millised olete võrreldes sellega täna?

N: Mõistlikud.

M: Mõistlikud. Me ei olnud ületarbijad, väga suured ületarbijad ei olnud.

Aga kui märksõnadena tuua välja, mis oli kolm aastat tagasi teisiti kui täna?

N: No riideid ostime rohkem, onju?

M: Jah.

N: Ja.. Aa samas jälle ma käisin ikka samades poodides lihtsalt vaatamas...

M: Einoh, see on tegelikult, see küsimus on nii, et.. ongi, et tarbimine ongi muutunud... Ongi, et... Eee... (pöördub naise poole) Riided on esmatarbekaup vä? Ei ole? Mis asi see on? Esmatarbekaupad on toiduained vä? Jah. Et ongi, et meie ost.. see kuradi ostmine, ostlemine on läinud rohkem selle esmatarbekaupade peale, muud need asjad on nagu jäänd nagu noh.. vaikselt, rahulikult. Muid asju eriti ei vaata, ei osta... Vahepeal mõtled küll, aga...

Aga kolm aastat tagasi oli see siis teistmoodi?

M: Kolm aastat tagasi läksid.. ee...

N: ... nädalavahetusel poodi!...

M: ...Poodi. Läksid kõndisid ringi, et äkki näed midagi ilusat, mis sulle meeldib. Otsest vajadust asjade järgi tegelikult ei olnud. Võib-olla oli mingi kuradi, tuli **ming kirg** sisse endale, et lihtsalt jonnid, et mulle ei meeldi see enam ja tahan! Aga nüüd kui tuli see aeg tagasi, ühesõnaga, nüüd on see aeg, kus töötu oled, onju, siis meeldivad kõik need asjad, onju, mis enne ei meeldinud või... Enne jah, otsisid võib-olla, et äkki näed midagi ilusat, kuigi vajadust selle järgi ei olnud. (naljaga) Naisegi võtsin endale. Ilusa. Kuigi vajadust ei olnud. Aga võtsin ära ja teht.., savi. Nüüd on hea, muidu ma ei.. muidu ma ei saaks paarisintervjuudki enam teha, kui ma oleks üksinda olnud.

Aga kas ma saan siis õigesti aru, et tänaseks on kõige enam muutunud see, et te lähtute rohkem vajadusest ja vaatate rohkem hinda?

N: Mhmhh.

M: Jah. Kindlasti.

Aga mis te arvate, kas see on muutunud otseselt siis sissetuleku vähenemisega või on toimunud muutusi ka mõtlemises?

M: Eeee, otseses.. kõige otsesemas seoses on-ongi sissetulekuga, ühesõnaga. Ja siis.. see siis pärast on muutunud mõtlemist, muutnud mõtlemist. Et ikkagi esimene asi oli see, et sissetulek oli väiksem ja siis see muutis mõtlemist. Ma loodan ühesõnaga, et kui tuleb hea aeg tagasi, et ja kõik need värgid, töö ja palk on ilusad, et siis ka mõtled samamoodi edasi. Aga tavaliselt inimene annab nii ruttu järgi, ühesõnaga, tal läheb meelest ära see.

N: Mina olen vana koinik, nii et...

Et te siis arvate, et kui sissetulek taastub ühel hetkel, siis te ikkagi pöördate tagasi selle..

N: Ma kindlasti tean, mida ma kindlasti tahaks, siis kui on rohkem võimalusi. Siis ma tean, kuhukohta ma kindlasti raha panen...

M: Aga ma arvan, et... ei tahaks küll muutuda samasuguseks tagasi, nagu enne olid, aga.. aga paratamatult inimene läheb ja kompenseerib endale seda aega, ühesõnaga, kus oli raske olla, ütleme see aeg praegult, onju. Kompenseerib, kuule, nüüd läheb hästi, lähme ostame nüüd selle ära, mäletad tookord vaatasime. Noh, ja lähebki. Kompenseerib endale seda. Ja see kompenseerimisega tulebki seesama vana jälle, see ületarbimine tagasi ja.. ongi inimene.. orav rattas. Inimene on loll... Tegelikult on ju?

N: Ja lihtsalt on nagu, minu peas on küll paika juba pandud, mida ma kindlasti tahaksin...

M: Mida sa tahaksid siis?

N: Magamistuppa köit!

M: Aaa, see on nii väike! Liistuks jah.

(naeravad)

N: Et nagu elamise jaoks ma kindlasti tahaksin nagu raha rohkem panna. Et saaks nagu see asi, see on nagu prioriteet number üks.

Aga mis te arvate, et kui rahaline olukord taastub, kas te poes oste tehes vähemalt juurdlete selle, et mis ja kui palju maksab?

N: Ma arvan, ma olen juba nii ära harjund sellega, et ikka vaatad seda kilohinda ja..

M: Ma usun küll, see on ikka veres, ja. Ühesõnaga, et... Toiduainetega tegelikult me ei olnud enne ka nii väga ületarbivad, ei olnud. Nüüd lihtsalt jälgid rohkem hinda. Ja mahtu. Nii et ikka ületarbivad olime. Ja nüüd jälgime seda, ma loodan et, see on nüüd nii veres juba, see hinna ja selle, kaalu ja nende asjade jälgimine kõik. Et ma usun, et see jääb kõik ikka kauemaks külge. Aga just see muu osa, ühesõnaga, mis tagasi tuleb.

N: Aga meil mõjutab väga oluliselt mõjutab see, et me elame vanematega koos.

M: Mis meid mõjutab seal?

N: Mõjutabki see, et meil tehakse soe söök valmis. Iga päev.

M: Elu on lihtne jah, selles suhtes.

N: Vot tegelikult see paneb ka meie elu natuke lihtsamaks. Et tunduvalt, meil on nagu natuke kergem. Kindlasti, tunduvalt kergem.

Kui te ütlete, et tarbite täna mõnes mõttes säästlikumalt?

N: Nii?

M: Kindlasti, jah.

Et milliste toodete ja teenuste pealt te siis täna säästate eelkõige rohkem kui varem?

N: Ma pole juuksuris kaks kuud käinud.

(naeravad)

(pikk mõttepaus)

N: Võib-olla mingi..

M: Odavamt suitsu me ei tõmba, odavamat alkoholi me ei joo. Toitumine on natuke odavamaks läinud...

N: Lapsele vaatame.. seal kui on mingi...

M: Riideid, riideid vaatame. Noh, samas enne, kui oli hea elu, siis me ikkagi käisime kaltsukates riideid vaatamas, noh, vaatasime, ostsime uusi asju, ostsime kaltsukatest ka. Praegult samamoodi käid mõlemas kohas vaatamas. Kui on vajadust. Aga noh, nüüd käid tunduvalt harvem, ühesõnaga. Ei ole mõtet ennast kōditama minna sinna. Kui tead, et.. ostad omale ilusad asjad ära, aga nädal aega pead pōialt imema. See on palju hullem, onju. Aga me olemegi ainult selle pealt, et me ei ole ostnud enam mõttetuid asju.

Aga teenused? On selliseid asju tulnud edasi lükata? Et kui siin naine ütles, et ta ei ole saanud juuksuris käia näiteks?

M: Jah. Ei, aga... ei meenu.

Aga kui te mõtlete igapäevastele kuludele, kas täna on tulnud paika panna ka teatud prioriteete? Et tähtsamad ja vähemtähtsamad asjad?

M: Jah, need läksid enam-vähem kohe paika.

Aga mis on siis tänased prioriteedid?

M: Toit. Toit. Toit.

N: Söök. Piim, sai, leib, jogurt...

(naeravad)

M: Toit ongi kõige tähtsam. Toit, ee, vältimatud arved, noh samas, ega meil ennegi need arved teistsugused ka ei olnd. Eee... lapsele.. mänguasjad mõned. Natuke ikka uut asja osta. Et me hellitasime ta ära õigel, selle heal ajal. Ja nüüd tuleb muidugi tunduvalt vähem, aga ikka saab. Ja ongi, toit on kõige tähtsam ühesõnaga. Kui seda ei ole, kui söögi raha ei ole ja... see on ikka kõige hullem asi.

Aga kas te igatsete majandusõitsengu perioodist taga?

N: Reisima tahaks minna.

M: Reisida tahaks jah, rohkem jah. See on nagu ainukene, ühesõnaga, kasvõi isegi Eestis rohkem ringi sõita, agaa.. praegult on see...

Aga praegu olete te siis pidanud sellest rahaliste väheste võimaluste tõttu loobuma?

M: Mitte, mitte loobuma..

N: Jah.

M ...vaid jah, tagasi tõmbuma kõvasti. Noh reisimisest ei räägi üldse enam. Aga näiteks talveks sõpradele külla minekut, Pärnusse külla minekut. Pikad vahemaad ja...

Aga mis oleks selline asi, millest oleks teil või lapsel tõsiselt raske loobuda? Et te tunneks, et kui sellest ka nüüd loobuma peab, et siis oleks asi päris hull?

(pikk mõttepaus)

M: Noh... ei ole. Suitsu mahajätmine on nagunii raske, onju. Tundub nagunii hull kui sellest pead loobuma. Napsu meeldib mulle ka visata. (vaatab naise otsa) Oih! Ja.. kui loobuma peab, on ka muidugi hull, onju, aga-aga tole elab üle, ühesõnaga. Ma arvan. Ma ei tea. Noh lapsel on raske loobuda ... Noh, tal ei olegi millestki loobuda. Tal ongi, mingeid regulaarseid kulusid tal ei ole. Mänguasju on tal hästi palju. Multifilme on tal hästi palju. Ja nüüd ta näeb juba seda, tal on nii palju asju, et ta ei tunne enam uutest asjadest nii palju rõõmugi, et onju. Et noh, korraks vaatab, et äge nagu natukene on, aga siis ta rändab teiste mänguasjade hulka ja ongi kõik. Et tal ei ole ka midagi hullu..

N: Autol peab kütust ka alati olema.

M: Noh, autol, see on jah.. Vot ongi! Kui autosõit peaks ära jääma...

N: ... Vat see oleks küll hull...

M: ...Ütleme , et auto asemel peaks hakka sõitma... ühistranspordiga või siukse asjaga, see oleks küll, see oleks ikka siuke temp et! Ma ei tea isegi, kuidas bussiga sõita, kuidas sinna sisse peab minema, kuidas sealt välja peab tulema. Ja kui kõik läbi saab, kas peab plaksutama bussijuhile või ei pea plaksutama, et noh. Kui ma peaks sõitma ühistranspordiga, ma teeks ennast ikka päris lolliks.

(naeravad kõvasti)

Aga tuleme nüüd lapse juurde. Kas lapsega seonduvalt on toimunud muutusi tarbimises? Kuidas te tunnete, kas see tänane kokkuhoid on pereliikmeti ühine?

M: Lapse pealt on suht vähe kokku hoida. Ta sööb seda, mida meie. Eee, mänguasju ta saab vähem, aga ma ei näe, et ta...

N: ...suuremad asjad ta saab sünnipäeval...

M: ...et me ei hoia tema pealt eriti kokku ei hoia.

N: Lasteaias käib.

M: Trennides käib, nii plaju kui võimalik. Lasteaias need, noh need..

Nende pealt ei ole veel pidanud kokku hoidma?

N: Ei.

M: Ei ole veel, ei ole veel. Ei taha nagu selle pealt kokku hoida. Aga muu pealt ei olegi tal midagi kokku hoida eriti.

Aga tema siis nagu otseselt ei...

N: No, ta teab näiteks seda, et kui me lähme poodi, ma ütlen talle, et me võtame täna aimult võib-olla ühe paki krõpsu või-või midagi sellist, et mul ei ole raha nii palju.

M: Et jah, et täna me mänguasju ei osta.

N: Et täna me ühtegi mänguasja ei osta ja ta aktsepteerib seda. Et, aga selle me peame ennem paika panema, ennem kui poodi lähme.

Kas ta on ka küsinud, et miks nii on, kui ta teab, et varem on teistmoodi olnud?

M: Jah

N: Jah.

M: Ta teab, et issil on vähe tööd.

N: Jah. Ta isegi on mõnikord mulle poes öelnud seda, et ma tean, et meil raha ei ole. (naerab)

M: Aga me lähme aint vaatama mänguasju, me ei osta. Me aint vaatame. (naeravad)

Et temaga on tulnud selle koha pealt pisikest vestlust pidada?

M: Mhmh, kindlasti. Muidugi.

N: Ja on ka öeldud seda, et...

M: Temaga on see ka nüüd, et .. iga nädal paar korda vähemalt on siuke jutuajamine temaga, noh tema poolt, et issi, aga kui me saame rohkem raha, kas me siis ostaksime selle, kas me siis läheksime sinna. Issi, kas me Egiptusesse, kas me läheme kunagi Egiptusesse tagasi, kui meil raha on. Ma ütlesin, et kui meil raha on, siis me loomulikult lähme. Et tal tuleb alati see, et kui ta mõnda asja, kui ta midagi tahab, siis ta alustabki alati juttu, et kui meil raha rohkem on. Et ta teab, arvestab kõigega.

Et ta siis on olukorrast teadlik?

N: Jajaa.

M: Tähti kõiki ei tea, aga seda teab.

Aga kas on midagi, mida te tahaks, et laps tänasest olukorrast õpiks? Muidugi, ta on üsna väike teil veel, aga kas te tunnete, et õppides ise sellest olukorrast, tahaksite, et ka laps sellest midagi õpiks?

N: No laps õpib näiteks niipidi, et tal on oma mündikassa. Ta teab seda, et-et, no tema korjab praegu reisi jaoks omast arust raha. Hirmsasti tahab minna tagasi Egiptusesse. Ta teab vähemalt seda süsteemi ta teab, et kui ta korjab raha, siis ta saab mingi suurema asja. Et, mõnikord tal tuleb mõte, et teeme minu mündikassa tühjaks, aga siis me ütleme, et oota veel, korja veel ja siis sa saad midagi paremat. et seda ta arvestab isiklikult.

M: Mhmh, jah. Aga praegult on ta nii noor veel, et praegult mingeid õpetussõnu talle kaasa anda ei ole. Ainuke asi, mida talle õpetada, on näidata talle filme mingitest... Rwanda lastest. Kes on näljas ja kellel pole elus ühtegi mänguasja olnudki. Neil need mänguasjad ongi see puupulk ja see...

Kas te olete näidanud siis neid filme talle?

M: Oleme näidanud jah. Kui tuleb kodus, me oleme kutsunud vaatama teda ühesõnaga ja me oleme rääkind sellest. Aga ta on, aga ta on eee heaoluühiskonnalaps ühesõnaga et ega, ta vaatab, tal on kahju, aga ega ta, tal on järgmine päev see juba meelest läind ühesõnaga, et on lapsi, kelle pole üldse süüa, ega pole ema-isagi pole ja pole-pole... Tema ütles muidugi, et see on uskumatu, et tähendab, kuidas ei ole ema-isa, kuidas ei ole vanaema-vanaisa. Et eee, aga ta on... hea eluga harjund ja tal läheb, tal läheb see meelest ära praegu millegipärast.

N: No samas jälle ta teab seda, et kui me ütleme, et paneme riideid, mõned väiksemaks jäänud riided kokku, et viime kellelegi edasi, et siis tal ei ole.. kahju.

M: Jah, kahju tal ei ole. Jah, ta on isegi mänguasju pand kokku õhesõnaga, et viia teistele lastele ära mingeid mänguasju. Et nii kade ta ei ole. Tore poiss on.

Aga kuidas te tunnete, kui te oleksite majandusõitsengu perioodil teadnud, et te puutute täna kokku sellise olukorraga, kas te oleksite teinud midagi teisiti? Kas oleks olnud võimalik teha mingeid ettevalmistusi?

M: Oleks. Oleks. Mmm...

N: Kõrvale oleks võib-olla rohkem pand..

M: Kõrvale pand, üks asi. Mmm, oleks ee ... oleks tekitand, mina oleks tekitand endale mingi... varu...väljapääsu. Näiteks eee, toon näite ka kohe vä?

Võib.

M: Näiteks siis kui ma seal, kui veel hästi läks, onju, siis juba rääkisime, et teeme mööblipoe, onju, kasutatud mööbli poe. Oleks võinud juba selle siis tollel ajal käima panna, onju. Aga tollel ajal tunduski, et niisama on jantimist selle värgiga. Ja et praegult raha on ühesõnaga, et ei viitsi sellega, ühesõnaga ei viitsi tegeleda sellega.

Aga siis kui olin töötu juba pool aastat, siis ma tegelesin sellega väga hea meelega. Siis alles tegime poe. Aga, oleks me poe teind õigel ajal, siis oleks olnud see, et pood kõik oleks toimunud juba, pood oleks toonud sisse ja oleks see masu praegult oleks olnud palju pehmem ühesõnaga meie jaoks. Oleks tekitand, oleks tekitand ühesõnaga igast muid varuväljapääse ühesõnaga. Aga tollal ei tekitanud. Mugav ja äge ja hea oli.

Kui te nüüd mõtlete üldiselt majandussurutise kajastamise peale ühiskonnas, millised on teie emotsioonid?

M: Me enne juba ütlesime, et seda juttu on liiga palju. Et see hakkab juba ärritama juba ühesõnaga. Et see kuidas ta meile, meie oleme seda juba teadvustanud kõike, meile see ei mõju niimoodi, aga ma ütlen, paljudele inimestele mõjubki see, et nii palju sellest räägitakse kogu aeg. Ja ongi, inimesel tekibki lootusetuse tunne ühesõnaga, et mõtleb, mida ma teha saan, masu on ju nagunii ju, ma ei saa mitte midagi teha sinna. Ja ei üritagi oma elujärge parandada kuidagi moodi. Et just see ajabki närvi. Et ee, jah, liiga palju on seda. Igal pool.

Aga mis on selle tänase olukorra teie arvates põhjustanud?

M: Masu vä?

Jah.

M: Ületarbimine. Ülemaailmne ületarbimine. Ja see on, masu hakkab otsa saama, hakkab see jälle sama rada pidi pihta. Minu näen seda asja niimoodi praegult.

Et inimesed ei õpi?

M: Mkm. Hakkab uuesti ületarbimine, juba käibki praegult ületarbimine juba. Et ee Hiinas ja Ameerikas ja suurriikides seal on eee need juba eee, masu hakkab nagu üle minema ühesõnaga. Hakkab jälle sama hooga kõik see ületarbimine pihta ühesõnaga. No ma ei oska öelda, aga siin mingid analüütikud on öelnud, et järgmine krahh tuleb palju rutem. Ja palju hullem.

Ja te usute, et see on nii?

M: Võib korduda, jah. Ja nüüd ma mõtlengi ühesõnaga kõige peale. Et oleks neid tagavara väljundeid ühesõnaga, et kui ongi, et need töö ja kõik asjad jälle ära kaovad, et midagigi.

Aga mis te arvate, kui kaua selline olukord veel kesta võiks?

M: Ei noh, ta on juba...

N: Ma arvan, et aasta pärast on asi juba järjest, järjest parema...

M: Jah, üleüldiselt on, üleüldiselt on ta aasta pärast ma arvan.. noh, ta lähebki praegult juba paremuse poole. Aga kõik on, suur osa on inimestes endas kinni, inimestes. Inimesed peavad ise tegutsema ja mõtlema rohkem. Mitte ootama, et ma enne ei tee mitte midagi, ühel päeval telekas öeldakse ja ajalehes on suur pealkiri, et masu on täna läbi, onju. Siis ma hakkam vaatama, mis edasi saab. Inimesed ise rohkem tegutseksid, siis see kõik-kõik saaks palju kiiremini läbi, see masu.

Aga aasta pärast mõtlete siis, et on ülemaailmselt kõik läbi? Või ka Eestis?

N: Mingil määral...

M: Ülemaailmselt igal pool juba läheb. Okei, riigikene siin, riigikene seal, onju, kellel läheb praegult veel allamäge, võib-olla onju. Aga ütleme, suurriigid ühesõnaga, neil on kõigil, läheb juba, hakkab järjest stabiliseeruma asi, läheb paremaks. Ameerikas on, Ameerikast, kust ta alguse sai, seal ta sai kõige varem läbi ka. Juba tõuseb. Hiinas on näha, et masu hakkab läbi saama. Mitte läbi saama, vaid ongi vast läbi juba. Seal juba tõuseb kõik asi ühesõnaga. Ja me sõltume ka, Hiinast sõltuvad kõik riigid maailmas. Noh ja, sellega kaasa lähebki ühesõnaga, igal pool läbi.

Aga kui palju te pere sees arutate selle majandusolukorra üle üldse?

M: Ee põhilselt vast siis, kui midagi-midagi just hästi põnevat on kusagilt kuulnud..

N: Kui elektriarvet tõstetakse või elektrihindasid tõstetakse, vot siis. Et just sellised momendid.

Et siis nagu rohkem, kui see on otseselt kuidagi teie perega seotud?

N: Jah. Jah.

M: Siis ja... Ei noh, ei pruugi sellega, päris nii ainult ei ole. Isegi siis kui ütleme, et koos satume uudiseid kuulama ja jälgid mingit värki. Ja tead ühesõnaga. Siis arutame ka ühesõnaga. Aga muidu eriti ei aruta, lihtsalt lambist niimoodi ei aruta.

Aga kui te tihti te sel teemal siis räägite?

M: Ütleme, otseselt sellest ei räägi võib-olla, aga sellega puutuvatest asjadest, iga päev ikka natukene sellega tuleb midagi ju.

Aga kas see vestlus on pigem neutraalne või kui see puudutab ka teie enda perekonda, kas see on ka aeg-ajalt kuidagi ebameeldiv? On selliseid hetki, kus see vestlus on ebameeldiv, kuna see raskes mõttes puudutab teie perekonda?

M: Ma ei tea.

N: No elektri hinnatõus puudutab meie perekonda.

M: Jah, aga eii, mitte, mina arvan, et mitte eriti.

Et pigem on see siis neutraalne?

M: Ma arvan küll vä? (pöördub naise poole) Onju? Meil ei ole ju pohmelli vä?

Et see vestlus ei ole selles võtmes, et raha jälle ei ole ja see vestlus kisub seetõttu ebameeldivaks ja et seetõttu väldiks seda vestlust?

M: Eee, sõltub meeleolust. Mõnikord me arutame sellest, räägime päris pikalt onju ja on normaalne. Teinekord on tõesti võib-olla ebamugav natuke. Aga... mitte eriti. Me oleme hästi toredad inimesed, me saame väga hästi läbi omavahel. Meil ei ole eriti ebameeldivaid jutuajamisi. Meil on ebameeldivad vaikusehood hoopis. (Pöördub naise poole) Ahh?

(naine vaikib)

(naer)

Aga millised võiksid olla need tänased õppetunnid Eesti või maailma jaoks? Mida võiks siis riik sellest õppida?

M: Savisaar tuleks küll p*rise saata!

(naeravad ehmatusest)

M: Üdine ületarbija. Kõige suurem ületarbija Eestis ongi just Savisaar. Vaata Tallinna linnas, mis toimub, see on lihtsalt müstiline! Müstiline, mis seal toimub, noh!

N: Ei noh samas jälle, tuleks ikkagi välja töötada nüüd, kuna neid töötuid on nii palju, onju, nüüd on see süsteem, et noh, nii nagu mul mees tahtis saada endale seda... koolitust. Ta ei saagi mingit koolitust, isegi siis kui tal on olemas juba töö... Tööturuametiga võiks mingisugune ikkagi koolituskavasid ja asju nagu rohkem üle vaadata, keda oleks vaja õpetada. Ja riigi poolt saakski selliseid asju, ongi et, et inimesi koolitada. Nad ütlevad, et nad ei viitsi koolitada endist ehitajat nüüd... mingiks keevitajaks. Sellepärast et riigil pole raha.

M: Mhmh. Keevitajaid on küll. Minge otsige kusagilt mujalt üks keevitaja, pange, saatke keevitaja sinna tööle.

N: Jah, et siit maalt juba algab see, et no, kui inimene käib aasta aega käibseal oma nägu näitamas, ütleb, et ei, ma ei ole enam, veel tööd leidnud, aga ma saaksin tööd seal firmas. Kas ma saaksin selle koolituse. Nad ütlevad, et aga..

M: ...Töötuid mehi on selliseid küll ja küll, mingu need sinna tööle. Samas nad maksavad ikkagi minu-minu haigekassa, toetusraha ma ei saa, aga haigekassad need värgid nad ühesõnaga maksavad kõik mulle kinni. Aga samas nad maksaks mulle selle koolituse..

N: Või noh mingi süsteem välja kasvõi, et noh kui need koolitused ongi väga kallid, et noh et, kõike saab ju korralikult läbi mõelda. Et see koolituste värk on praegu väga nutune.

M: See värk. Ja siis teine asi ee... Riik peaks kasvata.. omal... seda näoraha, fondiraha, mis on, noh tegelt olemas kõik, noh inimeste kohta ühseõnaga riigil. Seda peaks kasvatama ja mõistlikult.. ühesõnaga mõtlema rohkem väljundeid, kuidas seda teha ühesõnaga. Siis ee... Kurat ma ei oskagi öelda. (naerdes) Iga päev kirud riiki ja nüüd ei oskagi öelda, mida võiks teistmoodi teha. Täitsa hull.

N: Ei no mina, mina olen just selle poole pealt, et... noh midagi ju tuleb nende töötutega ikkagi ette võtta. Kuskile poole nad peavad ikkagi, ühest otsast peaks hakkama saama ikkagi tööle ja...

M: Üks asi. Riik peab, mida tegema, on... kuidas seda nimetatakse?... mingid tõsised maareformid läbi viima. Et maal elu elamiseks. Sest see on täiesti masendav vaadata, kuidas söötis põllud seisavad niisama, inimesed saaksid, eksportige inimesed, eksportige inimesed! aga olekski võimalus kasvatada ükskõik mida ühesõnaga, neid asju, marju, seeni, ükskõik, ja seda eksportida ja teha. Aga, aga mingit tuge ei ole. Ühesõnaga, kui inimene läheb maale, hakkab ise pihta selle asjaga. Algul on nüii raske! Ja kui inimesel raha ei ole, laenude peal ühesõnaga, laenude peal ei suuda mitte ükski inimene alustada, kui tal ei ole mingit tõesti geniaalselt äriideed.

N: No tunduvat raskemaks läks siis ka, kui nad hakkasid oma euronõudeid ju ajama.

M: Jah, just nimelt. Ongi, et tänu sellele on kõik laudad, karjad ära kadunud, piimakarjad, tänu euronõuetele. Soome, no Soome riik on suur riik, muidugi, Soome riik saatis kukele kõik need euronõuded. Soomes on, lähed suvel suvitusrajoonis baari, seal on külm ruum, siga on taga põrandal ühesõnaga. Põrand on plaaditud, puhas. Aga, aga ta see ei vasta euronõuetele, seal on kindlasti mingi asi puudu veel onju. Aga Soome riik saatis kukele selle. Eestis pandi tänu sellele eee...

N: ...nii palju maapoodisid...

M: ..kõik maapood pandi kinni. Eee.. Kõik, mis ei vasta euronõuetele, ei tohi seda teha, ühesõnaga. Ja ongi, maaelu väljasuretamine täielikult. Kõikide euronõuete järgmine. Ja Eesti on eriti agar järgija veel! ei ole vaja, kui asi, nõue hakkab kehtima 2014, on Euroopal see vastu võetud nii, siis Eesti ei pea seda 2009 juba täitma, ühesõnaga, üks suur p*erselakkuja Eesti lihtsalt noh. Ruttu, me teeme hästi ruttu ära, sest me oleme nii toredad! Et selles suhtes. Jah, maareformid võiksid olla teised.

Sellest me rääkisime, et teil on toimunud teatud muutused ka mõtteviisis seoses sellega, et...

M: Mhmh, kindlasti on. Aga... kui läheb hästi hakkab minema, siis... kipuvad meelest ära minema need asjad, ma arvan, paljud. Mitte kõik muidugi, aga..

Aga te siis arvate, et kui sissetulek taastub, et te siis tahaksite siit võtta oma edasisse igapäevaellu teatud õpetussõnad kaasa?

N: Jaa! Ikka.

M: Kindlasti tahaks, aga kas see korda läheb? Kas see jääb meelde kõik? Ma loodan, et jääb. Tahtmine on hea, aga... agaaa...

Aga te usute, et on võib juhtuda, et sissetuleku taastumisel on teie tarbimine kolme aasta pärast siiski sama kui täna kolm aastat tagasi?

M: Võib juhtuda muidugi. Võib juhtuda, muidugi võib!

N: Ei!

Aga miks ei?

M: Kuidas ei?

N: Jah, ma ei tea. (mehele) Jah, õige! Sul on täiesti õigus.

M: Võib ju olla! Lahmime huupi, ostame igast mõttetuid asju, teksapükse, mille tagumikud kotti vajuvad, mõttetult riulisse lihtsalt.

N: Ma annan need ära!

Aga kas te usute, et te olete siiski pärast seda perioodi oma elus teadlikumad tarbijad?

N: No mina arvan küll.

M: Kindlasti-kindlasti-kindlasti kohe. Kindlasti-kindlasti... sada protsenti... Aga, kui kauaks?

Et need siiski on nagu kaduvad väärtused?

M: Muidugi on! Seda ma räägingi, et inimene on loll. Kõik inimesed, kõigil läheb see masu meelest ära ja on jälle hea lahmida huupi...

Aga mida annavad need tänased kogemused, et kasvata oma last tulevase tarbijana?

(mõttepaus)

M: Samas me räägime talle kogu aeg ühesõnaga, kas sul on seda vaja, sul ei ole seda vaja, mõtle hoolega järgi, ühesõnaga. Aga lapsega on see, et.. laps tahab. Ta näeb, see on ilus, äge. Veel tal on see, et teistel on, ma tahan ka. Samas me oleme teda kasvatand niimoodi kogu aeg ühesõnaga, et me ei ole talle, noh..

N: Ta isegi teab raha väärtust.

M: Jah, et me päris huupi, ühesõnaga niimoodi asju ei osta ikka. Noh siis ka tegelikult ei ostnud, siis ostsime muidugi rohkem ja, võib-olla, aga-aga niimoodi päris huupi me asju ei ostnud, ühesõnaga, et kohe.. mida tahab, ta peab läbi mõtlema, kas ta tahab seda või ei taha. Lähme poodi, ta valib endale kolm asja välja ühesõnaga, mida ta tahab. Ja siis, ee, me oleme palunud tal ühe asja valida, et mõtle hoolega rahulikult ja vaata, mida sul on vaja, kas sul on seda vaja. Ja siis ta võtabki, siis ta mõtleb, mõtleb. Mõnikord ajab see mind nii närvi (naerdes), ta mõtleb seda nii kaua, kaalub läbi. Ja siis võtab ühe asja, mida ta arvab, et tal on vaja.

Aga kas te oskaksite sõnastada ühe lause või kolm reeglit, mida te tahaksite lapsele kui tulevasele tarbijale öelda.

(mõttepaus)

N: Alati mõtle, enne kui Sa ostad. Mõtle alati täpselt järgi, kui sa midagi osta tahad. Kas sul on seda vaja.

M: Kõik on hästi, muud ei olegi öelda. Seda peaks mitte ainult lastele, seda peaks igale inimesele ütleva seda. Suurtele inimestele ka. Suured on, suuremad on vahepeal hullemad kui lapsed veel, onju.

N: Ja ära võta SMS-laenu.

M: Ärge võtke SMS-laenu! ... Ei ole tegelikult, SMS-laen on väga tänuväärne asi, aga inimesed hindavad oma võimeid üle ja võtavad. Arvavad, et see on nii lihtne.

Aga kas te võiksite siis veel öelda, millised võiksid olla teie enda suurimad õppetunnid tänasest situatsioonist?

M: Kõige suurem õppetund?

N: Reservi peab jätma rohkem. Kui on võimalus.

M: Jah. Tagavaraväljapääse peab olema jaa.. Reservi peab olema rohkem. Reserv küll kulub suht ruttu ära, aga-aga natuke kindlam on. Reservi peab alati olema. Ma ei teagi, mismoodi see reserv välja nägema peab. Kui raha seisab, siis raha läheb hapuks. Aga mis see reserv on?

N: No natukene ikka, kasvõi arve peale seista, kasvõi 5000 krooni...

M: Jah, mis ongi, kogud puutumatud raha ühesõnaga, mida ei puutu võib-olla... Ai, ma ei tea, see on ka nagu vanamutid, see on jama. See on jama.

Aga ükki seesama siis ikkagi, mis Sa ka enne rääkisid, et oleks võinud tagavaraväljapääse..

M: Vot tagavaraväljapääsud on just, need-need peaksid olema, jah, kogu aeg ühesõnaga. Pead mõtlema ühesõnaga. Jah, see on kõige tähtsam, mina arvan. Kogud nagu vanamutt, masu ei tulegi, oled terve elu ära koitand. (naeravad)

N: Ära mine äärmustesse!

Aga kas te nüüd ise lõpetuseks tahaksite midagi täpsustada kogu selle teema juures?

(paus)

Või teile tundub, et mõni teema jäi päris käsitlemata, mis oleks olnud oluline?

M: Eiiii, piisas kõigest nagu minu arust.

N: Jaa.

Aga siis mina tänan teid!

Transkriptsioon 5 – P5TK

Üldandmed:

Kestus: 75 min 32 sek

Intervjuu läbiviimise koht: Tartu, intervjuueeritavate kodu

Naine: 26-aastane

Mees: 38-aastane

Elukoht: Tartu linn

Laste vanused: 8, 1

Neto sissetulek ühe pere liikme kohta: enne perepea töökaotust 2500 - 5000 krooni, pärast 2500 - 5000 krooni

Ma saan aru, et hetkel töötu on peres naisterahvas?

N: Jah.

Ja kui kaua on see töötus kestnud?

N: Eee, tegelikult peaaegu aasta, aga, aga siis ma olin veel emapalgal, selles mõttes, et... Kuidas ma seletan seda? Kuu aega olen töötuna arvel olnud. Et noh, et...

M: Nojah, et siis see poolteistaastat on nagu olnud tegelikult ütleme selle emapalgaga, ka nagu töötu. Võta sa siis kinni nüüd, et kas siis kuu või aasta? Nojah, sellel ajal said suhteliselt sa ikka palgana seda raha.

Räägime siis kõigepealt üldistest tarbimisharjumustest. Kui tihti käiakse teie peres poes?

(mõttepaus)

M: No, kas nüüd me ikkagi räägime praegusest olukorrast?

Jah, tänasest.

M: Tänasest ikkagi tunduvalt vähem. Aga... me käime ikkagi päris palju. Nädalas... neli korda raudselt.

N: Ja-jah. Tavaliselt ka väiksed asjad, kui midagi meelde tuleb, lähed käid ostad...

M: Neli kuni viis korda nädalas.

On teil ka poe-eelistusi?

M: Kindlasti! Eee, Rimi. Rimi on meile.. kuna ta on ikkagi siin lähedal ja ta ikkagi on hea pood, jah. Rimi on eelistus ja pärast seda... tulevad kõik muud. Sest noh, järgime neid..

N: ... Kampaaniaid.

M: Kampaaniaid, jah ja siis vastavalt sellele. Muidu Rimi on ikkagi kõige.. soodsam.

Aga kes käib teie peres igapäevaselt poes?

N: Mina!

M: Tal on vaba aega... rohkem.

N: Kui ta töölt tuleb, siis ta ei jõuagi enam mujale. Kui koju. (naerab)

M: Ütleme niimoodi jah, suuremal määral tema, aga...

Aga nädalavahetustel, kas siis on teisiti?

M: Siis me ikkagi käime kogu perega. Siis nagu väga siukest üksi käimist otseselt ei ole. Kõik shoppavad hirmsasti.

Aga kes on teie perest, kes hoiab nii-öelda külmkapi sisul silma peal, et mida võiks vaja minna? Ja kes teab alati, mis on täpselt puudu? Või on teil see kuidas kunagi?

N: Nii nagu kellegil midagi seal silma hakkab. On vä? (pöördub mehe poole)

M: Nojah...

N: No enamusjaolt sina vist muidugi vaatad.

M: Mina vist isegi tean rohkem sellest külmkapi seisust, jah. Et... et, et natuke, natuke rohkem. Ja hoolitsen selle eest.

Aga kui te käite neid igapäevaostusid tegemas, kas te eelnevalt ka konsulteerite sel teemal? Et kui te lähete eraldi poodi?

M: Põhimõtteliselt, heli.. helistame jah, või, või. Tavaliselt kui teed nagu jooksu pealt, nagu konkreetselt kohe jah. Kui eraldi käime, kas mina olen kodus ja siis ta siis küsib, et mis ma siis nüüd toon, onju. Konsulteerimine käib igal juhul, jah.

Aga meenutage palun ühte viimast korda kui te poes käisite, ühte konkreetset korda. Mis te ostsite? Kui palju te ostsite ja millest seejuures lähtusite?

M: Näiteks koos käisime poes, jah?

Näiteks.

M: Mhmh-mhmh.

N: Kuna me käisime koos?

M: Viimased korrad oled sina vist käind...

N: Tegelt me käisime ju laupäeval, enne Tõrva minekut.

M: Nojah, päris siis me lähme, kui me külla lähme, siis me käime nagu.. nagu.. ma ei tea, kas see oleks hea näide vä? (pöördudes naise poole)

N: See vist ei ole jah.

Aga näiteks võib ka olla, kui on üksi käidud. Lihtsalt üks konkreetne viimane kord.

M: No sina siin, tegelikult.. No aga mõtle üks kord... Siis sa helistasid mulle jälle, et mis ma toon..

N: Jah, puuvilja tahtsid.

M: Siis ma tahtsin puuvilja jaa... liha või vorsti või sinki kindlasti. Käskisin piima tuua, mida sa ei toonud. Vastavalt sellele, et ma ütlesin ka, et kui väga raskeks läheb. Ja... Külmkapp oli tegelt suht tühi küll. Aga samas, noh mõtlemegi, et kui me varasemat võtame, siis me üritame sellest tasapisi lahti saada, aga... Aga harjumuse jõud on praegu suur. Ja siis... Mis sa veel töid töidki siis? Töidki seal natuke õuna, eee seda vorsti, juustu, õigemini sinki ja juustu ja..

N: Mingi ahjupraad.

M: Aa, mingi prae, mingi liha jah, nagu kartuli kõrvale. Et see oli ikka siuke väiksem ost meil. Meil on tegelikult ütleme meie pere käib, tükib nagu suuri oste väga pikalt ette ei tee. Me ei suuda nagu terve nädala menüüd nagu paika panna. Et meil on see halb komme, et me pigem käime nagu tihedamini poes, ostame seal siis siukesi.. siukesi, siukest nipet-näpet, mis nagu kohe vaja. Et siukest sellist meil ei ole, et nädal aega käime ja või nädala sees käime ja siis võtame sealt terve nädala. Et kuna pood on ka nii lähedal ja, ja, ja lihtsalt, lihtsalt me ei suuda jah kunagi valmis mõelda, mis me terve nädala sööme.

Aga enne töökaotusega kokkupuutmist, kas see poes käimise korraldus oli kuidagi teine? Et kas te käisite siis koos rohkem poes või käisite siis tihedamini poes?

M: Eee, tihedamini võib-olla natuukene kindlasti. Natuke tihedamini. Ma ütlen, meil on praegu maru alguses meil see.., aga eks ta sinna suunda ole. (naisele, kes tegeleb lapsega) Kuule, räägi sina ka!... Koos? Selles suhtes, et meil ei ole nii palju muutunud, et.. kui me käime, siis me ikkagi koos lastega on ka parem käia ikka koos, et siis kui üks seal saab valida ja vaadata rahulikult ja teine lükkab seda kärut. Jaa.. ütleme rahakotti isiklikult, ütleme seda veel väga ei ole jälgind. Ütleme, palju ta maksma läheb. Pigem vaatame siis enne neid kampaaniaid. Et-et kui on kuskil siin need kampaanialehed, et sealt otsime siis välja, vot-vot seda, see on nagu soodus, seda oleks vaja, et siis.. siis on nagu... nüüd võib-olla jälgime veel rohkem neid. Neid kampaaniaasju, et sealt ja.. võib-olla mõned asjad jätame, jätame ka nagu ka pikemas perspektiivis ette, onju? (naise poole pöördudes). Nagu-nagu, võib-olla neid kampaaniahindu jälgime rohkem nagu nüüd.

Mhmm, me tuleme ka pärast veel pikemalt selle teema juurde tagasi. Aga suuremate sisseostdega, kuidas nendega on? Kas te teete neid koos või eraldi?

(mõttepaus)

M: Hea küsimus, ee...

N: Suuremad ikka arutame läbi, kui on midagi suurt ju.. Vä?

M: Nojah, või te, või te mõtlete seal seda nüüd väljaminekuliselt, kui on suurem, suurem summa vä?

Jah, kui on selline suurema summaline sisseost. Näiteks mööbel või..

M: Ei aruta tegelikult. Tegelikult väga veel ei aruta.

Et need teete siis täiesti eraldi?

N: Ei, päris nii ei ole. Suuremad asjad me ikkagi arutame läbi. Me ei lähe ju poodi ostma üksi mingit paarituhandest asja.

M: Ühesõnaga tegelikult me käime nagu. (naise poole pöördudes) Et kas see on sellest, et me käime enamasti kogu aeg koos poes vä? Et meil ei ole seda arutamist vä? Et, et siis me poes nagu kohe paneme selle paika ära. Kas või mida ostame. Ta võib-olla ei olegi... suuremast suuremad, et ega ta keskelt läbi ikkagi on, jäävad meie ostud, jäävad sinna rahaliselt 500 ja 600... ja sinna 200 vahele. Sinna kuskile sinnakanti jäävad need ostud. Et seal väga suuri kõikumisi nagu ei ole.

Aga see on nagu igapäevaste ostude puhul siis?

M: Jah, jah ongi. Ja suuremat väga siukest ei olegi, ütleme, kui me räägime toidukaupadest, jah?

No, nüüd ütleme ka sellistest suurematest sisseostudest nagu näiteks mööbel või riided. Mitte igapäevased ostud.

M: Eee, jah, nii-öelda ostame... kasutatud. Kasutatud mööblit, kasutatud riideid. Jaa, seal nagu ei lähe ka need summad... aga igal juhul arutame.

Arutate läbi?

M: Jah. Ikka-ikka.

Ja teete ostu koos?

M: Ee, jah. Jah.

Aga kas on äkki mõni valdkond, kus te teete neid eraldi? Näiteks elektroonikat ostab ainult meesterahvas või ka seal arutate alati koos läbi?

M: Ee, meie peres on, ee, ee... Isa alati siuke dominantne. Et ee, et tema otsustab suuremal määral, määral kõik ära. Ta on vanem ka ja juba elukogenum.

(muigavad)

M: Naine siin vahepeal moosib ja üritab, et, et.. Ma kolm korda mõtlen enne ja siis võib-olla lõpuks annan järgi või midagi.

Aga meenub teile äkki mõni konkreetne viimane suurem ost?

M: No seesama kasutatud kussed või diivan või see.. see, mis oli viimane. Siin nädal aega tagasi.

Aga kuidas te jõudsite selle ostu sooritamiseni?

M: No sellega oli internetist eee, naine nägi. Juba kunagi varem, seal hind oli vist oli viis tuhat.

N: Seitse tuhat.

M: Või seitse tuhat. Tema tegi seal konkreetse pakkumise. Mis sa tookord tegid? Algul tegid vist suurema.

N: Kolm pool, neli tuhat.

M: Kolm pool, neli tuhat, aga siis too inimene ei tahtnud seda müüa. Noh, ta ei olnud meil ka siuke nii vajalik ost. Läks aeg mööda ja nüüd siis tu.., nägi jälle seda kuulutust seal. Ja siis tegi jälle konkreetse pakkumise. Noh nüüd ta oli viie tuhande peale see hind lastud ja tema pani jälle konkreetset kolm tuhat. Jaaa.. ja siis kuna müüja oli nõus... siis, siis.. ta rääkis mulle sellest. Ma ei tahtnud seda tükk aega vedu võtta tegelikult. Ega ma nüüd nii.. ja siis käisime vaatamas kõigepealt. Ja pärast vaatamist siis, okei, ma andsin järgi ja siis ostsime ära.

Aga kuidas te jõudsite selleni, et te sellist ostu hakkate tegema?

M: Ikkagi naine põhimõtteliselt leiab need ostud, et mina, minul pigem ei ole midagi vaja.

N: Meil plaan oli, et meile nurgadiivan meeldib, aga tema tahtis lumivalget. Ma ütlesin, et hea küll, kui lapsed saavad 20aastaseks ja välja kolivad, et siis osta.

M: Jah, need ostud tulevad tegelikult enamuse tulevad ikkagi naise... naise poolt või tema, tema leiab, tema mõtleb, tema...

(naine naerab)

M: Aga otsuse, lõppotsuse langetan mina.

Aga kas te selle ostu puhul siis rohkem infot ei otsinud? Et ma saan aru, et teil oli soov osta nurgadiivan, aga kas te kaalusite ka erinevaid variante? Uurisite kuskilt?

M: Me võtsime selles suhtes, et selle uue ja korraliku, nii nagu mina tahan saada, see oleks ikkagi seal läind ikkagi kolmteist või neliteist või viisteist tuhat, sinnakanti. Ja, ja noh see siis, see oligi see põhjus, et.. kolme tuhande eest tundus seda nagu küllalt olema ja, ja.. noh, aga ta on siuke vaheldus, et see ei ole nüüd nii suur raha. Aga meil oli lihtsalt nagu see raha vaba raha oli meil tol hetkel olemas, et.. ega seda vaba raha väga palju ei ole. Mis teine raha, suurem ost, mis tuleb meil kohe, on köögimööbel. Ülemine osa. Mis oli ka, raha nagu pikemat aega kõrvale pandud, et nüüd siis nagu tellisime ikkagi ära. Kuna seda vaja on, et.

Aga selle diivani puhul te tegite siis lõpliku otsuse just hinnast lähtuvalt?

N: Põhimõtteliselt küll, jah.

M: Mmm, jah, pigem jah, hinnast jah. Ja te mõtlete ka mingit... põhimõtteliselt jah, hind, jah.

N: Hind ja asi ise ka meeldis. Hind meeldis ja asi meeldis.

M: Jah-jah. Et see hind ja kvaliti.. või noh..

N: Et me ju ei hakka ostma, kui asi ei meeldi, aga hind on hea.

M: Jah-jah.

Aga olete te praegu ostuga rahul?

N: Jah. Meil pidi veel keemilise puhastuse tädi tulema, et praegu ei ole veel nii hea.

M: Jah, oleks ta puhtana saanud kohe, siis oleks kindlasti rahul praegu. Aga praegu on meil see vastus õhus, et kas need plekid tulevad sealt maha. Aga no paigutuse suhtes, no ütleme et ei ole sada protsenti rahul, aga, aga, aga no ikkagi, ikkagi... mingi kaheksakümmend protsenti sellest ütleme oleme ikkagi rahul.

Aga kuivõrd te mõtlete suuremate ja kallimate ostude puhul täna nende vajalikkusele, kuivõrd te mõtlete hinnale?

(mõttepaus)

M: No eks ta, eks nad mõlemad käsikäes käivad, sellepärast et ta ju ikkagi... kõik ju maksab midagi ja huh-huh-huu, nad on ikka nii tihedalt, nii käsikäes, et... et näiteks ei, jätsime siin ostamata konserviavaja, mis küll pidi olema.. me oleme neid proovind, neid odavaid ja kõike.. kuna me saime teada, et maru hea avaja, aga ta on ikkagi..

N: Tupperware oma.

M: Tupperware, nelisada viiskend krooni, siis noh, me nägime...

N: Nii suured konservisööjad me ikkagi ei ole.

M: Nii suured konservisööjad me ikkagi ei ole ja see pidi küll kõik imehästi kõik avama ja kõik. Ja no ei tahaks mingit vahepealset me ka enam ostma ei hakka, onju. Et avame praegu umbes selle noaga, mis on see vene aja oma, aga ei hakka seda neljasaja viiekümne kroonist ostma. Ikkagi väga, väga mõtleme ikka läbi küll, et.. eee, ütleme et ikkagi mina jälle tõmban rohkem piduri peale, et noh, ma naise pärast (naerdes)... Tema ei ole veel päris kahe jalaga maa peal.

(naeravad)

Aga missugused kriteeriumid vajalikkuse aspektist võiksid saada hinnast tähtsamaks? Et mis on sellised asjad, kus hind jääb asja tähtsuse tõttu tagaplaanile?

M: Mhmh-mhmh. No ega tegelt siin saab kõiki asju saab nii hinnaskaalas niivõrd erinevaid, et ee, et, et, et eee..

N: Et äkki rohte ja ravimeid ei saa vaadata, et kui on kallis, siis ei hakka ostma, et.. neid tuleb kindlasti nii või naa...

M: Ajah, no ütleme laste ravimeid on niukene, noh... Mis meil siin veel? Tavaliselt meil nii palju kõik on olemas nagu... nagu... kütust ka praegu ostame niisama tank..., sealt ikkagi ja... Nojah, ütleme, et rohud ja ravimid ongi hea näide, et riideid ja teisi asju saab ikkagi kõiki nii.. kui sa ei pea nagu väga mõtlema, et kas tasub võtta või ei tasu...

N: Riietega meil meeldibki rohkem osta igalt poolt kasutatud poodidest ja..

M: Nojah, et sealt me hoiame nagu päris kõvasti kokku, nii et...

N: Jah, meil ei ole vahet, kas meil on firmariided või tavalised.

M: Et jah, sellist asja taga nagu ei aja. See on minu meelest üks väga suur siuke kokkuhoiuvu siukene...

Te tõite siin eelpool väga hea näite selle avaja kohta, aga kas on veel midagi, millest te olete hinna tõttu pidanud nüüd loobuma?

(mõttepaus)

M: No ütleme jah, et mugavuse seisukohast võib-olla noh siin oleme vahepeal ikka seda, et talvel oleks kaks autot hea, aga.. vahepeal oligi meil kaks autot, aga.. kuna see, noh, mõlemad oleks noh ju oleks olnud, bensuröövliid, on üks asi ja.. maksad siis seda liisingutasu või... ja sõita on nagu vähem, suvel saab jalgrattaga tööl käia, nii et siis me müüsimise ta maha ja uut nagu ei olegi nüüd sellepärast ostnud, et... Suvel saab jalgrattaga käia ja talvel, talvel see auto muidugi hea oleks olnud, kui oleks kaks autot olnud. Et see. Aga mis me veel oleme ostmata... (mõttepaus) Praegu nagu jah... (naise poole pöördudes) Kuidas meil lastega lood on? Kas lapsed saavad kõike, mis tahavad? No selles mõttes et, no koolitarbed, neid ka ei saa ju, need tuleb ka alati osta, mis vaja ja.. (endiselt naise poole) Kuidas sul selle trenniga on? Trenniga on ka niimoodi olnud, et.. seal on pigem ikka viitsimise ja selle taga, et viissada krooni see kuu tuleb, et pigem ma, me oleme leidnud, et vajadus on ikka üle selle, mis ta nagu maksab. Et sealt ei ole ka kokku hoida.

Ütleme siis igapäevaste ostude puhul, kui palju te jälgite täna hinda?

M: Eee, kilohinda või sellist olen nagu kogu aeg jälgind, et..

Seda siis ka enne töökaotust?

M: Enne, enne ka, et just nüüd ikkagi kollane silt on see.. see on nii petlik alati, et seda ma juba ammu ei usu, et. Mida mul alati, mida ma unustan, on see säilivus.. või see kuupäev (naerab). See säilivuskuupäev, et see mul tükib ära.., seda ma väga ei jälgi, et ega ta nagu kohe halvaks ka ei lähe.

N: No ei ole midagi juhtund ka suurt pahasti.

M: Jah, et kilo, kilohinda jah ikka kogu aeg. Peaaegu kõigil toodetel ka, ütleme niimoodi. Pigem muidugi siis selle juures, et siis sa valid, et, et.. ostmata otseselt ei jää, aga siis võtad ikkagi seda nagu odavam.

Aga kas teil meenub äkki mõni konkreetne hinnavõrdlus toidupoes? Näiteks, kus olete märganud, et üks asi on odavam, kui teine sarnane asi on kallim?

M: No siin ma vahepeal..

N: Piima me alati ostame Rimist. Piima, minu arust Rimis on odavam kui mujal.

M: No too on...

N: No see oleneb sellest tootepakendist jälle.

M: Üks asi, jah. Ja no juustul, juustul vaatame ka sealt ikkagi.. no kõiki neid maitseid nagunii ei tea, et, et.. siis.. sinna kartuli peale ahjus sulatada, sinna vahet ei ole. Et juustu vaatame kindlasti. Võtame odavamalt. Mis meil veel on? Leivad. Seda me ei vaata, sealt me võtame seda, mis.. mis meile nagu maitseb. Noh, hääküll, suitsuvorst masu ajal ei ole ka just.. aga seal ma ka ikkagi.. seda kilohinda. Kas ta on pakitult või.. noh seda ma ka nagu tean, et ikkagi lahtiselt on ta kindlasti odavam osta kui seal pakitult, et. Pakitud neid vorste, viilutatud pakitud vorste me ka väga ei osta. Et need on ka kindlasti sealt kilohindadelt ja seal on ikkagi juba see, et need on jahused vorstid ka, et ikkagi ostame, kas sealt.. Nii palju kui liha ostame, ikkagi ostame selle singijupi ja ongi kõik.

Aga kust jõuab teieni üldse info selle kohta, et mida pakutakse, kus pakutakse ja mis hinnaga pakutakse?

M: No mingil määral on need poed ikkagi on välja kujunenud, aga siis ikkagi postkastist leiame neid kampaaniaid.. kampaaniaid neid lehti.

Neid te siis jälgite?

M: Neid ikka jälgime, kogu aeg, jah. Nii kui ta tuleb, siis ta on mingil määral juba nagu hasart, et kas sa sealt sada protsenti midagi leiad, aga me, me nii-öelda vaatame selle läbi. Sealt küll... Ma ei teagi, (naise poole) kuidas meil sellega on?
Sealt võivad meil tekkida mingisugused ostusoovid küll, et, et näeme sealt mingit soodsat ja siis me ostame ta ära.

Kas siis on niimoodi, et kui te näete seal sobivat pakkumist, siis te lähete selle järgi?

M: Eee, siis me, siis me lähme vist küll või? (naise poole)

N: Jah.

M: Lähme küll. Sest vahemaad otseselt ju ei ole. Liikumist nagunii on, et siis me, siis me... Poes peab nagunii käima, et siis me ikkagi lähme selle järgi, jah.

Aga enne selle töökaotusega kokku puutumist, kas te jälgisite samamoodi reklaamikampaaniaid?

M: Ee, põhiliselt ikka, jah. Jah, ikka.

Et oli siis samamoodi, et kui tuli see leht koju, siis vaatasite, kus on mis soodsam ja läksite sellele järgi?

M: Noh jah, ta on pikemalt ka niikuinii tavaliselt, et, et mingi ikkagi see nädal aega ta siis nii-öelda nagu... Kohe ei tormand, aga siis kui meil oli vaja mõni päev poodi minna, siis me.. Oli valida, et kas lähme siis tavalisesse Rimmi või siis ütleme, kui meil on seal Selveri mingid päevad, et noh, siis sai nagu mindud Selverisse ja siis

sealt, sealt nagu need asjad, soodusasjad ka ära ostetud. Kuigi noh, sellest mõjutatavalt siis tuli ikkagi, osteti ikkagi paar siukest asja ka, mis nagu planeeritud ei olnud. Et nagu need, sooduskampaaniatel nagu see ee nii-öelda ongi mõju või nende taotlus, et.. Et-et sedasi.

Aga tooge palun mõni näide, kus reklaamilipikul oli midagi, millele te otseselt järgi läksite.

M: Ee, noh siin on, põhiliselt millele me järgi lähme, kas mina või siis keegi on alati, ütleme see kohvi. Me suht jooime seda palju, seda keemiakohvi – kolm ühes. Ja, ja, ja seda me konkreetselt... Ta on ikkagi hinnavahe on seal ka suur, ütleme, et kui on ikkagi tavamüügis on ta vist, pakk oli seal kaks viiskümmend või kaks üheksakümmend... Ja sooduskampaanias ta tuleb ikkagi kroon kuuskümmend. Et siis me ikkagi lähme selle järgi ja, ja ja kohvi järgi ja siis ostame ikkagi massiliselt kokku. Me ostame ikka, kohvi ju iga päev jood, tassi või kaks või kolm või neli isegi teine kord, et siis sa tead, et teda kulub ja siis, siis see on nagu siukene... Teinekord ta ongi ka veel nagu konkreetse päeva pakkumine, siis sa peadki seesama konkreetne päev ikkagi minema. Ja siis ütleme selle kohvi puhul ta on siuke asi, mis nagu... Mille järgi tuleb nagu minna.

Aga üldiselt reklaamis, kas te olete märganud, et reklaamis on mingisuguseid erinevusi enne majandussurutist ja nüüd majandussurutise ajal?

M: Reklaamides, jah?

(mõttepaus)

M: Ütleme seda pudi-padi nagunii ei jälgi, et... kõiki ei suuda, päris näpuga järke ka nii ju ei aja ka, et, et eee...

Et selline reklaamide suund inimestele?

M: Jajah, ma umbes sain aru. Võib-olla me ei ole seda nii täpselt vaatand. (naise poole pöördudes) Kas see reklaamide suund on natuke muutund? Sina oled võib-olla natuke rohkem vaatand, masu ajaga? Et kas pakutakse rohkem mingit siukest...?

N: Ei tea, nagu ei ole tähele pannud...

M: Ütleme meie ei ole tähele pand. Võib-olla me ei ole näind lihtsalt.

Aga kuidas teie arvates kajastab meedia tarbimist täna?

Kas te jälgite näiteks tarbimisalaseid saateid telekast?

Või loete te vastavaid artikleid?

M: Las ma mõtlen, tarbimisalaseid .... Ütleme et see kajastus on vast ikkagi vähene või meie jälle ei vaata neid, neid saateid. Et noh, nii palju kui nagu uudistes, uudistes

tuleb seda ja... ja, ja, ja... Vanasti ma lugesin nagu... küllaltki palju seda Kasu, Kasuveergu, mis oli seal Postimehes, mis oli seal sellest tarbimisest kirjas ja.. Ja aegajalt kirjutab seal sellest.. aga nüüd olen üsna vähe... kuidagi see töö ja kõik on seal, väike stress on nagu, on seda lugemist vähemaks võtnud. Noh, pere ka on... Minu jaoks nagu tekkind. Et selle kõige peale on vähem aega. Meediakajastus võiks ikkagi võiks isegi suurem siis olla.

Aga kas te ise otsite meediast teatud laadi uudiseid? Kas on mõni selline uudis, mis kindlasti köidaks teie tähelepanu, kui see tuleb? Millega see seotud võiks olla?

M: See on nüüd üldiselt mõeldud või tarbimisega...

Tarbimisega seotud, ma pean silmas. Tarbimisuudis.

M: Tarbimisuudis, jah.

(mõttepaus)

M: (naise poole pöördudes) Mis see võiks olla?

(mõttepaus)

Kütusehind? Elektri hind? Näiteks sellised uudised?

M: Emn, jah. Kütusehind kindlasti oleks üks, jah. Kuigi samas, samas seal... Sõitma peab, ega päris, päris ära jätta.. Eino kütuse jah, lähed sõprade poole ikkagi ütleme noh, pikemaid maid, siis teinekord mõtled nagu pikemalt, seda et.. kas on vaja minna või ei ole. Elektri hind nii palju vist ei mõjuta. Aga just kütus ja.. Mis siin veel üldisemat võiks olla?

Et neid uudiseid te siiski jälgite?

M: Ikka jah, Postimehest siin ikka. Kütusehind oli küll väga hea näide. Et seda ikka jälgime.

Aga mida te arvate sellest tarbimise kajastamisest majandussurutise tingimustes? Et kas see info, mis meedias on, ma saan aru, te ütlesite, on teie jaoks nagu ebapiisav? Et teie jaoks on seda vähe?

M: Ta võiks olla jah... A samas ta võiks kajastada siukest läbi uudiste tegelikult mingil määral. Sellepärast, et korraga terve üks saade ongi võib-olla väsitav või siuke... Kui nüüd süveneda ühte sellesse, aga jah, kui nüüd läbi uudistelõigu võiks olla ta.. Et sealt ta nagu jääbki kõige paremini silma, ütleme.

Aga uudiste kaudu, see info, mis teieni iga päev jõuab, kas see on teie jaoks ammendav?

M: Jälle tarbimisega seoses ikka, onju?

Jah.

Või teile tundub, et tahaksite teada millegi kohta palju rohkem ning sellest olulisest asjast üldse ei räägita?

M: Tegelt ega noh, meil see Postimees, et ütleme see ajakirjandus on ka jälle selline asi, et sealt hoiad ka kokku, onju. Et vanasti ma vaatasin, meil olid siin igasugused... (naise poole pöördudes) Mis see oli? Sina siin vahepeal ostad ka neid, ee Naistekad või mis...

N: Naisteleht vä?

M: Naisteleht ja seal on üks lisaleht, vaata, kus on ka need võrdlused, et ee, mis seal on parem maitse ja, ja nii-öelda, et noh, sealt muidugi, noh, natuke jälgid seda hinda ka, et mis see hinna ja see on siis, aga noh, üritad siis ikkagi seda jälgida, mis inimesed on kirjutand, mis nende meelest on kõige maitsvam, ütleme seal.. Mis need on?

N: Igasugused tootevõrdlused.

*M: Tootevõrdlused. Just seda ma olen ma.. Või ükskõik, kas siis tööstuskaubad või siis toidukaubad, et neid ma olen küll üritand jälgida ja meeles pidada. Et kümme toodet on seal võrdlema pandud ja seal siis mingi.. seltskond, plussid ja miinused ja siis. Pealiskaudselt olen üritand seda endale arvesse võtta, nii palju kui meelde jääb. **Aga kas see, mida täna meedias räägitakse tarbimisest ja majanduskriisist, kas see ühtib teie arvamusega?***

(mõttepaus)

M: Mmm, üldises plaanis... tööpuudusest ja sellest kasvust, mis ennast ka muidugi hirmutab, aga tarbimisest kui sellisest... Kurat küll, ma ütlen, iga päev vaatad uudiseid, aga, aga sealt siukest kajastust kui sellist... Mina usun, et ta on kuidagi ebapiisav ja, ja, ja ütleme ühtib minu sellega... ja need saated, okei, kellelgi tõmmati jälle nahk üle kõrvade, need on mingid veidrikud saated, Kaua võib?, need on igasugused, igasugused.. Me seda ei vaata.

(mõttepaus)

M: Ee, ütleme, et see on ebapiisav.

Aga räägime siis teie sõpradest. Kuidas elavad täna teie parimad sõbrad või lähimad sugulased?

M: Ee, ütleme niimoodi, et üks kõigil ole see tunda, aga... aga ka ptui-ptui-ptui (teeb üle õla sülitamise liigutuse), ei ole, ei ole läind veel ütleme noh...

N: Töötuks ei ole keegi jäänd.

M: Töötuks ei ole keegi jäänd. Kõik kuidagi rabelevad ja no eks elu ole närviline. Kõik, kõik nii edasi ja, jaa... Aga ütleme, et ei ole veel võib-olla... Eks ütleme, et kõik peavad sellega natuke arvestama, et sellega, et noh.. palgad on ikkagi päris paljudel ikkagi kärbitud ja, jaa. Kes seal iseseisvas ettevõttes, et need siis peavad ikkagi rohkem rabelema, aga on ikkagi nagu tunda, kuidas see kõik...

Aga kuidas teile kõrvaltvaatajana tundub, kas nende tarbimiskäitumine on muutunud?

(mõttepaus)

Või tarbivad nad samamoodi, nii nagu nad seda varem tegid?

M: Mhmh... (naise poole pöördudes) Kuidas sinu sõpradega on? Kuule, kuidas su sõprade tarbimisega on?

(mõtlevad)

M: Ega nad vist veel ei ole.. Kui, siis mingil määral, ütleme, aga midagi sellist väga suurt, ütleme, ei olegi... Et, et jah, võib-olla... Eks neid kontakte on ka võib-olla vähemaks jäänd sõprade ja kõigega. Et kuidas... Ütleme, et mingil määral on vähenend, aga mitte, mitte nüüd nii, nii drastiliselt, ma arvan.

Aga olete te omavahel rääkinud ka majandussurutisest ühiskonnast? Et mis nende arvamus on? Mida nemad sellest mõtlevad?

M: Eks nad kõik kurdavad ikka jaa, paneb mõtlema sealt mõnda.. noh töökoha ja selle hoidmise pärast. Huh-huh-huu, mis nad veel mõtlevad?

Kas nende puhul on mõtlemises midagi täiesti teisiti kui teie puhul, näiteks?

M: No valitsust otseselt keegi nagu keegi ei kiru ja... ja-ja-ja, poliitiliselt meil selliseid parteilisi ka sõpruskonnas väga ei ole. Et siuksed üldisemad teemad lihtsalt. Pigem jah, et töökoha juures kärbiti palka, onju ja no jaah, et ei saa ikkagi kõike enam lubada väga. Ma arvan, et seisukohad on ikkagi meil kõigil ühesugused, et väga ei ole siukest, siukeseks jututeemaks nii, nii väga me pole võtnud. Aga ütleme jah, et valitsust keegi väga ei kiru.

Aga kui nüüd võtta teie pere ostusid ja teie parimate sõprade perede ostusid, et kas seal on täna mingeid olulisi erinevusi?

M: Kurat, mul on nii vähe sõpru, et... Selle ühe sõbraga kindlasti ei ole vähenend, või ütleme erinevust meil seal omavahel ei ole...

(arutleb omaette pikalt)

N: No see on ikka nii, et söögikraami ostetakse seda, mida vaja on, et selles suhtes, et ostmata midagi väga ei jääta. Et kui sul on piima vaja, siis piima ostetakse poest ja leiba-saia ja.

M: Ma arvan kah. Et rohkem võib-olla ei oskagi väga kommenteerida.

N: Et kaaviari meil keegi päris iga päev ju ei osta. (naerab)

Aga kas te sõpradega arutate ka tehtud oste? Näiteks ebaõnnestunud või positiivseid kogemusi?

N: Mitte väga tegelikult.

M: Nojah, võib-olla kes sul tahab seda tunnistada, et osteti mingi jama. Samas otseselt ju ei varja ka seda, aga ta ei ole nagu just jututeema... Et pigem siis ei aruta.

Aga kui teil nüüd üks perepea siin töö kaotas, kas te sellest rääkisite sõprusringkonnas?

M: Seda ikka rääkisime, jah.

Kas sellest oli raske rääkida?

(mõttepaus)

N: Ei, üldiselt ei olnud. Meil on selles firmas oli ka teisi sõpru, kes ka samamoodi... Nemad just pigem oligi, et nemad nagu kolme kuu palk oli neil kõik saamata, eelnevalt jõulud, dets..., uue aasta... No teadsid küll, et lähevad tööle ja saavad kohe aasta alguses palga ja.. Aga minul oli sellega seoses hästi, et mina olin emapalgal ja mina... mina seda põntsu ei tundnudki tegelikult.

M: Jah- jah, et-et...

N: Et teised veel ütlesid, et näe, teadsid kõike ette, said lapse, oled emapalgal ja sina ei teagi üldse, mis on see töötu olemine.

M: Me oleme jah praegu tegelikult selle ütleme veel algstaadiumis, et mida.. mida... Et no mind paneb küll ikka kogu aeg mõtlema tegelt, et, et kui päris kukub see sissetulek nüüd ikkagi, päris korralikult, et noh... Et just ongi hirm, et kas see naisele nagu kohale jõuab või ei jõua. Et see harjumustega nagu. Et, et.. jah. Kui raha on otsas, siis on ta otsas ja.

Aga kuidas teie arvates üldiselt on tarbimine Eestis muutunud?

N: Ei tea, kui need ostukampaaniaid, Laadapäevasid ja neid kõike neid poode vaadata, et seal mõtled küll, et...

M: ... Kuskohas see masu on? Täpselt, et..

N: .. Jah, kõik ostavad ja rabavad kõike. Karbid ja kärud on kõik täis ja.

M: Masu oli juba ammu, aga jõulud ja aastavahetused, ikka oli tegelikult poed olid ikka täiega rahvast täis. See oli küll seal, vist pärast jõule, mõtlesime, või pärast aastavahetust ikka.. Et noh, ema töötab poes, seal Lõunakeskuses..

N: ...Et see uue osa avamine, mis möll seal tegelikult oli. (naerab)

M: Et, et, et jah. Kui poodides vaadata neid rahvamasse, siis tundub küll, jah, et kohale ei ole midagi jõudnud.

Aga millised tarbijad te olite enda arvates umbes kolm aastat tagasi, kui te ei olnud kokku puutunud töökaotusega, ja millised tarbijad te olete sellega võrreldes enda arvates täna?

M: Nooh, peaaegu kolm aastat tagasi olin ma veel poissmees ka. Peaaegu.

N: Ega me harjumusi väga muutnud ei ole. Praegu.

M: Nojah, okei, ütleme masu on...

N: No väga ülepeakaela ja mõttetuid oste ei ole me kunagi teind.

M: Nojah, ütleme jah, pigem meie pere kontekstis ta ei ole nüüd nii väga palju muutund. Et, et... Me endiselt, me ei hakka varsti tasuta sööma neid õunud, mis sealt maalt tulevad, neid ma nagu ikka ei söö. Millegipärast.

N: Suvel ei söö õunu ja talvel hakkab poest ostma. (naerab)

M: Jah-jah. Väga ütleme üldjoontes ei ole muutund.

Aga kas seoses sissetuleku vähenemisega ei ole siis midagi olulist teil muutund? Või on siiski olemas mõned väikesed muutused?

(pikk mõttepaus)

M: Ei no ikkagi seesama, et jälgid neid rohkem neid kampaaniaid ja... Ja, ja sealt.. No toidulaual ka võib-olla ikkagi, et lihtsamad ja odavamad asjad, supid ja.. No võib-olla on seal natuke valmistamise taga ka kinni, aga, aga no ma ütlen, et ikka vaatad, vaatad nagu selle pilguga. Ja, ja, ja võib-olla niisama seal seda puuvilja ostad rohkem seal, mis seda kõhtu täidab. Nii palju seda magusat selle võrra vähem ja.

Aga kui teil peaks nüüd endine sissetulek taastuma, mis te arvate, kas te jääte endiselt kampaaniaid jälgima? Näiteks? Hindasid jälgima?

N: Ma arvan küll.

M: Ma arvan küll, jah, sest ega seda raha kunagi nüüd nii piisavalt ikka ei ole. Pigem on ikka seda kogu aeg puudu, et sealt selles suhtes... selles suhtes ikka jääma kindlasti jälgima.

Aga kas te enda arvates tarbite täna säästlikumalt kui varasemal ajal? Kas te ostude juures mõtlete, kaalute kauem?

M: Eee, kindlasti.

N: Jah.

M: See on igal juhul. ... Jah, kindlasti mõtleme.

Aga milliste toodete ja teenuste pealt te täna säästate rohkem kui varem?

M: Nooo, huh-huh-huuu... Ütleme kindlasti ikkagi mingil määral vast, vast enda niukeste riiete ja.. no olme-, elektroonika kindlasti, mis noh, eiii, ikkagi mingit telekat ütleme ei osta. mingit uut makki või telekat, siis jah, riided, just nagu endale. Mis siis veel?

Aga miks just nende pealt?

M: No need ei ole sellised esmatähtsad. Et ükstaskõik, mitu tolli see telekas on või.. Kui ta ikkagi pilti enam-vähem näitab, siis, siis... Ja riiete puhul on ka, et ega ta on alati, et ostad koju selle asja ära ja ta ei pruugi meeldida. Et me oleme juba kogenud, et, et saad selle vanaga veel läbi ja...

Kui te mõtlete pere üldistele kuludele, et kas tänaseks on tulnud paika panna ka prioriteetid? Et kas selle sissetulekute vähenemisega peres on tulnud hakata kaaluma, kuhu on olulisem raha praegu panna ja kuhu tuleks kulud jätta tegemata?

M: Nojaa, siin näiteks... kulude mõttes.. Ta ei ole mingi suur kulu, aga asi ikka, sada, mis ta on, üle saja krooni, Postimehe igapäevane tellimus. Sellest nagu loobusin. Kuna ka vaatasin, et ee, no internetist saab seda samamoodi lugeda. No kõige tähtsam on ikkagi kodulaen, esimesel kohal ikkagi üür, eee... siuksed jooksvad maksed, et ee, et, et, et... Nojaa, just see, sealt tulebki, et kas sa siis saad midagi suuremat, mingit siukest asja osta või ei saa. Mis võib-olla tuleb võib-olla mõttesse, mis iganes. Mis iga, tarbimises võib-olla vaja on. Mul ei tule küll praegu ühtegi head näidet vist, aga noh, kindlasti kogu aeg tahad ikkagi kuidagi elu paremaks või mugavaks muuta, et siis need asjad jäävad nagu tahaplaanile kindlasti.

Kas te tunnete, et olete selle tänase olukorra tõttu pidanud ka millestki loobuma? Juba?

(mõttepaus)

Kas te igatsete midagi taga sellest majandusõitsengu perioodist?

(mõttepaus)

M: Nojaa, võib-olla siin lapsed on ka natuke takistand siukest reisimist või sellist, et tegelikult ee, võib-olla ei oskagi sellega seoses hinnata. Et me ei ole mingit puhkusele või kaugemale reisimisele minekut.. Et sellest võib-olla. Me ei saand tegelt siis ka

juba minna, kui muidu kindlasti oleks läinud. Eee, ja mis me igatseme? No igasuguseid mugavusi...

N: Kindlasti pidid sa loobuma sellest järgmise nädala suusareisist.

(mõttepaus)

M: Jah, no seee, noh jah, eks ta rahaliselt ka ikka jah, jah. Ütleme ongi just selle puhkuse ja sellega nagu seoses. Sealt nagu tulevad ka siuksed järeleandmised teha.

Aga mis võiks olla see, millest loobumine oleks teile või lastele juba tõsiselt raske?

M: Kui ma tegelt ütleme autoga enam sõita ei jõuaks. Ma ei saaks sellega võib-olla sõprade juures käia, kuskil vanaemade juures käia, et.. ja no hääkülil tööle, tööle ma võin jala ka käia, aga... Ütleme kui sellest peaks hakkama mingeid bussiaegu vaatama või... See on kohe selline esimene asi, millest nagu... See on siis kui bensiini enam osta ei jõua. See oleks siuke kõige-kõige esimene. Sest seal taga on juba... moraalne rahulolu, nii edasi ja nii edasi... See oleks nagu siuke, mis kõige kohem nagu pähe kargab.

Aga kuidas on muutunud tarbimine seoses lastele ostetavaga? Kuidas teile tundub, kas tänane kokkuhoid on pereliikmeti ühine või ostate te lastele neid samu asju, mida näiteks varemgi ja hoiate kokku pigem enda pealt?

M: Me ennem olime ka ikkagi suht kokkuhoidlikud, sealt ka. Naine siin jälle tükitab vahepeal ilusaid asju ostma, aga need ei ole siin ka nii suurte väljaminekutega, et... (pöördudes naise poole) Et kuidas Sul? Me kasutame ikkagi küllaltki palju neid, nii-öelda teise ringi asju, et.. Et ega meil sealt väga palju ei kulugi.

N: Lapse mähkmete pealt ei saa me praegu veel kokku hoida. Et kui saab ta poti peale käima, siis oleks jälle sealt ka...

M: Et pigem nagu... Et kui, siis me oleme grammike ees, aga üldiselt ikka kõigi pealt natukene. Lihtsalt nende pealt võib-olla kulub ka neid rohkem kui meile. Nad kasvavad ja asjadest välja ja on ikkagi vaja midagi, aga.. Meie enam nii palju ei kasva ja, ja ei lõhu ja nii edasi, ei määri neid asju.

Aga kas laste pealt on tulnud võrreldes varasemaga hakata siiski millegi pealt säästma?

M: Mmm, (naise poole pöördudes) kuidas meil see laste pealt, laste pealt säästmisega on?

N: Ega siin midagi säästa vist ei olegi, ma arvan.

(mõttepaus)

M: Praegu siis ei ole, ütleme niimoodi, jah.

Aga kui mõelda nüüd selle peale, mis ühiskonnas hetkel toimub ja teie enda kokkupuute peale töökaotusega, et millised võiksid olla need õpetussõnad siit teile endale?

(mõttepaus)

Kas te püüate sellest täna midagi õppida?

(mõttepaus)

M: Et eks ta teeb nagu, nagu.... Selles suhtes vaoshoitumaks, või, või nii-öelda... Et sellega on just nagu, et kui üks on... Jah, praegu on väga lihtne töökohta kaotada. Ja pärast uut töökohta leida. Et siis sa pead sellest ühest tökohast, samast tökohast nagu kümne küünega kinni hoidma ja seal... olgugi, et võib-olla sa oled seal ka enam-vähem võimete piiril ja see töökoht sulle võib-olla väga ei meeldigi... Et, et, et eee, sa pead seal ikkagi edasi püsima ja sellega nagu üritama seal... pidevalt selle uuenduste ja nendega, mis ülesanded sul pannakse, sellega nagu kursis olema ja kaasa minema. Ja ei saa lihtsalt pauguga ust selja taga kinni lüüa. Ja minema kõndida, kui sulle see ei meeldi. Et see on just nagu põhiline selline...

Kui te oleksite majandusõitsengu perioodil teadnud, et puutute täna kokku töökaotusega, kas te oleksite teinud midagi teisiti?

M: Ma jõudsin selle korteri ka muidugi osta suht ee juba veel varem, kui see õitseng juba hakkas seal. Sai suht soodsalt.

(mõttepaus)

M: Kui seda oleks kuidagi ette teadnud, võib-olla siis oleks... (naise poole pöördudes) Ütleme sinu puhul, kuidas sa selle töö kaotasid... Võib-olla oleks isegi võib-olla üritand seda, mingit seda haridust või elukutseringi laiendada äkki. Äkki? Või, või sealt nagu oleks võib-olla praegu nagu lihtsam või, või tulevikus, et... Oleks teadnud silmad lahti rohkem hoida ja, ja midagi võib-olla rohkem juurde õppind või, või, või, või... Midagi selles laadis võib-olla mõelnud.

N: Mhmh.

M: Ma ei tea, kas päris ostude poolest nüüd jah nii, nii..

N: Hea, et meil ühtegi liisingut või seda ei ole...

M: No minu korterilaen on, aga..

N: No see jah, aga ma mõtlen, vaata paljudel on telekad ja telefonid ja..

M: Et ma ei ole kunagi väga olnud siuke, mulle need laenud väga ei meeldi ja ma ei ole uisapäisa kunagi midagi hakand ostma, et pigem.. Pigem raha niimoodi kogund.

Ütleme kui nüüd mõelda sellele majanduskriisi üldisele kajastamisele ühiskonnas, et millised on teie emotsioonid selle koha pealt?

M: Ega seal emotsioonid on suht ee, siuksed masendavad ütleme tegelikult. Et millegipärast mulle jäävad just ainult silma need, vot tööpuudus suureneb, siin on jälle, tuli juurde ja nii edasi ja et see on nagu tegelikult ainult masendav kogu aeg. Ja nii-öelda rusuv. Rusuv, et, et ei ole kuskilt positiivset kiirt või positiivset emotsiooni. Et tavaliselt alati, ükskõik kui siin lehe lahti lööd, siis kuskilt selle ühe artikli leiad, siis on see midagi negatiivset sellega seoses. Et see tegelikult nagu rõhub päris kõvasti. Ja siukest eba, ebakindlust tekitab endas ka.

Aga kuidas see võiks meie ühiskonnale mõjuda?

M: A tervele ühiskonnale vä?

Mhmm.

M: No eks ta, eks ta läbi inimeste mõjubki, et, et, et kuiiii... midagi positiivset ei ole, et noh siis inimesed ka võib-olla muutuvad ka rohkem niimoodi enese, endassetõmbunuks rohkem ja, ja läbi suhtluse, noh... pinges, pinges ja mures inimene ikka on ka võib-olla nagu, nagu... Ma ei tea, kas ta just marutaudis loom on, aga eks ta igatepidi. Üks ütleb teisele sitasti ja nii kaua kandubki edasi ja eks ta üks selles suhtes ongi ta nagu jada siukene, praktiline jada.

Aga mis on teie arvates selle tänase majandusliku olukorra põhjustanud?

M: No kindlasti on see kuidagi, tundub olevat seotud selle kinnisvaraturu komplikats... tundub nagu, väga analüüsind ei ole, aga tundub selline esmamulje ongi täpselt see kinnisvara... nojah, ütleme seal kõik palgad ja... Nojah, kinnisvara on sellest üks osa, kõigest sellest mullist, aga... Aga võib-olla jah, need hinnatõusud ja need olid ikkagi seal liiga... liiga suured ja, ja, ja nii-öelda... ja liiga järsk oli see tõus seal. Ja, ja kuna võimalused, jah, tulid hästi kätte, siis inimesed ei oskand nagu kainelt, kainelt nii-öelda... Noh eks ikka, kui raha tuleb rohkem, siis.. siis ma ütlen, ega miljonäri elu ei ole ka kerge, tal on suuremad vajadused ja, ja nii-öelda ja, ikkagi raha nagu kulub ja ei ole piisavalt kunagi. See on siuke nagu lõpmatu ahel.

Aga kas seal võiks olla ka kuidagi inimeste enda rumalust?

M: Einoh, noo.. rumalust.. Rumalust... Eks ta kindlasti mingil määral võib seda rumaluseks ka pidada või... Vot, jah, pigem ongi ta inimloomuses on ta ju ka kuidagi kinni ja siis jääb kuskilt nurga tagant hakata selle peale konkreetsemalt vaatama, siis, jah, jõuabki selle rumaluseni välja, et... Ta ei suuda võib-olla nii kainelt... Või nii analüüsivalt pikalt ette, ette nagu vaadata.

Kui kaua teie arvates võiks see majandussurutis veel maailmas kesta? Ja kui kaua see võiks kesta veel Eestis?

M: Noo, ma arvan... Alla aasta kindlasti mitte. Üks kuni, noh, üks täielikku daatumit ma ei oskagi öelda, aga noh, ega siin mingi alla pooleteist aasta ei looda mingit paranemist, et, et kuidas siis... Kui kuulata nüüd inimeste töötuse arvu suurenemist, siis mingit põhja siin küll veel ei ole. Et see on täielik jama, et siin see olelusvõitlus käib ikka nii hirmsalt edasi, et...

Aga kas te arvate, et nii Eestis kui maailmas siis võiks minna veel aasta, poolteist?

M: Ma arvan küll, et ega see siin... Ega seal mujal kah. Miks ta peaks nii lambist järsku kohe paremaks minema või, või nii-öelda teistel peaks parem olema ja meie peaksime siin virelema. Et eks me oleme juba üksteisega nii palju seotud, et... Kui läheb neil paremini, siis kuskilt see jõuab meieni ka, et, et hakkab meil ka paremini minema. Ta pigem on nagu kõik siuksed seotud. Ja niimuinii üleöö ei muutu kuskilt, et see võtab kõik aega. Ma arvan küll, et, et me kõik oleme ühes paadis. Suuremal või vähemal määral.

Aga kui palju te omavahel arutate sellel majandussurutise teemal?

M: Pere keskel vä?

Jah.

M: Nooooo, mina aint ütlen, et kogu aeg ütlen, et vot siit ja sealt tuleb kokku hoida.

Et need vestlused on siis pigem perega seotud, mitte üldiselt majanduskriisist?

M: Pigem jah. Ütleme siukesed üldised ja, et sealt suuremal määral üldiselt midagi nii rääkida ei ole. Me ei ole ka päris tõsiselt arutanud sellel, noh lihtsalt majanduslikult kaalutlenud, mingeid äriideidki genereerinud.. No me oleme laisad ka selles osas natuke. Et pigem jah on need nagu peresisesed nii-öelda.

Aga kui tihti te nendel teemadel siis perega seotult räägite?

M: (naise poole pöördudes) Kui tihti ma sulle siis tuletan masu meelde? (muigab)

N: Iga õhtu räägib, et ära sa homme väga palju raiska.

M: Eii, ma ikka, ikka tuletan meelde jah ja...

Aga kas see vestlus on neutraalne või on ta kuidagi ebameeldiv, kuna majanduskriis on seotud ikkagi oma perega?

M: Eks ta ikka natuke ebameeldiv ole, et, et pead nagu... noh sa oled küll rääkind sellest, et laristada ei või ja ei saa, nii-öelda endale kõike lubada. Ja juba tead, et sellest paar päeva tagasi sellest rääkisid, aga, aga, aga... Jah, ta on ikkagi minu kohustus, et ma üritaks talle seda ikka ja jälle meelde tuletada.

Üks laps on teil vanem, et kas te rüüгите nagu lapsega sellel teemal?

M: Lapsega...

N: Üldiselt mitte. Ega see 8aastane aru ei saa sellest.

M: Jah, tema on nagu üks pluss ühegagi tekitab praegu madistamist ja. Ta nagu sellest ei taipa jah. Ta ei tee rahal, ütleme raha ei ole talle ka veel päris selge asi, et ta on veel natuke väike, et ega ta..

N: Jah, poes käia, osta midagi, komme...

M: Jah, pigem eii, sellepärast ei jää ostmata, vaid temal ostmata, et raha ei ole, vaid sellepärast, et ta ei tea selle raha väärtust või seda.

Aga ta ise siis selle kohta ei küsi? Et miks ma täna enam seda ei saa?

M: No me ei ole lasknud oma perel lastel ikka väga dikteerida, et seda, seda seda, et... See oli varem ka, et seal ei ole oluliselt nagu midagi muutund. Et neil ei olegi siukest kommet väga, et.. et väga nõuda.

Aga kas te ise püüa jagada neile mingeid õpetusi? Kuidagi?

M: No vahepeal me oleme jah, ma olen ikka seletand, et on raske, aga..

N: No vahepeal ikka ütled, et see on kallid, et näe, see on odav. Võtame seda. Niimoodi ikka.

M: Noh võib-olla jah, et kui jääb silma, aga... Selles suhtes me ei ole jah nüüd nii head vanemad veel küll, et me väga siin... noh õpetussõnu siin ei hakka...

N: Isegi vahepeal siin söögiga pirtsutatakse. Jah, ja siis ma vahepeal olen ikka öelnud, et vaata, mõnel maal on lapsed näljas, üldse süüa ei saa, et ega see ka veel päris kohale ei jõua.

M: Ta ei jõua veel jah praegu veel üldse.

N: Ei saa veel sellistest asjadest aru.

M: Noh, nagu siuksed leiva, leiva ära viskamised ja toidu järele jätmised, et siuksed... Päris kohale ei jõua, aga ega see neil väga läbi ka ei lähe. Et nii kaua istutakse laua taga või kasutatakse teisi meetodeid, kuna ma olen ikka selle vana generatsiooni mees, siis meil see praegu veel toimib.

N: Meil siin tuttavatel sõpradel, et kaks last on peres ja enam-vähem kõigile tehakse oma söök, et üks ei söö seda, teine ei söö seda. Siis tehakse omad söögid.

M: Meil siukest asja ei ole. Meil söövad kõik seda ühte ja, ja. Ja-ja ongi kõik ja. Vahepeal väga palju magusa söömiseks läheb, siis tuleb öelda, et tuleb soolast ka süüa.

Aga millised võiksid olla tänase olukorra õppetunnid Eesti jaoks? Üldiselt?

M: Jahh, noo õppetunnid, eks ta... Eks ta see põhiline ole, et kui maru pikalt on hästi läind, siis võib alati, alati ränk kukkumine tulla. Et päris sellist sajabrotsendilist kindlust ja stabiilsust ei ole, jah, kuskil, kuskil. Ei majanduses, eiii... Nagu suhteski, sa ei saa kunagi olla sada protsenti kindel, et kõik on nagu ilus ja hea. Nagu armastuseski, seal mingil määral tuleb tööd teha ja tuleb nagu, nagu allamägeminekuid ja nii-öelda... Mis on jälle mingil määral siis lootusetu, võib hakata ka jälle paremaks minema. Et just võib-olla see, jah, et pärast ilusat asja võib asi kähku kehvaks minna. Millega peaks nagu arvestama ja võimalusel seda ikkagi ette nägema. Või natuke varem, varem, kui ütleme kui see juba tõsiselt käes on.

Et aga kui te nüüd tunnete, et olete tarbimises täna siiski veidi säästlikumad, mis te arvate, kas see on seotud otseselt teie pere sissetuleku vähenemisega või on toimunud ka mingid muutused mõtteviisis?

(mõttepaus)

Või on see teil siiski nii värske, et te ei oska nii...

M: Eks ta on nii ja naa natukene. Sellepärast, et ega... Ma arvan, et on ikka kõigega natukene seotud. Et ega see inimene on ka, eks me ikka püüame natuke nagu paremuse poole või, või noh. Eks me ju neid jutte ka siin kuuleme, neid tervislikust toitumisest ja sellest on ju ka kogu aeg pidevalt juttu ja noh. Vahepeal võib-olla jätab ikkag midagi kõrva taha ka ja, ja üritad, üritad seal kõike paremaks saada ja paremaks muuta. Või noh, ütleme, et üritad selle üldise joonega nagu kaasa minna. Et kui sul seal iga päev nämmutatakse sellest tervislikust toidust ja mahepõllumajandusest ja noh... Siis ta hakkab äkki mingi aeg endale ka külge. Selline muutus ei toimu muidugi ka kohe üleöö.

Aga mida te mõtlete ja näete täna teistmoodi kui näiteks kaks aastat tagasi?

(pikk mõttepaus)

M: Eks võib-olla kõik, kõik need ostudega seoses, kõik toimuvad nagu läbikaalutletumalt kui varem. Ja nii-öelda see vajaduste ja võimaluste hindamine. Seal praegu nagu sukasäärde kuskile midagi väga koguda ei saa ja tegelikult siin suure masu keskel tegime ka oma pulmad ära. Ei hakkand ootama seal midagi.

N: Suure masuga pulmad kolm päeva. (naerab)

M: Kolm päeva ja, ja kolmkümmend inimest. (naerab)

N: Palju?

M: Palju siis? Viiskümmend vä?

N: No viiskümmend ikka. Kümme last ka.

M: Et, aga, aga jah. Eks tead rahulolu või see on ka tähtis. Ega kõike ei saa rahaks siin ümber panna. (naise poole pöördudes) Mis me siin veel mõtleme? Me mõtleme, no ütleme jaa, veel siukene, veel kaalutletum ja siukene, siukene...

Aga kui teil see sissetulek nüüd ühel päeval taastub, kuidas te arvate, kas te pöördute tagasi vanade tarbimisharjumuste juurde?

N: Seda ei usu. Et üritaks ikka jääda vähem ja vähem tarbida ja kokku hoida. (naerab)

M: Kurat, seda ma millegipärast ei usu, aga ega me, noh püüad vähem tarbida. Aga kui raha jääb üle, siis ikka vaatad, et ohh raha on nii palju, et ma lähen nüüd ostan kaks autot endale ja. Ma arvan, et see õppetund, jah, on siuke. Võib-olla ikkagi säästmise poolt või siukest midagi, võib-olla paneb tegama või misiganes, aga. Ikka rohkem säästa ja..

N: Me tahame siin maale kolida, aga maal elu pidi palju kallim olema kui linna elu. (naerab)

Et te usute siis, et need pisikesed muutused mõtteviisis väga jäävad ei ole?

M: Ma millegipärast küll kardan. Ma olen pigem selles suhtes realistlik. Et see mõtteviis võib nii-öelda... tagasi pöörduda.

Aga mida võiksid anda tänased pisikesed õppetunnid ja saadud kogemused selleks, et kasvata oma lapsi tulevaste tarbijatena? Äkki te oskate sõnastada kolm reeglit või siis ühe lausega öelda, et mida te tahaksite, et lapsed kui tulevased tarbijad teaksid, mida olete te ise saanud tänasest olukorrast teada?

(mõttepaus)

M: siukest reeglit on ikka raske öelda. Siuke omal nahal kogetud on ikka kõige parem siukene, siukene õppetund, kui nii võtta. Nagu meie esivanematelgi seal sõja ajal ja noh, kui seal tõesti ei olnud süüa ja nälgisid ja no meil nüüd hull ikka praegu veel ei ole. Et üldse midagi süüa ei ole või nii-öelda. Ta on siin ikka väga no nuriseda ju ka ei saa. Et lageda taeva all ei ole siin keegi ja. No eks see põhireegel on siin kuidagi ikka nii üldiselt seotud, et üle võimete nagu ei ole mõtet nagu elada. Oleks võib-olla siuke. Üle oma varju hüpata nagu ei ole mõtet. Ikka väga. Väga niimoodi ratsionaalselt ja kainelt ikkagi mõelda enne. Noh et mitte päris seitse korda mõelda, aga no kolm korda ikka mõelda enne, enne kui siin midagi sellist suuremat ette võtad.

Aga te nagu arvate, et siiski, et lapsed tänasest sellest olukorrast veel midagi õppida ei saa? Et selleks peaksid nad ise seda kunagi kogema?

M: Ega ma.. Vaata laste puhul eriti ma kardan, et see ei jõua ikkagi nendeni, kõik see lapsehing ja see lapsemeelsus, see on veel täiesti veel omaette veel... Ma ei ütleks, et pilvedes olemine, et ikkagi... Nii karm ma neil ikkagi veel ei ole, et... et nad sellest nüüd ise õppust võtaksid. Et sealt ma pigem ei loodaks midagi.

Aga kui lugeda majandussurutis nüüd ühel hetkel lõppenuks, millised võiksid olla selle kõige üldisemad õppetunnid teie perele?

M: See on muidugi hea unistus veel. Et töökohta ei ole, ei ole veel jah, aga ptui-ptui-ptui, ikkagi saame hakkama praegu...

N: Et isegi meil on pandud laps isegi lasteaia järjekorda, et kui ta saab augusti lõpus kaks, et siis saaks ta lasteaeda panna, aga kohta ei ole.

M: Lasteaia raha võib-olla isegi leiaks kuskilt.

N: Aga isegi CV ma olen ära saatnud Lõunakasse, et seal öeldi, et nii kui koht tuleb, et siis ma pean kohe minema. Aga kuhu ma lähen, kui lasteaeda kohta ei ole?

M: Oota, aga ta siin küsis, et mida me siis ikka õppind oleme siis?

Või mida õppida tahaks?

M: Jah. Eks ta võib-olla kõik on mingil määral selle säästliku eluviisi ja sellega kokku ikkagi jõuab. Aga ma ütlen, mina ikkagi ei usu sellesse inimeselooma ikkagi. Ta on ikkagi nii mugav ja, ja selles suhtes, et anna talle jälle paremad tingimused, et.. See peaks olema ma ei teagi kust kohast, kust kohast see võiks. Ja need iseloomud on ka nii erinevad, et see kokkuvõid ja see peaks tulema ikkagi kuskilt mujalt, aga ma ei oskagi praegu öelda, kust kohast siis, kas riiklikult tasemel või, või kuskilt sealt, et. Seal oleks need reservfondid, mis iganes, ma kujutan ette, et siukene. Võib-olla pangad mingid peaksid soodustama rohkem mingit hoiustamist. Nii-öelda raha kogumist. Võib-olla sealt midagi. Noh tänapäeval enam puudust ei ole, inimesed ei tea, kuidas hoida kokku. Vene ajal oli teistmoodi. Tänapäeval kõik on võtta. Et tänapäeval ei osta kümnet suhkurt enam kokku. Et jah, ikkagi pankade või riigi poolt peaks tulema initsiatiivi või soodustust seal koguda. Kuskil inimestel seal koguda, et oleks motivatsioon ka. Sest muidu, muidu mina väga ei usu, et me midagi väga sealt õpime. Isegi kui see asi siin aasta pärast lõpeb. Aga nii ilusaks ei lähe see asi enam kunagi, see on selge.

Aga siis on jäänud veel ainult lõpetavad küsimused. Et kas te soovite ise midagi veel täpsustada?

M: Et, huh-huh-huu. Et vot ongi. Me oleme ikka selles lood alles nii algstaadiumis, et oleks, et saa poole aasta pärast uuesti vestelda, aga selleks ajaks on sul töö muidugi juba tehtud. Siis me saaksime ikka päris rohkem... Aga mis me siin ütleme?

Kas teile tundub, et äkki jäi mõni oluline teema käsitlemata, millest oleks oluline rääkida?

M: Et huh-huh-huu, võib-olla ongi see tööpuudus ja see ongi, mis on võib-olla siin natuke käsitlemata teema. Mis me ise, mille sisse me ise mõistame hüpata, on... Just ikkagi veel see maa ja linna elu. Et seal on need asjad ka natukene erinevad. Kuigi maal see tööpuudus juba lõi ammu sisse, et ütleme, et vaikselt kollitab juba kümme aastat. Tegelikult. Seal on see kuidagi vaikselt tulnd, siin ta kuidagi järsku tulnd. Sellepärast see linnainimene ongi natukene võib-olla äragi, nojah, ongi võib-olla, mitte ära hirmutatud, aga see on nagu šokina tulnd nende jaoks rohkem. Maal on ta vaikselt juba hääbund. Ta tegelt on päris kõvasti juba hääbund sealt, sest ütleme noh, ma ei kujutagi ette. Me ise tahaksime ka tegelikult suvel hoopis maale minna ja sealt nagu siukest mõttetut linnas tiksumist, õhtul teleka ees õlle joomist nagu ära lõpetada. Aga see maaelu ongi just, just vaata, et kallim. Ei ole seal neid kahte Rimit kuskil, kes hindadega konkureerivad ja mul on sellest maainimesest lausa kahju. Ja selles maaelust on kahju. Meie linnad ei ole küll mastaabis suured linnad, aga noh, linnainimene on ikkagi linnainimene. Ja ta linnastub ja läheb mugavaks. Et ostab siin järjest kussete juurde, kus peal siis lihtsalt pikutaks. Ja sul peab olema tahtejõudu, et trennis käia ja.. aga see ei ole ju ikka päris normaalne. Käid tööol, arvuti taga, lähed paksuks ja siis.. pead raha maksma, et mingeid spordiharjutusi teha. Samas kui maal elades iga päev teed trenni kuskil muru niites või naela seina tagudes. Et see maa ja linna elu. See on siuke mure koht.

Mhmm, aga kui teie poolt on kõik, siis aitäh teile!

M: Aga palun!

(Hakates lahkuma intervjuueeritavate kodust, siis ukse peal vestluses tuli veel välja üks intervjuust muidu välja jäänud aspekt. Intervjuueeritavad tänasid intervjuueerijat, öeldes, et nii hea on kedagi külas näha ja kellegagi rääkida. Sest selle masu tõttu on jäänud lohakile paljud sõprussuhted, just seetõttu, et ei ole rahalisi võimalusi kuhugi ühiselt minna või ka kellelegi külla sõita.)